

The cover features a dark red background. In the upper left, a light beige speech bubble contains the title. Below the bubble, the silhouettes of a woman and a child are shown in profile, facing each other. The woman's silhouette is larger and positioned on the right, while the child's is smaller and on the left. The overall design is minimalist and uses a warm color palette of reds and oranges.

BRINGING
our **LANGUAGES**
HOME

Leanne Hinton

*Språkrevitalisering
för familjer*

**SAMISK / SVENSK
VERSION**

Individer över hela världen kämpar dagligen, är nyskapande och improviserar i sina hem för att förmedla hotade språk till sina barn.

Elaina Albers från norra Kalifornien håller en bandspelare mot sin livmoder så att hennes ofödda barn kan höra gamla sånger i Karuk.

Familjen Baldwin i Montana fäster etiketter över hela sitt hus märkta med ord på Miami för föremål och aktiviteter så att ordförrådet hålls närvarande och aktuellt.

I Belfast bor tre generationer av familjen Mac Póilin i ett bostadsområde med ”irländska hus” där de strävar efter tvåspråkighet genom samhällsutbildning och dagliga språkbad.

I Sábmie, Sábme, Sábme, Sápmi, Saepmie under Sophia Rehnfjells uppväxt talade endast få personer umesamiska och själv kunde hon bara enstaka ord. När hon blev mamma ville hon föra sitt arv vidare, stå på barrikaderna, kämpa för rennäringens framtid och för att kunna lära sina barn umesamiska. Vi får följa hennes språkresa med att återföra umesamiskan till familjen och hur hon undervisar språket.

BRINGING OUR LANGUAGES HOME

SAMISK / SVENSK VERSION

BRINGING
OUR
LANGUAGES
HOME

SAMISK / SVENSK VERSION

www.sametinget.se

SAMETINGET är både ett samiskt parlament med folkvalda ledamöter och en statlig myndighet. Sametingets uppgift är i korthet främst att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige. Sametinget har en offentlighetsrättslig ställning som myndighet under regeringen.

SAMISKT SPRÅKCENTRUM är navet i arbetet med att göra samiskan tillgänglig för fler. Vi arbetar för revitalisering och för att stärka samiskans position i samhället. Språkcentrums uppdrag är att främja och stimulera till ökad användning av de samiska språken, stärka de samiska talarna, utveckla metoder för språkrevitalisering samt verka för att synliggöra och öka statusen för de samiska språken.

© Leanne Hinton. All rights reserved.

Denna digitala utgåva innehåller tre nya kapitel och är kompletterad och utgiven av Sametinget, 2024.

This translation is published by arrangement with Heyday Books

ISBN 978-91-987736-1-3

ORIGINALTITEL: Bringing Our Languages Home:
Language Revitalization for Families

ÖVERSÄTTNING: CBG Konsult & Information AB
(utförd av Maria Lundgren och David Szybek)

REDAKTÖR: Sylvia Sparrock

FORMGIVNING OMSLAG: Ateljé Grotesk

OMSLAGSBILD: Lorraine Rath

SÄTTNING: Ateljé Grotesk

INNEHÅLL

Tack	8
Förord	10
Åvtebaakoeh.....	13
Uvddabáguoh.....	16
Åvvdábágo	19
Åvddátjála	22
Ovdasánit	25
De samiska språken i Sverige – en introduktion.....	29
<i>Olle Kejonen</i>	
Inledning – med tillägg av Samiskt språkcentrum	53
<i>Leanne Hinton</i>	
Del I	
1: Miami.....	67
myaamiaataweenki oowaaha: Här talar vi myaamia <i>Daryl, Karen, Jessie och Jarriid Baldwin</i>	
2: Wampanoag	85
Vad hände med mitt språk? <i>jessie little doe baird</i>	
Del II	
3: Karuk	101
Karukspråket och familjen albers korg <i>Phil Albers och Elaina (Supahan) Albers</i>	
4: Yuchi	110
Ett familjespråk utan språkfamilj <i>Richard A. Grounds och Renée T. Grounds</i>	
5: Umesamiska	132
Min språkresa <i>Sophia Rehnfell</i>	

Del III

6: Mohawk.....	151
Kanien'kéha, vårt språk	
<i>Margaret och Theodore Peters</i>	
7: Māori	173
Min språkhistoria	
<i>Hana O'Regan</i>	
8: Hawaiiska	198
E paepae hou 'ia ka pōhaku: sätt stenarna på plats i husgrunden	
<i>William H. Wilson och Kauanoē Kamanā</i>	
9: Anishinaabemowin.....	218
Språk, familj och gemenskap	
<i>Margaret Noori</i>	
10: Iriska	247
Belfasts ny-gaeltacht	
<i>Aodán Mac Póilin</i>	
11: Skotsk gaeliska	273
Taic/CNSA och den skotska gaeliskan	
<i>Finlay M. Macleoid</i>	
12: Kypriaka.....	290
Svåra beslut för ett rikare liv	
<i>Aigli Pittaka, Brian Bielenberg och Aliosha Bielenberg Pittaka</i>	
13. Warlpiri	307
Om pappa	
<i>Ezra Hale</i>	
14. Kawaiisu	313
Kawaiisuspråket och Language at Home-modellen	
<i>Laura Grant och Julie TurnerKawaiisu Language and Cultural Center</i>	
15. Ta hem ditt språk.....	338
<i>Leanne Hinton med tillägg av Samiskt språkcentrum</i>	
Ordbok för språkvitalisering i samisk kontext	376
Författarbiografier.....	383

TACK

Samiskt språkcentrum, Sametinget är mycket glada och stolta över att få möjligheten att lansera boken *Bringing our Languages Home* på svenska. Vår förhoppning är att boken kommer att nå flera läsare och att den inspirerar och stärker enskilda och familjer till att föra språken tillbaka till hemmiljön.

Ett speciellt varmt tack går till Leanne Hinton, Professor Emerita Dept. of Linguistics, UC Berkeley och Advisory board member, Advocates for Indigenous California Language Survival för att Ni så generöst överlätit manus till Sametinget så att fler läsare kan ta del av denna fantastiska bok på svenska. Tack Leanne för din generositet, vänlighet och tålmod!

Vi riktar ett stort tack till originalbokens författare med familjer för intressanta och lärorika berättelser. Tack till Steve Wasserman och Emmerich Anklam på förlaget Heyday Books för ert medgivande.

Tack till Lorraine Rath för illustration av omslagsbild.

Stort tack till Olle Kejonen och Sophia Rehnfjell som bidragit till bokens innehåll med texter om samisk språkrevitalisering.

Tack till Karin Skoglund som deltagit med korrekturläsning av några avsnitt.

Tack till David Szybek och Maria Lundgren som med stort engagemang översatt manuset från engelska till svenska via översättningsföretaget CBG Konsult & Information AB.

Tack till Karin Kvarfordt Niia som bidragit till att anpassa boken till samisk/svenska förhållanden och lämnat ovärderliga synpunkter.

Tack till förordets samiska översättare, John Erling Utsi för den nord-

samiska, Barbro Lundholm för den lulesamiska, Inger Fjällås och Peter Steggo för den pitesamiska, Henrik Barruk för den umesamiska och Karin Rensberg Ripa för den sydsamiska översättningen.

Tack till Jennifer Bergkvist och Moa Sundkvist på Ateljé Grotesk för ert arbete med sättning och layout av boken. Tack till Jonna Berg och Christian Johansson på Stibo Complete för tryckproduktion.

Sist men inte minst vill vi tacka Leena Huss, professor emerita vid Hugo Valentin-centrum Uppsala universitet för ditt intresse och engagemang och den goda idén med att låta översätta och ge ut boken på svenska.

Gæjhtoë! Gijttuo! Gijjto! Gijtto! Giitu! Tack!

SAMISKT SPRÅKCENTRUM

SAMETINGET

FÖRORD

Samiskt språkcentrum har nu glädjen att presentera Leanne Hintons eminenta bok *Bringing our Languages Home – Language Revitalization for Families* som på svenska fått titeln *Bringing our Languages Home – samisk/svensk version*.

Detta bokprojekt startade vid ett kaffebesök i Dearnar då en av språkcentrums samarbetspartner Leena Huss, professor emerita i finska vid Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet besökte språkcentrum och det blev då uppenbart att denna boks innehåll borde komma oss till godo här i Sápmi.

Samiskt språkcentrum som är en del av Sametinget ska bidra till att stärka de samiska språkens användning och ställning i samhället. Vårt uppdrag är att främja och stimulera till ökad användning av de samiska språken, stärka talarna och språkbärarna, utveckla metoder för språkrevitalisering samt verka för att öka synligheten och statusen för de samiska språken. Vi arbetar med nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska som alla är små och hotade språk. De samiska språken är urfolket samernas språk och definieras dels som urfolksspråk, dels som nationellt minoritetsspråk i Sverige med tillhörande lagstiftning.

Sedan Samiskt språkcentrum startade för tretton år sedan, har utvecklingen av bra metoder för språkrevitalisering varit centralt. Vi har i samarbete med samiska utbildningsinstitutioner och samiska organisationer genomfört flera mentorprogram för syd-, ume-, lule- och nordsamiska och för ungdomar från ungdomsförbundet Sáminuorra. Mentorprogram bygger på idén att de som vill lära sig samiska får ett strukturerat och individuellt stöd av samiska mentorer som är starka talare. Under programmets gång träffas

mentorer och adepter parvis varje vecka samt vid några tillfällen i helgrupp. Dessa träffar liknar mindre språkbad där samiska språket används flitigt. Deltagarnas språkutveckling har under programmets gång varit stark och utvärderingarna har visat att detta är en framgångsrik revitaliseringsmetod.

Samiskt språkcentrum har i sitt arbete vidgat blicken utåt internationellt och tagit del av revitaliseringsarbete i andra länder. I denna process kom vi 2012 i kontakt med professor emerita i lingvistik Leanne Hinton vid Berkeley universitet i Kalifornien. I mars 2015 anordnade Vårdduo, Centrum för samisk forskning vid Umeå universitet och Samiskt språkcentrum seminariet ”Language- and Cultural Revitalization by indigenous peoples – Revitalisering av språk och kultur hos urfolk” vid Lars Thomasson-symposiet. Leanne Hinton och Nancy Steel från Karuk nation bjöds in till Sápmi för att hålla en föreläsning om språkrevitalisering. De höll även en föreläsning och en workshop för det umesamiska mentorprogrammet som då pågick samt för andra inbjudna samiska organisationer och institutioner med intresse för språkrevitalisering.

Leanne och Nancy har under årtionden arbetat fram och utvecklat metoder för mentor-och lärlingsprogram. I boken *Bringing our Languages Home* har Leanne samlat goda exempel från maorier, first nation peoples, gaeler med flera om hur man arbetar för att främja och lära sig sitt respektive urfolksspråk/minoritetsspråk. Boken handlar om språk som i vissa fall har varit ”vilande” eller hotade i de majoritetssamhällen som berättelserna utspelar sig i.

Leanne Hinton's sammanställning är mycket värdefull och vi på Samiskt språkcentrum vill göra innehållet i hennes bok tillgängligt även för oss här i Sápmi. Problematiken med att arbeta med små och hotade språk är ofta likartade och vi behöver på alla sätt ta stöd av varandra. Boken innehåller inspirerande berättelser från olika håll i världen och tanken är att var och en ska kunna hitta något som kan appliceras på den egna situationen.

Förutom att översätta boken från engelska till svenska har vi låtit två samiska eldsjälar komma till tals. Vi har ett kapitel av Olle Kejonen om språkrevitalisering ur en språkvetenskaplig synvinkel och ett kapitel av Sophia Rehnfeldt om hennes arbete med att återta sitt språk inom familjen, som lärare och som umesamisk skribent.

Vi får följa flera familjer som på olika sätt kämpar för att revitalisera sitt språk. Ett kapitel handlar om familjen Phil Albers och Elaina (Supahan) Albers i deras kamp för att lära sig själva och sina barn Karuk, ett urfolkspråk i Kalifornien i USA med bara ett fåtal modersmålstalare. Till stöd har de ett lexikon med 7000 ord samt organisationen ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Ett annat exempel som kan appliceras på situationen i Sápmi kommer från Nya Zeeland. Flera generationer ur en maorisk familj arbetar hårt för att behålla det maoriska språket te reo samtidigt som engelska språket konkurrerar om barnens uppmärksamhet.

Vår förhoppning från Samiskt språkcentrum är att ni läsare får inspiration och styrka att fortsätta kämpa för att våra samiska språk blir självklara i familjen, i skolan och i det samiska samhället.

Trevlig läsning!

ÅVTEBAAKOEH

Saemien gïelejarnge aavoem âtna Leanne Hintonen sjiere buerie gærjam *Bringing our Languages Home – Language Revitalization for Families* âhpieðedthedh daaroen gïelesne *Bringing our Languages Home – samisk/svensk version*.

Daejnie gærjaprosjektine eelkin gosse lin Dearnesne jïh prïhtjegem jovke-minie dle akte dejstie gïelejarngen ektiebarkoje Leena Huss, proffesore emeritus soemen gïelesne Hugo Valentin-jarngesne Uppsalan universitetesne, bööti gïelejarngem guessiestehtedh jïh dellie vueptestin man vihkeles daate gærja lea jïh man daerpies mijjide Saepmesne.

Saemien gïelejarnge mij Saemiedigkien nuelelen edtja eevtjedh saemiej gïelide seabradahkesne duedtedh jïh nuhtjedh. Mijjen laavenjasse lea eevtjedh skraejriedidh saemiej gïelide jienebem nuhtjedh, duedtedh dejtie gieh soptesth jïh gïeleguedtide, vuekide gïelejalajæmman eevtiedidh jïh dovne barkedh saemiej gïelide vuesiehtidh jïh daltesem lutnjedh. Mijjieh barkebe noerhte-, julev-, upmeje-, bidu- jïh âarjelsaemiej gïelijugumie mejtie gaajh-kesh leah smaave aajtoe gïelh. Dah saemiej gïelh aalkoe-almetji saemiej gïelh jïh dah leah dovne aalkoe-almetjij gïelh, naasjovne unnebelâhkoegïele Sveerjesne laaken mietie.

Saemien gïelejarnge eelkin barkedh luhkiegolme jaepiej mænngan, dej barkoeh jarngesne orreme vuekide öövtiedidh gïelem jealajehtedh. Mijjieh saemiej ööhpehtimmie-institusjovnine jïh saemiej âârganisasjovnine ektesne barkeme jïh gellie bihkedæjjaprogrammh âarjel-, upmeje-, jïh noerhtesaemiej gïeline buektiehtamme noeride noeresïebreste Sáminuorra. Bihkedimme-programmen âssjalomme lea dah gieh sijhtieh samiengïelem lieredh dah

sjiere buerie jñh aajneh däärjegem saemiej bihkedimmijste åadtjoeh dejstie gieh stñnkes saemien maechtieh. Programmesne dellie bihkedæjja jñh learohkh fierhten våhkoen gaavnesjieh jñh naan aejkien abpe dæhkhieh. Tjåangkoeh goh smaave gïelebiesieh gusnie barre saemesth. Learohkh gïelem stñnkeslaakan öövtiedamme programmen tjïrrh jñh vihtiestimmieh vuesehte daate buerie vuekie gïelem jealajehtedh.

Saemien gïelejarngesne vuartasjamme guktie internaasjovnesne jealajehtemebarkojne barkeme jeatja laantine. Dæjnie prossesne 2012 dellie professovrine emerita lingvestigkesne Leanne Hinton Barkleyn universiteteste Kalifornijesne gaavnesjibie. Njoktjen 2015 Vårdduo, Jarngesne saemien dotkemasse Upmijen universitetesne jñh Saemien gïelejarngesne seminarijumem öörnin ”Language- and Cultural Revitalization by indigenous peoples – Gïelem jñh kultuvrem jealajehtedh” Lars Thomasson symposijumesne. Leanne Hinton jñh Nancy Steel Karuk naasjovnestesne Saepmesesne bööresovvin gïelejealajehtemen biñre lohkehtidh. Dah aaj lohketigan jeatja åårngisasjovnidensne jñh institusjovnidensne mejtie bööresovvemesne gieh iedtjem utnieh gïelem jealajehtedh.

Leanne jñh Nancy lækadinesne jaepinesne barkemesne vuekidesne öövtiedidh programmensne bihkedæjjesne jñh learohkidesne buektiehtidh. Gærjesne *Bringing our Languages Home* Leanne buerie vuesiehtimmieh tjööngkemesne maorijstiesne, first nation people luvhtiesne, gælerij jñh jijnjeh jeatjebesne luvhtiesne guktiesne barkedh jijtjenesne aalkoegïelem/unnebelækoesne gïelem eevtjedh lieredh. Gærjesnesne maechtebesne lohkedh gïelij biñresne mejtiesne ”liegkedamme” jallh aajtoesne sjidtemesne dej jienebelækoesne seabradahkinesne gusniesne vaajesh soptsestammesne.

Leanne Hintonen ektietjaalegesne joekoesne vihkelesne jñh mijjiesne Saemien gïelejarngesnesne sijhtebesne gærjan sisvegemesne æehpiesne darjodh mijjidesne Saepmesnesne aaj.

Tjomperesne gossesne smaavesne aajtoesne gielijgumiesne barkedh lea jeenjemesne aejkienesne seammaligkiesne jñh mijjiesne daarpesjibiesne gaskemsh däärjodh. Gærjesnesne murredensne vaajeshne sjieresne daajvijstesne veartanisnesne jñh åssjalommesne lea naakenh sjiechtelesne jijtsannesne gaavnedh.

Gærjam englaanten gieleste svienske gielese edtjebe jarkoestidh jih aaj göökte eadtjohke saemich bööreme meatan årrodh soptsestidh. Mijjieh aktem kaapitelem Olle Kejonenistie utnebe gielejealajehtemen bijre jih giele-maahoelasjh vååjnoste utnebe jih aktem kaapitelem Sophia Rehnfjellen bijre guktie dihte jih altese fuelhkie barkeme saemien gielem baaastede vaeltedh, lohkedæjjine jih upmejesaemien tjælijinie barkeme.

Mijjieh åadtjobe gellie fuelhkieh dæriedidh guktie dah sjære vuekine gæmpeme barkeme gielem jealajehtedh. Aktem kaapitelem fuelhkiem Phil Albers jih Elaina (Supahan) Albers bijre guktie dah gæmpeme gielem Karuk jijtje jih maanide lieredh, aalkoe-almtetjegiele Kaliforniesne USA barre gellie gieh gielem soptsestieh. Vichkine baakoegærjam åtneme 7000 baakoegujmie jih åårganisasjovnem ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Jeatja vuesichtimmie mejtie seammaligkie goh Saepmesne dihte Nya Zeelaanteste baaata. Gellie maadtoeboelvh maoriske fuelhkeste guktie dah stinkeslaakan berkieh maoriske gielem te reo vaarjelidh seamma aejkien gosse englaanten giele stoerre giele maanide sjidteminie.

Mijjen håhkoe saemien gielejarngeste dijem eevtjedh gieh daam gærjam lohkede faamoem åadtjode jærhkedh gæmpodh mijjiej saemiej gielh vihkeles sjidtieh fuelhkesne, skuvlesne jih saemien seabradahkesne.

Murreds lohkeme!

UVDDABÁGUOH

Sámien giällaguovdátje dállie ávuov adná áhpásmahttiet Leanne Hintonenan ájvies girjiev *Bringing our Languages Home – Language Revitalization for Families*.

Dáhta girjiejprosjäktta älgij káhvbáddijne Dearnasne, guh akta giällaguovdátjen aktsnebargguoguöjbmie Leena Huss, suomangiälan professor emerita Hugo Valentinenguoovdátjisne, Uppsalan universitiähtasne, giällaguovdátjuv gelledij jah die bykksisse sjaddij jühtte dán girjien dájđuoh byörrijeäh miijije Sámieniädnamisne ávkkienes jaddat.

Sámien giällaguovdátje galggá akta Sámiediggien ässiene viehkietit sámengiälij adniemuv ninnuodit jah daj vyjarijide syöbradahkkasne. Miijjan bargguoguhttuome leä uvdiedit jah árvasmahttiet annja villie sámengiälij adniemuv, fámuov hállijide jah giällaguöddiejide buöktiet, uvdiedit vuegijde giällajiäládahttiemen dehte jah annja villie sámengiälijde vujdnasise buöktiet jah árvuojde bijjiedit. Die barggabe nuarttasámien-, jüvlevensámien-, byöhdamensámien-, ubmejensámien-, ürrjelsámengiälijne jah gájkah leäh unna nihtteduvvame giälah. Sámengiälah leäh älgguoälbmagen sámij giälah jah tjiälgstuvvijeäh huv älgguoälbmagine, náv guh áj Sverjen rijkaladtje unniebeláhkkuoh majdnie lágavuoduotiebme tjudtja.

Guh Sámien giällaguovdátje luhkkie jah gulbma jábieh dáhtie rájieste älgij, uvddaniebmie buörrie giällajiäládahttiemen vuegij guohtáje leä guövdielisne urrame. Liehpie aktasne sámien áhpatemeussadahkkij jah sámien organisasjuvnij máddie bahkkadijjáprográmmijde tjaddatamme ürrjelsámien-, ubmejensámien-, jüvlevensámien- jah nuarttasámengiällije jah Sámienuoran lihhtuon nuorij dehte. Bahkkadijjáprográmmen vuodduoussjuolmis leä ahttie

fiaragühte giä sijttá sámien liärrat bahkkadijjáj úrdneduvvamme jah siärra viehkiev udtja sámien giälakij luvttie. Prográmmán vuölliene bahkkadijjáj jah áhppiijeh fiärtan vahkkuon guektijne guektijne gávnadeäh jah sámies bálien álliéstjähkaniäbmáje. Dáh tjähkaniemeh leäh giällabiäsátjine akt'vuogage gussnie sámien giälla eälljuosikte háladuvvá. Ássálasstejjij giällauvddániebnie leä prográmmij mehte ninnuostuvvame jah árvastallamh leäh tjiälgstamme gukttie dáhta jiäládahttiemevuöhkie leä gávake giäjnuov njuelggeme.

Sámien giällaguovdátje leä jijtjase barguosne vijdáj giähtjstamme riikij-gasskasadtjat jah leä ásiev válddáme jättjá riikij jiäládahttiemebarguojste. Prosiässan mehte jábien 2012 ekttijvuoduv ádtjuojmeh lingvistikan profesor emerita Leanne Hintonijne, Kalifornian universitiähtasne Berkeleysne. Njukttjamánuon 2015 lägijgen Várdduo – Ubmejen universitiähtan sámien uhtssademeguovdátje jah Sámien giällaguovdátje semináruv ”Language- and Cultural Revitalization by indigenous peoples – Álgguoálbmagij giäljij jah kultuvrij jiäládahttieme” Lars Thomasson-symposiumisne. Leanne Hinton jah Nancy Steel Karukálbmagiste Sámieniädnamisse byörratuvvijgen giällajiäládahttiemen biärra luhkkdallat. Sännasne liijgan áj luhkkdallame jah dyvvadahkka (workshop) daj bálij ubmejensámien bahkkadijjáprográmmán dehte, jah aj jättjá guhttjuotuvvame sámien organisasjuvnijde jah institusjuvnijde majdnie giällajiäládahttiemebargguo lij lágiediebnie.

Leanne jah Nancy leägan jáhpieluhkkij vuölliene barggame jah vuegijde uvddánamme bahkkadijjáj- jah áhppiijijprográmmijde. Leanne leä *Bringing our Languages Home*-girjiesne buörrie uvddamiärkijde tjühkkeme máorijijste, álgguoálbmagijste, gálerijste jah jiänabijste gukttie berggh uvddánemijne liärrat jijtjase álgguoálbmagen jah unniebeláhkkuon giäluv. Girjien luhkkame leä giäljij biärra mah leäh vihtties bálij ”áđdiemisne” urrame jallá jiänabeláhkkuosyöbradahkkijne leäh nihttieduvvame gussnie dáh subtsash áj gávdnijeäh.

Hintonenan akttijbiäjadiiebnie leä ájdnasine jah miijjah Sámien giälla-guovdátjisne sijttabe dájđuojde suv girjien tjáđđa álliejine dahkkat ájáj miijjije

Sámieniádnamisne. Prádievsuohtane barggat unna nihtieduvvame giälij bijrra leäh dájvváj aktláhkásadtjh jah dárbasjehpe gájkkaláhkáje gábguejmijste viehkiev válddiet. Girjien dájđuojne leäh árvasmahttielis subtsash viarálden uvmassie härijste jah ulbmie leä jühtte fiära gühtte lüvlj náganuv gávdnat máb máhtta jijtjase vyjjarissse adniet.

Girjien járggalemen lissiene enggesgiälaste sverjengiällije (dárungiällije), bájjame liehpie guektte sámien yöljagis almatjh ságijde buökttiet. Girjiesne leä teäksstabeähkkie Kejon Uvláste giällajäládahttiemen bijrra giälladájduon vujdnasiste jah áj beähkkie Rehnfjellen Sophiaste barguon bijrra giäluvse rupttijde fualkkáje válddiet, liäratijjáne jah ubmejensámien tjálliejine.

Die ádtjuobe vihtties fuelkijde tjuovvuot giäh uvmassieláhkáje durrah jijtjisa giällajäládahttiemen guohtáje. Sámies beähkkie leä Phil jah Elaina (Supahan) Albersan fuölkien bijrra sījjan dáruosne Karukgiäluv jijtjh liärrat jijtjisa mánájgūjme, álgguoálbmagegiäluv Kaliforniasne USAsne gussnie nágan gelleh iedniengiállahállijeh gávdnijeäh. Sījjan veähkkiene leä báhkuogirjije 7000 báguoj jah organisasjuvdna ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Mubbiev uvddamiärkuv máb máhtta düjjiet Sámieniádnamen vyjjarisse leä Udda Zeelándaste viädtjduvame. Máddie buolvh akttrade Máorijen fuölkieste garrast berggh várjalit máorijengiäluv te reo, jah dan báldasne enggesgiälla giässá mánáj ájttsamuv.

Mījjan dájvvuo Sámien giällaguovdátjen bielieste leä jühtte girjien luhkame galggá árvasmahttiemuv jah fámuv buökttiet viht rahttatjit mījjan sámien giälah deáhttielis ássiene sjeđdh fuölkiesne, skuvlasne jah sámien syöbradahkkasne.

Murriedis luhkkamuv!

ÁVVDÁBÁGO

Sáme giellaguovdátj ávojn vuosedá Leanne Hintona buorak girjev *Bringing our Languages Home – Language Revitalization for Families* mij lä udtjum namav *Bringing our Languages Home – samisk/svensk version* dárogielan.

Dát girrjeprosjäkktá älgij guassmakbuorden Dearnan gu giellaguovdátja ikttisatjbarrgaj Lena Huss, professuvvra emerita suomagielan Hugo Valentin guovdátjin, Uppsala universitietan manaj giellaguovdátjin ja dá sjaddaj tjielgas dán girje sisadno berruja báhtet mijij ävken dánne Sámeiednamin.

Sáme giellaguovdátj mij lä ässe Sámediggest gallgá viehkedit ninnit sámegielaj adnemav ja sajev sebrudagan. Mija dahkamus lä ävdedit ja alodit vaj sámegielaj ienabut idni, ninnit hállájijt ja giellaguäddejiit, ävdedit giellaálládahttemvugijit ja barrgat vaj sámegielá vujdnusin sjiddi ja sámegielaj árrvo lassána. Mija barrgap nuarrtasámegielajin, julevsámegielajin, bidumsámegielajin, ubmejesámegielajin ja árrjelsámegielajin ma lä gájjka unna ja nihtedum giela. Sáme giela lá állgoälbmuk sámij giela ja tjellgiduvvuji állgoälbmukgiellan ja áj unneplåogiellan Sverjin masa lága gulluji.

Ävdeditbme buorak vugijst giellaálládahttemij lä gaskon urrum dat rájest gu Sáme giellaguovdátj älgij lágev jábe rájest. Mija läp akktanbargon sámeliaradusinstitusjuvnaj ja sámegorganisasjuvnaj tjaradam iedna bagadäijeprográmmajit árrjel-, ubmeje-, julev- ja nuarrtasámegielajda ja nuorajda nuorajsiebrest Sáminuorra. Bagadäijeprográmma báhtá ussolmasast da ma sihti lierrat sámegielav gillgi ádtjot urdnidum ja akktajatj dárjov sámegbagadejiijst ma máhtti gielav buoragit. Prográmmaájgen gávnadába bagadäijeg ja lierok fárrta vahkon ja áj nágan bálen álles dáhken. Gávnadime lá gunnik unnepeg

giellabiese gunne sámegiella aneduvvuja vassjalit. Ásáldatjaj giellaávvdánibme lä prográmma tjara nanos urrum ja guoradallama vuosedi dát lä buorak älládahttemvuohke.

Sáme giellaguovdátj lä ietjas bargon gähttjam vijjdábut birra vieráldij ja ásev váldám älládahttembargojst ietjá rijkajn. Dán prosiessan ádtjojme akktavuodav jáben 2012 professuvvra emerita lingvistijkan Leanne Hintonijn Berkeley universitietast Kalifornian. Njukktjamánon jáben 2015 lägijin Várdduo, Centrum för samisk forskning Ubmejen universitietan ja Sáme giellaguovdátj seminárav ”Language- and Cultural Revitalization by indigenous peoples – Revitalisering av språk och kultur hos urfolk” Lars Thomasson-sympávsán. Bivvdijin Leanne Hintonav ja Nancy Steelav Karuk nation älbmugist Sámeiednamij gähttot giellaälládahttema birra. Da áj ságastijgan ja inijgan workshopav ubmejesáme bagadájjeprogámmaj mij lij bargon ja ietjá bivvidum sámé organisasjuvnaida ja institusjuvnaida ma lágedi giellaälládahttemav.

Leanne ja Nancy läba jábelugij tjara dahkam ja ávdedam vugijt bagadájje- ja lierokprogámmajda. Girjen *Bringing our Languages Home* lä Leanne tjuhkkim buorak ávvdámierkajt maoriälbmugist, first nation älbmugijst, gaelaälbmugist ja iehtjádijst gukkte ávdeda ja lierrá ietjas álgoälbmukgielav/ unneplågogielav. Girrje lä gielaj birra ma lä muhtem bálen ”árremin” urrum jala nihtedum dajn ienaplågosebrudagajn gusste subbtsasa buhti.

Leanne Hintona tjähkkájgiessem lä árrvolis ja mija Sáme giellaguovdátjin sihtap sisanov suv girjest áj giehtaj biejjat mijij dánne Sámeiednamin. Tjuolma gu barrgá unna ja nihtedum gielaj lä dájjvaj sämmilágátja ja mija verrtip gájk vugij mehti dárjov ádtjot mubbe mubbest. Girjen lä giehto ma alodi umas sijijst vieráldin ja ussjolmis lä fárta akkta gallgá gávdat náganav mav máhttá adnet ietjas vijjurin.

Mija läp járrgálam girjev eñnilsgielast dárogiellaj ja áj bájjam guákkte rahtjalis sámé almatja gähttot. Mijan lä kapihttal mav Olle Kejonen lä tjállám

giellaälládahttema birra gielladiedalatj vujdnusist ja kapihttal mav Sophia Rehnfjell lä tjállám ietjas bargo birra gielav ruoptojt válldet fuolke sinne, lieradäjjen ja ubmejesáme tjállejin.

Mija ádtjop tjuovvot iedna fulkijt ma umasláhkáj rihtji álládahttet ietjase gielav. Akkta kapihttal lä Phil Albersa ja Elaina (Supahan) Albersa fuolke birra sija rahtjain ietja lierrat ja mánájda lieradi Karukgielav, álgoálbmukgiella Kalifornian USA:n mav bär mädde almatja hulli. Dárrjon lä báhkogirje gunne lä 7 000 bágo ja organisasjuvna ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Ietjá ávvdámárrka mav máhttá adnet vijjurin Sámeiednamin báhtá Árrá Zeelándast. Iedna buolva maorifuolkest birrgi garrasit ájmon adnet maorigielav te reo dan gaskan gu eñjilgiella giessá mánáj lágedimev.

Mija sávaldak Sáme giellaguovdátjin lä ahte dija láhkája ádtjobihtit alodimev ja fámov játtket rahtjat vaj mija sáme giela sjiddi diehtelis fuolke sinne, skáv-lán ja sáme sebrudagan.

Márredis láhkâm!

ÁVDDÁTJÁLA

Sáme giellaguovdásj dal almot Leanne Hintonna mihtos girjev *Bringing our Languages Home – Language Revitalization for Families* mij dárogielan nammaduvva *Bringing our Languages Home – samisk/svensk version*.

Girjjeprosjahta jáhtuj bádi káffaguossidimen Dearnan gá giellaguovdátja aktisasj bargge Leena Huss, professávrrá emerita suomagielan Hugo Valentin-guovdátjin, Uppsala universitejtan guossidij giellaguovdátjav ja dalloj tjielgaj dán girje sisadno beras midjij ávkken árrot dánna Sámeednamin.

Sáme giellaguovdásj mij la Sámedikke oasse galggá viehkedit nanustahttet sáme gielaj anov ja sajádagáv sebrudagán. Mijá dahkamus la ávdedit ja bádtjit sáme gielaj lasedum adnuj, nanustahttet hoallijt ja giellaguoddijt, ávddánahttet barggovuogijt giellaálládibmáj ja barggat sáme gielajda lasedum stáhtusav ja ienebut vuojnnusij báhti. Barggap nuorttasámegiellaj, julevsámegiellaj, bihtámsámegiellaj, ubbmemsámegiellaj ja oarjjelsámegiellaj ma gájka li smávva ja ájtedum giela. Sáme giela li álgoálmuga sámij giella ja tjielggiduvvá álgoálmukgiellan, ja rijkalasj unneplågiellan Svierigin gullujiddje láchkaásadimijn.

Manjel gá Sáme giellaguovdásj vuododuváj lågenangálmma jage dat rájes, de buorre barggovuogij ávddánibme giellaálládibmáj la árrum ájnas. Mij lip aktisasj bargujn sáme áhpadusásadusáj ja sáme organisasjávna j allidam moadda mentávrråprågråmma oarjjel-, ubbmem-, julev- ja nuorttasámegiellaj ja nuorajda nuorajlihtos Sáminuorra. Mentávrråprågråmma l vuododum ájálvissaj gudi sihti oahppat sáme gielav oadtju hábbmidum ja aktugasj dårjav sáme mentávrråjs gudi li nanos hoalle. Prågråmma manon mentávrrå ja oahp-

pe ájvvali guovtij guovtij juohkka vahko ja moatten bálen állesjuohkusin. Tjáhkanime sjimustahti smávep giellalávgomijt gánná sáme giella aneduvvá vissjalit. Oassálasstij giellaávddánibme prográmmaj manon la árrrom nanos ja árvustallama li vuosedam dát la vuojtulasj álladimbarggovuohke.

Sáme giellaguovdátja ulmme l barggat rijkajgasskasattjat ja l oase válldám álladimbargos ietjá rijkajn. Processan 2012 aktavuodav oattjojma professávr-rá emeritajn lingvistikan Leanne Hinton Berkeley universitejtas Kalifornian. Sjnuktjamánon 2015 Várdduo, Centrum för samisk forskning Ubbmema universitejtan ja Sáme giellaguovdásj ásadij seminárav ”Language- and cultural Revitalization by Indigenous peoples – Revitalisering av språk och kultur hos urfolk” Lars Thomasson-sympávsán. Leanne Hinton ja Nancy Steel Karuk álm mugis bivddiduvájga Sámeednamij lágádallat giellaálládime birra. Lágádalájga aj ja ásadijga workshop:av ubbmemsáme mentávrråprográmmaj mij dalloj lij ja ietjá bivddidum sáme organisasjavnájda ja ásadusájda berustimijn giellaálládibmáj.

Leanne ja Nancy libá jahkelágijn gárvedam ja ávddánahtám barggovuogijt mentávrrå- ja oahppeprográmmaj. Girjen *Bringing our Languages Home* Leanne l tjoaggám buorre buojkulvisájt maorijs, first nation poeples, gaelajs ja vil álobujs gáktu barggá ávdedittjat ja oahppat iesj guhtik álgoálmukgielav/ unneplågogielav. Girje sisanáduš la gielaj birra ma muhttij li árrum ”vuojnadiddje” jali ájtedum ieneplåhkosebrudagájn gánná giehto dáhpáduvvi.

Leanne Hintona tjoahkkájbiejadibme l sieldes árvulasj ja mij Sáme giellaguovdátjin sihtáp dahkat sisanov suv girjen álediddjen aj midjij dánna Sámeednamin. Gássjelisvuohta barggat smávva ja ájtedum gielaj la ábaj sámmilágátja ja dárbahip gájkálhkáj válldet viehkev nubbe nuppes. Girje sisanet miellodahte giehtojt umasslágásj guovlojs váráldin ja ulmme l juohkkahasj galggá máhttet gávnnat juojddá mij anoduvvá ietjas vidjurij.

Ietján gá járggálit girjev ieŋgisgielas dárogiellaj de lip gáhttum guokta sáme berustiddjeulmutja ávddájbuktet ietjasa vuojnov. Kapihtal la Olle Kejona

giellaálládime birra gielladiedalaj vuoynos ja kapihtal Sohpie Rehnfállas suv bargo birra álládit ietjas gielav fuolken, áhpadiddjen ja ubbmemsáme tjállen.

Oasev válldet moadda fuolkijs gudi moatteláhkáj rahtji álláditjtat ietjasa gielav. Akra kapihtal la Phil Albers ja Elaina (Supahan) Albersa fuolke birra sijá rahtjain oahppat ietjasa ja ietjasa mánájt Karuk, álgoálmukgiella Kalifornian USA:an val ájnegattja iednegiellahoallij. Doarjjan siján la báh-kogirije 7 000 bágoj ja organisasjávnná ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Ietjá buojkulvis mij máhttá anoduvvat vidjurij Sámeednamin la Aoteroas/Nya Zealand. Moadda buolva maori fuolkes vissjalit barggi bisodittjat maori gielav te reo sámmibáale gá ieŋngisgiella gilpustallá mánáj miellogisvuoda hárráj.

Sáme giellaguovdásj doajvvu dij láhkke arvusmuvvabihtit ja fámov oadtjo-bihtit ávddálijguovlluj ráhtjat vaj mijá sáme giela luondulattjat aneduvvi fuolken, skávlán ja sáme sebrudagán.

Hávsskes láhkám!

OVDASÁNIT

Sámi giellaguovddáš illuda almmuheamis Leanne Hintons erenoamáš vuogas girjji mii lea ožžon nama *Bringing our Languages Home – samisk/svensk version*.

Dát girjeproseakta álggahuvvui gáfestallamis Deartnas dalle go okta giellaguovddáža ovttasbargiin Leena Huss, professor emerita suomagielas Hugo Valentin-guovddážis, Uppsala universitehtas lei min guossis ja dalle čielggai ahte dán girjji sisdoallu galggašii boahit maid dai buorin minsiidda Sámis.

Oassin Sámedikkis galgá Sámi giellaguovddáš buktit oasis sámegielaide geavaheami ja sajádaga nannemis servvodagas. Min bargui gullá ovddidit ja movttiidahttit sámegielaide geavaheami, nannet sin geat sámástit, ovddidit vugiid gielaide ealáskahttimii ja lasihit sámegielaide čalmmustahttima ja sajádaga. Mii bargat nuortasámiin, julevsámiin, bihtánsámiin, ubmisámiin ja oarjánsámiin, visot dát gielat leat unnit ja áitojuvvon. Sámi gielat leat eamiálbmoga sámiid giella ja definerejuvvo sihke eamiálbmotgiellan, ja nationála veahádatgiellan Ruotas, ja dasa gullelaš lágaiguin.

Dan rájes go Sámi giellaguovddáš álggahuvvui golbmanuppelohkái jagi áigi lea buriid vugiid ovdáneapmi giellaealáskahttimis leamaš guovddážis. Ovttas sámi oahpahanásahusaiguin mii leat čadahan moanaid bagadeaddjeprogramma oarján-, ubmi-, julev- ja nuortasámi nuoraiguin Sáminuorra nuoraidsearvvis. Bagadeaddjeprogrammaid vuoddojurdda lea ahte sii geat háliidit oahppat sámegiela ožžot struktuvrralaš ja sierra doarjja sámi bagadeaddjiin main lea nana sámegiella. Programma áiggis gávnnadit bagadeaddjit ja oahppit guovttá vahkkosaččat ja muhtimin olles joavkkuin. Dát čoahkkimat leat dego unnit giellalávumat gos sámegiella geavahuv-

vo dávjá. Oasseváldiid giellaovdáneapmi prográmmaáiggis leamaš nanus ja ja árvvoštallamat leat čájehan dán leat vuohki giela ealáskahttimii mii lea lihkostuvvan bures.

Sámi giellaguovddáš lea barggustit viiddidan oainnus gaskariikkalaččat ja oahpástuvvan ealáskahttinbargguide eará riikkain. Dán proseassas mis leai oktavohta professor emerita lingvistiikas Leanne Hinton Berkeley universitehtas Kalifornias. Jagi 2015 njukčamánuš lágidii Várdduo, sámi dutkanguovddáš Ubmi universitehtas ja Sámi giellaguovddáš seminára ”Language- and Cultural Revitalization by indigenous peoples” – Eamiálbmogiid gielaide ja kultuvrraid ealáskahttin Lars Thomasson-symposias. Leanne Hinton ja Nancy Steel Karuk našuvnnas leaigga bovdejuvvon Sápmai doallat logaldallamiid giela ealáskahttima birra. Soai maiddá doalaiga logaldallamiid ja bargobáji ubmisámi bagadeaddjeprográmmas mii dalle leai jođus ja maiddá eará bovdejuvvon sámi organisašuvnnaide ja ášahusaide main lea beroštupmi giellaealáskahttimis.

Leanne ja Nancy leaba mángalogi jagi ráhkadan ja ovddidan vugiid bagadeaddji- ja oahpahallanprográmmaide. Girjjistis *Bringing our Languages Home* lea Leanne čohkken buriid ovdamearkkaid maori, first nation olbmui, gaelain ja earáin das movt bargat iežas eamiálbmotgiela ovddideamis ja oahpahallamis. Girji lea gielaide birra mat leamaš “vuoinjastandilis” dahje áitojuvvon dain stuorra servvodagain gos mitalusat bohtet.

Leanne Hinton čohkkenbargu lea oalle árvvolaš ja mii Sámi giellaguovddášis háliidit ordnet nu ahte dan sisdoalu lea vejolaš oaidnit maiddá midjiide Sámis. Váttisvuodát bargat unnit ja áitojuvvon gielaiguin leat dávjá sullasaččat ja mii dárbbasit iešgudet láchkai doarjut gudet guoibmámet. Girjjiis leat movttiidahti mitalusat iešgudet guovllus máilmmis ja jurdda lea ahte gudege olmmoš gávdná juoidá man sáhtta geavahit iežas dilis.

Earret dan ahte jorgalit girjji engelasgielas ruotagillii mii leat maiddá addán sárdnesaji guovtti sámi ángiriidda. Mis lea okta kapihttal gos Olle

Kejonen čállá giellaecaláskahttima birra gielladieđalaš geahččanguovllus ja okta kapihttal Sophia Rehnfel ja barggu birra váldit ruoktot giela veaga siste, ja oahpaheaddjin ubmesámi čállin.

Mii beassat čuovvut veagaid mat iešgudet láhkai rahčet giela ealáskaht-timiin. Okta kapihttal lea Phil Albers ja Elaina (Supahan) Albers veaga birra ja sin rahčamusain oahppat ja oahpahit mánáideaset Karuk-giela, mii lea eamiálbmotgiella Kalifornias USA:s mas dušše moadde olbmuin dat lea eatnigiella. Doarjjan leaba soai almmuhan sátnegirjji mas leat 7000 sáni ja organisašuvdna ”The Karuke Language Restoration Committee”.

Eará ovdamearka man sáhtta geavahit sámegiela dilis lea Ođđa Zeeland-das. Mán̄ga buolvva maori veagas barget garrasit doalahit maorigiela te reo, seammás go engelasgiella gilvvohallá mánáid fuomášumis.

Min doavva Sámi giellaguovddázis lea ahte oazžubehtet movtta ja vuoimmi joatkit ráhčat ahte min sámegielaid šaddet diehtelasat din veagaid guovdu, skuvllas ja sámi servvodagas.

Buori lohkašuša!

DE SAMISKA SPRÅKEN I SVERIGE – EN INTRODUKTION

Olle Kejonen

Inledning

I Sverige talas fem samiska språk: nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska. Samtliga fem språk är hotade, även om situationen för de olika språken skiljer sig åt i många avseenden. I det här kapitlet beskrivs förutsättningarna för de samiska språkens fortlevnad och utveckling i Sverige, bland annat utifrån deras respektive vitalitet, skriftspråk, medieutbud och undervisningssituation. I ett appendix listas resurser som kan vara värdefulla för den som vill lära sig något av de samiska språken, såsom ordböcker, frasordlistor och läroböcker.

Den samiska språkgruppen

De samiska språken utgör den västligaste grenen av den uraliska (finsk-ugriska) språkfamiljen. Sina närmaste släktingar har samiskan hos de östersjöfinska språken, varav finskan och estniskan är de största. På längre håll är samiskan även besläktad med ungerskan och med ett antal minoritetsspråk som talas i Ryssland.

De samiska språkens traditionella utbredningsområde sträcker sig från mellersta Sverige och Norge i sydväst upp över norra Sverige, Norge och

Finland och ut till spetsen av Kolahalvön i nordvästra Ryssland – en yta uppskattningsvis jämförbar med Sveriges area.

Genom historien har flera olika indelningar av de samiska språken gjorts. Idag räknar man vanligen med åtminstone nio levande samiska språk. Dessa är, från sydväst till nordost: *sydsamiska*, *umesamiska*, *pitesamiska*, *lulesamiska*, *nordsamiska*, *enaresamiska*, *skoltsamiska*, *kildinsamiska* och *tersamiska*. Av dessa språk talas de första fem i Sverige. Sydsamiska, lulesamiska och nordsamiska talas även i Norge. Det skoltsamiska språket har historiskt sett främst talats i Ryssland, men som en följd av förflyttningar under andra världskriget finns de allra flesta talarna av skoltsamiska idag i Finland. I Finland talas förutom skoltsamiska även nordsamiska och enaresamiska. På den ryska Kolahalvön talas idag två samiska språk: kildinsamiska och tersamiska.

Ytterligare ett samiskt språk, *akkalasangiska*, har historiskt sett talats på Kolahalvön, men detta språk har betecknats som utdött sedan början av 2000-talet. I de södra delarna av finska Lappland talades förut en samisk varietet som kallas *kemisamiska*, som har varit utdöd i mer än hundra år.

Det finns inga exakta siffror på antalet talare av samiska, utan bara olika uppskattningar. Sett till dessa uppskattningar är nordsamiskan det allra största språket, och talas av fler än 15 000 personer – enligt vissa uppskattningar så många som 20 000 eller fler. Det är dock endast en minoritet av dessa, kanske ett par tusen, som bor i Sverige. Ungefär lika många talare av nordsamiska finns i Finland, och resten återfinns i Norge.

Efter nordsamiskan kommer en grupp språk med färre än tusen talare vardera, i vissa fall bara några hundra. Hit hör lulesamiskan och sydsamiskan, för vilka antalet talare delas mellan Sverige och Norge. Till denna grupp hör även enaresamiskan, skoltsamiskan och kildinsamiskan. Slutligen finns det tre samiska språk vars antal modersmålstalare brukar räknas i något eller några tiotal: pitesamiskan, umesamiskan och tersamiskan.

Skillnaderna inom den samiska språkgruppen kan jämföras med skillna-

derna mellan de germanska språken, där bland annat svenska, tyska och isländska ingår. Inom många av de samiska språken finns dessutom en relativt stor dialektal variation. Detta gäller kanske särskilt nordsamiskan, som talas i ett vidsträckt område över tre länder, men även flera andra av språken visar en omfattande rikedom av dialekter.

De samiska språken utgör, åtminstone historiskt sett, ett språkligt *kontinuum*, där angränsande dialekter eller varieteter är ömsesidigt begripliga, men där kommunikationen blir svårare ju längre ifrån varandra man kommer. Mellan geografiskt närliggande språk, som exempelvis nordsamiska och lulesamiska, är ömsesidig förståelse ofta inget problem. Skillnaderna mellan mer avlägsna varieteter, som exempelvis nordsamiska och sydsamiska, är däremot så stora att talare av dessa språk i regel hellre pratar svenska eller norska än samiska med varandra.

Ord som har ett gemensamt ursprung i de samiska språken är ofta relativt lika varandra. Hit hör till exempel ordet för 'fisk' (se tabell nedan). Desto mer olika är nyare ord, såsom lånord från angränsande språk. Exempelvis har de västliga samiska språken i sen tid lånat in ordet *bil* från svenskan och norskan, medan enaresamiskan och skoltsamiskan istället har lånat in det finska ordet *auto* och kildinsamiskan använder det ryska lånordet *машина* (*mašina*) i samma betydelse. Observera att tersamiskan, som saknar erkänt skriftspråk, inte är med i tabellen på följande sida.

	'fisk'	'bil'	
sydsamiska	<i>guelie</i>	<i>bijle</i>	< sv, no <i>bil</i>
umesamiska	<i>guöllie</i>	<i>bijlla</i>	< sv, no <i>bil</i>
pitesamiska	<i>guolle</i>	<i>bijjla</i>	< sv, no <i>bil</i>
lulesamiska	<i>guolle</i>	<i>bijlla</i>	< sv, no <i>bil</i>
nordsamiska	<i>guolli</i>	<i>biila</i>	< sv, no <i>bil</i>
enaresamiska	<i>kyeli</i>	<i>auto</i>	< fi <i>auto</i> 'bil'
skoltsamiska	<i>kue'll</i>	<i>autt</i>	< fi <i>auto</i> 'bil'
kildinsamiska	<i>кӯль (kūll')</i>	<i>машина (mašina)</i>	< ry <i>машина</i> 'bil'

Tabell 1. Jämförelse av utvalda ord i samiska språk.

Alla vuxna talare av samiska är flerspråkiga, och talar utöver samiska även ett eller flera av majoritetsspråken svenska, norska, finska och ryska. Vissa talare av samiska kan även ett annat minoritetsspråk – till exempel är kunskaper i meänkieli vanliga bland äldre talare av nordsamiska i Sverige. Barn som har växt upp med föräldrar från olika språkområden talar i vissa fall två olika samiska språk. Exempelvis finns det personer som utöver svenska talar både nordsamiska och sydsamiska, eller både nordsamiska och lulesamiska.

De samiska språken i Sverige

Det traditionella utbredningsområdet för samiskan i Sverige sträcker sig från Kiruna kommun i norr ner till Dalarna i syd. Fem olika samiska språk talas inom detta område: nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska.

I Sverige talas nordsamiska idag främst inom Kiruna och Gällivare kommuner. Som en följd av tvångsflyttningar av nordsamisktalande renskötare under början av 1900-talet finns nordsamer även i områden där andra samiska varieteter traditionellt sett har talats, exempelvis i Arjeplog, Jokkmokk och

fjällsamebyarna inom Västerbottens län. Lulesamiskans kärnområde i Sverige innefattar både Jokkmokk och Gällivare. Pitesamiskan talas huvudsakligen i Arjeplogs kommun, och språket har därför även kallats för *arjeplogssamiska*.

Till umesamiskans traditionella utbredningsområde räknas södra delarna av Norrbottens län och angränsande delar av Västerbotten, även om det är svårt att dra en gräns mellan umesamiskan och dess södra granne sydsamiskan. Det senare språket, sydsamiskan, talas i ett vidsträckt område som täcker såväl delar av Västerbotten som Jämtlands län samt nordligaste delen av Dalarnas län. Som en följd av urbanisering finns ett litet antal talare av de samiska språken även utanför det traditionella samiska utbredningsområdet, bland annat i storstadsregionerna.

Sedan år 2000 är samiska erkänt som ett nationellt minoritetsspråk i Sverige, tillsammans med finska, jiddisch, meänkieli och romani chib. I lagen görs ingen skillnad på de olika samiska språken, dock skiljer sig samerna från de övriga nationella minoriteterna i och med att man också är erkända som ett urfolk i Sverige.

Som samiskspråkig har man en del rättigheter som gäller inom hela landet, exempelvis rätten till undervisning i samiska i grundskolan. I en del av landet, i det så kallade *förvaltningsområdet* för samiska, har man även andra rättigheter, såsom rätt till förskola och äldreomsorg på samiska, samt rätt att använda samiska i kontakt med myndigheter. Sedan 2019 består förvaltningsområdet av de 25 kommunerna Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Gällivare, Härjedalen, Jokkmokk, Kiruna, Krokoms, Luleå, Lycksele, Malå, Sorsele, Stockholm, Storuman, Strömsund, Sundsvall, Umeå, Vilhelmina, Vindeln, Åre, Åsele, Älvdalen, Örnköldsvik och Östersund.

Bestämmelser rörande samiska finns bland annat i lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk, som trädde i kraft år 2010. Där slås det fast att det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige, samt att barns utveckling av en

kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt. Även i andra lagar, såsom språklagen från 2009, berörs samiska och de andra nationella minoritetsspråken.

Vitalitet

Av de samiska språken i Sverige klassas nordsamiskan som *definitivt hotad* ("definitely endangered") av FN-organet Unesco, medan lulesamiskan och sydsamiskan klassas som *allvarligt hotade* ("severely endangered"). De två samiska språken i Sverige med lägst antal talare, pitesamiskan och umesamiskan, anses vara *kritiskt hotade* ("critically endangered").

Flera olika faktorer tas i beaktning när man ska avgöra hur hotat ett språk är. Den kanske viktigaste faktorn är i vilken utsträckning ett språk förs vidare mellan generationer – det vill säga om barn lär sig språket från sina föräldrar och andra vuxna. För samtliga samiska språk i Sverige återfinns den största andelen modersmåltalare i far- och morföräldragenerationen. Något förenklat kan man säga att ju äldre en person är, ju troligare är det att den talar samiska. En del barn lär sig dock nordsamiska i hemmet, och det finns även ett fåtal barn som växer upp med lulesamiska respektive sydsamiska. För pitesamiska och umesamiska är situationen mer akut, även om man särskilt för umesamiskans del kan se ett ökat intresse för språket.

På alla större orter är talare av samiska i minoritet. På många håll är det dessutom stora geografiska avstånd mellan talarna. Samiskan används idag framför allt i hemmet och i de traditionella näringarna, av vilka renskötseln är särskilt viktig. Även inom den samiska gruppen är det långt ifrån alla som talar samiska – man brukar uppskatta att färre än hälften av samerna i Sverige talar något av de samiska språken.

I regel har samiskspråkiga en positiv inställning till språket, och kunskaper i samiska värderas högt. Eftersom samtliga talare av samiska är flerspråkiga så tar dock majoritetsspråket svenska ofta plats på samiskans bekostnad,

även bland personer som behärskar samiska. Om det i en grupp människor finns någon som inte talar samiska så övergår man exempelvis i regel till att tala svenska. I familjer där bara den ena föräldern pratar samiska blir svenska i många fall det dominerande hemspråket.

Skriftspråk

Som de flesta språk i världen är de samiska språken i huvudsak talade språk. Först relativt nyligen har skriftspråken kommit att spela en större roll i det samiska samhället, även om de första böckerna på samiska kom redan på 1600-talet. Idag har samtliga samiska språk i Sverige egna skriftspråk, eller *ortografier*. De nuvarande samiska ortografierna har standardiserats i slutet av 1900-talet och i början av 2000-talet. Den sydsamiska ortografin antogs 1978 och den nordsamiska ortografin har varit i bruk sedan 1979, med en mindre revidering i mitten av 1980-talet. Den lulesamiska ortografin antogs 1983, medan ortografierna för umesamiska och pitesamiska antogs 2016 respektive 2019.

Många talare av samiska kan hjälpligt läsa texter på sitt respektive modersmål. Med undantag av lärare, översättare och andra som använder skriftspråket i sitt arbete så är det dock mycket få talare av samiska som regelbundet skriver på sitt modersmål eller behärskar språkets stavningsregler.

Två olika traditioner kan urskiljas för de samiska skriftspråken i Sverige. Den ena traditionen följer i relativt stor utsträckning stavningskonventioner från majoritetsspråket svenska. I denna tradition, som omfattar samtliga samiska språk i Sverige utom nordsamiska, så betecknas exempelvis *sj*-ljudet av bokstavskombinationen *sj* och *tj*-ljudet av bokstavskombinationen *tj*. I denna tradition används också bokstäverna *ä* och *å*, liksom i umesamiskan och sydsamiskan även bokstaven *ö*. Denna tradition går att spåra tillbaka till de allra tidigaste texterna på samiska, religiösa översättningar från 1600- och 1700-talen.

Den andra skriftspråkstraditionen, dit nordsamiskan räknas, använder istället specialtecken i större utsträckning än bokstavskombinationer. Till exempel betecknas *sj*-ljudet med tecknet *š* och *tj*-ljudet med tecknet *č*. Dessa specialtecken introducerades av danska och norska språkforskare på 1800-talet. I den moderna nordsamiska ortografin undviker man också tecknen *å* och *ä*, och skriver istället *o* och *ea*. Exempel på skillnaden i stavning mellan de olika samiska språken i Sverige ges i tabellen nedan.

	'att koka'	'att stå'	'hinna'
nordsamiska	<i>vuoššat</i>	<i>čuožžut</i>	<i>cuozza</i>
lulesamiska	<i>vuossjat</i>	<i>tjuodtjot</i>	<i>tsuodtsa</i>
pitesamiska	<i>vuassjat</i>	<i>tjuadtjot</i>	<i>tsuadtsa</i>
umesamiska	<i>vuassjat</i>	<i>tjuadtjuot</i>	<i>tsuadtsa</i>
sydsamiska	<i>voessjedh</i>	<i>tjåadtjodh</i>	<i>tsoedtse</i>

Tabell 2. Jämförelse av ortografierna för de samiska språken i Sverige.

Särskilt för nordsamiskan, men även för andra samiska språk, så kan ortografins specialtecken försvåra användandet av skriftspråket. Exempelvis går det ofta inte att enkelt skriva alla specialtecken på en telefon eller dator. En annan svårighet för läs- och skrivkunnigheten av nordsamiska i synnerhet är att många av de ljud som betecknas med hjälp av specialtecken saknas i de dialekter av nordsamiska som traditionellt sett talas i Sverige. Exempelvis saknar talare av nordsamiska i Sverige i regel det *sj*-ljud som betecknas med tecknet *š*, vilket medför att ett ord som det ovan nämnda *vuoššat* 'att koka' istället uttalas som *vuossat*.

Innan de nuvarande skriftspråken togs i bruk har en mängd olika ortografier använts för de samiska språken. Bara för nordsamiska användes i Sverige,

Norge och Finland under 1900-talet åtminstone fyra olika ortografier utöver den nuvarande: *Friis*-ortografin, *Nielsen*-ortografin, *Ravila-Itkonen*-ortografin och *Bergsland-Ruong*-ortografin, samtliga uppkallade efter de språkforskare som utarbetade dem. Därtill har man i Sverige under 1900-talet använt en särskild så kallad ”kartortografi” för att skriva samiska ortnamn.

De många bytena av ortografi har försvårat förutsättningarna för läs- och skrivkunnighet. Bland annat rapporterades det så sent som 2016 att nordsamiskspråkiga barn i Luleå undervisades i Bergsland-Ruong-ortografin – ett skriftspråk som då hade varit avskaffat i närmare 40 år.

Där nordsamiskan har haft en mängd olika ortografier så har problemet för pitesamiskan och umesamiskan snarast varit det motsatta: man har inte haft något erkänt skriftspråk förrän helt nyligen. Innan detta har man använt anpassade versioner av andra samiska ortografier, i den utsträckning man har skrivit på pitesamiska och umesamiska överhuvudtaget. De nuvarande ortografierna för dessa språk har arbetats fram och antagits av arbetsgrupper bestående av såväl språkforskare som representanter för de respektive språkgemenskaperna.

Det är dock viktigt att komma ihåg att svensk lag inte särskiljer olika samiska språk, utan istället bara pratar om ”samiska” som en enhet. Ur en rent laglig synvinkel har alla samiska språk alltså samma status oavsett om man har antagit en ortografi eller inte. Ur ett praktiskt perspektiv är erkännandet av en ortografi däremot viktigt, eftersom det underlättar skrivande på språket – med en enhetlig rättstavning är det lättare att exempelvis producera läromedel eller skriva vägs skyltar. Erkännandet av ett skriftspråk är ofta också symboliskt viktigt för de människor som talar en särskild varietet.

Ett sällsynt exempel på samiska i det offentliga rummet – information om coronapandemin på sydsamiska i Stockholms tunnelbana, april 2020. Foto: Olle Kejonen.

I det offentliga rummet syns samiskan i liten omfattning. På orter med samiska namn finns dock ofta vägs skyltar med dessa namn, och inom det samiska förvaltningsområdet skyltar en del offentliga byggnader, såsom bibliotek, kommunhus och vårdcentraler delvis på samiska.

Litteratur, media och kultur

När det kommer till utbudet av litteratur råder stora skillnader mellan de samiska språken. Bäst är situationen för det största språket nordsamiska, som har en relativt stor produktion av både översatt litteratur och originaltexter för såväl barn som vuxna. En svårighet vad gäller publikationerna på nordsamiska är att de till största del produceras i Norge, samt till viss del även i Finland. På grund av dialektskillnaderna inom nordsamiska medför detta i vissa fall att texter som har producerats i Norge eller Finland inte

nödvändigtvis kan användas utan svårigheter av talare av nordsamiska i Sverige. Dessutom kan böcker och tidningar som har publicerats utomlands vara dyra och svåra att få tag på.

Även för lulesamiska och sydsamiska produceras en del litteratur, i huvudsak översättningar av barnböcker. Liksom i fallet med nordsamiska så publiceras de flesta lulesamiska och sydsamiska böckerna i Norge. En annan svårighet vad gäller samisk litteratur är att många samiska böcker produceras i små upplagor, vilket innebär att de ofta säljer slut fort. En del böcker kan dock hittas på bibliotek – i Sverige ska allmänna bibliotek enligt lag erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken, dit samiskan räknas. Sedan de umesamiska och pitesamiska skriftspråken antogs 2016 respektive 2019 har ett litet antal barnböcker publicerats på dessa språk.

Symboliskt viktiga milstolpar för den samiska litteraturen är översättningar av religiösa texter. Till dessa texter räknas bland annat den lulesamiska översättningen av Nya testamentet från 2003 och den nordsamiska översättningen av Bibeln från 2019. På sydsamiska publicerades en samling bibeltexter 2018. En lulesamisk psalmbok, som även innehåller några psalmer på umesamiska, publicerades 2005 och en nordsamisk psalmbok gavs ut av Svenska kyrkan 2021.

I Sverige finns flera samiska medieinstitutioner. Den största av dessa är Sameradion, som hör till Sveriges Radio och producerar såväl nyheter som underhållningsprogram på nordsamiska och svenska. I begränsad omfattning sänder Sameradion även program på lulesamiska och sydsamiska, som dock till stor del produceras av norska NRK. Varje vardag sänds även det 15 minuter långa nyhetsprogrammet *Ođđasat* (nordsamiska för 'Nyheter') på TV. Programmet, som är en samproduktion mellan svenska SVT, norska NRK och finska Yle, är till största del på nordsamiska med svensk textning. Då och då visas också andra samiska program på SVT, inklusive barnprogram. Sameradion och SVT:s samiska redaktion publicerar även material på nätet.

Vidare producerar Utbildningsradion, UR, en del material på samiska, så som barnprogram för radio och TV.

Magasinet *Samefolket*, som utkommer ungefär varannan månad, har texter såväl på svenska som på de samiska språken. Även ungdomsmagasinet *Nuorat* (nordsamiska för 'Ungdomar'), som utkommer kvartalsvis, har texter på svenska och samiska. Det finns en samisk teater, *Giron sámí teáhter* (nordsamiska för 'Kiruna sameteater'), som producerar pjäser på samiska och svenska för barn och vuxna.

Utöver dessa institutioner i Sverige finns även ett antal medieproducenter i Norge och Finland, inklusive de ovan nämnda public service-bolagen NRK och Yle, vars sändningar till viss del är tillgängliga i Sverige via nätet. Vidare produceras musik på flera av de samiska språken, och det finns såväl kortfilmer som ett litet antal långfilmer med dialog helt eller delvis på samiska. På flera håll i Sverige och i grannländerna anordnas det också samiska kultur-, musik- och filmfestivaler årligen. De senaste åren har det även producerats ett mindre antal spel och appar på samiska riktade till barn.

Sameskolan och samisk förskola

Förutsättningarna för undervisning i samiska skiljer sig åt mellan olika delar av landet. På fem orter finns det särskilda *sameskolor* (Karesuando, Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Tärnaby), som har ett särskilt ansvar att främja samisk kultur och samiska språk. Sameskolornas undervisning sträcker sig från förskoleklass till sjätte klass, och i anslutning till sameskolorna bedrivs även förskoleverksamhet. Under läsåret 2020–2021 deltog fler än 120 barn vid någon av sameskolornas förskoleverksamheter, och 207 elever gick i någon av de fem sameskolorna. Högst elevantal hade Kiruna (79 elever), följt av Jokkmokk (68), Karesuando (27), Gällivare (26) och Tärnaby (7).

I sameskolorna bedrivs undervisning i, samt delvis på, nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska. Ämnet samiska undervisas cirka fyra timmar per

vecka. Det är värt att nämna att ingen elev studerade umesamiska eller pitesamiska vid sameskolorna under nämnda läsår. Till viss del kan detta bero på lägre elev- och lärarunderlag för dessa språk. En annan bidragande orsak kan vara att det inte finns någon sameskola i de traditionella kärnområdena för pitesamiska och umesamiska.

Annan grundskola och förskola

I de delar av landet som hör till det samiska förvaltningsområdet har man rätt till förskola där ”hela eller en väsentlig del” av utbildningen bedrivs på samiska. I hela landet har man även rätt till så kallad modersmålsundervisning i samiska i grundskolan, oavsett om man har förkunskaper i språket eller inte. I praktiken får dock inte alla barn den undervisning de har rätt till.

Som grund för utebliven undervisning anges ofta lärarbrist. En bidragande orsak till detta är att många anställningar som modersmålslärare är deltidstjänster som lockar få sökande. I de fall undervisning i samiska ges så är den ofta begränsad till en lektion i veckan. Denna undervisning sker dessutom ofta utanför ordinarie lektionstid, vilket innebär att barn som läser samiska får längre skoldagar än andra elever.

Enligt statistik från Skolverket var det endast 63 procent av de totalt 725 elever som hade ansökt om (eller var ”berättigade”) att läsa samiska som modersmål läsåret 2020–2021 som mottog sådan undervisning (se tabell nedan). Utöver att studera samiska inom ämnet modersmål så studerade även ett hundratal elever samiska inom ramen för språkval under samma läsår, och därtill tillkommer även färre än fem elever som läste samiska inom ramen för elevens val. Observera att statistiken inte omfattar barn som går i sameskolan. Notera även att för språk med färre än fem elever så redovisas inte exakta siffror av sekretesskäl. För ett antal elever framgår inte vilket av de samiska språken som undervisningen gäller, eftersom samlingsnamnet ”samiska” används.

	modersmål (berättigade)		språkval
nordsamiska	171	(245)	57
lulesamiska	50	(79)	27
pitesamiska	< 5	(10)	-
umesamiska	37	(58)	< 5
sydsamiska	170	(260)	9
”samiska”	26	(73)	8

Tabell 3. Elever som studerade samiska i grundskolan läsåret 2020–2021.

Intressant nog så visar statistiken att nästan precis lika många barn får modersmålsundervisning i sydsamiska som i nordsamiska, trots den stora skillnaden i antal talare av de två språken. En bidragande orsak till detta kan vara att en större andel nordsamiskspråkiga barn går i sameskolan, medan barn som får undervisning i sydsamiska i större utsträckning bor på orter där det inte finns någon sameskola. Det är också anmärkningsvärt att fler än 37 barn fick undervisning i umesamiska under läsåret 2020–2021, trots att man vanligtvis endast räknar med något tiotal modersmålstalare för detta språk.

På senare tid har även fjärrundervisningen i samiska ökat, något som har lett till bättre möjligheter för undervisning i samiska, särskilt utanför det samiska förvaltningsområdet. På flera orter anordnas även så kallad integrerad samisk undervisning i grundskolan, som innebär att elever kan få undervisning med samiska inslag utöver den ordinarie modersmålsundervisningen.

Gymnasium

Till skillnad från i grundskolan så finns det ingen särskild samisk gymnasieskola i Sverige. Vid gymnasiet i Jokkmokk finns dock ett samiskt samhällsprogram, där man bland annat läser samiska som en del av sin utbildning.

Enligt nuvarande lagstiftning ska en elev som tillhör någon av de nationella minoriteterna erbjudas modersmålsundervisning på gymnasiet om eleven har goda kunskaper i språket. Detta är en skillnad gentemot situationen i grundskolan, där man har rätt till modersmålsundervisning oavsett förkunskaper.

Få elever studerar samiska på gymnasiet. Under våren 2021 blev totalt 17 elever betygsatta i något av de samiska språken, enligt statistik från Skolverket. Av dessa 17 elever läste tio samiska inom ramen för ämnet moderna språk, och sju inom ramen för ämnet modersmål.

Högskola

Undervisning i samiska bedrivs vid två högskolor i Sverige: Uppsala universitet och Umeå universitet. Vid Uppsala universitet har man undervisat i samiska i mer än 100 år, och idag kan man studera nordsamiska och sydsamiska från nybörjarnivån och uppåt. Inom ramen för dessa ämnen ges även kortare kurser i lulesamiska och umesamiska. All undervisning i samiska ges på distans. Det är också möjligt att läsa samiska på högre nivå inom ramen för ämnet finsk-ugriska språk.

Vid Umeå universitet undervisar man i nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska, och det är också möjligt att ta en examen med inriktning på samiska. Undervisningen i samiska sker både på distans och via fysiska träffar.

Även i grannländerna undervisar man i samiska, bland annat vid universiteten i Helsingfors och Uleåborg i Finland. I Norge bedrivs undervisning i samiska bland annat vid universitetet i Tromsø, vid Nord universitet i Nordland och Trøndelag samt vid *Sámi allaskuvla* (nordsamiska för 'Samisk högskola') i Kautokeino.

Annan utbildning

En viktig institution inom det samiska samhället är *Sámij áhpádušguovdásj* (lulesamiska för 'Samernas utbildningscentrum') i Jokkmokk. Där bedrivs

bland annat kurser i nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska, utöver utbildningar i slöjd och andra ämnen som knyter an till samisk kultur. På många håll i landet bedrivs även studiecirkelar och kvällskurser i olika samiska språk, framför allt arrangerade av sameföreningar och studieförbund.

Läromedel

Det råder en stor brist på läromedel för samtliga samiska språk. Bäst är situationen för nordsamiska och lulesamiska, där det finns grundläggande läroböcker, grammatiska beskrivningar och ordböcker på svenska. För sydsamiska är situationen något sämre, även om det finns ordböcker och läroböcker på svenska och en grammatik på norska. Störst brist på läromedel råder för pitesamiska och umesamiska, för vilka det bland annat saknas moderna läroböcker.

I många fall ges läromedel i samiska ut i små upplagor, vilket innebär att även publicerade verk kan vara svåra att få tag på. En ökad andel läromedel och andra språkresurser finns dock tillgängliga digitalt, exempelvis gäller detta ordböcker för flera av de samiska språken. För nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska finns även stavningskontroll och andra digitala hjälpmedel för datorer, telefoner och surfplattor. För en kort översikt av resurser som kan vara användbara i undervisningen och inlärandet av de samiska språken i Sverige, se detta kapitelns appendix.

Forskning

I Sverige bedrivs forskning på de samiska språken i huvudsak vid Uppsala och Umeå universitet, men även vid andra högskolor finns enskilda forskare som studerar samiska. Den samiska forskningsmiljön i Sverige är liten – idag finns det en handfull forskare som i huvudsak arbetar med samiska språk och som är knutna till ett svenskt lärosäte. Trots detta har forskningen på de samiska språken en stor räckvidd, från historisk språkvetenskap till didaktik.

De senaste åren har det även skett ett uppsving för dokumentationen och beskrivningen av de samiska språken i Sverige. Bland annat bedrivs dokumentations- och beskrivningsprojekt för flera samiska språk av forskare knutna till svenska universitet.

Forskning på samiska språk bedrivs även i andra länder, framför allt i Finland och Norge. Det finns två vetenskapliga tidskrifter som publicerar artiklar på samiska (i huvudsak nordsamiska). Den ena av dessa, *Sámi diedalaš áigečála* (nordsamiska för 'Samisk vetenskaplig tidskrift'), ges ut i Norge och kom ut med sitt första nummer 1994. Den andra, *Dutkansearvvi diedalaš áigečála* (nordsamiska för 'Forskarföreningens vetenskapliga tidskrift'), ges ut i Finland sedan 2017. Även skriftserien *Diedut* (nordsamiska för 'Kunskap'), som utkommer sedan 1974, publicerar vetenskapliga arbeten på samiska (i huvudsak nordsamiska).

Jämfört med många andra hotade urfolksspråk så är de samiska varieteterna i Sverige relativt väldokumenterade. Framför allt under första halvan av 1900-talet nedtecknade språkforskare stora mängder material på de samiska språken. Detta material utgörs till stor del av ordlistor och böjningsparadigm, men även till viss del av texter på samiska. Det finns också stora samlingar av ljudinspelningar på de samiska språken, i huvudsak gjorda under andra halvan av 1900-talet.

Åtminstone historiskt sett har det funnits ett ganska stort glapp mellan forskningen på samiska å ena sidan och den samiska allmänheten å andra sidan. Exempelvis är många äldre verk rörande samiska skrivna på språk som gör dem svårtillgängliga för de flesta samer, såsom tyska, finska och ungerska. Ofta används även en detaljerad fonetisk transkription som kan vara svårläst för den oinsatte.

En mycket stor del av det nedtecknade och inspelade samiska material som samlats in under 1900-talet är dessutom aldrig publicerat utan finns endast tillgängligt vid olika arkiv, såsom Uppsala universitetsbibliotek och

Institutet för språk och folkminnen i Uppsala. Detta innebär att mycket av det material som finns för de samiska språken ofta är svårtillgängligt för allmänheten.

Det behövs mer forskning på samtliga samiska språk. Bland annat är forskning i många fall nödvändig för att ta fram läromedel. Eftersom samtliga samiska språk är hotade så är även språkdokumentation särskilt brådskande. Detta gäller inte bara de mest hotade språken, utan även den rikedom av dialekter som finns inom varje språk. Exempelvis är många dialekter av nordsamiska starkt hotade, trots att nordsamiska är det samiska språk som är mest levnadskraftigt idag.

Utöver språkdokumentation så kan flera exempel ges på områden där mer forskning vore önskvärd. Till att börja med saknas moderna, talspråksbaserade grammatiska beskrivningar för de flesta av de samiska språken i Sverige. Utifrån redan befintliga ordsamlingar, gjorda under 1900-talet, vore det möjligt att sammanställa stora vetenskapliga ordböcker för umesamiska och pitesamiska, liksom även för de nordsamiska dialekterna i Sverige. Det vore också möjligt att publicera textsamlingar baserade på arkivmaterial, samt att tillgängliggöra äldre ljudinspelningar. För att kunna kartlägga och beskriva kontakten mellan olika språk i det samiska området vore det också önskvärt med utförligare beskrivningar av andra minoritetsspråk i samiskans närhet, såsom meänkieli och överkalixmål.

Revitalisering

För att försöka vända den negativa utvecklingen för de samiska språken har olika revitaliseringsinsatser ägt rum, framförallt sedan början av 2000-talet. Många sådana insatser, såsom språkbud i samiska, har bedrivits på privat initiativ, exempelvis via olika sameföreningar. Under senare år har även flera revitaliseringsprojekt bedrivits i offentlig regi. En betydande roll i dessa insatser spelas av Samiskt språkcentrum, som inrättades av Sametinget 2010.

Samiskt språkcentrum har bland annat anordnat mentorprogram i samiska, där lärlingar paras ihop med språkstarka mentorer för att på så vis utveckla sitt språk. Språkcentrum har också publicerat språkverktyg såsom ordboksappar och en frasordlista på nordsamiska, lulesamiska, umesamiska och sydsamiska. Via Samiskt språkcentrum distribueras även språkpaketet *Giellaskurppo* (lulesamiska för 'Språkpaket') som uppmuntrar nyblivna föräldrar att tala samiska med sina barn.

Inspiration till samisk språkrevitalisering i Sverige hämtas bland annat från Finland, där arbetet med att revitalisera den hotade enaresamiskan har lett till en ökad kunskap i samiska bland barn och unga vuxna jämfört med äldre generationer. Även på andra håll har man haft goda erfarenheter av samisk språkrevitalisering – bland annat har satsningar på förskolan bidragit till en ökad kunskap i samiska hos barn i det lulesamiska området i Norge.

Framtiden

De samiska språken i Sverige står inför stora utmaningar. Samtliga fem språk talas av relativt få personer, och i många fall är avstånden mellan talare långa. Få barn växer upp med något av de samiska språken som sitt förstaspråk och det finns endast ett fåtal domäner där man kan använda samiskan i vardagen. Även om barn har viss rätt att studera samiska i skolan så tillgodoses denna rätt inte alltid, och därtill finns en stor brist på såväl lärare som läromedel.

Mest kritisk är situationen för språken med lägst antal talare – det vill säga pitesamiskan och umesamiskan – men även för de andra språken är situationen långt ifrån säker. Till och med nordsamiskan, som är det allra största av de samiska språken, är i stort behov av språkbevarande och språkutvecklande insatser för att leva vidare i Sverige.

Samtidigt har de samiska språken i Sverige bättre förutsättningar för revitalisering än många andra urfolksspråk runt om i världen. Samiskan är erkänd i lagen och det finns särskilda sameskolor på flera orter. För samtliga

fem samiska språk i Sverige finns numera etablerade skriftspråk, och för flera av språken finns dessutom litteratur och annan media, om än i varierande omfattning. Dessutom har samiskan institutionellt stöd, bland annat genom Sametinget och Samiskt språkcentrum.

I slutändan krävs det dock att de samiska språken används av fler personer och i fler sammanhang för att kunna fortleva och utvecklas i Sverige. För detta krävs ett stort engagemang från såväl offentliga institutioner som från samiska organisationer och talarna själva.

APPENDIX: RESURSER

I detta appendix ges en översikt av resurser som kan vara värdefulla för den som vill lära sig samiska, såsom ordböcker, frasordlistor, grammatiska beskrivningar och läroböcker. Resurserna presenteras för vart och ett av de samiska språken nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska.

Listan på resurser är inte uttömmande, utan kan ses som förslag för den som vill ta de första stegen mot att lära sig samiska. Fokus ligger på nyproducerat material på svenska, men emellanåt nämns även något äldre resurser, samt några verk på norska. I några fall går de böcker som rekommenderas inte längre att köpa, men ofta kan de hittas på bibliotek. I den mån det är möjligt ges länkar till de resurser som finns tillgängliga på nätet. Listan inkluderar även ett antal appar för telefoner och surfplattor. Observera att stavningen kan skilja sig mellan böcker som har publicerats före och efter den umesamiska ortografin antogs 2016, liksom före och efter den pitesamiska ortografin antogs 2019.

Nordsamiska

Ordbok: Svonni, Mikael. 2013. *Davvisámegiela-ruotagiela, ruotagiela-davvisámegiela sátnegirji.*

Nordsamisk-svensk, svensk-nordsamisk ordbok. Karasjok: ČálliidLágádus.

Ordbok (app): *Sátnegirji.* Ravda Lágádus.

- Frasordlista:** *Sámás-parlör: Sámásmuinnaz, Sámástamujnaz, Sámásthmujnaz, Saemesthmunjnienz.* 2017. Kiruna: Sametinget. Tillgänglig på nätet: <https://www.sametinget.se/111852>. Även tillgänglig som app (i annan version): *Saemesth!*
- Sångbok:** *Laavlomegerjetje Saemesth maanine. Sámásta mánájn lávllomgirjásj. Sámás mánáin lávllagirjjás.* 2016. Tillgänglig på nätet: <https://sametinget.no/barnehage/nyttige-ressurser/sanghefte-snakk-samisk-med-barnet/>
- Lärobok:** Berg, Tor Magne, Blind, Mariana & Labba, Per-Stefan. 2006–2009. *Gulahalan. Davvisámigiella easkaálgiide. 1–2.* Jokkmokk: Sámij áhpadusguovdásj.
- Lärobok:** Hedlund, Cecilia & Larsson, Lars-Gunnar. 2021. *Ii dusše duoddaris: lärobok i nordsamiska.* 3. uppl. Kiruna: Ravda Lágádus.
- Verbhandbok:** Willborg Stoor, Lotta & Söderbaum, Ville. 2008. *100 nordsamiska verb: en nordsamisk verbhandbok för alla.* Stockholm: Stoor Sthlm.
- Grammatik:** Svonni, Mikael. 2018. *Modern nordsamisk grammatik.* Kiruna: Ravda Lágádus.

Lulesamiska

- Ordbok:** Spiik, Nils Erik. 1994. *Lulesamisk ordbok: svensk-samisk.* Jokkmokk: Sameskolstyrelsen.
- Ordbok:** Korhonen, Olavi. 2005. *Báhkogirjje: julevsámes dárruj, dáros julevsáb máj.* Ordbok: *lulesamisk svensk, svensk lulesamisk.* Jokkmokk: Samernas utbildningscentrum.
- Ordbok** (app): *Sametingets ordböcker.* Sametinget. Även tillgänglig på nätet: <http://ordbok.sametinget.se/>
- Ordbok** (app): *Lulesamisk-svensk ordbok.* Sámij áhpadusguovdásj.
- Frasordlista:** *Sámás-parlör: Sámásmuinnaz, Sámástamujnaz, Sámásthmujnaz, Saemesthmunjnienz.* 2017. Kiruna: Sametinget. Tillgänglig på nätet: <https://www.sametinget.se/111852>. Även tillgänglig som app (i annan version): *Saemesth!*
- Sångbok:** *Laavlomegerjetje Saemesth maanine. Sámásta mánájn lávllomgirjásj. Sámás mánáin lávllagirjjás.* 2016. Tillgänglig på nätet: <https://sametinget.no/barnehage/nyttige-ressurser/sanghefte-snakk-samisk-med-barnet/>

Lärobok: Nystø, Anders & Johnsen, Sigmund. 2000–2001. *Sámásta: julevsáme giellakurssa. 1–2.* Svensk utg. Drag: Báhkko.

Lärobok: Tuolja, Karin & Angéus Kuoljok, Susanna. 2013. *Giellajhilá.* 2. uppl. Jokkmokk: Samernas utbildningscentrum.

Verbhandbok: Kejonen, Olle. 2013. *101 julevsáme verba. 101 lulesamiska verb.* Stockholm: Vulkan. Även tillgänglig på nätet: <https://julevsameverba.wordpress.com/>

Grammatik: Spiik, Nils Erik. 1989. *Lulesamisk grammatik.* 2. uppl. Jokkmokk: Sameskolstyrelsen.

Pitesamiska

Ordbok: Wilbur, Joshua (red.). 2016. *Pitesamisk ordbok: samt stavningsregler.* Freiburg: Department of Scandinavian Studies. Även tillgänglig på nätet: <https://saami.uni-freiburg.de/psdp/pite-lex/>

Ordbok (app): Utne, Olve (red.). *BidumBágo.* Kan laddas ned via: <https://www.facebook.com/groups/bidumbago/>

Grammatik: Sjaggo, Ann-Charlotte. 2016. *Pitesamisk grammatik: en jämförande studie med lulesamiska.* Tromsø: Tromsø universitet, Senter for samiske studier, Solentro. Även tillgänglig på nätet: <https://doi.org/10.7557/10.3591>

Umesamiska

Ordbok: Barruk, Henrik. 2018. *Báhkkuogirjje: ubmejesámien–dáruon, dáruon–ubmejesámien.* Umeå: Kanaanstiftelsen i Sverige.

Frasordlista: *Sámás-parlör: Sámásmuinna2, Sámástamujna2, Sámásthmuja2, Saemesthmunjien2.* 2017. Kiruna: Sametinget. Tillgänglig på nätet: <https://www.sametinget.se/111852>

Grammatik: von Gertten, Daniel Z. 2015. *Huvuddrag i umesamisk grammatik.* Masteroppgåve ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. Tillgänglig på nätet: <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-50075>

Sydsamiska

Ordbok: Israelsson, Per-Martin. 2015. *Svensk-sydsamisk, sydsamisk-svensk ordbok. Daaroen-äärjelsaemien, äärjelsaemien-daaroen baakoegärja*. 3. uppl. Kiruna: Sametinget.

Ordbok (app): *Sametingets ordböcker*. Sametinget. Även tillgänglig på nätet: <http://ordbok.sametinget.se/>

Frasordlista: *Sámás-parlör: Sámásmuinna2, Sámástamuina2, Sámásthmuina2, Saemesthmunni2*. 2017. Kiruna: Sametinget. Tillgänglig på nätet: <https://www.sametinget.se/111852>. Även tillgänglig som app (i annan version): *Saemesth!*

Sångbok: *Laavlomegerjetje Saemesth maanine. Sámásta mánájn lávllomgírjásj. Sámás mánáin lávllagírjásj*. 2016. Tillgänglig på nätet: <https://sametinget.no/barnchage/nyttige-ressurser/sanghefte-snakk-samisk-med-barnet/>

Lärobok: Kappfjell Päiviö, Siri, Jonassen Kråik, Ajlin & Brandsfjell Blind, Helen. 2016. *Govlellem. Äärjelsaemiengiele easka-aelkijidie: sydsamiska för nybörjare. Bok 1*. Jokkmokk: Samernas utbildningscentrum.

Lärobok: Torkelsson, Vanja, Fjellheim, Elin, Rensberg Ripa, Karin, Hofbauer, Christine, Kärnland, Annika, Vasiliadis, Joakim, & Odeldahl, Anders. 2020. *Eeremes saemiesticidh. 1*. Karasjok: Davvi girji.

Verbhandbok: Frändén, Märit, Wilson, Karin & Lundqvist, Björn. 2007. *Verbh: en sydsamisk verbhandbok*. Uppsala: Konsultförlaget / Uppsala Publishing House.

Grammatik: Magga, Ole Henrik & Mattsson Magga, Lajla. 2012. *Sørsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi girji.

INLEDNING

Leanne Hinton

med tillägg av Samiskt språkcentrum rörande kapitel 5

Bland de dimhöljda bergen i norra Kalifornien är en småbarnsfamilj på besök hos äldre släktingar. Släktingarna tillhör den sista generationen som växte upp med karuk som sitt första och huvudsakliga språk. De skrockar roat åt familjens barn som förstår och talar så mycket karuk som föräldrarna har förmåga att lära dem. *"teexúriha hum?"* (är du hungrig?), frågar Violet. *"hāa!"* (ja!), svarar treåringen Machnátach. Sedan frågar Violet: *"fāat ivishtáanti?"* (vad vill du äta?). Han svarar *"moosh!"*, alltså engelskans "mush" (gröt), men med tydlig karukaccent, och de äldre släktingarna skrattar förtjust. Det här är de första karukbarnen på tre generationer som växer upp i ett hem där deras eget språk talats med dem sedan de föddes. Ja, faktiskt redan innan de föddes, när deras mamma lade en bandspelare mot sin gravida mage varje kväll och spelade kassetter med berättelser på karuk.

På östkusten, i Massachusetts, går en mamma och hennes femåriga dotter i gångarna på ett snabbköp och gör veckans matinköp. *"Tyáqas wah nutahtôm?"* (vad kan jag få?), frågar barnet och mamman svarar: *"Wah kutahtôm wutáhumuneash"* (du kan få jordgubbar). Förbipasserande som inte känner familjen kanske hör ordväxlingen utan att ha en aning om vad det är för språk som talas. Beroende på ideologi eller humör kanske de tänker "Vad fint att höra en femåring tala ett främmande språk!" eller kanske "Jäkla invandrare! Varför kan de inte lära sig engelska?" De vet säkert inte att mamman, som

har engelska som modersmål, har ägnat flera år av sitt liv åt att lära sig detta i allra högsta grad amerikanska språk – wampanoag – och att barnet är det första på nästan tvåhundra år som har växt upp med wampanoag som sitt modersmål.

Dessa små scener mellan vuxna och barn kan ses mot bakgrund av hela människosläktets historia. Under sina första hundratusen år har vår art spridit sig över planeten i flera olika vågor. Vi människor har på olika påhittiga sätt anpassat oss till de vitt skilda miljöer vi hamnat i och vi har skapat ett enormt spektrum av kulturer. Var och en med egna seder, ritualer, trossystem och konstnärliga uttryck och var och en med sitt eget språk. Språket är ett av de viktigaste sätten som vi har anpassat oss på. Det gör att medlemmarna i en grupp kan kommunicera med varandra mycket detaljerat och det gör det möjligt att uttrycka och skapa stor ordkonst. Dessutom är språket en mekanism för självidentifiering, som gör att grupper kan särskilja sig från andra grupper och utveckla sitt tänkande åt olika håll. Tack vare människohjärnans formbarhet kan människor bli flerspråkiga och kommunicera över gränserna. På det viset kan språk och kulturer också interagera med varandra, påverka varandra och skapa nya synergier, ja till och med nya språk.

Men det är förstås inte alltid som kontakten mellan kulturer är av godo eller gynnsam för båda parter. Mönstret vi ser överallt omkring oss i dagens värld är att den globala ekonomin och tekniken har utvecklats i enorm skala med århundraden av militär makt i ryggen, och gått fram som en ångvält över ekosystemen och de mänskliga kulturer som ingått i dem. Gång på gång har vi sett grupper som har förvalt sitt land marginaliseras, förslavas eller utrotas när politiska, ekonomiska eller militära imperier gör anspråk på det. Detta enorma militärindustriella komplex hotar den mångfald och anpassning som är människosläktets främsta kännetecken.

Ett av processens offer är språket. Urfolk och långvariga minoriteter berövas sin mark och sitt levebröd. De tvingas leva i förskingring, flytta till

missionsstationer, reservat eller städer som hör till den nya ordningen och där andra språk talas. Statsledningar och majoritetsgrupperna de företräder vill tvinga på utvecklingsländerna sina egna språk, då de ser de andra språken som hot mot sitt herravälde. Ibland utformas skolsystemen (till exempel det tidiga 1900-talets internatskolor för urfolk i USA och Kanada) med det uttryckliga syftet att lära ut det dominerande språket och radera ut de andra språken som talas inom nationens gränser. Ett annat tragiskt 1900-tals exempel på kulturell och språklig tvångsassimilering är de australiska urfolkens ”stulna generation”, då barn av blandad härkomst togs från sina föräldrar. All denna förtryckande politik har gjort att språken som talats av urfolk och minoriteter i hela världen har försvagats. De flesta av de nästan 7 000 språk som ännu talas i världen har för varje årtionde som går färre och färre talare och under vår livstid har hundratals språk förlorat sina sista talare. Sedan 1950 har minst 250 språk dött ut, och bland de språk där det finns tillräckligt med data för att känna till språkets status bedömer UNESCO att nära hälften hotas av utdöende.¹

Men idag börjar också ett annat mönster att framträda där enskilda personer och grupper kämpar för att gradvis stärka eller återerövra sina arvkulturer inom ramen för det större, nyare samhället. Den sortens arbete ingår ofta i en mer omfattande reaktion mot det majoritetssamhälle som tränger allt närmare – en folkrörelse för att stärka autonomin och göra sin röst hörd när det gäller den egna framtiden. Det rör sig i riktning bort från den kulturella förintelse som total assimilering innebär.

Om man tittar närmare på den mänskliga sammanstötning jag just har beskrivit återfinns enskilda människor och familjer på bägge sidor som bara försöker överleva, ha ett bra liv och leva etiskt. För att skydda sig själva och sina barn kan människor frivilligt ge upp ett språk och andra aspekter av sin arvkultur och sitt levnadssätt, och har så ofta gjort det. För rörelser som arbetar för att en kultur ska överleva är språket ofta en viktig del. Den här

boken handlar om familjer som älskar sina hotade arvspråk så mycket att de har gjort dem till en del av sina hem och vardagsliv, trots pressen att låta bli. Och boken är skriven för familjer som kanske själva vill ge sig ut på samma modiga resa.

Vid det här laget har revitaliseringen av hotade språk i flera decennier varit en aktiv och växande rörelse. Den verkar på många platser – lokalsamhällellenas språkkurser, sommarläger, lärlingsprogram, läroböcker och multimediamaterial. Allra synligast har den varit i skolor med språkundervisning, tvåspråkig undervisning eller SSM-undervisning* på lokalspråket, beroende på vilka resurser som har funnits. Till exempel ser vi en ny generation talare av hotade språk växa upp i SSM-skolor för māori, hawaiiska, skotsk och irisk gaeliska, walesiska, secwepemc (shuswap) i Kanada samt mohawk, seneca och blackfoot på USA:s fastland (och många fler). Tack vare ny, mer tolerant politik i Amerika, Europa och Australien kan urfolks- och minoritetsspråksverksamhet i skolor och samhälle numera få offentlig finansiering (om än aldrig tillräcklig, och alltid med risk för nedskärningar).

Runt om i världen tar olika grupper även mer informella initiativ. Det kan vara regelbundna språkkurser som hålls av äldre förstaspråkstalare, språklärger eller att personer som inte lärde sig språket när de växte upp umgås med äldre för att som vuxna lära sig språket. Enormt mycket arbete har utförts och språkaktivister har fått övervinna en mängd hinder. Det finns fortfarande hinder på vägen till att revitalisera språken – dåligt stöd från politiker och skolmyndigheter, brist på ordentlig finansiering, inga läromaterial på de aktuella språken och brist på verksamheter och tillfällen där det går att lära sig språket – men man kämpar ändå på och röner ofta otroliga framgångar.

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

Detta arbete har under ett par årtionden dokumenterats i en växande mängd litteratur av lingvister, antropologer och pedagoger.²

Ändå skulle många av oss säga att den viktigaste platsen för språkrevitalisering inte är skolan, utan hemmet – den sista bastionen där språket gick förlorat och den plats där man primärt skaffar sig sitt förstaspråk. De som drömmer om att revitalisera språk vill i slutändan att språket ska föras vidare på naturlig väg, från föräldrar till barn, och användas i det dagliga livet. Men på de flesta håll har inte så mycket vikt lagts vid språket i hemmet, eller snarare börjar det göras först nu. Inte ens de som undervisar i arvspråken talar dem alltid med sina egna barn. Det går inte att ”vända språkbytet” på lång sikt om inte familjerna gör processen till sin egen.³ Det kan visa sig bli den första generationen aktivistföräldrar, som i många fall tvingats lära sig sina arvspråk som andraspråk, som påbörjar återgången till att tala språken hemma. Eller också kan det bli dessa aktivisters barn, som har lärt sig språket i skolan och i vuxen ålder tar in språket i sina hem så att deras egna barn får lära sig det som sitt förstaspråk. Hur det än blir så är det detta steg – att faktiskt använda språket i vardagslivet där hemma – som är oumbärligt för verklig språkrevitalisering. Margaret Noori uttrycker det så här i sin djupsinniga essä ”Wenesh Waa Oshkii-Bmaadizijig Noondamowaad? What Will the Young Children Hear” (Vad kommer de små barnen att få höra?):⁴

Officeren Richard H. Pratt startade en internatskola för ursprungsbarn i Carlisle i Pennsylvania, där målet var assimilering. Många upprörs med rätta över hans ledord från 1892, som var ”att döda indianen och frälsa människan”.⁵ Men han förstod faktiskt något som vi inte bör glömma: att angripa språket är verkligen ett effektivt sätt att begå kulturellt folk mord.⁶ Och det var genom att rycka barnen från deras hem som Pratt åstadkom det. Historien har visat att det är otroligt svårt att behålla sin

etniska identitet om inte språket får rinna som ett livsblod genom varje vardagshandling. Om vi ska lära oss vår läxa så måste språket återtas. Och ännu viktigare, vi kan inte lita till att det utbildnings-system som tog ifrån oss språket ska ge oss det tillbaka. Vi bör inte leta efter svar enbart i politiken eller pedagogiken. Vi måste hitta svaret i praktisk handling. För att skadan ska repareras måste språket återföras till barnen och till hemmet.

Om kapitlen

Hjärtat i den här boken är en serie självbiografiska kapitel skrivna av människor som har gjort precis det – tagit in sina hotade (eller till och med ”utdöda”) språk i sina hem och talat dem med sina barn. Vi börjar med den mest extrema situationen, ett språk som inte har talats av en enda människa i flera generationer. För att undvika hopplösheten i ordet ”utdöda” kallar vi dessa språk ”vilande”.⁷ Ett sådant språk är myaamia (miamispråket), vars talare en gång levde i det som nu är delstaten Indiana och i stora delar av Michigan, Illinois och Ohio. Och som idag, efter två folkfördrivningar, lever i bland annat Kansas och Oklahoma (kapitel 1). Den sista personen som talade språket flytande dog innan myaamia-aktivisten Daryl Baldwin föddes. Ändå lärde sig Daryl myaamia, enbart med hjälp av skriftlig dokumentation, och för att få hjälp i det arbetet började han som vuxen studera lingvistik vid universitetet. Samtidigt som han själv lärde sig språket började han tala det hemma med sina barn och har nu fyra barn som talar myaamia. Två av dem är gamla nog att skriva sina egna språklivshistorier, vilket de också gör i kapitlet. Familjens exempel visar att om man är tillräckligt envis kan språket tas tillbaka även om det är ”utdött”. Och om bara två generationer samarbetar kan nya modersmålstalare skapas. Daryl är den ende lingvist jag känner som det har skrivits avhandlingar *om*.⁸

jessie little doe baird (kapitel 2) har en liknande historia. Precis som Daryl

lärde hon sig sitt språk, wampanoag, enbart från dokument och i samband med det skaffade hon sig en examen i lingvistik vid Massachusetts Institute of Technology (MIT). Hon tog språket till sitt lokalsamhälle i form av språkkurser, och till sitt hem åt sitt minsta barn som när detta skrivs är fem år. 2010 fick Jessie det prestigefyllda MacArthur-priset för det hon har åstadkommit. Det har även gjorts en prisbelönt film om hennes arbete och om arbetet med revitaliseringen av wampanoagspråket.⁹

Del 2 består av tre kapitel skrivna av familjer som började sin färd mot att återvinna sina förfäders språk medan den sista generationen talare fortfarande levde – morfar, gammelfarmor och så vidare. Eftersom språken inte längre talades ute bland folk var föräldrarna i båda fallen tvungna att söka upp äldre talare för att kunna lära sig sitt arvspråk. Ellie Supahan-Albers (kapitel 3) och hennes tvillingsyster Nisha hade äldre släktingar som bodde hemma hos dem i Orleans i Kalifornien och fick därför höra en del karuk talas när de var små, även om det inte räckte för att karuk skulle bli deras främsta kommunikationsspråk. Senare började de arbeta mer fokuserat med att lära sig karuk tack vare en lärlingsverksamhet som drevs av organisationen Advocates for Indigenous California Language Survival.¹⁰ Phil Albers började lära sig karuk först när han gick på college – till en början var det Ellie som undervisade honom, och sedan hennes gamla släkting Violet och andra äldre. Ellie och Phil började tala karuk med sina barn redan innan de föddes. Deras djupt personliga och uppriktiga berättelse säger mycket om den känslomässiga orsaken till beslutet att använda ett hotat språk i familjen och hur hjärtslitande det är att fortsätta när de äldre som kan språket inte längre finns.

I fallet med yuchispråket (kapitel 4) lärde Richard Grounds och hans dotter Renée sig språket i stor utsträckning tillsammans. Richard tog regelbundet med sig sin dotter till äldre yuchitalare för att lära sig språket och så snart de lärde sig något nytt på yuchi började de använda det i stället för

den engelska motsvarigheten. Som ung vuxen kan Renée berätta sin egen historia om språket och hon skriver inträngande både om glädjen att kunna sitt arvspråk och om ansvarsbördan som följer med det.

För det umesamiska språket som Sophia Rehnfell (kapitel 5) har återtagit till sin familj började återtagandet med att hon grävde fram och började lyssna på gamla intervjuer med människor som talade umesamiska. Lyssnandet skapade en nyfikenhet och hon började spela upp intervjuerna för äldre i bekantskapen, däribland hennes far, som tidigare talat språket aktivt. En process som ledde till att hennes fars inslumrade språkkunskaper återigen väcktes till liv och att Sophia därigenom lärde sig mycket om språket och äldre tiders renskötselliv. Sophia beskriver också kampen och glädjen att arbeta med att stärka språket som förälder, lärare och mentor liksom att arbetet numera även pågår på sociala medier.

Del 3 handlar om familjer som talar sina språk i hemmet och även har starkt stöd i lokalsamhället i form av SSM-skolor och andra lokala verksamheter. Paret Peters (kapitel 6) kunde tala flytande mohawk men började inte tala språket med sina barn där hemma förrän de blev inspirerade av skolans SSM-undervisning och av mohawkfolkets tradition av långhuscereemonier.

Hana O'Regan (kapitel 7) lärde sig māorispråket som andraspråk. Hon är även en av ledarna inom den stora och mångfasetterade rörelsen för revitalisering av māori. Hon skriver gripande om sin barndom och om māorispråkets betydelse i hennes liv. Hon diskuterar också uppriktigt de rädslor och svårigheter hon upplever när hon uppfostrar sina barn med ett hotat språk.

Det gifta paret William Wilson och Kauanoë Kamanā (kapitel 8) lärde sig det mesta av sin hawaiiiska som collegestudenter. De har haft en central roll i utvecklingen av hawaiiiska SSM-skolor men även inom universitetens verksamhet till stöd för hawaiiiska språket. De var också den första familjen inom den hawaiiiska språkrevitaliseringsrörelsen som enbart talade hawaiiiska med sina barn i hemmet.

Margaret Noori (kapitel 9) har lång erfarenhet av språkrevitalisering i anishinaabefolkets skolor och hemmavid med sin familj. Hon berättar om hur språkanvändningen i hemmet hänger ihop dels med lokalsamhället där det är möjligt att ”bada” i språket, dels med skola och akademiska miljöer där man måste kunna läsa och skriva och blir bedömd.

Slutligen skriver Aodán Mac Póilin (kapitel 10) om Shaw’s Roads gael-tacht – ett grannskap i Belfast som grundades av irisktalande familjer för att de skulle kunna ge sina barn en helt irisktalande miljö att växa upp i.

I kapitel 11 berättar Finlay Macleoid om en mångfasetterad verksamhet som lär ut skotsk gaeliska för hemmabruk och som han har varit med om att utveckla. Han var bekymrad över att den gaeliska som lärs ut i skotska skolor inte gick att överföra till vardagssamtal i hemmet och utvecklade därför kurser som lär föräldrar att interagera med sina barn på gaeliska – från blöjbyte till tonårsprat.

Kapitel 12 handlar om en familj som försöker bevara en hotad grekisk dialekt. Här görs viktiga poänger om hur svårt det är för barn att lära sig tala ett språk flytande när de är isolerade från sammanhanget där språket talas. Brian Bielenberg och Aigli Pittaka ville att deras son skulle bli helt och hållet tvåspråkig – eller egentligen trespråkig – och fattade det svåra beslutet att ge upp sina lovande karriärer i USA och flytta till Aiglis ursprungsland Cypern för att deras barn skulle kunna växa upp med Aiglis arvdialekt kypriaka och kunna tala den flytande. Men svårigheterna med språkinläringen slutade inte där. Trots att kypriaka är den grekiska dialekt som talas på Cypern så är den ändå hotad – alla skolor undervisar på standardgrekiska, och kypriaka riskerar att ersättas av standardspråket.

I kapitel 13 berättar Ezra Hale, son till den berömde flerspråkige lingvisten Kenneth Hale, om sin ovanliga uppväxt med warlpirispråket, på andra sidan jorden från språkets hemtrakter. Ezra Hale skriver om vilka möjligheter och begränsningar som finns när man ska bli helt tvåspråkig men inte

lever i det sammanhang där det ena språket talas. Under sitt fältarbete i Australien blev Ken djupt förälskad i warlpirispråket, och det gjorde honom sorgsen att de yngre generationerna inte längre kunde det. Därför beslöt han att göra det till sitt eget hemspråk. Han och hans två söner pratade warlpiri med varandra hela livet, ända tills att Ken dog. Ezra höll ett tal om sin far på warlpiri vid en minnesceremoni på Massachusetts Institute of Technology (MIT).

Kapitel 14 handlar om det kaliforniska kawaiisuspråket, och en familj som lär sig språket tillsammans, med handledning från personer som arbetar med språkutbildning. Undervisningen är specifikt inriktad på att de ska lära sig ord och uttryck som de kan använda till vardags för att prata med varandra i hemmet. I detta kapitel ges en detaljerad beskrivning av hur en välstrukturerad språkverksamhet med handledning kan hjälpa en familj att lära sig ett språk tillsammans.

Boken avslutas med kapitel 15 som diskuterar hur en familj som vill tala sitt eget arvspråk hemma kan påbörja processen. Kapitlet summerar erfarenheterna från de föregående kapitlen och ger förslag till hur föräldrar som själva lär sig arvspråket kan börja tala språket med sina barn samt hur hinder som dyker upp längs vägen kan klaras av.

Varje kapitel i boken är skrivet från hjärtat, och varje kapitelförfattare har sin egen personliga stil. I de flesta fall har jag inte redigerat nämnvärt, för kapitlen är så personliga och uttrycker familjernas känslor så starkt att de bör stå kvar som de ursprungligen skrevs. Författarnas röster är nya och tydliga och helt och hållet deras egna.

Ändå har författarna mycket gemensamt. Till att börja med kommer du att märka att de alla vill uppfostra tvåspråkiga barn. Ingen av dem vill hindra sina barn från att lära sig landets majoritetsspråk – de strävar efter balanseerad tvåspråkighet, inte enspråkighet på arvspråket. Men eftersom majoritets-

språket finns överallt och det hotade språket nästan ingenstans, måste föräldrarnas fokus alltid ligga på att få in mer av det hotade språket i barnens liv. Du kommer också se i kapitlen att nästan alla författarna sträcker sig längre än bara till sin närmaste familj – de försöker visa språken vägen ut i samhället. Dessutom har alla författarna tänkt på vad läsaren kan tänkas vilja veta om hur det går till att påbörja resan mot att ta hem, att återta, sina arvspråk. Därför innehåller texterna en hel del goda råd och kloka insikter.

Samtliga författare berättar också om det svåra, det sorgliga och det glädjefyllda som följer med språkrevitalisering i hemmet. Och hur förunderligt det är att få höra sina barn tala det som språkvetaren Joshua Fishman så träffande kallar för ”det älskade språket”.¹¹

SLUTNOTER

- 1 UNESCO, *UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*, <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>, 2010.
- 2 Exempelvis: Joshua A. Fishman, *Can Threatened Languages Be Saved?* (Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2000). Lenore A. Grenoble och Lindsay J. Whaley, *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2006). Leanne Hinton och Ken Hale (red.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice* (Bingley, UK: Emerald Group, 2001). John Hobson, Kevin Lowe, Susan Poetsch och Michael Walsh, *Re-awakening languages; Theory and Practice in the Revitalisation of Australia's Indigenous Languages* (Sydney: Sydney Univ. Press, 2010). En annan viktig serie publikationer är *Stabilizing Indigenous Languages* från den årliga konferensen med samma namn, som finns på <http://jan.ucc.nau.edu/~jar/books.html>.
- 3 Joshua Fishman myntade uttrycket ”att vända ett språkbyte” i sin bok med samma titel: Joshua A. Fishman, *Reversing Language Shift* (Clevedon, UK: Multilingual Matters, 1991).

- 4 Margaret Noori, "Wenesh Waa Oshkii-Bmaadizijig Noondamowaad? What Will The Young Children Hear?" i *Indigenous Language Revitalization*, red. Jon Reyhner och Louise Lockard (Flagstaff, AZ: Northern Arizona Univ., 2009).
- 5 R. H. Pratt, "The Advantages of Mingling Indians with Whites" (an extract of the Official Report of the Nineteenth Annual Conference of Charities and Correction), i *Americanizing the American Indians: Writings by the "Friends of the Indian," 1880-1900*, red. F. P. Prucha (Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1973).
- 6 Tove Skutnabb-Kangas, *Linguistic Genocide in Education—Or Worldwide Diversity and Human Rights?* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2000).
- 7 Wesley Leonard, "When Is an 'Extinct Language' Not Extinct? Miami, a Formerly Sleeping Language" i *Sustaining Linguistic Diversity: Endangered and Minority Languages and Language*, red. Kendall King m.fl. (Georgetown: Georgetown Univ. Press, 2008).
- 8 Melissa A. Rinehart, "Miami Indian Language Shift and Recovery" (doktorsavhandling, Michigan State University, 2006); Wesley Leonard, "Miami Language Reclamation in the Home: A Case Study" (doktorsavhandling, UC Berkeley, 2007).
- 9 Anne Makepeace, *We Still Live Here* (Lakeville, CT: Makepeace, 2010). DVD kan beställas från www.MakepeaceProductions.com.
- 10 Leanne Hinton, Matt Vera och Nancy Steele, *How to Keep Your Language Alive: A Common-sense Approach to One-on-One Language Learning* (Berkeley: Heyday, 2002).
- 11 Joshua Fishman, "Maintaining Languages: What Works and What Doesn't" (i *Stabilizing Indigenous Languages*, red. Gina Cantoni (Flagstaff: Northern Arizona Univ., 1996).

DEL I

1: Miami

myaamiaataweenki oowaaha: HÄR TALAR VI MYAAMIA

Daryl, Karen, Jessie och Jarrid Baldwin

ceeleeelintamaani niišwi iilaataweenkia. myaamia neehi english

(Jag tycker om att ha två språk – myaamia och engelska)

– awansaapia, nio år

Daryl

Aya. kinwalaniihsia weenswiaani. karen weekimaki neehi niiwi piloohsaki eehsakiki.

*keemaacimwihkwa, ciinkwia, amehkoonsa, neehi awansaapia weenswiciki. myaa-
miaataweentiaanki wiihsa pipoonwa. ileeši kati neepwaanki ayoollhka.*

Hej! Jag heter Daryl. Jag är gift med Karen och har fyra barn. De heter Jessie, Jarrid, Emma och Elliot. Vi har pratat myaamia med varandra i många år men vi har fortfarande mycket att lära.

Det var först senare i livet som mitt språk kom till mig. Jag har alltid varit medveten om att jag är myaamia (miami) genom min far och farfar, och jag har haft turen att få mycket av tidigare generationers historia berättad för mig. Tidigt i livet var det främst kontakten med andra stammar, framför allt genom pow-wower, som lärde mig om vår kultur. Det enda av språket jag hörde när jag växte upp var namn på förfäder och jag visste inte vad många av dem betydde.

weecikiintiaanki (vår familj). Foto: Karen Baldwin, används med tillstånd från Myaamia Project Archive.

Min släkt splittrades när vårt folk år 1846 tvångsförflyttades från sitt ursprungliga område i norra delen av centrala Indiana till ett reservat i det som senare kom att bli Kansas. På 1870-talet förflyttades vår släkt igen, den här gången till "Indianterritoriet" (Oklahoma). En del av mina förfäder stannade i Kansas och andra blev kvar i Indiana och nordvästra Ohio. Genom dessa tvångsförflyttningar har myaamiafolket alltså spridits över Indiana, Kansas och Oklahoma, och idag är nästan varje myaamiasläkt utspridd över de tre staterna. Vårt folks marker är ett splittrat lapptäcke på ungefär 534 hektar, främst i vårt jurisdiktionsområde i Ottawa County i nordöstra Oklahoma. Miami-stammen i Oklahoma är en federalt erkänd stam med 3700 personer i sin medborgarlängd men det finns säkert dubbelt så många personer i Mellanvästern som har myaamiaursprung.

Lingvister kallar vårt språk för miami-illinois. Illinoisfolket var ett löst förbund av byar som låg spridda över hela nuvarande delstaten Illinois. Deras ättlingar erkänns idag som medlemmar av peoriastammen i Oklahoma. Miami- och illinoisgrupperna talade ganska likartade dialekter av samma språk. Sammantaget finns det troligen tiotusen personer som kan hävda att de är ättlingar till miami- och illinoisfolken.

Min önskan att genom språket lära känna mitt arv på ett djupare plan sammanföll med en avgörande tid i mitt liv. Min fru och jag hade just fått vårt första barn och jag lekte med tanken att läsa vidare på högskolenivå efter tio framgångsrika år som snickare. Jag var den förste i släkten som skulle gå på college och jag var gift och hade småbarn, så jag förstod att studierna skulle bli en stor utmaning. Men vi bestämde oss för att inte skjuta upp vårt nya liv. Jag slutade som snickare och min fru sa upp sig från sin lärartjänst, vi sålde det mesta av våra ägodelar och jag började studera. Jag hade ingen aning om vilka svårigheter jag skulle möta under de kommande åren eller hur hårt mitt beslut att lära mig mitt arvspråk skulle prövas.

Ett starkt minne från de åren är att jag hittade en ordlista över myaamiaspråket, djupt bland min farfars privata papper som jag nyligen hade fått överta. Det var inte *hans* språk, eftersom han inte kunde tala det, men det var första gången jag fick se språket som jag betraktade som mitt arvspråk. Och jag var nyfiken på om det fortfarande talades någonstans. Jag frågade pappa om han kände till någon som talade språket, och han föreslog att jag skulle resa till Indiana och Oklahoma för att ta reda på om det fanns några talare i de två myaamiasamhällena där. Det gjorde jag, och fick snart veta att de sista som talade språket hade gått bort ungefär samtidigt som jag föddes, i början av 1960-talet. Det fanns inga myaamiatalande att lära av och vid den tiden var det oklart vilken dokumentation som fanns tillgänglig, eller om det fanns några ljudinspelningar.

Jag minns den känsla av förlust men också av ansvar som jag upplevde

när jag fick veta vårt språks situation. Jag bestämde mig för att försöka lära mig så mycket det bara gick. Vid den tiden kände jag inte till att vårt arvspråk kallades för ”utdött”. Jag skulle snart bli van vid att språk beskrevs som ”döda”, ”döende” och ”utdöda”, och senare började jag ifrågasätta hur lämpligt det är att använda de begreppen om väldokumenterade språk där det finns ett intresse för att återta språket.

Det var inte förrän 1991, då vårt andra barn föddes, som vi aktivt började lära oss myaamia. I början bestod språket av ordlistor och en vilja att benämna saker. Vi började med hushållsföremål, fåglar, djur och andra välbekanta saker som hör vardagen till. Vi lärde oss med hjälp av ordlistor som vi fäste på väggar, köksbänkar och köksskåp, och med hjälp av hopvikta anteckningslappar som jag hade i fickorna när jag sysslade med mitt. Mina första två barn var fortfarande små och blev självklart en del av lärandeprocessen, trots att vi bara befann oss i början av den. Hela familjen gav sig gemensamt i kast med uppgiften. Vi var unga och visste inte mycket, men vi var fast beslutna att inte ge upp.

Jag minns att när vi kämpade på hemma under tidigt 1990-tal så hade jag problem med uttalet och med att förstå verbsystemet. Vid den tiden arbetade lingvistikdoktoranden David Costa med att rekonstruera miami-illinois som en del av sitt avhandlingsarbete vid universitetet i Berkeley. Jag minns hur jag fick ett utkast till hans avhandling på posten, och hur överväldigad jag blev av den lingvistiska beskrivningen och jargongen. Jag hade just blivit klar med min kandidatexamen i biologi vid University of Montana och bestämde mig där och då för att jag skulle studera lingvistik på masternivå vid samma universitet. Att jag ville ta examen i lingvistik berodde inte på att jag ville bli lingvist. Det jag ville var att lära mig tillräckligt mycket för att kunna tolka Costas avhandling och använda den kunskapen för att återta språket. Jag hade tur som fick hjälp i mina studier av paret Anthony och Nancy Mattina, båda lingvistikforskare. De förstod båda vilken komplex fråga språkrevi-

talisering är, vad jag stod inför och vilka mina personliga behov var. Mina masterstudier i lingvistik är min bästa studieupplevelse någonsin.

Min syn på hur språkinläring i hemmet ska gå till var mycket mer formell under de första åren än den är nu. Det gäller både hur vi undervisade barnen och hur jag själv ”studerade” mitt språk. Jag lärde mig om dess ljudlära, formlära och grammatik och sedan lärde jag dem språket med utgångspunkt i det jag själv lärde mig på college. Jag höll språkkurser också, och även där hade jag en stark tendens att utgå från grammatiken när jag lärde ut språket. Efter det har jag insett att grammatikundervisning är en sak, och att lära sig prata ett språk är en annan. Det var inte förrän flera år senare, när mina nästa två barn föddes, som vi gick över till språkbad* som undervisningsmetod. Språkbad är ett mycket smidigare och bättre sätt att föra språket vidare till barn. Men jag tror ändå att det var bra för dem med ett visst mått av strukturerad inläring med tanke på språkmiljön i vårt hem. Den har varit ganska skakig eftersom vi vuxna inte kunde tala flytande myaamia från början. För mig personligen är det bara jobbigt att barnen ska lära sig språket strukturerat. Jag talar själv inte språket flytande, efter nitton års studier, så ibland har jag bara lust att prata i stället för att hålla på att utveckla läromedel för hemmet. Men jag vet att läromedlen är användbara för mina yngsta barn som nu är tio och tretton år gamla.

Nu vill jag diskutera några andra aspekter av att lära sig ett språk i hemmet. En fråga som ofta dyker upp hemma hos oss är att man måste lära sig att tänka på ett annat sätt. Precis när jag satt och skrev det här kom min yngsta dotter *amehkoonsa* och frågade vad jag åt på. Jag log och gav henne en liten smakbit, väl medveten om att hon inte skulle nöja sig med den. Hon

* Språkbad är en stark språkmodell som främst är lämpad för små barn som lär sig sitt förstaspråk och elever som har svenska som förstaspråk. Se även begreppsordboken.

svarade på engelska: ”Du vet att jag vill ha mer än så”. Då sa jag: ”*taaniši ilweenki*” (hur sägs det?). Det är så vi brukar be varandra att tala myaamia i stället för engelska. Hon kämpade med att svara, men inte på grund av bristande ordförråd. Sedan tidigare vet hon att meningsbyggnaden i myaamia, och därmed också tankeprocessen, är situationsberoende och inte direkt motsvarar engelskans. Efter att ha gett henne en stund att fundera hjälpte jag till: ”*kiihkeelintamani ayoolhka meeciaani*” (du vet att jag kommer att äta mer). Jag översatte inte meningen till engelska och hon upprepade den utan problem, hon förstod precis vad jag sa. När man lär sig ett andraspråk är det viktigt att förstå hur det språket ”tänker”. Det här är något våra yngre barn har svårigheter med ibland, det är lättare för de äldre eftersom de är vanare att översätta. Vi försöker medvetet lära dem det och påpekar alltid när myaamia ”tänker” annorlunda än engelska. Jag hade ju kunnat översätta min dotters ursprungliga engelska mening så att den direkt motsvarade den engelska meningen: *kiihkeelintamani neetaweelintamaani ayoolhka iiniini* (du vet att jag vill ha mer än så). Men det skulle ha varit att förengelska språket och förstöra dess egen unika tankeprocess.

Ur ett återtagandeperspektiv har det också varit en utmaning att stanna kvar i språket. Som jag nämnt tidigare kommer den här generationen inte att kunna tala språket helt flytande. Det finns ingen miljö där människor enbart talar vårt språk, så att man får en riktigt stark språkmiljö. Att lära sig tala flytande är en pågående process för oss och målet kommer att nås genom att vi ”badar” i dokumentation. Vi är generationen som på nytt lär känna språket och dess unika sätt att tänka, och som ska återuppbygga den kulturella kontexten för en framtida språkmiljö där människor talar flytande myaamia. Själv tror jag att arbetet med att uppnå en stark språkmiljö och slutligen en omgivning där språket talas flytande är en process som kommer att ta minst två eller tre generationer. Sådan är vår verklighet eftersom det inte finns någon som talar språket ledigt och flytande. Med detta sagt tror jag på

att det går att åstadkomma en omgivning där alla talar myaamia flytande i framtiden, men jag tror inte att jag kommer att hinna uppleva det själv. Genom vårt arbete med att förstå vårt språk och utveckla kulturell kompetens, anpassade undervisningsmodeller och metoder, skapa en gemensam undervisningsinfrastruktur samt utveckla en beprövad pedagogik bygger vi upp den grundläggande förståelse som behövs för att i framtiden kunna erbjuda en stark språkmiljö för hela vårt folk.

Eftersom vårt språk gradvis slutade användas under första hälften av 1900-talet och ordförrådet inte utvecklades sedan talarna gick över till engelska, har vi inga ord för ”kylskåp”, ”mikrovågsugn” och ”flygplan” – inte än i alla fall. De orden kommer att dyka upp så småningom men tills de gör det tycker jag att det är viktigt att inte blanda språken utan hålla sig till det ordförråd som redan etablerats. Åtminstone när man jobbar med barn. Om ett myaamiaord inte har en motsvarighet på engelska, som till exempel vissa ord för släktingar, så kan vi använda myaamiaordet i en engelsk mening. Men beroende på situationen kommer vi antingen att försöka prata helt och hållet på myaamia eller helt och hållet på engelska, och inte blanda språken för att kompensera bristerna i myaamias ordförråd. Om orden på myaamia inte finns eller är okända så använder vi helt enkelt engelska. Vi vet att vi med tiden kommer att kunna säga dem på myaamia.

Det är viktigt att förstå att vi inte har press på oss att ”rädda kvar språket” till skillnad från alla de samhällen som bevittnar hur förstaspråkstalarna försvinner. Däremot har vi stor press på oss och granskas kritiskt av vårt eget samhälle så att vi ”gör det bra”. Jag minns tydligt för många år sedan när en respekterad äldste i vårt lokalsamhälle hötte med fingret mot mig och sa: ”Sabba inte det här!” Jag glömmer inte det ögonblicket och jag vet att vårt språk inte är något man kan hålla på med hur som helst, utan något som måste hanteras med försiktighet, tålmod och respekt. I och med att språket inte har några talare finns det många tillfällen för oss att ”sabba det här”,

men om vi ger oss själva tillräckligt med tid till lärande och eftertanke är jag övertygad om att vi kan återuppliva vårt språk på ett sätt som hedrar vårt förflutna och tjänar våra nuvarande behov. Vi kommer inte alltid att hitta det vi behöver i dokumentationen och mycket kommer att fortsätta förändras. Men jag vet också att den mänskliga kreativiteten har förmågan att ge ny mening åt det språk vi talar idag. Den verkligheten är jag inte rädd för.

Vi har vågat oss på att skapa nya termer när vi har känt oss trygga i situationen. Vi har nu till exempel ord som *kiinteelintaakani* (dator), *aacimwaapiikwi* (internet) och *hohowa* (jultomten). Men i de fall där språket historiskt inte har haft något ord för ett begrepp, till exempel ”religion”, ”naturen”, ”ras” och ”demokrati”, har vi än så länge valt att inte översätta termen. Anledningen är att vi är rädda att framtvingade översättningar ska påverka hur vår kultur hanterar begreppet. Ibland lär man sig mer av att vissa ord saknas än av krystade översättningar. Om vi ska vara realistiska så vet vi att framtidens människor kommer att göra vad de vill med språket, men just nu vill vi ta tillfället i akt att reflektera över varför våra förfäder inte tänkte på de här sakerna som avgränsade, institutionaliserade företeelser. Och vad det kan innebära om vi namnger dem och därmed gör dem till tydligt avgränsade begrepp. Jag anser att den dialogen är helt avgörande när man försöker bevara ett språk och en kultur. Om vi vill bevara vissa aspekter av vår kultur måste vi veta hur den skiljer sig från andra kulturer, och språket ger oss viss insikt i den frågan. Den här sortens diskussion kan ge oss en grund att stå på så att vi i framtiden kan ge namn åt företeelser vi vill kunna tala om, och göra det på ett sätt som stämmer med vår kultur.

En annan viktig aspekt som har blivit tydlig under arbetets gång är att våra förfäder alltid har levt direkt sammanlänkade med sin livsmedelskälla. Vår kultur har stark koppling till ekosystemet, och maten är central. Innan bosättarna kom fick våra förfäder all sin näring från närmiljön. Maten var en produkt av deras ekologiska kunnande, deras skicklighet när det gällde att

odla och skörda och deras djupa kunskap om vad som fanns omkring dem. Under första halvan av 1800-talet förändrade bosättarna vårt landskap dramatiskt. Våra förfäder började med lantbruk. De höll grisar, boskap och höns och odlade olika sorters grödor, men även då producerade de sin egen mat.

Eftersom vår familj inte bara vill återta språket, utan också revitalisera kulturen, tyckte vi att det var viktigt att bevara den kulturella kontexten i vårt hem. Vi har ansträngt oss för att återfå kontakten med de naturliga processerna och i viss utsträckning själva producera egna livsmedel och mediciner. Det har blivit ett underbart tillfälle till språkutveckling eftersom det myllrar av jordbruksrelaterade ord i vår lingvistiska dokumentation. Det finns gott om termer som har att göra med djuruppfödning, slakt och matlagning, inklusive för djur och växter som inte ursprungligen kommer från regionen. Vi upptäckte att vi kunde slakta höns helt och hållet på vårt språk, och dessutom var det ett bra tillfälle att lära sig om fåglarnas interna och externa anatomi.

En lantbrukssyssla vi arbetade med som inte fanns i vår språkdokumentation var getmjölksproduktion. Ordet *paapiciihsia* (get) fanns i dokumentationen men däremot inga ord för mjölkning. Alltså fick vi skapa dem. Vi utgick från de existerande orden *noonakanaapowi* (mjölk), *noonakani* (kvinnobröst, juver/spenar hos hondjur) och *noon-* (dia). Vi tog ordstammen *noon-* och lade till *-en* (för hand) så att vi fick *noonin-* (dia för hand). Därmed skapade vi en verbstam som kunde användas till att bilda ord som *nooninaki* (jag mjölkar henne (för hand)). Vid mjölkningsdags hemma hos oss hörs ofta: ”*šaaye aawiki nooninenc*” (det är dags att mjölka) eller ”*aašite kiila nooninaci*” (det är din tur att mjölka). De äldre barnen var med om att skapa detta nya ordförråd och det hela gav oss en viktig insikt om att vårt språk klarar av att skapa nya ord när det behövs.

Vår gamle vän och kollega, forskaren David Costa, arbetar fortfarande med dokumentationen som finns av myaamiaspråket och han har använt de här

värdefulla källorna sedan slutet av 1980-talet. Efter mer än tjugo års arbete med dokumenten som grund för att återta vårt språk uppskattade vi att vi bara hade använt ungefär tio procent av allt tillgängligt material. Utan denna dokumentation – och vårt arbete inom lingvistik, andraspråksinlärning, kulturbevarande och revitalisering av urfolksspråk i allmänhet – skulle vi aldrig ha kommit så här långt. Men det arbete som ännu återstår kommer att pågå långt efter att vi är döda, och vi hoppas att någon tar vid där vi slutar.

Karen

aya karen weenswiaani. kinwalanihsia eenaapeemimaki neehi keemaacimwihkwa, ciinkwia, amehkoonsa, awansaapia eeniicaanhsemakiki. "iinka" iishi-wiinsiciki ninii-caanhsaki. mayaawi kweeteeliaani kaakinsimi myaamiaatawiaani.

Hej, jag heter Karen. Daryl är min man, och Jessie, Jarrod, Emma och Elliot är mina barn. Mina barn kallar mig *iinka* (mamma). Jag försöker verkligen prata myaamia ofta.

I miamistammen kallas jag för "tribal spouse", stammaka. Den benämningen betyder helt enkelt att jag inte är registrerad stammedlem, men är gift med en, och i vårt fall är jag mamma till "tribal youth", stamungdomar (mina fyra barn). Det är min erfarenhet att myaamiasfolket respekterar sina ingifta stammakar och på många sätt känner jag mig lika delaktig i gemenskapen som alla andra stammedlemmar. Den enda skillnaden är att jag inte får rösta och inte har tillgång till vissa förmåner och resurser som registrerade stammedlemmar har. Men jag skulle säga att erfarenheten av att som ingift under åren ha engagerat mig djupt i stammens språk- och kulturutveckling har berikat mitt liv på långt viktigare sätt än rösträtt eller förmåner.

Som aktiv i arbetet med att revitalisera myaamiaspråket och myaamiakulturen har jag fått uppleva ett sätt att leva och en kunskap som skiljer sig från min amerikanska uppväxt. Jag har kommit att sätta stort värde på den erfarenheten och de många relationer med människor i myaamiasamhället

meehkintaminki eeyoonsaaweekiša peehkateekia meeloohkamike (vi plockar judasträdets blommor om våren). Foto: Karen Baldwin, används med tillstånd från Myaamia Project Archive.

som jag har byggt upp under åren. Om jag har lärt mig något av mina erfarenheter av myaamiafolkets samhälle och kultur så är det att livet handlar om respektfulla relationer. Den insikten får extra tyngd och djup genom att jag talar myaamia.

Jag minns hur spännande det var när jag först exponerades för språket. Jag ville att mina barn inte bara skulle känna till sitt ursprung, utan verkligen uppleva det, och eftersom jag är deras mamma ville jag dela den upplevelsen med dem. Vi började när barnen var riktigt små, innan de var i skolåldern. I det skedet bestod språkinläringen av enkla ord och ramsor. Barnen kunde inte läsa, vilket begränsade vad vi kunde ge dem, och Daryl och jag hade ju precis börjat lära oss språket själva.

När barnen närmade sig skolåldern började jag entusiastiskt att hemundervisa dem. Jag fullkomligen älskade att vara med barnen och ha ansvaret och möjligheten att undervisa dem, bland annat i myaamia. Jag skapade en hel del spel, aktiviteter och sagoböcker. Eftersom det inte fanns några läromedel i språket på den tiden blev det mycket jobb, men jag var envis. Jag ville så gärna att barnen skulle få lära sig sitt språk.

Under åren som gick utvecklades och förändrades vårt arbete hela tiden. Barnen snappade snabbt upp språket, nästan för snabbt för att jag själv skulle hinna med. Det var svårt för mig att lära mig lika fort som de gjorde. Att exponera deras unga hjärnor för myaamiaspråket blev en utmaning för mig, en vuxen andraspråksstudent. Jag minns hur frustrerad jag blev över hur jobbigt det var att ”stanna kvar i språket”, något jag visste var lättare för dem än för mig. Allt var inte lika nytt och roligt längre. Det var hårt arbete, och våra utmaningar hade bara börjat.

Det avgörande för varje livslångt åtagande är hur bra man är på att ständigt anpassa sig och växa med uppgiften. För oss gäller det till exempel att år efter år hålla motivationen uppe när vi lever i en miljö som domineras av engelska. Vi såg oss tvungna att begränsa TV-tittandet som ett sätt att fortsätta

att prata med varandra och fokusera mer på familjeaktiviteter. Jag testat hela tiden nya angreppssätt, tekniker, metoder och allt möjligt som hjälper oss att upprätthålla behovet att använda språket. Det har aldrig varit en lätt uppgift.

När jag idag hemundervisar våra två yngsta barn *amehkoonsa* (13 år) och *avansaapia* (10 år) gör jag helt annorlunda för att upprätthålla och lära ut språket än jag gjorde i början, med våra äldre barn. Idag använder jag inte så många aktiviteter som är specifikt inriktade på språkinläring. I stället uppmuntrar jag dem att använda språket hela tiden, i skolan och på fritiden. Det känns mer som en stark språkmiljö, eller så mycket av en stark språkmiljö det kan bli i det här skedet. Jag bygger medvetet in kulturell kunskap i den dagliga undervisningen och då blir det naturligt att använda det specifika språkbruket i aktiviteterna. Vi har rört oss från att se språket som ett mål till att helt enkelt se det som en del av livet hemma. Det känns mer naturligt så.

Min beslutsamhet har inte vacklat under åren som gått men vår syn på hur man lär ut och upprätthåller språket har förändrats med tiden. Jag menar att var och en måste hitta ett sätt som fungerar för den egna situationen. Familjerelationer, livsstilar, personliga åtaganden, vilka resurser som finns tillgängliga och vilka förmågor och kunskaper man råkar ha – allt detta är faktorer som påverkar hur mycket en familj faktiskt kan göra. Fortsätt att prova nya saker tills du hittar det som fungerar för dig.

Mina erfarenheter har gjort mig mer medveten om att språk och kultur är direkt förbundna med ens identitet. Det är fantastiskt att se vilken självtillit mina vuxna barn har. De vet vilka de är, de känner sitt folks historia – de bara vet. De är inte rädda för att säga vem de är eller att vara den de är, och det är så kunskapens makt visar sig. Det känns otroligt bra att som förälder kunna hjälpa sina barn att känna att de har en identitet. Jag är mycket stolt över dem och jag känner hur trygga de är i att vara *myaamiinsaki* (myaamiungdomar).

ciinkwia nooninaaci akowali (Jarrid mjölkar en get). Foto: Karen Baldwin, används med tillstånd från Myaamia Project Archive.

Jarrid

aya, ciinkwia weenswiaani. eeweemakiki iiši-wiinšiciki. myaamia mihši-neeppwaan-tikaaninkiši neepwaamikwaani nišwi pipoonwe aarwiki. neepwaaminki myaamiaataweenki ceeki meehtohseeniwiaani.

Hej! Jag heter Jarrid. Jag studerar andra året vid Miami University i Ohio. Jag har lärt mig *myaamiaataweenki* (myaamiaspråket) i hela mitt liv.

När jag var liten började jag och *nimihsa* (min storasyster) lära oss språket av våra föräldrar. Mina tidigaste minnen är från när vi bodde i Missoula i delstaten Montana och jag hade mycket begränsade kunskaper i myaamia. Jag minns att jag hade några bra kompisar som också hörde till urfolk, och att jag lärde dem enkla ord på mitt språk, till exempel hälsningsord: hej, hej-då och så vidare. I den åldern bestod min kunskap om språket av hälsningsord, släktskapsord, jord- och himmelord, och framför allt djurord. Djurorden

var lättast att lära sig, och de är en bra utgångspunkt för nybörjare.

När jag växte upp sa mina föräldrar alltid åt mig att tvåspråkighet är en mycket viktig färdighet. De sa att när jag blev äldre skulle det hjälpa mig att förstå situationer ur ett annat perspektiv, och det är så jag alltid har sett på språkinläring.

Mina känslor kring språket: jag är glad att jag lärde mig att prata det hemma när jag växte upp. Det är något annorlunda och unikt med mig, som jag kan nämna i CV:n, stipendieansökningar och så vidare, och det känns bra att kunna ett annat språk än engelska och känna en annan kultur. Jag har växt upp med att lära mig ett förtryckt folks språk och kultur, och det gör att jag kan leva mig in i hur det är för andra grupper som går igenom liknande saker som mina förfäder gjorde.

Sedan jag flyttade hemifrån och började på college är mitt språk inte lika närvarande i mitt liv. Jag går andra året och bor i studentkorridor och är omgiven av studenter som till nästan hundra procent är engelsktalande, så det är svårt att använda språket på samma sätt som jag gjorde hemma. Jag använder det fortfarande när jag skickar meddelanden till min familj och en del vänner. Här på Miami University har vi myaamiastudenter lektion i myaamiafolkets språk och kultur en gång i veckan och då pratar jag myaamia. I övrigt får jag inte tillfälle att använda det så länge jag inte åker hem eller går på någon stamtillställning. Jag märker att jag glömmer ord som jag kunde när jag bodde hemma, när jag hade språket omkring mig hela tiden. Jag använder det med mina vänner i studentkorridoren och många av dem tycker att det är coolt att jag kan prata ett annat språk. De frågar mig hur vissa saker sägs och vad deras myaamianamn skulle vara om de hade haft ett. Det är en vanlig fråga från människor som aldrig har träffat en ursprungsamerikan förut.

I framtiden vill jag fortsätta att lära mig språket så mycket jag kan. Men på campus är det ofta svårt att öva och lära sig mer eftersom det inte finns

någon att prata med. Det återstår att se om jag kommer att arbeta med stammen och språket när jag har gått klart college och ska ut i världen och arbeta. Jag har inga konkreta planer än men det skulle inte förvåna mig om jag fortsätter att arbeta nära mitt folk och hjälper till att undervisa i språket. Jag vill fortsätta lära mig det och föra det vidare till andra stammedlemmar så att de kan få uppleva det jag fick när jag växte upp som tvåspråkig. Språket är viktigt att ha och jag tycker att om man lär sig sitt arvspråk så visar det också på uthållighet och karaktär.

Jessie

aya keemaacimwihkwa weenswiaani. niila myaamiithkwia. myaamia mihsī-nee-pwa-antiikaaninki neepwaaminki. neepwaamikwaani nihswi pipoonwe aawiki. aanci-maaci kati niila neepwaankia meehciweele neepwaaminki.

Hej, jag heter Jessie och jag är myaamia. Jag är student vid Miami University i Oxford i delstaten Ohio. Jag går mitt första år. Mitt huvudämne är forskolepedagogik och jag hoppas arbeta som forskollärare efter examen.

Jag har starka minnen från när jag växte upp och fick lära mig ett språk som bara några få talar. Jag hade vänner som kunde spanska, eller bara engelska, och de var alltid nyfikna och ville att jag skulle säga något på mitt språk. När jag var liten kändes det jobbigt och jag hade inte så stor lust att säga något, men nu är jag mycket mer trygg med att prata om mitt arv och min härkomst. Det har blivit en stor del av den jag är. Jag är tacksam för att jag fick möjligheten att ha en stark språkmiljö när jag var liten.

När vi var riktigt små var upprepning och frekvent användning de viktigaste inslagen i hur vi lärde oss språket. För att öva brukade min familj och jag skriva lappar och fästa dem på föremål runt om i huset, och så sa vi ordet varje gång vi använde föremålet. Vi hittade också på lekar och spel för att det skulle bli roligare för oss att lära oss språket tillsammans med våra föräldrar. Ett av mina favoritspel var myntleken. Varje gång vi använde myaamia fick

vi ett mynt, och när vi glömde bort att använda det fick den som upptäckte det ta ett mynt från vår burk. När våra burkar var fulla med mynt gick vi till macken och köpte godis. Jag tror att det var ett väldigt bra sätt att locka oss att lära oss språket, för när vi var små begrep vi inte själva hur viktigt det var.

Vi fick hemundervisning och det hjälpte oss också att lära oss språket eftersom vi hela tiden hade det omkring oss. När vi hade matte övade vi på att räkna på myaamia, och när vi hade naturkunskap lärde vi oss månfaserna och månadernas namn på myaamia. Vi skrev berättelser på myaamia också. Alla de här sätten att få in språket i våra dagliga sysslor var väldigt bra för vår hemundervisning.

Jag har insett att jag har haft många fördelar av att kunna mitt eget språk. Den viktigaste är att jag kan föra det vidare och lära ut det till mina yngre syskon och andra stammedlemmar. För att hålla vårt språk levande måste vi sprida det och dela med oss av det till andra. Var skulle vårt språk vara idag om vi bara höll det för oss själva? Jag hjälper till att föra det vidare till mina småsyskon, och i framtiden till mina egna barn.

Vårt sätt att använda språket har förändrats många gånger under åren, i takt med att vi lärt oss mer om det. Jag lär mig nya saker när jag lär mina två yngre syskon hur språket används. Att ha småsyskon att lära ut språket till har sporrat mig att lära mig mer och lära mig att tala bättre. När min syster föddes bestämde vi att vi skulle prata enbart myaamia med henne så att det skulle bli hennes förstaspråk.

Idag använder jag språket så mycket jag kan, men det är inte lätt eftersom jag inte bor hemma längre. Jag talar det med *nihšiiima* (min lillebror) som pluggar på samma universitet och med andra studenter som är myaamia. Flera av dem håller fortfarande på att lära sig och har inte blivit exponerade för språket lika mycket som jag och min bror, så det är kul att lära dem roliga uttryck som vi har hittat på under åren! Om min bror och jag pratar språket bland andra människor möts vi ofta med konstiga blickar, men de flesta av

våra vänner har vant sig och tycker det är trevligt. De frågar alltid vad det är vi säger och hur man säger det ena eller andra. Det känns skönt att få använda sitt språk utan att någon klagar.

Slutord – Darryl

Vi har inte bara fått den unika chansen att uppleva språkåtertagandets enorma betydelse i vårt eget hem: Sedan 1995 har vi också alla varit med om att utveckla lokala språkverksamheter. Arbetet fortsätter genom den unika relation som myaamiafolket har med institutionen som bär dess namn: Miami University i Oxford i delstaten Ohio. Sedan 1991 har fler än fyrtio studenter från myaamiafolket studerat vid Miami University, och just nu har vi arton studenter på campus. Samtliga deltar i utbildningen i myaamiaspråket och myaamiakulturen som hålls vid universitetet. År 2001 startade universitet ett projekt som heter The Myaamia Project med målet att tillgodose myaamiafolkets behov av utbildning i språk och kultur. För oss är det en fantastisk möjlighet att ta det som började i vårt hem för nitton år sedan till ett collegecampus, och att få vara med när våra ungdomar får lära sig myaamia.

Jag minns så väl dagen då en ung *myaamiikwia* (myaamiakvinna) kom till campus som ny student redo att ta nästa steg på sin utbildningsresa. Jag minns det väl eftersom hon tretton år tidigare hade varit en sjuåring som kom till sitt första språkläger i vår regi. Ett år efteråt började min egen dotter på Miami University och anslöt till de andra som studerade språket, och då hade de hunnit bli goda vänner. Jag känner mig stärkt av det enkla faktumet att den yngre generationen vet mer om att vara myaamia än jag själv gjorde i deras ålder. Det var vårt språk, förankrat i vår kultur, som möjliggjorde den utvecklingen och erfarenheten. Inget som är dött eller utdött kan ge upphov till den sortens personlig utveckling. Vårt språk ger nytt liv åt en hel generation eftersom det är livgivande, och jag tror inte att det finns några gränser för hur det kan påverka människors sätt att leva i framtiden.

2: Wampanoag

VAD HÄNDE MED MITT SPRÅK?

jessie little doe baird

Wôpanâôt8âôk, som också kallas wampanoag, massachusett, massachusee och natick, är wampanoagnationens språk. Det tillhör familjen algonkinspråk och talades förut i södra New England, ungefär där Boston ligger idag – mellan Cape Ann i norr, Dudley i sydväst och Narragansett Bay i söder. Under åren mellan 1616 och 1619 dog uppskattningsvis två tredjedelar av wampanoagnationen (omkring fyrtiotusen människor) av gula febern, som hade kommit med ett handelsskepp. Värst drabbades barnen och de äldre – just de grupperna som alltid är viktigast för ett språk. 1620 landsteg européerna, vilket ledde till ännu fler förödande samhälleliga och kulturella förluster för wampanoagnationen. Bosättarnas religiösa konvertering, språkförbud, skolväsende och handel tog ifrån wampanoagfolket deras mark, deras andlighet och deras språk. På 1860-talet talades wampanoagspråket inte längre och år 1900 fanns det bara kvar tre av wampanoagnationens sextionio stammar: Mashpee-stammen, Gay Head Aquinnah-stammen och Herring Pond-stammen.

Om det finns en strimma av hopp i början av den här historien så består den ironiskt nog i att John Eliot, en engelsk missionär från kongregationalistkyrkan, såg till att en mängd religiösa skrifter översattes till wampanoag. En av dem var King James-versionen av bibeln, vars översättning till wampanoag blev den första bibel som trycktes på den amerikanska kontinenten. Vi hade också vår språkprofetia som gav oss hopp. Enligt profetian skulle

wampanoagspråket, som vårt folk betraktar som en levande och besjälad var-else, försvinna. Men när språket en dag kunde välkomnas tillbaka så skulle det återkomma. Profetian sa också att de som bröt cirkeln – det gemensamma språket som var länken mellan wampanoagfolket och deras förfäder – skulle vara med om att sluta den igen.

jessie (till vänster) med språkeleven Berta Welch. Foto från jessie little doe baird.

Vad kan vi göra åt situationen?

Mellan 1850-talet och slutet av 1990-talet hade språket inga talare alls, oavsett nivå. År 1994 inledde Mashpee-stammen och Aquinnah-stammen ett projekt för att ta tillbaka wampanoagspråket: Wôpanâak Language Reclamation Project (WLRP). 1996 anslöt sig Assonet-gruppen (Assonet Band) till oss – en grupp som är ättlingar till flera historiska wampanoagstammar. Herring Pond-stammen anslöt sig 2007, och 2008 gick även Chappaquiddick-gruppen med. De är ättlingar till det historiska Chappaquiddickfolket och håller på att försöka återuppliva sin stam. Idag har vi talare på olika nivåer där en del är nybörjare och vissa utan problem kan föra ett samtal på wampanoag. Vi har en modersmålstalare som är fem år gammal. En sak är viktig att påpeka: det skulle aldrig ha varit möjligt att återta språket om det inte vore för de skriftliga dokumenten från 1600-talet och framåt. Jag har hört olika åsikter gällande om man ska ha ett skriftsystem för sitt språk. Varje grupp måste själv bestämma vad som är bäst för deras eget språk och deras eget folk. Jag är så tacksam för att mina stamäldste för nära fyrahundra år sedan beslöt att använda ett alfabetiskt skriftsystem för vårt språk. På det sättet har varje generation haft möjligheten att avgöra om tiden är inne för språket att få komma hem.

Hur lär man sig språket när det inte finns några talare?

Steg ett på min språkliga resa var att inse mitt eget ansvar för att skapa möjlighet för mitt språk att välkomnas tillbaka i mitt stamsamhälle, inse att jag hade förmågan att göra det, och inse att jag måste börja i mitt eget hem. Steg två krävde att jag gjorde vissa saker utanför mitt stamsamhälle. Vi hade inga talare och vi hade inte råd att anlita en lingvist som kunde lära oss mer om de dokument som fanns skrivna på vårt språk. Därför började jag själv utbildas mig. Jag lärde mig om algonkinspråken och började arbeta med dokumenten som förfäderna hade skrivit.

jag håller fortfarande på att lära mig att tala väl på mitt språk och jag kommer att fortsätta lära mig tala hela mitt liv. jag började med att lära mig språket på egen hand, och nu ska jag berätta hur jag gjorde. Som jag nämnde tidigare finns det en stor mängd skrivna källor på wampanoag, i flera olika typer av dokument. Efter att jag hade bestämt mig för ett nytt standardiserat skriftsystem transkriberade jag en del av dokumenten med det systemet. Professor Kenneth Hale var till ovärderlig hjälp på min resa. Han rådde mig att försöka hålla stavningen så lik originaltexterna som möjligt. Sedan läste jag dokumenten och letade efter exempel på vissa saker. En uppgift kunde till exempel vara att hitta hundra fraser som hade engelska förklaringar, skriva dem i en lista och sedan leta efter följande:

- den del av frasen som betyder *min* eller *jag är*
- den del av frasen som betyder *din* eller *du är*
- pluralformen av ett substantiv
- frågeord

När jag hade dokumenterat orden läste jag upp dem och spelade in mig själv. jag översatte också till engelska. Sedan lade jag till frågor till fraserna, men jag gjorde även annat – till exempel spelade in små samtal där jag låtsades vara två olika personer. En annan metod var att skriva ner övningar och sedan spela in när jag försökte göra övningarna. jag spelade in meningar, kanske något i stil med *nutahtôm mutâhs* (jag har en strumpa). Sedan lärde jag mig att pluralformen av *mutâhs* var *mutâhsash* och då kunde jag spela in när jag sa ”*nutahtôm mutâhsash*” (jag har strumpor).

Efter det var det ganska enkelt att ändra frasen genom att lägga till ett frågeord i början, lägga till prefixet som betyder ”du” på verbet och att låtsas vara en annan person. Då kunde jag till exempel säga ”*sun kutahtôm mutâhsash*” (har du strumpor?) och ”*nukees, nutahtôm mutâhsash*” (ja, jag har strumpor).

min lärare hjälpte mig att gradvis börja använda mer och mer komplexa verbformer. Sakta lärde jag mig om wampanoagspråkets komplicerade och mycket produktiva system med prefix och suffix, med vilka små delar av ord (ordstammar) kan byggas ut till fullständiga fraser.

Ett av mina bästa hjälpmedel för att lära mig språket var och är fortfarande mina egna språkelever. När jag lär ut något till andra inser jag själv hur mitt språk fungerar och varför det fungerar som det gör. Jag har nu undervisat i femton år och varje år får jag nya frågor från nya talare. Jag lär mig också genom att prata med min man hemma varje dag. Jag har upptäckt att jag har skapat ordformer som jag aldrig har läst någonstans. Människans behov av att bli förstådd är till stor hjälp för att försöka formulera sig och för att bli motiverad. Jag har alltid ett exemplar av ordboken till hands. Det gör inget att den inte är färdig. Den hjälper mig att hitta ord när jag behöver göra mig förstådd. Om jag inte hittar ordet jag behöver så är det ändå bra träning, för då måste jag hitta ett annat sätt att beskriva vad jag tänker.

Vi borde kanske försöka att enbart tala vårt språk

När mitt yngsta barn föddes hade både jag och min man Jason hunnit bli bra på att tala wampanoag. Han är intelligent och han kämpade hårt för att lära sig sitt språk, så det är klart att jag blev störtkär i honom! Jag tror att vi blev överens om att använda vårt språk hemma så fort vi bestämde oss för att skaffa barn. När Mae Alice föddes kände vi att om vi talade språket hela tiden så skulle hon kanske bli modersmålstalare. Kanske hon med tiden rent av skulle kunna lära oss ett och annat, sa Jason.

Vi pratade om det faktum att vår dotter inte skulle komma i daglig kontakt med wampanoag någon annanstans, och vi erkände vårt ansvar gentemot språket. Ibland tror jag att även om vi ursprungsamerikaner inser vårt ansvar att lära barnen vår kultur, så uppfattar vi inte alltid våra språk som en del av det ansvaret. Vi vill att våra döttrar och söner ska känna till ceremo-

nierna, berättelserna och danserna. Vi tycker det är viktigt att våra barn vet hur man fångar och tillagar traditionell mat. Det är nästan lika viktigt för oss som att lära dem att laga en viss rätt så att den blir godare än alla andras. Men vi kanske inte inser att våra barn faktiskt har rätt till sitt språk. Vi blir kanske lite rädda när vi tänker på språket som en viktig del av barnens kunskap om vår kultur. Vi kanske inte vill prata om det, för vi känner att vi inte är tillräckligt bra på språket för att våga förmedla de kunskaper vi ändå har. Jag har tänkt på alla de här sakerna, och jag har känt känslorna. Men jag vet också att om jag delar med mig av det språk jag trots allt har, så har jag gett mitt barn allt jag har att ge. Då har jag gett henne en chans och kan känna att jag har gjort vad jag kunnat för att föra min kultur vidare. När jag var på väg in i salen där Mae skulle komma till världen bad jag förlossningsläkaren att stödja oss i det här. Jag sa att jag förstod att läkaren aldrig hade hört vårt språk, och att vi inte förväntade oss att hon kunde förstå eller tala det. Vi ville bara att hon skulle låta våra röster bli de första som vår dotter fick höra. Hon gick med på det. Och därför blev vårt nya lilla barns arvspråk det första språket hon hörde.

Det min man hade sagt blev verklighet. En dag rättade Mae Alice honom. En het sommardag skulle vi sätta oss i bilen. Jason öppnade bildörren och ropade: *"whooo, kusaputeâw!"*

Då svarade Mae: *"mata, n8hsh ... kusutâw."*

Det som hade hänt var att Jason sa: "Oj vad varmt (att röra vid) det är!" och Mae rättade honom och sa: "Nej, pappa ... det är varmt (väder/i luften)." De två verben är väldigt lika, men Mae visste skillnaden. Vi blev jätteglada och skrev ner datumet och det som hade sagts. Hon var tre år när det hände.

Hur gör vi med språket hemma?

Nu är Mae Alice det enda av våra barn som bor hemma på heltid. Rachel, som är näst yngst, är borta och läser på college. De andra tre har egna famil-

Jason och Mae Alice gör sig redo för jakt. Foto från jessie little doe baird.

jer och hem. Vi har även tre barnbarn, och vi pratar wampanoag med dem när de hälsar på och när vi hälsar på hos dem. Vi använder språket hemma varje dag, men vi pratar inte enbart vårt språk. Att vi inte gör det beror nog mer på vad jag vill och inte vill än på något annat. Jag känner att det är jag som fattar de flesta besluten hemma. I wampanoagsamhället är det oftast kvinnan i huset som bestämmer över hushållets atmosfär, aktiviteter och schema. Om jag krävde att vi bara pratade wampanoag i familjen skulle vi nog göra det. Vi använder både wampanoag och engelska alla tre. Det har blivit mycket mindre wampanoag sedan Mae började i skolan. Men om hon hör att vi bara pratar wampanoag så kommer hon i alla fall att prata det ibland. Innan hon började skolan var det lättare att få henne att säga saker på wampanoag. Om vi har gäster och hon hör engelska så pratar hon bara engelska.

Förutom wampanoagceremonierna och våra språklekar finns det inga aktiviteter där vi enbart talar wampanoag eller enbart engelska. Allt i hemmet, från städning till samtal vid middagsbordet, sker både på wampanoag och engelska. Vi verkar ha hamnat där eftersom det känns bekvämt och inte är så ansträngande. Men jag är inte alls säker på att det är bra, och det kan hända att det snart förändras.

Hur gör vi med språket utanför hemmet?

Det är viktigt för våra familjer att inte bara höra språket hemma. I över 150 år talades ingen wampanoag någonstans, men sedan startade WLRP-projektet. WLRP står som sagt för Wampanoag Language Reclamation Project (projektet för att återta wampanoagspråket). Det finns enkla metoder som fungerar var som helst i världen och som skapar möjligheter för ett språk att höras utanför hemmet. WLRP-projektet tog fram en tacksägelsebön som kan användas i början av språklektioner och språksammankomster av alla de slag. Bönen hade samma format och tradition som de wampanoagska böner som brukade läsas på engelska. Den trycktes upp på wampanoag med

en engelsk översättning bredvid. De som höll på att lära sig språket började använda bönen vid andra möten och sammankomster, även utanför språkprojektet. Då började folk be dem att inleda alla möjliga sammankomster på wampanoagspråket. Idag hörs språket vid alla sorters sammankomster i våra lokalsamhällen.

En annan strategi som fungerade bra var att bjuda in sånggrupper från lokalsamhället. Sångarna kunde sitta tillsammans med personer som talade språket och skapa nya sånger på vårt språk. Nu finns det sånger på vårt språk för olika sorters sammankomster: sånger för ”49-danser”, ”socials” (dansträffar) och pow-wower, resesånger, sånger för att hedra krigsveteraner, för vigselceremonier och för begravningsceremonier. Nu sjunger deltagarna med i sångerna, och ljudet av vårt språk känns hemvant, ger tröst och förmedlar glädje.

Varje dag hörs folk säga hej och hejdå på vårt språk ute i samhällena. Det var inget som medvetet planerades, det har bara blivit så.

En del ceremonier hålls idag på wampanoag. På grund av reglerna kring ceremonier kommer jag inte att beskriva hur de går till, men det är viktigt att förstå att ceremonier innebär ett tillfälle att använda språket, om det är aktuellt i just din miljö.

Arbeta med det du kan förändra och acceptera det du inte kan göra något åt!

Det finns flera utmaningar med språkanvändningen i vårt hem. Ett av problemen är att allt vi får med posten, ser på TV, hör på radio och läser i tidningen är på engelska. Jag har skrivit barnböcker åt Mae Alice, men i övrigt tror jag inte att det finns mycket jag kan göra åt saken. Ett annat problem är att Mae har börjat tycka att det känns pinsamt att tala vårt språk. Det är nog för att hon går i en skola där ingen annan pratar wampanoag. Språkprojektet arbetar just nu med att hitta lösningar på det här problemet. Ett annat sätt att få henne att använda vårt språk dök upp oväntat. Mae fick två

traditionella handdockor i julklapp av sin "Auntie Alice" (Alice Lopez). Jag satte på mig den ena och sa: "*nutus8ees mukayuhs kahweepee nuwôpanâôt8âm*" (jag heter Lillan och jag pratar bara wampanoag). Mae blev stormförtjust. Hon försökte svara dockan på engelska, men jag sa inget förrän hon pratade wampanoag.

Ett annat problem jag har stött på är att vissa personer i våra egna stammar stretar emot. Ibland när jag bara har talat wampanoag har folk blivit synligt upprörda över att jag vägrat prata engelska. Det här tycker jag är något man får förvänta sig och bara ska ignorera. Om vi använder våra språk bland de som inte kan dem kan det väcka en massa olika känslor hos medlemmar av våra folk – inte minst skam, otillräcklighet, rädsla för det okända och frustration. Men de kommer över det med tiden. Som språkaktivist kan man hjälpa människor som inte kan språket genom att ta ansvar för att kommunikationen fungerar. Det kan innebära att man måste ha mycket tålamod, och kanske rentav använda kroppsspråk när det behövs.

Vad händer just nu?

I nuläget har jag just blivit klar med ett arbete som jag fick forskningsanslag till – en grammatikbok över wampanoagspråket för vanligt folk. Det är goda nyheter för talarna av vårt språk, för allt grammatikmaterial som har funnits hittills är skrivet för språkforskare. Därför ökar förstås möjligheterna att använda språket nu, eftersom talarna kan använda inte bara ordboken utan också grammatikboken för att skapa nya formuleringar. I år fick WLRP-projektet ett anslag från ANA (myndigheten för amerikanska urfolk). Anslaget är till ett projekt där folk ska lära sig att tala flytande med hjälp av ett lärlingssystem. Projektet bygger på Leanne Hintons arbete och på hur olika grupper har jobbat med lärlingsmetoder på sina språk. Målet är att antalet människor som kan tala wampanoag flytande ska ha ökat med tre personer i slutet av 2012. Dessa talare ska sedan börja arbeta med en läroplan för vår

Jessie Little Doe Baird på Mashpeekvinnornas fiskedag. Foto från Jessie Little Doe Baird.

friskola för låg- och mellanstadiet (som ska öppna år 2015), och ska även bli mentorer åt fyra nya lärlingar så att vår pool av talare blir större. Två talare har gått från nivån Novice Mid (mellersta nybörjarnivån) till Advanced Low (lägsta avancerade nivån) respektive Advanced Mid (mellersta avancerade nivån) enligt den skala som används av organisationen American Council for the Teaching of Foreign Language (ACTFL). En av lärlingarna började i projektet på nivån Novice Low (lägsta nybörjarnivån) och har tagit sig ända

till Intermediate Low (lägsta medelnivån), vilket är otroligt bra jobbat på bara nio månader.

Det är bråda tider för min familj nu. Jag fick ett anslag från MacArthur-stiftelsen, ett så kallat "Genius Grant". Det har gjort att både språkåtertagande i allmänhet och vårt projekt i synnerhet har fått mycket uppmärksamhet, vilket har varit till stor hjälp. Men det har också gjort mig så efterfrågad att jag måste säga nej till många för att inte vara hemifrån för mycket. Det är ju inte bra för oss att jag fokuserar på allt möjligt utom just mitt eget språk. Men ibland behöver andra urfolksgrupper hjälp, och då kan jag inte undvika att vara borta. En fantastisk sak med anslaget till lärlingsprojektet är att jag får tala vårt språk under så många timmar av mitt dagliga liv, och att jag får tala det med en grupp jämnåriga. Det har också ökat möjligheterna för min familj att använda språket hemma. När jag lär någon annan att tala wampanoag så blir jag också enormt mycket bättre på det själv.

Vad händer framöver?

Flera spännande projekt väntar för WLRP. Just nu pratar vi med en expert på produktion av barnprogram om att producera en serie DVD-filmer för barn. Serien heter Wôpanây May (Wampanoaggatan). I filmerna ska olika rollfigurer och dockor lära ut grundläggande begrepp. Serien ska vara på wampanoagspråket och ska distribueras till wampanoagfamiljer. Målet är att producera fem halvtimmeslånga DVD-filmer inom 6 till 9 månader. Förhoppningen är att föräldrarna också tittar på dem och lär sig av dem, och på så sätt uppmuntras att lära sig språket ännu bättre. Elever som håller på att lära sig språket ska jobba med att skriva manus och tillverka rekvisita och dockor. Den lokala kabel-TV-stationen ska erbjuda gratislektioner i att använda redigeringsprogrammet Final Cut.

En annan idé som jag har arbetat med är en fritidsverksamhet med teater- och språkaktiviteter. Tanken är att det ska finnas två teaterklubbar: den ena

för årskurs 1 till 6 och den andra för årskurs 7 till 12. Båda klubbarna ska träffas en gång i veckan i tre timmar. Barnen ska få sätta upp teaterpjäser på wampanoag. Projektet kommer att kräva en hel del samarbete från stammarna när det gäller input från föräldrar, transport, tillsyn och en materialbudget. I teaterklubbarna ska det inte talas engelska alls.

Hösten 2011 började WLRP:s styrelse ha möten med konsulter som är experter på att etablera friskolor.

På 5–10 års sikt planerar WLRP att starta SSM-undervisning*. De som har varit med i lärlingsprogrammet kommer att få delstatsbehörighet som lärare och bli våra första lärare. SSM-verksamheten kommer till en början att vara från förskola till årskurs 5. Vi strävar efter att skolan ska öppna 2015. Därefter kommer vi att lägga till en årskurs vartannat år. Framtiden ser ljus ut både för språkprojektet WLRP och för språkanvändningen i min egen familj. Uppdatering kommer i nästa bok!

Ett sista råd på vägen: Tänk hela tiden att ditt språk är en levande medlem i ditt hushåll och i ditt samhälle. Försök göra vad du kan för ditt språk, och se till att göra det med respekt. Var tålmodig och kärleksfull mot ditt språk, och mot dig själv och din familj också.

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

DEL II

3: Karuk

KARUKSPRÅKET OCH FAMILJEN ALBERS KORG

Phil Albers och Elaina (Supahan) Albers

Karuk är ett av många kaliforniska språk. Karukkulturen klarade sig tack vare de geografiska förutsättningarna, som gjorde att kontakten med utomstående var begränsad och skedde mycket senare än i större delen av det som idag är nordvästra USA. Men trots att kontakten kom sent har vi till stor del assimilerats, både när det gäller språk, kultur och livsstil, och vi har förlorat banden till våra gamla kunskaper och uppfattningar.

Idag har den federalt erkända karukstammen över 3 500 medlemmar. Färre än tio personer talar flytande karuk och har det som sitt förstaspråk. Många andra har gått bort och efterlämnat sitt arv åt vårt folk genom olika sorters dokumentation, inspelningar och personliga relationer som kanske aldrig kommer att dö. Det finns ett lexikon som innehåller 7 000 ord och hela tiden växer. Kommittén för karukspråkets återställande (Karuk Language Restoration Committee) har funnits nästan lika länge som stammen varit federalt erkänd. Den arbetar ihärdigt med att med hjälp av språket revitalisera karukfolkets kulturella kunskaper, uppfattningar och identitet. Vårt språkprojekt Karuk Language Program har läromedel, inspelningar och videor om språket.

Vi i vår familj – Phil Albers, Elaina (Supahan) Albers och Machnátach och Íhaan Albers – har studerat och undervisat i karuk i mer än tio år och vi talar språket hemma.

Phil Albers och Elaina Supahan Albers och deras barn, från vänster: Gavyn Machnátach, Irysa Sasipuraan och Íhaan Cayden. Foto från familjen Albers.

Karukspråket har alltid varit en del av mig, Elaina (Supahan) Albers, en del av den jag är, och jag har alltid velat att det också ska vara en del av framtiden i många generationer framåt. Min tvillingsyster Nisha Supahan och jag började ”arbeta med språket” i tioårsåldern, då vi gick med i den lärlingsverksamhet som drivs av Advocates for Indigenous California Language Survival, en organisation som arbetar med att stödja de kaliforniska språken. Vår mentor var vår äldre släkting Violet Super, som alla kallade för Auntie (faster eller moster). Innan vi själva officiellt började som lärlingar följde vi varje vecka med våra föräldrar Terry och Sarah Supahan när de höll kurser i karuk i trakten kring Orleans och Somes Bar. De undervisade även varje vecka i vårt klassrum på lågstadieskolan i Orleans. Karuk har varit en del av mitt liv sedan jag var liten. På high school började jag och min syster och vår bästis Emilio Tripp i lärlingsprogrammet igen, som ett gemensamt

projekt. Vi övade med Auntie Violet varje vecka och samtidigt läste vi karuk i high school med Susan Gehr som lärare. Därigenom uppfyllde vi även examenskravet att läsa ett ”främmande språk” i två år.

Under senare delen av high school tappade jag tempo och motivation, trots all språkundervisning och alla timmar som jag hörde språket talas. Det kändes som om jag aldrig skulle lyckas lära mig mer än grundläggande ord och enkla fraser. Det var som om jag hade gått rakt in i en vägg, en vägg byggd av enkla substantiv och vanliga meningar. Jag kände mig nedslagen. När man har kraschat in i den väggen är det svårt att bygga upp självförtroendet igen. Jag tyckte att jag borde kunna prata bättre än en småunge när jag hade hållit på så länge. Människor i karuksamhället berömde mig för att jag hade kämpat på i så många år men det kändes som om de inte förstod hur lite jag faktiskt kunde.

Jag träffade min man Phil första dagen på college. Vi är karuker från Klamathfloden båda två och hade aldrig träffats förrän vi började på college i Ashland i delstaten Oregon. Hans hunger efter språket lyste ur honom, man såg det direkt. Han tyckte att det var spännande att jag hade växt upp med en person som talade språket flytande och han ville genast lära sig allt jag kunde. Det tog honom inte lång tid att suga i sig det jag hade att komma med. Jag började med att ge honom en fras i veckan som han skulle använda i stället för engelska. Nästan genast hade han kommit längre än så och han började använda karuk så mycket som möjligt. Han översatte också varje mening han sa till engelska. Han fortsatte hungra efter språket och övade med Auntie Violet så ofta han kunde.

Våren 2003, när jag var tjugo, blev jag gravid med vår första son. Phil var 23 och skulle snart ta examen från college. Det var en stressig tid i våra liv. Jag lade på luren efter att ha pratat med barnmorskan och såg in i Phils uppsparrade ögon. Hans första reaktion var: ”Vi har nio månader på oss att lära oss tala flytande!” Språket var det enda vi kunde tänka på medan vi väntade

på att barnet skulle komma. Jag fyllde ett kassettband med inspelningar där Phil och Auntie Violet pratade karuk med barnet inuti mig och berättade historier. Jag spelade bandet på låg volym om nätterna med bandspelaren tryckt mot min växande mage. När bandet tog slut vaknade jag och vände på det. Jag insåg att det här antagligen skulle göra min son till nattuggla, men det var bara på nätterna jag hade tid att ligga still så att barnet fick lyssna till naturliga samtal på karuk. Vi slet oavbrutet med att lära oss språket, översätta och ta fram läromedel åt vårt ofödda barn.

Gavyn Machnátach Albers föddes den 9 december 2003 och togs emot i sin fars armar med karukspråket i öronen. Vi gjorde vårt bästa för att tala enbart karuk när vi var hemma och vår son var med. Vi hade själva fullt sjå med att lära oss, vi skrev ner fraser att översätta och hängde lappar med vanliga fraser här och där. Doktor Olsen, läkaren i Ashland, var orolig för att vår son inte utvecklades som han skulle eftersom han inte gjorde de ljud som engelsktalande spädbarn brukar göra. ”Han säger inte *dadada* eller *lalala*, det borde han göra vid det här laget”, sa hon. Vi förklarade att vi bara talade karuk hemma och att ljuden *d* och *l* inte finns i vårt språk, och så demonstrerade vi hur det lät när vi talade. Hon häpnade när hon insåg hur språket speglades i hans talutveckling och hörde att ljuden som han gjorde med sin lilla röst var karukljud. När han senare började tala engelska uttalade han engelska ord med karukbrytning. När han blev större förstod han vilket språk som var vilket och lärde sig att välja språk efter situation. En gång när han gick i förskolan vid Ke’Pel-centret sa han ”*yáxa, yuraschishii iikam*” till mig. Sedan tittade han på läraren och sa på engelska: ”Titta, hästen ute.” När han lekte med sin kompis L. Frank pratade han engelska med henne, men karuk när han vände sig till oss. Ibland översatte han det vi sa till engelska åt henne så att hon skulle kunna leka med honom ändå. Jag kanske sa ”*yáxa, yuraschishih tu’áhoo*” och då vände han sig till L. Frank och sa på engelska: ”Titta, hästen går” och visade med en leksakshäst.

När man ”blir vuxen” börjar oron för livet och döden och allt däremellan. Själv oroade jag mig för att Auntie en dag inte skulle finnas. År ut och år in gruvade jag mig för att jag en morgon skulle vakna och få den fruktansvärda nyheten. Auntie Violet hade bott granne med min familj i hela mitt liv. Hon var min trygghet och förvisning om att karukspråket skulle överleva. Om jag inte kunde en fras på karuk så visste jag alltid att jag kunde kila hem till henne och fråga, viket jag gjorde nästan varje dag.

Machnátachs bror Íhaan (namnet betyder ”Dansare”) föddes nästan två år senare, den 30 januari 2006. Han fick höra så mycket karuk det gick, men den 29 november 2006, när Íhaan bara var tio månader, omkom Auntie i en eldsvåda. Jag såg på honom där han satt i sin babykorg vid det nedbrända huset och det kändes som om askan var vårt språk. Han skulle aldrig få lära sig av sin Auntie Violet under småbarnsåren som är så avgörande för talutvecklingen. Själv slutade jag prata vårt språk hemma. Efter eldsvådan tappade jag all motivation att tala karuk. Jag var rädd att det skulle göra för ont när jag behövde ett ord och inte kunde få det direkt ur Aunties mun. För att slippa smärtan inombords slutade jag att leta efter orden överhuvudtaget. Båda pojkarna följde genast mitt exempel och började prata engelska mer och mer...

Jag, Phil Albers, hade inte samma grundförutsättningar som min fru. Jag kunde ord och fraser på karuk som jag inte mindes hur jag hade lärt mig. Jag visste bara att jag kunde dem, men jag använde dem sällan. Det var inte mycket. Mina föräldrar Philip och Rhonda Albers och resten av släkten uppmuntrade mig att lära mig karukspråket och att tala det, men deras egen kunskap var minimal och de kunde inte hjälpa mig vidare från den nivå jag var på. Arch Super hade samma hunger efter språket som jag. Han förstod mig och var till hjälp och stöd med att lära mig språket. Min farmor Lucille Albers var skeptisk. Karuk var hennes förstaspråk och hon talade det flytande, men på grund

av sina barndomsupplevelser tyckte hon att det var bättre och tryggare för hennes egna barn att hon inte lärde dem språket. Det var först genom min fru Elaina jag fick en miljö och en partner som kunde släcka min brinnande törst. Hon lärde mig allt jag bad om och presenterade mig för en helt ny värld av språkinläring i form av sin släkting, förstaspråkstalaren Auntie Violet Super. Jag blev snabbt lärling till denna unika och fantastiska kvinna.

Auntie var min lärare, mentor och bästa vän. Vi pratade karuk som om vi hade känt varandra i hela våra liv. Hon hade ett starkt band till kulturen och ett traditionellt sätt att tala. Hon höll fast vid det och talade så både på karuk och på engelska. När man lärde sig språket av henne kändes detta mycket starkt, särskilt när det gällde modernt vardagstal. Hon pratade inte som man ”ska” på engelska, utan på sitt eget sätt, grundat i tradition och kultur. Den grunden fick mitt inläringstempo att öka snabbare än alla andra inläringstekniker tillsammans. Vi pratade om allt från att röka fisk till att röka cigaretter, från baddags till läggdags, från bråk till kärlek och från födelse till ålderdom. Hela familjen, många vänner och ibland främmande människor fick vara med när vi pratade karuk.

I november 2006 gick hon vidare till nästa stadium i sin existens. Det var abrupt, oväntat och smärtsamt. Förlusten drabbade vår familj, vårt lokalsamhälle och hela vår stam. Jag blev som förlamad i min attityd till livet och mitt hopp om karukspråkets revitalisering och överlevnad. I början upplevde jag bara två känslor, smärta och rädsla, när något eller någon manade fram minnen av henne. Det gjorde ont att förlora en person som stått mig så nära och varit så viktig, och jag blev rädd när jag insåg att mitt bästa språkverktyg inte längre fanns.

Det var av denna svåra tid jag lärde mig om förändring och utveckling. Jag upptäckte hur jag kunde uppskatta det jag hade, minnas det jag förlorat, upp-
nä det jag ville, och respektera livet. Utan min kära släkting, vän och språklärare stod jag till en början kvar ensam, förvirrad och rädd. Hela familjens

vardagsliv påverkades. Vi kunde inte längre gå tjugofem meter uppför backen och prata med Auntie. Vi kunde inte längre skriva ner frågor vi hade och fraser vi behövde lära oss för att försöka hålla oss ett halvt steg före barnen. Vi kunde inte gå till vår levande nyckel till det dyrbara förflutna och enkelt kontrollera grammatik, meningsbyggnad och ordval. Med henne försvann en del av vårt förflutna och en del av vår framtid, och vi var inte förberedda.

Jag var tvungen att lära mig hur jag skulle fortsätta själv. Min största språktillgång var borta, men min hunger och mitt begär efter språket fanns kvar. Jag var tvungen att inse den smärtsamma sanningen att hon var död och släppa taget om henne. Jag var tvungen att fortsätta att konsekvent tala språket hemma och använda det jag kunde så mycket som möjligt. På grund av kopplingen och associationerna till henne gjorde det ibland ont att överhuvudtaget tala språket. Jag behövde henne, jag behövde tryggheten i någon som kunde berätta, visa och vara min lärare i språket.

Våra pojkar Machnátach och Íhaan gick snabbt om mig när det gällde att tala flytande. De seglade förbi medan jag kämpade med att slå upp nya ord, hitta rätt översättning och sedan tala rätt. Jag tappade tålamodet. Jag tappade motivationen och jag tappade disciplinen att öva tills det kändes helt rätt. ”Bara säg det”, brukade Auntie säga. ”Karukerna bara sa saker ...” När Machnátach började i förskolan på Ke’Pel-centret och började tala mer engelska än karuk kände jag ett tryck över bröstet, som om någon klämde med näven om hjärtat på mig. Jag kunde inte tävla mot engelskan, inte i skolan, och nu inte heller hemma. Jag saknade Auntie mer än någonsin. När jag såg på mina två pojkar insåg jag hur mycket jag behövde språket för att kunna lära dem vilka vårt folk är och hur vi tänker. Det var då jag till slut accepterade ansvaret att bli min egen lärare.

Jag, Elaina, var en nostalgisk talare medan Phil fortsatte att lära sig och utvecklas. Han undervisade i karuk på Hoopa Valley High School och ibland

besökte han Vina Smith, Charlie Thom, Sonny Davis, Alvis Johnson, Jeane-rette Jacups-Johnny och sin farmor Lucille Albers, som alla talade språket flytande. Varje dag förundras jag över hans förmåga att greppa, förstå och hålla kvar karukspråket. Nuförtiden känner jag mig lite bortkommen hemma. Jag känner att jag sackar efter Phil och hans framsteg i karuk.

Jag, Phil, tar stöd i Violets kunskap, hennes liv och hennes kärlek för att resa mig och utvecklas. Jag berättar om henne för mina barn och om vad hon har gett vår familj. Jag berättar om hur hon pratade, vilka ord hon valde och gåvan hon gav oss. Än idag är vi trogna vårt arbete med språket. Våra barn, våra släktingar och våra vänner känner oss som karuktalande. Auntie, *hitihahan kúma súpaah nupikróok. yóotva yóotva.*

Efter alla dessa år är det våra barn som är den största inspirationskällan. Att se dem reagera på och förstå sitt ursprungssamerikanska språk, att höra dem tala ledigt på sitt arvspråk, det är den största belöning vi någonsin kan föreställa oss, större än första skoldagen eller första tappade tanden. Det är något vi kan få uppleva varje dag i våra liv så länge vi fortsätter att uppmuntra det. Även om man har gett upp fullständigt och fått börja om från början är det värt varenda minut.

När vårt tredje barn, vår första dotter, hade kommit låg jag en kväll som mammor gör ibland och såg henne i ögonen med pannan tryckt mot hennes. Hon var en månad gammal. Medan jag låg där spelades en scen upp i mitt huvud, som en film. Det var från föregående kväll, från vår sons första tee-ball-träning. Jag hade börjat prata med en annan lagmamma. Inom några minuter hade vi ett djupgående samtal, men halvvägs genom samtalet insåg jag att jag redan hade glömt vad hon hette. Där låg jag och såg in i min dotters ögon och mindes situationen, och tänkte på hur jag kunde ha gjort. Jag kunde ha vänt mig till den karuktalande lagpappan som stod i närheten

och snabbt sagt *Tanapshinvarivar pamuthvuuy* (jag har glömt vad hon heter) och hoppats att han skulle förstå mig och fråga henne ”Och vad heter du?” så fort jag presenterade honom för henne. Det där sista hände förstås inte i verkligheten. Allt detta for genom huvudet på en halv minut medan jag gosade med mitt barn – jag vet inte varför, det kom från ingenstans. Men det var betydelsefullt för mig, för plötsligt märkte jag att jag tänkte på karuk igen. Efter alla dessa år har språket börjat komma upp till ytan igen efter att ha legat begravt inom mig under all ledsnad och sorg. Vi var ensamma, jag och min dotter, och jag tittade på henne och pratade mjukt till henne på vårt arvspråk. Jag trodde att det hade gått förlorat inuti mig men de lugnande orden och fraserna som rann av sig själva ur min mun och ner på hennes lilla ansikte överraskade mig. Jag hade inte hört dem på de fyra åren sedan eldsvådan. Det har kommit en ny början till vår familj, ett nytt liv som kan hämta hem vårt språk igen.

nu’iimnih, nuksháha, káru araráhíh nuchúuphi. Vi älskar, vi skrattar och vi talar karuk.

4: Yuchi

ETT FAMILJESPRÅK UTAN SPRÅKFAMILJ

Richard A. Grounds och Renée T. Grounds

Vad gör man när det inte längre finns någon nära släkting som talar språket flytande? Hur hanterar man att språket inte har någon skriftform, än mindre någon grammatikbok eller läroplan? Yuchi (stavas även "euchee") är ett så kallat isolatspråk. Det har alltså inga släktingar som vi kan jämföra med för att hitta grammatiska mönster. Inte heller kan vi återskapa ord som saknas i yuchi genom att ta avstamp i andra språk som hör till samma familj. Vi kan inte trolla tillbaka ett försvunnet ord genom att ta ett ord i ett systerspråk och förändra det enligt förutsägbara regler så att det får en trovärdig yuchiskepnad.

Vad gör man när möjligheten att överhuvudtaget få höra de vackra rytmiska ljuden, att få höra vårt språk sjungande falla i flöden från uråldriga livskällor, håller på att rinna oss ur händerna? Yuchi är ett urfolksspråk som har ljudit sedan den mänskliga historiens gryning – och nu kämpar vi i vår familj med att vårda denna sällsynta gåva och hålla språket levande. Hur undviker vi att det sjunker ner i tystnad? Trots att vårt språk är unikt är möjligheterna att få ekonomiskt stöd märkligt nog begränsade, eftersom yuchinationen inte erkänns av USA:s federala regering. Det är de här sakerna som har skapat problem för oss när det gäller att återbörda yuchispråket till vår familj och till yuchisamhället.

dEzAt'ê O'wAdA:*

Under mitt liv har jag själv fått se yuchispråket tyna bort. *dElaha* (min farmor) var en av sju systrar, och hennes generation levde sina liv helt och hållet på yuchi. Idag finns det bara fem förstaspråkstalare kvar som kan hjälpa vårt folk att hålla språket levande. När *dElaha* Ella Pickett var tretton år gammal och enspråkig yuchitalare skickades hon till Euchee Mission Boarding School, en internatskola i staden Sapulpa. Det är ironiskt nog samma stad där jag och mina barn, idag unga vuxna, bor idag och där vi arbetar med att hålla vårt språk levande. Trots att *dElaha* förbjöds att tala sitt språk i skolan och lärde sig grundläggande engelska fortsatte hon att använda yuchi som främsta kommunikationsspråk under hela sitt vuxna liv. Hon och hennes systrar bodde nära varandra och pratade jämt yuchi.

När vi tog farmor till Indian Health Service-sjukhuset i Pawnee minns jag att hon pratade engelska utan problem ... men bara tills läkaren kom in i rummet. Då kunde hon plötsligt bara yuchi. Hennes äldre syster "Loshana" (så uttalades hennes namn Rosanna eftersom vi inte har initialt R i yuchi) vägrade använda engelska överhuvudtaget. Det var ett politiskt ställningstagande. Hon sa ofta: "zAnek'á'wAdA-ya, yUdjEhalA'wAdA" (Om du vill prata med mig får du prata yuchi). Vi blev aldrig säkra på om hon kunde tala engelska. Vi tänkte att hon nog kunde, men hade bestämt sig för att aldrig göra det.

I generationen efter *dElaha* blev det tyvärr tydligt att internatskolorna hade lyckats med sitt syfte, som var att underminera urfolkens släktband, sociala system och samhällsorganisation genom att kväsa språken och därigenom bryta kontinuiteten när det gäller traditioner inom ceremonier och medicin**. Framför allt riktade de in sig på barnen – att bryta loss dem från

* Se förklaring av yuchis skriftsystem i slutet av det här kapitlet (tabell A).

** I det här kapitlet används inte "medicin" i betydelsen läkekonst eller läkemedel, utan syftar på en religiös och andlig praktik. Det kan också förstås som "andlig styrka". Övers. anm.

deras språk och kultur var en långsiktig strategi för att tvinga in dem i det ekonomiska systemet som lägre stående löntagare och konsumenter. Det uråldriga flödet av sånger hos vårt folk har hejdats och vissa typer av sånger har vi förlorat helt. Vi kan inte längre de gamla vaggvisorna, kvinnornas arbetslåtar eller sångerna som sjöngs när de många olika läkeväxterna användes.

Min farmor förlorade inte sitt språk, eftersom hon var lite äldre än brukligt när hon började i internatskolan. Men de gamla som hade överlevt internatskolan lät inte min pappas generation tala yuchi, inte ens hemma. På internatskolan tvättades barnens munnar med tvål. De lyckades visserligen inte tvätta bort språket ur farmors mun, men de lyckades hjärntvätta henne tills hon tyckte att det borde dö med hennes generation. Resultatet blev att min pappa och hans syster inte kunde tillräckligt mycket yuchi för att föra ett samtal. Däremot brukade Louella, *dEz@^s'É*, min faster (vars namn kom från *sAt'é*, hennes pappa, som hette Louis, och *sAzah@^*, hennes mamma, som hette Ella) alltid rätta vår engelska när hon kom på besök. Hon förde en ständig kamp mot vår Oklahoma-engelska och försökte hindra oss barn från att använda talspråkliga uttryck som "ain't". På internatskolan hade hon fått inbankat i huvudet att det inte gick att lyckas i livet om man inte pratade korrekt engelska, och det förde hon vidare till oss. I stället för att hjälpa oss att prata yuchi blev våra egna släktingar huvudansvariga för att handgrip- ligen driva igenom engelskan som enda språk. Nu pressades vår familj att prata ett främmande språk i sin egen hembygd.

Nuförtiden hålls det därför inga helt yuchispråkiga gudstjänster i den lilla yuchi-metodistkyrkan söder om Sapulpa. När vi var små lyssnade vi på ändlösa predikningar som hölls på yuchi och sedan översattes till muscogee och engelska. Idag ljuder medryckande sånger på yuchi och andra stamspråk på våra gudstjänster i Pickett Chapel, men det är först på senare tid som de kära minnena har fått nytt liv genom att en del av de äldre framför personli-

ga budskap till församlingen på yuchispråket. Nyligen framförde även Renée, min dotter, *dEzA'y@nE*, ett personligt budskap på yuchi.

Richard Grounds (till höger) med sonen Alan Grounds och dottern Renée Grounds vid den gröna majsens ceremoni 2012. Foto från Renée Grounds.

dEzA'y@nE sa'wAdA:

Mina första minnen av att lära mig yuchi är från när jag var runt sju år gammal. Under tidigt 1990-tal började *dEzAt'é*, min pappa, att ta med sig mig och *zOda'ana*, min bror, för att hälsa på hemma hos *OhahanE Enú*, äldre som talade språket flytande. Vi hade inte längre någon nära släkting som talade flytande, men *OhahanE Enú* kändes snart som min familj. Genom att prata vårt språk med Mose Cahwee, William Cahwee, Jim Brown, Maggie Marsey, Dimmy Washburn och senare Addie George fick jag inblick i en helt

annorlunda värld – yuchivärlden. Från början kunde vi inte språket alls. Vi hade ingen grammatisk kunskap och kunde knappt dechiffrera de specifika ljuden i yuchi. Det gav ofta upphov till komiska situationer. Jag minns en gång i början under ett möte med William Cahwee när vi ägnade nästan hela lektionen åt att försöka uttala frasen ”*w@wat’A nesh’a*” (år-hur många-du gör / hur gammal är du?). Det kom hela tiden ut nonsens som *w@wawansha*. Vi kiknade av skratt allihop åt att vi kämpade med att säga en så enkel fras och bara lät som jollrande bebisar. Det var första gången vi råkade ut för en riktig ”yuchi-tungvrickare”, som en av våra äldre, Mose Cahwee, kallade dem.

På den tiden fanns det inte många inspelningar på yuchi och inget undervisningsmaterial, så vi fick skapa vårt eget. Vi började med att lära oss vardagsfraser. Vi lärde oss att säga *s’at’A dEt@* (tjugofemcentare-jag vill) när vi ville ha något från tuggummiautomaten och vi lärde oss säga *dE’yuhúnLA* (jag är hungrig). Vi fokuserade på språkets rytm och på att uttala de få ord vi kunde korrekt. Dessa språklektioner gjorde att jag i tidig ålder fick en grund i yuchispråkets grammatik och prosodi som jag har nytta av än idag. Visst var det så att *zOda’anA* och jag ibland inte ville besöka de äldre eftersom vi hellre ville spela tevespel eller träffa kompisar. Det var jobbigt för oss ibland, för medan yuchi var oerhört viktigt för vår familj så höll våra jämnåriga på med mer typiska barnaktiviteter. Med mild vägledning hjälpte *dEzAt’é* oss att uppskatta umgänget med *OhahanE Enú* och att hitta en balans mellan våra olika intressen. Nu är jag tacksam för den tid jag tillbringade med *OhahanE Enú* eftersom många av dem har gått bort och det var en mycket kort tid som det fanns möjlighet att lära känna dem. *zOda’anA*, *dEzAt’é* och jag kom varandra närmare som familj genom vårt arbete med att lära oss yuchi. Till skillnad från våra enspråkiga engelsktalande vänner hade vi ett eget språk som var vår familjs.

dEzAt’é såg till att vi lärde oss hemma också och det var otroligt viktigt för min språkutveckling. Han tvingade *zOda’anA* och mig att tala yuchi när vi bad

om något. Om vi ville ha godis var vi till exempel tvungna att säga *zOsOdEgû dEt@* (godis-jag vill-ha). En dag höjde *dEzAt'ê* ribban ännu mer för att visa oss vilket värde han satte på att vi lärde oss yuchi. När *zOda'anA* var liten tyckte han mycket om vargar, och *dEzAt'ê* sa att *zOda'anA* skulle få en livs levande varg om han bad om det på korrekt yuchi. Varken *zOda'anA* eller jag kunde tro våra öron, för vi var helt säkra på att vi visste hur man ber om en varg på yuchi: *dathla dEt@* (varg-jag vill-ha). När *zOda'anA* förstod att vi hade utelämnat en viktig del av meningen blev han förkrossad. Det skulle ha varit *dathla wAdEt@*. Partikeln *wA* används alltid när man menar en levande person som inte är yuchi – till exempel en varg. Det språkfelet gjorde vi aldrig om!

Det dröjde inte länge förrän *zOda'anA* och jag begrep att vi kunde använda yuchi som vårt hemliga språk. Vi lärde oss barnsliga fraser som *nethl'@'lA* (har du fisit?). Vi tyckte det var hemskt roligt att använda sådana uttryck, särskilt som ingen annan förstod vad vi sa. Vi fick en hundvalp och använde yuchi när vi lärde den kommandon som *ahAgû* (hit!), *aKAchE* (plats!), *s'@chE* (sitt!) och *wAthla* (varsågod!). När hunden sprang nerför gatan blev grannarna förvånade över att höra oss ropa ”*ahAgû!*” Vi var stolta över familjens ”tvåspråkiga” hund.

dEzAt'ê O'wAdA:

En huvudstrategi vi hade i familjen för att ta vårt språk i besittning var att helt och hållet byta ut vanliga engelska fraser mot yuchi. När jag väl lärde mig att fråga *sOdEt@ha wahAha?* (dina skor-var är de?), så sa jag det aldrig på engelska mer. I föräldrarollen kretsade min språkanvändning kring fraser som är livsviktiga för föräldrar. Jag blev väldigt snabb med *n@KAê thla* (gör inte så där!) och *s'@hA wE* (ner därifrån!). Det fanns andra omistliga föräldrauttryck också, så som *n@zAKw@^thl@^* (häng inte på mig!). Med tiden använde jag fler och fler fraser som barnen lärde sig av sammanhanget och kunde använda själva utan att jag någonsin hade översatt dem till engelska.

En sak som var överraskande och som har blivit tydligare för mig de senaste åren är hur bra det var att jag exponerade *dEzA'y@nE* och *dEzAs'@nE* (min dotter och min son) för språket när de var små, trots att mina egna kunskaper var mycket begränsade och jag var fullt medveten om det. (Jag var pinsamt länge tvungen att läsa innantill från en lapp som satt på kylskåpsdörren när jag skulle säga åt barnen att maten var klar: *k'agOthl@nE hELA sh@^sh@^, a @gú k'a@thl@nó.*) Jag var orolig för att de på grund av mina begränsningar inte skulle få höra mer avancerat språk och att våra ansträngningar knappt skulle vara värda något på längre sikt. Men till min förvåning utvecklade *dEzE OtOtOhAnú*, mina barn, förmågan att höra och förstå språket på ett omedelbart och direkt sätt, trots mina egna tillkortakommanden. Det tror jag bådar gott för familjer där ingen kan språket från början och alla måste lära sig det samtidigt. Eftersom tiden är knapp och det är ont om material på våra urfolksspråk har de flesta inte råd att unna sig en tvåstegsprocess, det vill säga att de vuxna lär sig språket flytande först och därefter börjar lära ut det till sina barn. Vår metod var att se till att allt som sades – även om det inte var mycket – blev sagt med rätt rytm och med noggrant uttal. Tack vare att vi såg till att det var hög kvalitet på våra ordväxlingar så fick barnen faktiskt ett naturligt öra för språket i takt med att de fortsatte lära sig det.

Det lustiga var att våra frågor flödade så naturligt och våra kommentarer lät så rätt att de äldre ofta trodde att vi kunde mycket mer än vi gjorde. Tack vare att vi fokuserade på att språket skulle flöda och sjunga lät det ofattbart lätt och ledigt för dem. Eftersom det vi sa lät rätt antog de att vi också förstod allt de själva sa. Det hände att vi började ett samtal med en fråga som var väldigt enkel men som lät helt rätt – och så fick vi ett långt svar som drog ut oss på så djupt och strömt yuchivatten att vi inte bottnade.

Tidigare hade folk försökt lära sig språket efter samma modell som användes i skolorna för att lära barn läsa engelska. Man försöker skriva ner orden,

sedan ljudas varje stavelse i varje ord noggrant och så bygger man metodiskt ihop längre fraser. Men de äldre hade svårt att förstå nybörjartalarna när de pratade utan det vackert musikaliska som krävs för att vårt språk ska vara begripligt. Även om personen uttalade alla ordens enskilda delar helt rätt i teorin, så begrep de äldre ofta ingenting. Och nybörjarna blev i sin tur frustrerade när de äldre inte verkade förstå trots att de var säkra på att de hade sagt rätt. Efter ett tag insåg vi att de äldre inte bara låtsades missförstå för att få oss att prata med bättre rytm, utan de förstod på riktigt ingenting om inte den rätta yuchimelodin användes. Det var bara så de själva hade hört språket talas, ända sedan de låg i sina mödrars magar.

Därför är det inte konstigt att vi ibland kallar våra äldre för levande lexikon eller levande uppslagsverk. De är den levande källan som förkroppsligar vår kultur och som springer ur forna tider. Ingen bok som skrivs om yuchispråket kan någonsin mäta sig med den väldiga kunskap våra äldre har och snabbt kan komma åt. De påminner oss ofta om att vårt språk är en gåva från skaparen. Och vår kamp för att hålla språket levande kretsar i sin tur kring de äldre som varje dag skänker oss sin underbara närvaro och sin djupa kunskap.

dEzA'y@nE sA'wAdA:

Termerna för släktingar är ett särskilt rikt och komplext område i yuchispråket. Trots att vi har studerat språket i många år får vi hela tiden ny information från de äldre som finns kvar om orden för släktband och hur de används. De senaste månaderna har vi börjat arbeta mer tillsammans med Martha Squire, en av de äldre som talar språket flytande. Hon bor längre bort än de andra, femtio minuter enkel väg på motorvägen. Det är slående vilken tur vi har som får lära oss nya aspekter av släktskapsord av Martha Squire. När hon till exempel talar om sin mormor eller farmor säger hon *"dElahA shA'Ánú"* (min farmor/mormor-bortgången). Ändelsen *-Ánú* är ny för oss, eftersom den är en sorts artighetsform som bara används av kvinnor när de talar om

sina far- eller mormödrar eller om sina mödrar. Jag hade hela tiden sagt fel när jag pratade om min egen mormor och använt den generella kvinnliga ändelsen *-sAnú* (till exempel *dElaha sh.Á sAnú*)! Att arbeta med Martha Squire var bokstavligen talat sista chansen att lära sig denna viktiga aspekt av språket. Martha Squire är vår koppling till ett levande förflutet och tack vare det kommer vi att kunna föra vidare de speciella respektfulla ordformerna till kommande generationer.

När jag var liten krävde *dEzAt'é* under en övergångsperiod att jag skulle sluta kalla honom ”dad” (pappa) på engelska och i stället alltid säga *dEzAt'é*. Det var svårt för mig att bryta den engelska vanan att säga ”dad” men idag förstår jag hur viktigt det är att vi använder yuchi-familjetermer när vi pratar om varandra. Familjetermerna påminner ständigt om vår gemenskap som yuchifamilj mitt i en engelsktalande kultur. *dEzAt'é* kallar mig *dEzA'y@nE* (min dotter) och sin son för *dEzAs'@nE*, och det har stärkt vår yuchi-identitet. När vi har skrivit det här kapitlet har *dEzAt'é* och jag använt strategin att benämna familjemedlemmarna på yuchi. Ovanför avsnitten som är skrivna av *dEzAt'é* skriver jag *dEzAt'é O'wAdA* (min far han talar). Och *dEzAt'é* skriver så här ovanför mina avsnitt: *dEzA'y@nE sA'wAdA* (min dotter hon talar). Yuchispråket och yuchikulturen har en djupt relationell aspekt som speglas i att det inte går att säga ”dotter” eller ”far” på yuchi utan att säga vems dotter eller far det handlar om. Det går alltså inte att säga ”fadern talar” utan jag måste säga *dEzAt'é O'wAdA* (min far han talar). Tabellerna i slutet av kapitlet visar i detalj komplexiteten i släktskapstermerna på yuchi.

dEzAt'é O'wAdA:

En av de till synes radikala åtgärder vi vidtog för att *dEzA'y@nE* och *dEzAs'@nE* skulle göra framsteg i språket var att vi tog dem ur skolan och hade hemundervisning vissa terminer. Delvis för att fokusera på språket men också för att kunna ge *dEzE OtOtOhAnú* en skolgång som skulle motverka

den urfolksfientliga hjärntvätt som tycks vara inbyggd i det offentliga skolsystemet, särskilt i en delstat där skolorna varje år fortfarande firar minnet av "the Oklahoma land run". Information om språket och historien sökte vi upp hos våra äldre, och även i böcker som James Loewens *Lies My Teacher Told Me: Everything Your American History Textbook Got Wrong* (Min lärares lögner: allt som var fel i din lärobok i amerikansk historia). Vi försökte motarbeta de fördomar som är inneboende i det gamla koloniala perspektivet. Fördomar som fortfarande genomsyrar historieskrivningen om USA, som avgör rättsprocesser på förhand och som tar sig uttryck i skolans läroplaner i form av förakt för urfolkens kunskap, historia, religiösa rättigheter och samhällssystem.

Det går kanske att lära sig använda vårt urfolksspråk för att härma de livsförnekande kunskapssystem som växt fram ur västerländsk kunskapsteori. Men vi ville ta vägen genom vårt språk, yuchi, till att få kontakt med äldre sätt att förstå världen – den värld som vårt språk både skapar och speglar. Vi började förstå de mycket speciella relationsaspekter som finns inbyggda i vårt språk. Språket placerar ständigt talaren fysiskt i förhållande till jorden. Yuchispråkets inneboende hierarkilöshet får oss att se saker på yuchivis. Det finns inget separat ord för djur, och då blir det svårt att höja människan över djuren. Alla personer som inte är yuchi, inklusive djur, markeras på samma sätt grammatiskt. Vårt språk talar om att bejaka livet och delta i dess kretslopp, och om att ha rätt relation till skapelsens ordning.

Vårt språk bär också med sig mycket från vår oskrivna historia. Många av de grymheter som begåtts har bara omtalats på urfolksspråket, aldrig på

* *The Oklahoma Land Run/Land Rush* 1889 (markkapplöpningen i Oklahoma) var en del av processen som gick ut på att USA:s regering uppmuntrade vita nybyggare att bosätta sig längre västerut och fördrev de amerikanska urinvånarna från deras områden. Övers. anm.

kolonistörernas språk. En av våra äldste, Mose Cahwee-shAnû, berättade att hans mormor som uppfostrade honom inte kunde engelska men kände till namnet Andrew Jackson – presidenten som var ansvarig för Tårarnas väg, yuchifolkets och andra folks dödsmarsch till det som idag är delstaten Oklahoma. Det påminde oss om att det inte var så länge sedan de här händelserna utspelade sig. Vi lever med konsekvenserna än idag när vi kämpar för att hålla vårt språk vid liv. Och många av de gamla rasistiska attityderna håller dessutom på att få ny kraft. Barn som lär sig yuchispråket vid Yuchi House i Sapulpa utsätts idag för öppen diskriminering av sina lärare i de vanliga skolorna när de använder sitt språk.

dEzA'y@nE sA'wAdA:

När jag gick i tionde klass tog *dEzAt'é* mig och *zOda'ana* ur den vanliga skolan så att vi kunde fokusera på att lära oss yuchi. Det året blev avgörande för mitt yuchilärande, för det var då vi började i ett lärlingsprogram som gick ut på att besöka *OhahanE Enû* under två-tre timmar varje förmiddag. Lärlingarna och mästarna var uppdelade efter kön, eftersom män och kvinnor talar yuchi på olika sätt. Bland annat är pronomen och släktskapsord olika (se tabellerna över släktskapsord sist i kapitlet). *dEzAt'é* och *zOda'ana* var hemma hos K'asA Henry Washburn och lärde sig utföra typiska ”manssysslor” på yuchi, som att meka med bilar och klippa gräset. Själv gick jag hem till Josephine Keith som var i sjuttioårsåldern. Genom vardagssysslor som att laga mat, handla och städa fick jag språkbada i yuchi. Det bästa med lärlingsprogrammet tyckte jag var den trygga och varma hemmiljön. Det gjorde det lättare för mig att lära mig språket där, än i ett klassrum. Josephine hade alltid något gott mellanmål till oss och snart kändes det som om det var *dElaha* jag hälsade på varje dag. Josephine talar yuchi snabbt och flödande, och till en början förstod jag inte mycket och kände mig överväldigad. Men mot slutet av året kunde jag oftast dechiffra vad hon sa och vi samtalande på

yuchi. Genom att umgås med Josephine lärde jag mig att använda kvinnligt språk på ett naturligt sätt (tidigare hade jag för det mesta umgåtts med äldre män) och jag blev säkrare och talade ledigare i största allmänhet.

På eftermiddagarna gjorde *zOda'anA* och jag färdigt våra hemskoluppgifter enligt den offentliga läroplanen så att vi fick godkänt på läsåret. Redan i tidig ålder såg jag tydligt spänningen mellan skolsystemet och vår yuchiundervisning. Enligt lag måste vi måste följa den engelskbaserade läroplanen, men då fick vi mindre tid att träffa *OhahanE Enú* som Josephine, som lärde oss om yuchifolkets historia, filosofi, vetenskap, matematik, religion och språk. När jag lämnade in mina uppgifter till skolnämnden det året tror jag att jag fick en ”extrapoäng” för mitt yuchiarbete och ungefär sex ”huvudpoäng” för mina studier på engelska. Den erfarenheten lärde mig att det amerikanska skolsystemet i grunden nedvärderar urfolkens sätt att veta och lära. Under min engelskspråkiga utbildning fick jag ständigt direkt och indirekt veta att engelskan var den enda vägen till ett framgångsrikt liv och att yuchi inte räknades alls. Denna form av hjärntvätt är en kvarleva av den process som *dElaha nahalA* genomgick vid internatskolan Euchee Mission Boarding School. Lyckligtvis var *dEzAt'é* fast besluten att motverka den systemiska pressen att se yuchi som mindre viktigt än engelska. Men jag har sett att andra barn från amerikanska urfolk inte är lika väl rustade att stå emot det förnedrande budskapet om den egna identiteten. Många slutar skolan i förtid, och många tar sina liv. Att jag själv har lärt mig yuchi bland mitt eget folk har stärkt mitt behov av att existera i världen på ett så personligt och äkta sätt som jag bara kan. I den mån min familj är en del av mig är också yuchispråket en del av mig. Jag hoppas att det kommer en dag när det engelskspråkiga skolsystemet inte längre hindrar unga människor från urfolk att förverkliga sina band till sin identitet, sitt språk och sin stamgemenskap. *aKAê s@nLA TÁ*.

dEzAt'è O'wAdA:

Vi tvingades överbrygga många hinder för att *dEzEOtOtOhAnù* skulle få lära sig språket under sin uppväxt. På den tiden fanns det inte mycket aktivt stöd för språket bland yuchifolket själva.

Vi lyckades få praktiskt stöd från enskilda äldre, även om de på grund av sina egna erfarenheter tvivlade på att det kunde gå bra för en person som lärde sig att tala sitt arvspråk. Men intresset i yuchisamhället var mycket litet, och räckte bara till en barngrupp en gång i veckan.

Jag kom ihåg hur radikalt alla tyckte det var när en ung yuchi, David Skeeter som då var forskarstudent i lingvistik, föreslog SSM-verksamhet* i yuchi för småbarn på dagtid. Tyvärr fanns inte engagemanget vid den tiden att ta itu med ett så stort projekt, även om det givetvis fanns betydligt fler som kunde tala yuchi då än nu. Det fanns till och med personer under sjuttio som kunde yuchi och som hade kunnat undervisa i språket. I backspegeln känns det som om talarna på den tiden var väldigt unga jämfört med idag när vår yngsta förstaspråkstalare har fyllt åttio.

Vi engagerade oss tidigt i en småskalig barngrupp som startades av äldre och andra stammedlemmar. För *dEzAs'@nE*, min lille son, blev barngruppen avgörande för att han skulle få en bred grund i yuchispråket. Vi lekte mycket lekar och hade aktiviteter på yuchi i barngruppen som fångade hans intresse. När han inte var i barngruppen försökte vi exponera honom för språket så mycket det gick genom att besöka äldre, använda språket hemma och spela kassetter i bilen med de äldre som talade yuchi. Det var en enastående framgång när *dEzAs'@nE* lärde sig räkna på yuchi när han var så liten att han ännu inte riktigt kunde räkna på engelska. Han lyssnade på en yuchikassett

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

under en lång bilresa som tog en hel natt. När han vaknade på morgonen hade han till vår förvåning lärt sig att räkna ända till tjugo.

När *dEzAs'@nE* kom i mellersta tonåren blev han mer ointresserad av att lära sig språket, och stämningen hemma började bli spänd när det gällde att tala yuchi.

Jag hade gjort det till vana att använda yuchi i situationer i verkliga livet. Jag ville inte att språket bara skulle användas på lektioner eller i konstlade språkinläringssituationer. Jag ville kunna använda vårt ursprungliga språk i de situationer där kommunikationen verkligen är viktig.

När någon i släkten gick bort berättade jag det alltid först på yuchi för *dEzEOtOtOhAnú*. Trots min begränsade språkfärdighet hade jag gjort det till en vana att alltid natta och väcka barnen på yuchi. Det medförde att jag sa till dem att jag älskade dem på yuchi. Jag ville att vi skulle kunna förmedla hjärtats innersta känslor på vårt arvspråk, som vi nu tvingades lära oss som andraspråk. Någonstans på vägen blev detta oacceptabelt för *dEzAs'@nE*. Han krävde att jag skulle säga att jag älskade honom på engelska. Jag försökte förklara att när jag sa det på vårt språk så hade det en större innebörd, ett större djup. Det blev ett familjegräl av det slag som alla föräldrar och tonåringar känner till alltför väl. Det som var ovanligt med just den här verbala dragkampen var att vi bråkade om hur vi uttryckte vår kärlek till varandra. Jag ville inte göra *dEzAs'@nE* besviken, men jag ville också att han skulle lära sig att värdesätta vårt språk. Mitt problem var att jag hade målat in mig i ett yuchihörn, eftersom jag hade åtagit mig att alltid ersätta engelska med yuchi när jag kunde. Nu är händelsen en del av familjens mytologi, och i efterhand minns vi den med värme, men det var plågsamt när det hände.

Mina två barn verkade vara inne på var sitt spår, med var sitt inlärnings-sätt. *dEzA'y@nE* hade en självständig inlärningsstil – hon fortsatte framåt oavsett om hennes kusiner eller andra i hennes ålder gjorde framsteg i språket. *dEzAs'@nE* för sin del var mer extrovert och hade ett mer socialt sätt

att lära sig. För honom var det mycket viktigt med stöd från omgivningen. *dEzAs'@nE* gjorde framsteg så länge han kunde delta i en grupp med andra som lärde sig språket. Men på grund av stödet som språket fick i vårt hem kom han snart längre än de andra barnen i gruppen. Denna obalans verkade undergräva hans motivation att lära sig språket mer. I övre tonåren saknade han entusiasm och tycktes bara göra små framsteg. Men så väcktes hans intresse för att lära sig språket igen, när vi äntligen lyckades få tillräckligt med engagemang och finansiering för att skapa en hållbar daglig SSM-verksamhet. Övrigt kom han snabbt i kapp de som dagligen i två års tid hade gått i yuchispråkig SSM-verksamhet. För mig bekräftar det här hur värdefullt det är med ett bredare samhälleligt stöd för språkanvändningen i hemmet, om det går att få. Men när man startar kollektiva verksamheter får man också offra saker – jag har mindre tid för min egen språkutveckling nu när jag måste sköta en språkverksamhet. I verksamheten försöker vi hela tiden få till en balans mellan å ena sidan att så många som möjligt ska kunna dra nytta av verksamheten, och å andra sidan att få till en riktigt bra språkutveckling i de familjer som är mest aktiva i Yuchi Language House. Det är en stor utmaning, som förvånas av att vi ständigt brottas med att våra resurser är starkt begränsade, både vad gäller pengar och annat. Det är andraspråk-stalarnas barn som måste ges förmågan att föra språket vidare in i framtiden. Det är ett mål som inte får glömmas bort i arbetet med att öka kunskapen om språket bland yuchier i allmänhet.

Den andra lärdomen jag drar när jag tänker på min familjs erfarenheter av att lära sig språket genom åren är att när vi försöker lära oss ett språk utan läroböcker är det viktigt att vara konsekvent över tid. Idag känns det otroligt bra att höra att *dEzAs'@nE* strävar efter att kunna språket flytande, att höra honom säga – som de äldre ofta har sagt – att när han ber så gör han det helst på yuchi, för då känns det starkare och verkligare. *Det* är att använda språket när kommunikationen är viktig.

dEzA'y@nE sA'wAdA:

Redan innan vår familj medvetet började lära sig yuchi exponerades vi för det på s'@^s@^hA, yuchiernas ceremoniplats. Så fort jag hade lärt mig att gå dansade jag runt *yaTE-ehE*, den ceremoniella elden, som en i yuchigemenskapen tillsammans med de andra barnen, ungdomarna och de äldre som senare skulle lära mig språket. Yuchispråket är grunden för våra uråldriga traditioner och används fortfarande i ceremonierna. Men engelska är det primära kommunikationsspråket bland yuchifolkets medlemmar och de flesta förstår inte den yuchi som talas i ceremonierna. En av de äldre som jag brukar tala yuchi med säger att denna språkförlust innebär att medicinen är svagare hos dagens yuchier än när han växte upp och alla kunde tala språket.

När jag var liten fanns det flera tiotal människor på s'@^s@^hA som talade flytande yuchi. Idag finns det bara ett par. Trots denna nedgång håller min generation på att börja återuppliva yuchispråket på ceremoniplatsen efter ett avbrott på ungefär tre generationer där alla bara talade engelska. Vi talar yuchi med varandra på s'@^s@^hA och idag är det många som använder fraser på yuchi vid ceremonierna, även personer som inte kan yuchi. Tack vare Euchee (Yuchi) Language Project lär sig ungdomar och barn språket från *OhahanE Enû*, äldre som talar språket flytande, och är i färd med att blåsa nytt liv i vårt hotade språk. Jag har hört många av de äldre med förundran i rösten säga att de aldrig hade trott att de skulle få höra ett barn tala yuchi igen. Idag hälsar småbarnen på dem på yuchi och läser böner på yuchi. Yuchifolkets styrka och hopp växer tack vare att de unga lär sig språket mer och mer.

Jag tänker mig att *gO'wAdAnA-A*, språket, kan liknas vid *yaTE-ehE*, elden, som står i centrum för våra ceremonier. När en eld håller på att slockna säger vi *yaTE-ehE s'EhA galA* (elden har nästan kallnat). De äldre berättar att en gång fanns det väldigt få medlemmar vid s'@^s@^hA, och yuchiceremonierna höll på att dö ut, men några få familjer höll liv i dem. Idag kommer tvåtusen personer till *EaPAnE* (den gröna majsens ceremoni). På samma sätt som en

eld kan flamma upp igen även om det bara finns kvar lite glödande kol, så håller vi på att återuppliva vårt språk trots att det bara finns några få talare. Jag tror på att om min generation fortsätter att återuppliva yuchispråket – även om det just nu bara är ett fåtal familjer som gör det – så kommer vi en dag att ha stark medicin vid *s'@^s@^hA* igen, precis som våra förfäder hade.

Uttal och stavning på yuchispråket

Vokaler (a, e, i, o, u):

Alla vokaler som skrivs med versal (stor bokstav) är långa och låter som bokstavens namn på engelska:

A låter som ej

E låter som i:et i is

I låter som aj i vajer

O låter som å [eller åo]

Undantaget är U, som inte låter som ”jo”, utan som o i mod.

Alla vokaler som skrivs med gemen (liten bokstav) uttalas kort:

a uttalas som a i bar, men kortare

@ uttalas som kort ä – som i det engelska *at* (eller som i ”bättre” på vissa svenska dialekter)

e uttalas som e i bett

i uttalas som engelskt kort i

o uttalas som å i gått

u uttalas som a i sann

v (inte så vanligt) låter som u i luft

Cirkumflex [^] över en vokal innebär att den uttalas nasalt.

Understrykning visar betoning eller förlängning: wa ha IA

Apostrof ['] innebär ett litet avbrott i ljudet (ljudet klipps av långt

neri i halsen). Detta kallas också för glottal klusil.

Konsonanter:

Konsonanterna uttalas oftast som på engelska eller svenska, med följande viktiga undantag:

thl Tungspetsen placeras bakom de övre framtänderna (som för att säga ett "l"), och luften trycks över tungans sidor i stället för rakt fram. Resultatet är ett susande ljud.

"Mittemellanljud" anges här med versalbokstäver (som i *Yuchi Tales* av Günther Wagner, 1931):

P	mittemellan b och p, som i <i>P'aTA</i> (häst)
T	mittemellan d och t, som i <i>TE</i> (gul eller brun)
K	mittemellan g och k, som i <i>na K@</i> (tre)
CH	ett ljud mittemellan j som i engelskans "jump" och ch som i engelskans "church": <i>CHU</i> (båt).

* Dessa "mittemellanljud" är det som med en fonetisk term kallas för oaspirerade tonlösa konsonanter. De förekommer inte självständigt i vare sig engelska eller svenska. Däremot är de vanliga i samiska språk, danska och finska. Exempelvis är P-ljudet i yuchi samma som det inledande ljudet i nordsamiska *báhkas*, danska *bil* och finska *paino*. Övers. anm.

Kvinnors och mäns språk på yuchi

dEzA'y@nE sA'wAdA:

Här är två tabeller som visar hur komplexa yuchispråkets familjetermer är, och de grammatiska skillnaderna mellan hur män och kvinnor talar. Jag har gjort tabellerna genom att fråga ut Maggie Marsey shÁ sAnú och K'asA Henry Washburn. Som synes finns det många uppsättningar pronomen, och därför finns det många olika sätt att säga ”min/mitt”, ”hennes”, ”din/ditt” osv. Till exempel kan det possessiva pronomenet ”min/mitt” motsvaras av *dE-*, *zO-*, *dEzO-*, *dEzA-* eller *zEO-* beroende på vilken släkting som avses. Det är inte valfritt vilken form som ska användas. Till exempel betyder *dE-chO'O* ”min farfar” eller ”min morfar” men *zO-chO'O* betyder ingenting alls. Om de olika kolumnerna som har rubriken ”hans” jämförs ser man också drastiska skillnader mellan hur män och kvinnor använder släktskapsorden. ”Hans bror” heter *s'E Oda'anA s'Anú* om en kvinna säger det, men *hÔdanE hÊnú* om en man säger det. (*s'Anú* och *hÊnú* kan kallas för substantivklassändelser men för enkelhets skull visas de inte i tabellerna, utom i tabellerna om makor/makar. Ändelserna *-nA* och *-nE* speglar regionala variationer, inte skillnader mellan mäns och kvinnors språk.

A: Släktskapsord i kvinnors språk, av Maggie C. Marsey (2007)*

	min/mitt	din/ditt	hennes	hans	ickeyuchi
Farfar/morfar	dEchO'Ō	nechO'Ō	sAchO'Ō	s'AchO'Ō	wAchO'Ō
Farmor/mormor	dElaha	nelaha	sAlaha	s'Alaha	wAlaha
Far	(dE)zAt'ê	nezAt'ê	sAt'ê	s'At'ê	wAt'ê
Mor	dEzah@^	nezah@^	sAzah@^	s'Azah@^	wAzah@^
Syster	dEzO'winA	sO'winA	sEO'winA	s'EO'winA	yÔ'winA
Bror	zOda'anA	sOda'anA	sEOda'anA	s'EOda'anA	yÔda'anA
Son	zOshashant'A	sOshashant'A	sEOshashant'A	s'EOshashant'A	yÔshashant'A
Dotter	dEzOs'@nt'A	sOs'@nt'A	sEOs'@nt'A	s'EOs'@nt'A	yÔs'@nt'A
Barnbarn	dEzOjUnA	(zA)sOjUnA	sEOjUnA	s'EOjUnA	yÔjUnA
Faster/moster	dEz@^s'î	(zA)nez@^s'î	sAz@^s'î	s'Az@^s'î	wAz@^s'î
Farbror/morbror	dE(zA)'yû	(zA) nezA'yû	sA'yû	s'A'yû	wA'yû
Kusin/släkting	(dE)zOk'ala	(zA)sOk'ala	sEOk'ala	s'EOk'ala	yÔk'ala
Vän	dEk'aTE	nek'aTE	sAk'aTE	s'Ak'aTE	wAk'aTE
Pojkvän/flickvän	dEzOdabEs@^	nenzOdabEs@^	sEOdabEs@^	s'EOdabEs@^	yÔdabEs@^
Unge	zOgOtO	(zA)nenzEOgOtO	sEOgOtO	s'EOgOtO	yÔgOtO
Barn	zOts'unA	sOts'unA	sEOts'unA	s'Eots'unA	yÔts'unA

* På yuchi definieras levande personer grammatiskt som antingen yuchi eller icke-yuchi. I kategorin ”icke-yuchipersoner” ingår alla som på engelska och svenska definieras som djur, himmelska väsen eller människor som inte är yuchi. Icke-yuchier definieras inte med grammatiskt genus, och kvinnor och män benämner dem likadant, med wA- eller yÔ-. Yuchipersoner definieras efter grammatiskt genus, och män och kvinnor benämner dem olika – se avsnitten om makar och makor i tabellerna.

Make/maka	Make/maka som inte är yuchi*	Maka som är yuchi	Make som är yuchi
min	wAdEk'aTONú	———	OdEk'aTú Onú
din	nek'aTONú	nek'aTú sAnú	nek'aTú s'Anú
hennes	sAk'aTONú	———	sAk'aTú s'Anú
icke-yuchi*	wAk'aTONú	wAk'aTú sAnú	wAk'aTú s'Anú

B: Släktskapsord i mäns språk, av K'asA Henry Washburn (2007, 2010)

	min/mitt	din/ditt	hennes	hans	ickeyuchi
Farfar/morfar	dEchO'O	nechO'O	sAchO'O	hÊchO'O	wAchO'O
Farmor/mormor	dElaha	nelaha	sAlaha	hÊlaha	wAlaha
Far	dEzAt'ê	nezAt'ê	sAt'ê	hÊt'ê	wAt'ê
Mor	dEzah@^	nezah@^	sAzah@^	hÊzah@^	wAzah@^
Syster	zEOw@'nE	zAsOw@'nE	sEOw@'nE	hÔw@'nE	yÔw@'nE
Bror	zEOdanE				
	dEzOdanE	zAsOdanE	sEOdanE	hÔdanE	yÔdanE
Son	dEzAs'@nE	nenzAs'@nE	sAs'@nE	hÊs'@nE	wAs'@nE
Dotter	dEzA'y@nE	nenzA'y@nE	sA'y@nE	hÊ'y@nE	wA'y@nE
Barnbarn	zEOjUnE				
	dEzOjUnE	zAsOjUnE	sEOjUnE	hÔjUnE	yÔjUnE
Faster/moster	dEz@^s'Ê	(zA)nez@^s'Ê	sAz@^s'Ê	hÊz@^s'Ê	wAz@^s'Ê
Farbror/morbror	dE(zA)'yú	(zA) nezA'yú	sA'yú	hÊ'yú	wA'yú
Kusin/släkting	(dE)zOk'ala	(zA)sOk'ala	sEOk'ala	hÔk'ala	yÔk'ala
Vän	dEk'aTE	nek'aTE	sAk'aTE	hÔk'aTE	wAk'aTE
Pojkvän/ flickvän	dEzOdabEs@^	nenzOdabEs@^	sEOdabEs@^	hÔdabEs@^	yÔdabEs@^
Unge	dEzEOgOtO	(zA)nenzEOgOtO	sEOgOtO	hÔgOtO	yÔgOtO

Make/maka	Make/maka som inte är yuchi*	Maka som är yuchi	Make som är yuchi
min	dEk'aTONû	dEk'aTû sAnû	————
din	nek'aTONû	nek'aTû sAnû	nek'aTû hÊnû
hennes	sAk'aTONû	————	sAk'aTû hÊnû
icke-yuchi*	wAk'aTONû	wAk'aTû sAnû	wAk'aTû hÊnû

5: Umesamiska

MIN SPRÅKRESA

Sophia Rehnfell

Jag har skrivit en barnbok på umesamiska som kommer att läsas av massor av människor, tänkte jag. Hur kunde jag vara så dum, vem kommer vilja läsa den? Jag är lärare i umesamiska, men behärskar inte språket fullt ut – jag borde sluta! Jag har en Instagramsida där jag sprider umesamiska offentligt, säkert med både skriv- och uttalsfel. Många tycker nog att jag bara är föööör mycket!

I likhet med många andra jag har mött under årens lopp, så kryper de negativa tankarna och känslorna fram även hos mig och ibland är de som ett andra skinn som inte går att skrubba bort. Negativa tankar bygger hinder och tystar min mun. Den nedärvda bitterheten av att ha förlorat mitt modersmål kan på samma gång göra sig påmind.

Språk är starkt förknippat med identitet. Jag minns själv hur det kändes när jag tog mina första steg ut i stora vida Sábmie – alla pratade samiska förutom jag. Verkligheten var kanske inte lika dramatisk, men det var så det kändes. Jag kände mig utanför och inte lika samisk som alla andra. Jag kan inte riktigt sätta fingret på varför, men det kändes som om alla förväntade sig att jag skulle kunna samiska eftersom det är mitt modersmål. De ord jag kunde klingade fel i andra samers öron, också för att kunskapen om umesamiska var mycket låg i Sábmie.

Den skam som har byggts upp och som har växt sig stark genom åren var ett stort hinder för mig när jag började tala samiska. Men hinder har jag hoppat över ända sedan jag var liten då jag lekte häst med min bästa kompis.

Här följer min språkresa som har varit kantad av både oxrar, stockar och läskiga vattengravar.

Jag kommer från Ammarnäs och har sedan barnsben följt renens vandring längs Vindelälven. Renskötseln, samisk kultur och det samiska språket ligger mig varmt om hjärtat och jag jobbar inom alla områden. Fritiden spenderar jag helst i fjällen tillsammans med min familj. I det geografiska område jag verkar inom slog Sveriges assimileringspolitik igenom med sådan kraft att ekot av språket som försvann, knappt hörs idag.

Under min uppväxt pratade ingen i min omgivning umesamiska och jag kunde bara några få ord. När min första son föddes för 18 år sedan förändrades mitt sätt att se på livet och det blev glasklart för mig vad som var viktigt. Jag ville föra mitt arv vidare, stå på barriaderna, kämpa för rennäringens framtid och kunna lära mina barn umesamiska. Först skulle jag bara lära mig själv. På den tiden fanns ingen ordbok och inga kurser att gå, men jag bestämde mig för att finna en utväg och till saken hör också att jag är ganska tjurigskallig som person. Den enda länk jag hade till språket var min far som pratade umesamiska som barn, men han hade sedan länge glömt mycket.

Jag förstod snabbt att dörren till något expresståg inte var öppen och att jag behövde kunna trolla för att förse mig själv med tid. Min lösning blev att söka pengar till ett projekt vars syfte var att återta samiska ord och termer inom renskötseln.

Jag bosatte mig på Dialekt- och folkminnesarkivet, DAUM i Umeå och grävde bland annat fram varenda intervju med människor som talade umesamiska. De intervjuer som var digitala gjorde jag tillgängliga på min telefon så jag kunde lyssna var jag än var och vad jag än gjorde. För mig fanns mest tid till att lyssna då jag körde bil upp och ner längs Vindelälven, men det nästintill bortglömda språket höll mig även sällskap när jag bakade, sprang och de stunder barnen roade sig själva.

Att lyssna gjorde mig riktigt nyfiken på vad gamlingarna berättade om och ju mer jag började förstå, desto mer öppnades en helt ny värld för mig. Berättelserna avslöjade hur det var att leva före min fars tid. Jag fick kunskap om hur de flyttade med renarna, hur de levde och vad de gjorde. Det var oerhört intressant och kunskapen var ovärderlig för mig och mitt levnadssätt. Min áhkká (farmor) som somnade in för evigt när jag var 12 år fanns också inspelad – jag kände igen hennes röst direkt och tårarna bara sprutade. Några av hennes systrar var också med vid samma intervjutillfälle och det var som att sitta i hennes kök och lyssna på hur de formligen kacklade på samiska igen – jag kunde inte annat än att skratta. Jag brukar ofta betona vikten av glädje och språkpepp när man lär sig ett språk. Lyckan som de inspelade banden gav mig var total och väckte en hunger efter mer.

Hur jag lyckades förstå vad som berättades på banden har jag min far att tacka för. Jag åkte till pappa och spelade upp banden för honom och till min stora glädje förstod han sammanhangen och kunde berätta dessa för mig. Till en början hade han svårt att besvara mina specifika frågor om ord och meningar, men ju mer han lyssnade, desto lättare gick det.

Jag köpte en dator till pappa så han kunde lyssna även när jag inte fanns på plats. Pappa retade upp mamma rejält då han inte fick någonting gjort och han blev helt fast i lyssnandet precis som jag. Det dröjde inte länge förrän pappa hittade orden inom sig och kunde ge svar till många av mina ihärdiga frågor. Till slut kunde jag förstå det som till en början hade varit hieroglyfer för mig.

Jag gjorde sedan likadant med de personer jag intervjuade i min jakt på umesamiska termer inom renskötsel. Fanns deras föräldrar eller släktingar intervjuade, lämnade jag kvar inspelningarna hos dem. Nästa gång jag kom tillbaka var minnet uppfräschat och de samtal som följde därefter kommer jag aldrig att glömma. Det var en stor glädje för mig att kunna ge pappa och de äldre personer jag intervjuade något tillbaka och de var väldigt glada

och stolta över att kunna ge mig någonting. Jag kommer aldrig glömma och alltid vara tacksam för det!

Som tur var startade en kurs i praktisk umesamiska kort därefter som hjälpte mig att placera det jag kunde i system. Det var lätt att ta till sig grammatiken då jag nästan alltid hade en mening som jag kunde hänga upp den på. Jag hade lyssnat så mycket på de gamla intervjuerna att jag nästan kunde dem utantill. Så började min språkresa och sedan dess har jag tagit varje tillfälle i akt för att lära mig mer.

Från novis till ledare

För ungefär tio år sedan deltog min familj på sitt första umesamiska språkbad. Barnen var väldigt ivriga att få resa bort, men blev i bilen mycket besvikna när det gick upp för dem att vi inte skulle besöka något äventyrsbad. Besvikelsen höll dock inte i sig länge. De träffade och lärde känna andra samiska barn och tillsammans hade de väldigt kul – samtidigt som de lärde sig umesamiska.

De årligt återkommande språkbaden blev något som alla längtade efter och det blev en stor morot för barnen att lära sig samiska när de kommit upp i skolåldern. Själv fick jag chansen att fylla min hjärna på både bredden och längden med kunskap. Vi var alla helt utmattade när vi kom hem.

Sedan mitt andra år på språkbad, har jag med ett härligt gäng deltagit som ledare på språkbaden. Det var till en början lite motvilligt att kliva in i rollen, men jag insåg att jag kunde betydligt mer än de övriga deltagarna och här fick mitt kreativa jag blomma ut till fullo. Jag älskade utmaningen från första början och att knäcka frågan om hur man lär ut ett språk på bästa sätt. Än idag brinner jag för detta och frågan driver mig framåt. Med min egen erfarenhet i ryggen så kändes språkbad som en helt rätt arena för att lyckas. Att lära sig språk genom att lyssna och repetera, utan krav på grammatik och med ett leende på läpparna, visste jag fungerade.

Bild från Leanne Hinton och Nancy Steels besök i Umeje/Umeå 2015. Bakre rad: Peter Steggo, Daniel Barruk. Mellanrad: Ingegerd Vannar, Jan-Olov Winka (fram-liden), Leanne Hinton, Nancy Steel, Sophia Rehnfjell, Katarina Barruk. Främre rad: Patricia Fjellgren, Britt-Inger Tuorda, Susanne Stenberg, Aina Jonsson (framliden) och Sylvia Sparrock.

Enligt mig är det bästa med språkbadet att de skapar gemenskap, stärker individen och ger en massa språkpepp, vilket är så viktigt. Att lära sig språk ska vara roligt och att göra det genom sång och lek tillsammans med sina barn kan inte bli annat än kul. Lärandet blir naturligt, kravlöst och hamnar på rätt nivå även för de vuxna.

Vad vi alla behöver i början är att lära oss ett användbart vardagsspråk, meningar som direkt kan brukas och utökas eftersom. Hur mycket alla vill lära sig är upp till dem själva, men målet är alltid att använda det man kan. Grammatikböcker skapar inga talare, utan ska användas som verktyg. För mig som lärare är det guld värt att eleverna deltar på språkbad och att föräldrarna börjar att använda samiska meningar hemma. Föräldrarna ger

språket status och visar sina barn att det är viktigt för dem som familj. Detta tillsammans med att föräldrarna lär sina barn, om än bara några få meningar, gör hela skillnaden. Att barnen skulle kunna lära sig samiska på en timme per vecka i skolan är ett stort skämt. Under den modersmålsläroutbildning jag gått via Sámi Allaskuvla fick vi lära oss att en elev kan ta till sig ungefär tre nya ord under en lektion. Behöver jag säga mer?

Om barn som endast beviljas en lektion samiska per vecka ska ha någon chans att nå skolans mål, är föräldrarnas roll helt avgörande. Min idé för att råda bot på detta blev att starta föräldrakurser. Kurserna gav mer samiska till familjerna mellan språkbadet och såg till att språkprogressionen även tog fart där emellan. Konceptet var enkelt utformat och baserades på föräldrarnas eget språkbruk hemma. Vi gjorde en studie tillsammans på vad man som förälder egentligen säger till sina barn under en dag.

Vi delade upp kursen i morgon, middag och kväll och inför varje nytt tillfälle valde jag ut några passande fraser som jag tyckte innehöll något grammatiskt bra att kunna. Vissa ville parallellt med den muntliga delen även kunna ta till sig lite grammatik. Vi träffades digitalt för att göra anspråk på så lite tid som möjligt och skapade tillsammans en ordlista med enkla användbara meningar som föräldrarna kände sig bekväma med att börja använda hemma. Under våra träffar övade vi meningarna muntligt och efteråt spelade jag in och skickade dem till deltagarna. Föräldrarna satte själva sina egna mål på hur många meningar de skulle lära sig till veckan därpå och vid nästa kurstillfälle gjorde jag ett enklare förhör.

På senaste föräldrakursen utmanade jag föräldrarna att sms:a med mig under det skollov som stod inför dörren. Det ramlade in sms och det var så roligt att läsa på samiska vad alla gjorde. Föräldrarna tyckte det var en bra övning som utmanade dem att börja tänka på hur de själva skulle sätta ihop en egen mening. Till nästa kurs funderar jag på om de ska få ringa och prata med mig en stund varje vecka. Att använda språket är viktigt för

deltagarna, men också för mig och jag behöver tillfällena att få använda det jag kan för att inte glömma.

Föräldrakurserna har fått bra betyg från föräldrarna som även vittnar om att de nu säger ”Buörrie árrade” i stället för god morgon. Kurserna är definitivt något jag kommer att fortsätta med. Här följer några exempel på meningar som föräldrarna har lärt sig:

God morgon, hur har du sovit?
Häll till mig också!
Var är din mössa, dina skor, dina handskar etcetera?
Hur har det gått i skolan idag?
Jag ska till affären, vill du följa med?
Gör inte så, gör hellre så här!
Nu är det dags att sova, äta, leka etcetera!

Genom att träffas och samtala lättar språket från marken, men i det umesamiska språkområdet råder milsvida avstånd mellan de oerhört få talare som finns. Utvärderingarna av deltagarna på språkbadet visar gång på gång alltid samma sak, tiden mellan språkbadet är för lång och det behövs fler!

Hopp om liv för umesamiska

Avstånden skulle också visa sig vara ett stort problem när jag och många andra 2014 nappade på Samiskt språkcentrums erbjudande om att vara med i Báhkadijja, ett mentorprogram vars syfte var att etablera en mentor/ lärling-baserad språköverföring.

Jag fick dubbla roller i programmet och deltog som både projektledare och elev. Vi fick till en början lyssna på en föreläsning om språkspärrar, baserad på sociologen Jane Juusos bok om ämnet. Därefter var vi väldigt snabba med att följa författarens råd om att skapa en trygg språkmiljö. Vi skrev alla under ett

kontrakt som bland annat innehöll tystnadsplikt utanför rummet och att vi inte skulle döma varandra. Kontraktet visade sig senare bli av stor vikt för att tryggt kunna diskutera de problem som uppstod under programmets gång.

Alla deltagare var till en början verkligen entusiastiska, men det tog ändå inte så lång tid innan en uppgivenhet trädde fram. Umesamiska talas som sagt endast av ett fåtal människor och vi bodde på långt avstånd ifrån varandra. Det var svårt för oss deltagare att få ihop vardagen och samtidigt hinna träffa våra mentorer. Relationen mellan mentor och lärling fungerade inte alltid och många kände att avsaknaden av en ordbok och annat språkmateriäl var ett stort hinder. Till detta kan tilläggas att djupa svårläkta sår av att inte kunna sitt modersmål satt sina spår.

Tanken var att mentorprogrammet skulle överföra ett muntligt språk, men det fungerade inte riktigt lika bra som i de övriga språkområdena där konceptet redan hade provats. Alla mentorer var heller inte lika språkstarka och för att få bukt med det och de problem som uppstått, införde vi klusterträffar på olika orter som i slutändan övergick till att bli stortträffar för alla deltagare. Här blandades kursinnehåll med roliga språkaktiviteter och vi lyfte varandra oavsett roll i programmet.

Målet med Bahkádijjá, att fler talare skulle behärska umesamiska kanske inte lyckades, men de krafter som föddes gav alla som ville växa i språket en droppe av hopp och liv.

När jag tittar tillbaka på min språkresa har mentorprogrammet haft en betydande roll för min utveckling inom språket och följande bär jag med mig från mentorprogrammet:

1. Revitaliseringsprocesser är unika för varje språk och alla som har en känsla för språket måste erbjudas delaktighet och få vara med att skapa förutsättningarna för revitaliseringen.
2. Det är inte nödvändigtvis enbart modersmålstalare som kan lyfta

dem som lär sig språket.

3. Alla som verkar åt samma håll behövs och måste våga dela med sig av den kunskap som de besitter för att lyckas.

Inom det umesamiska språkområdet finns en stark vilja att ta tillbaka sitt modersmål. Men precis som elden behöver ved för att brinna, behöver viljan också bränsle för att leva. I slutet av mentorprogrammet fick vi alla träffa Leanne Hinton, professor emerita vid Berkeley universitet och Nancy Steele från Karuke Nation, deltagare i ett mentorprogram i Kalifornien. Hinton och Steele delade med sig av sina erfarenheter och kunskaper om hotade språk och språkrevitalisering. I ett samtal med mig lyfte Hinton en självklarhet som jag pinsamt nog inte ägnat så mycket tanke åt: Ett språk behöver ett folk och ett folk behöver positiva förebilder.

Språkprogressionen för deltagarna i Báhkadijjá var varierande, men ur programmet föddes en droppe hopp och liv, något som är viktigt för alla som vill växa i språket. Jag lärde mig otroligt mycket och jag önskar att jag än idag hade en mentor, någon som jag alltid kan ringa och få hjälp av så att jag utvecklas vidare inom språket.

Hösten 2018 föddes vår efterlängtrade dotter och samtidigt kom den, av hela det umesamiska folket, efterlängtrade ordboken i umesamiska. Detta passade mig som handen i handsken. Jag fick tid att studera och en superbra kompis som alltid lyssnade med idel öra och entusiastiska ögon. Nájmie som hon fick heta blev en milstolpe i min utveckling framåt. Sedan hon föddes drivs jag varje dag av att lära mig mer och ge henne det jag tråkigt nog inte kunde ge mina större barn då de var små.

Tiga är inte guld

Redan på den tiden då jag lekte häst och hoppade över hinder var den största utmaningen att våga.

- Tors du int? (törs du inte?), frågade min 10 år äldre bror mig.
- Klart jag tors! svarade jag.

Jag var inte lika självsäker den här gången. Att våga tala ett språk blev något helt nytt för mig och det jag möttes av när jag till en början provade, var att människor i mina ögon såg oerhört otåliga ut eller så möttes jag av att de talade svenska tillbaka. Det sistnämnda kändes som en riktig knytnäve rakt i ansiktet, som ett konstaterande att jag inte kunde tala samiska.

Jag visualiserade målbilden framför mig, bet mig i läppen och upprepade samtidigt för mig själv vad en konversation egentligen är – ett sätt för två människor att förstå varandra. Uppenbarligen hade personen framför mig förstått vad jag hade sagt då hen svarade mig rätt på svenska. Jag hade lyckats!

Att kunna förstå ett språk går så mycket fortare än att kunna tala. Det är även oerhört svårt att byta språk när man talar med personer man tidigare alltid har pratat svenska med. För något år sedan lyfte jag på telefonluren, i andra änden var min bästa vän och hon talade samiska till mig. Jag lyssnade och kunde av sammanhanget förstå vad hon pratade om, jag svarade på samiska och så fortsatte vi några minuter innan vi bytte till svenska. Hon höll då på att lära sig nordsamiska och berättade att hon behövde någon som hon vågade tala med, även om hon stakade sig fram och sa fel. Vem behöver inte öva när man lär sig ett språk? För henne kändes det lättare att tala med mig som hon har känt hela sitt liv. Vi fortsatte att inleda våra samtal på samiska och jag tog med mig tillvägagångssättet i mina samtal med andra och började göra likadant med mina elever. Idén är fantastiskt bra! Även om språkbytet bara varar några minuter så rullar hjärnan i full fart i rätt riktning!

Någonstans här ligger min nyckel till att lyckas tala samiska. Positivt

tänkande och en gnutta mod kan man komma långt med. På samma sätt som jag bestämde mig för att lära mig umesamiska, bestämde jag mig också för att vara en positiv ande i de umesamiska dalgångarna. Jag vågade mig på att vara den förebild som Hinton hade förespråkade – någon som tålmodig lyssnar, peppar och hjälper andra.

Inför en språkkonferens ombads jag berätta lite om min språkresa och hur jag jobbar som lärare. Jag bestämde mig för att inleda med ett klargörande. Jag tog offentligt av mig ”offerkoftan”, koftan som skulle symbolisera att jag var någon som hade förlorat mitt språk. Det jag ville nå ut med då var att det är dags att sluta se bakåt på samernas beklagliga språkhistoria och i stället fokusera på vägen framåt. Vägen kanske visar sig vara väldigt lång innan vi når fram till destinationen där alla talar samiska, men vi kommer aldrig fram om vi inte börjar att gå. Jag vet inte om någon lyssnade med skarpt öra, men jag tog i alla fall till mig av mina egna ord.

Till mina föräldrars stora förtret var jag redan i tonåren en rebell som ofta tänkte ”Vad är det värsta som kan hända?” Mitt värsta scenario-tänkande har visat sig vara något mycket användbart under min språkprogression:

Vad är det värsta som kan att hända om jag talar samiska?

Jag kommer att säga något fel!

Kommer någon att slå mig?

Kommer jag bli bannlyst i Sábmie?

Kommer min familj eller mina vänner att hata mig?

Svaren på frågorna blir alla ”NEJ!”. Vänder jag på resonemanget blir det ganska uppenbart vilket alternativ jag vill välja:

Vad är det värsta som kan hända om jag inte talar samiska?

Mottagaren kommer inte att höra språket!

Vad händer om mottagaren inte hör språket?

Historien upprepar sig och språket slutar att gå i arv.

Jag vill inte vara den som ser till att svansen av Sveriges tidigare assimileringspolitik blir ännu längre. Jag väljer att tala högt och lågt, rätt och fel. Rädslan för att lära mina barn fel har jag kommit över genom den erfarenhet som lärt mig att det man lär sina barn inte är skrivet i sten. Oj, vad jag lärt mina barn fel, mest min äldsta son. Han har idag inget minne av att han under sin uppväxt lärt sig fel ord på samiska och fel grammatiska former, han bara säger det rätt idag.

Språk är levande, språk ska vara levande och locka till sig skratt och trevliga stunder människor emellan.

Se på tonåringars språk till exempel, inget lexikon i världen kan hjälpa mig att förstå vissa ord de använder. De skapar ord, trender och är stolta över sitt språk! Jag läste en gång i en språktidning att tonårsspråket är det mest konstruktiva språk som finns och ingen säger till en tonåring att de säger fel – tvärtom så hyllar vi deras språkkreativitet! I den samiska värld jag lever i är det som att bara ett sätt att tala kan vara det rätta och om någon skapar ett eget ord eller inte är proffs från dag ett så skapar det rubriker. Språk har aldrig varit och är inte något statiskt. Det är dags att jobba med att se till att folk kan känna sig trygga med att tala samiska för alla har vi något vi måste träna på.

Att föra språket vidare

Mina känslor blåser upp till en kall vinterstorm när Nájmie kommer hem från förskolan och säger en helt ny mening på perfekt svenska. Under hennes tre år hos oss har jag gjort allt som står i min makt för att föra språket vidare

till henne och hennes bröder. Framför allt har det handlat om att jag har prioriterat tid med barnen och lagt sådant jag inte kan göra med barnen på väntelistan. Jag önskar att det fanns någon annan lärare, men när det inte gör det så jobbar jag också som språkstöd på Nájemies förskola och är lärare till de äldre grabbarna.

Jag har betat av alla råd och rön som jag kommit över om hur man bäst talar till ett barn för att lära ut ett språk, ändå talar den yngsta mest svenska.

Hemma pryder jag väggarna med samiska, ställer fram sällskapspel och läser böcker (direktöversätter till samiska i huvudet). Jag trycker konstant på startknappen till det enda barnprogram som finns på umesamiska och låter andra appar och program vara ljudlösa och talar istället samiska själv med barnen. Men hur jag än gör så har alltid internet något roligare att erbjuda barnen. Jag försöker begränsa det svenska språket i vår omgivning, men kan ändå inte begära att mina barn ska gå tillbaka till stenåldern.

Jag har insett att jag måste sälla mig till andra jaktmarker för att barnen ska få höra mer samiska. Ammarnäs som jag bodde i som liten, är centrum för de två samebyarna Rans sameby och Grans sameby, som båda flyttar från fjäll till kust längs Vindelälven. Mina föräldrar och många andra av mina kompisars föräldrar har flyttat från byn, men idag söker sig många av oss barn hemåt igen. Här är chansen större än hemma i Vindelns att mina barn ska få höra samiska i affären och möta någon som talar samiska.

Vi har nu byggt ett hus i Ammarnäs och min tanke är att vi så småningom ska bo här och detta ger förhoppningsvis större chans för oss att komma närmare språket! I somras skrev jag en barnbok på umesamiska och jag bestämde mig för att bo i Ammarnäs under tiden. Mitt val gjorde stor skillnad för Nájmie, hon började använda fler samiska ord och valde att prata samiska med de personer som talar samiska – oavsett vilket samiskt språk de talar!

Att umgås med samisktalande människor oavsett vilket samiskt språk de talar har gjort stor skillnad för oss. Jag tänker att dotterns upptäckt att fler

än hennes mamma talar samiska har gett språket högre status och för henne har språket nu blivit användbart. Självt lär jag mig också otroligt mycket av de övriga samiska språken, jag får en bättre förståelse för hur man kan bygga upp meningar och ofta kan jag bara byta ut vissa ord till umesamiska. När tiden kommer vill jag gå en kurs i något av de andra samiska språken som ligger närmast i norr eller söder. Att inte bygga hinder mellan de samiska språken och fokusera på likheter i stället för olikheter breddar möjligheterna att lära sig tala samiska enormt mycket.

Men det som främst lyfter min språknivå är nog att jag varje dag driver på mig själv att lära mig något nytt. Min offentliga Instagramsida där jag lägger ut ord och fraser på umesamiska hjälper mig lika mycket som den hjälper andra. Jag lär mig stava när jag dubbelkollar min stavning med ordboken, jag övar mitt uttal när jag spelar in mig själv och alla som uppskattar sidan får min glöd att brinna.

Samasth_mujna ”Tala samiska med mig” startade jag för att flytta en del av klassrummet dit eleverna numera ofta hänger, på sociala medier. Jag tänkte att de behövde höra mer samiska och om jag bara gjorde ett inlägg per vecka skulle det bli 100 procent mer än vad de hör i skolan.

Genom Instagramsidan vill jag också göra elevernas föräldrar delaktiga i barnens undervisning och ge dem en möjlighet att lära sig några samiska fraser. Jag är helt övertygad om att om föräldrarna visar barnen att språket är viktigt så kommer barnen också tycka det.

Mitt senaste projekt, att skriva en barnbok på ett näst intill förlorat språk har verkligen slagit alla rekord. Jag har gråtit, varit arg på mig själv och ibland har jag velat kapitulera totalt. Senast det trycktes ett grammatikhäfte på umesamiska var 2010 och långt ifrån all grammatik finns förklarad i häftet. När min kunskap har sviktat i språket har jag fått leta svaren i publicerade texter på hemsidor och i tidskrifter. Utan det stöd och den enorma hjälp jag

har fått av mina fantastiska vänner, hade jag aldrig klarat det!

Barnboken har utan tvekan varit min största utmaning i livet hittills. Men nu när boken är klar går tankarna mest till allt positivt som jag upplever just nu. Människor höjer mig till skyarna som att jag vore samernas egen Jeanne d'Arc. Jag ser fram emot mitt kommande boksläpp och är ivrig att börja skriva uppföljaren till "Gájuoh muv, gijrra Almien jah Enoken luvnnie". Böckerna behövs, i skolan, i hemmet och framför allt behövs det hopp som boken medför, till den umesamiska befolkningen. Jag är ödmjuk och orädd inför eventuella fel jag gjort – det goda boken för med sig väger långt mycket tyngre!

Sedan unnaábbá, lillasyster kom till världen och vår familj, gjorde hennes storebröder en språkresa jag knappt trodde var möjlig. De förstår nu allt jag säger och från att ha använt enstaka ord talar de nu i hela meningar. Nájmie lockade fram något hos dem som jag hade misslyckats med, lusten att lära. Kanske kan jag ta åt mig lite av äran då det jag gjorde var att jag blev mer konsekvent i att prata samiska. Jag statuerade att nu låg vårt fokus på att lära oss samiska. De började lyssna, fråga om ord och bytte också språk i den mån de kunde. Idag ser jag att de är stolta över att kunna bidra till lillasysters möjlighet att lära sig sitt modersmål och de borde även vara stolta över sin egen prestation. De klev in på snabbtåget som jag letade dörrarna till när jag började min språkresa.

Ofta har frågat mig själv vad jag kan göra mer av för att lyckas att överföra umesamiska till mina barn. Jag har kommit fram till att det bästa jag kan göra för att revitalisera umesamiskan är att lära ut språket till fler och kan på så vis se till att mina barn får höra språket ännu mer! Mina barn behöver ju någon att tala med och att lära ut ett språk är enligt mig det bästa sättet att lära sig själv. Hela tiden tvingas du tänka, söka svar och till slut följer språket med dig var du än går.

Jag tänker att det är ett måste att dagligen utsätta sig för språket och att våga tala. När jag väl började våga ta samiska ord i min mun blev det uppen-

bart var mina kunskapsluckor fanns och vad jag behövde lära mig. Steg för steg har jag utökat mitt ordförråd till att jag idag kan prata om det jag behöver kunna säga i min vardag. Men nästan varje dag dyker samma funderingar upp i mitt huvud ”jag undrar hur jag säger det här på samiska?”. I första hand kastar jag mig över vår fina umesamiska ordbok, men ibland räcker den inte till och då skickar jag vidare mina funderingar till alla jag känner. Ibland finns inga svar att få, men det nätverk som jag har byggt upp under mentorprogrammets tid är än idag ovärderligt för mig.

Eldsjälarnas betydelse för språken

Min dröm till en början var att kunna tala umesamiska flytande. Idag är det viktigare för mig att hålla umesamiskan flytande. Ta i årorna och sätt dig i båten med mig, ska umesamiskan ha en chans att överleva så behöver vi varandra. Tillsammans kommer vi att lyckas hålla umesamiskan över ytan!

Men för att språket åter ska bli vårt första språk krävs så mycket mer än min och andra enskilda personers insatser. Idag vågar jag sträcka på mig och säga att jag gör skillnad för umesamiskans framtid, men det skulle vara så mycket enklare om svenska staten såg till att deras beslut gick att efterleva i praktiken. Sverige har klassat de samiska språken som nationella minoritetsspråk med särskilda rättigheter och har satt en bevarandestatus på språken.

Jag skulle kunna säga att just nu bärs ansvaret för att revitalisera de samiska språken av eldsjälarna i Sábmie. Det finns inget särskilt språkanslag från regeringen till Sametinget, vårt högsta beslutande organ. Inom ramen för regeringens kulturanslag ryms inte ansökningar för pengar till språkinsatser, endast om det gäller litteratur. Viljan att revitalisera ett språk kommer ofta från gräsrotsnivå och enskilda personers vilja att förändra, men för att kunna söka pengar och göra riktade språkinsatser behövs ofta ett organisationsnummer bakom en ansökan.

Förvaltningskommunerna, vars uppdrag är att främja samiskan slåss mot

samma sak, det finns för lite pengar för att kunna leva upp till den minoritetslag som Sverige har beslutat om. Barnen i skolan förväntas läsa samiska efter skoltid och erbjuds ofta bara en lektionstimme i veckan.

För en tid sedan fick Sametinget extra kulturanslag och det togs emot med glädje i Sábmie, inte mycket att glädjas åt enligt min mening över huvud taget. Vi borde i stället ryta till rejält! Kulturanslaget har inte förändrats sedan 1993 och om de samiska språken ska överleva måste kulturanslaget höjas ordentligt och det borde också inrättas ett eget språkanslag, det är min mening!

Vi samer är ett eget folk för att vi har en egen kultur, egna sedvänjor och egna språk! Vi kan inte tillåta att en av de beståndsdelarna faller bort!

DEL III

6: Mohawk

KANIEN'KÉHA, VÅRT SPRÅK

Margaret och Theodore Peters

Theodore

”Vad är du för sorts indian?” Den som ställde frågan var en skolkamrat vid Saint Lawrence High School i Cornwall i provinsen Ontario som inte själv var ursprungsamerikan. Jag gick i nian och det var första gången jag var ute i världen bortom den välbekanta miljön kring Ahkwesáhsne.

Det var skolåret 1969–1970 och jag hade ingen aning om vem eller vad jag var.

Frågan överrumplade mig. Vi satt på trottoarkanten och åt lunch och jag blev tvungen att snabbt komma på ett svar. Jag tänkte på filmen jag hade sett kvällen före och jag kom ihåg vad ”indianerna” i filmen hade kallats. ”Jag tror att jag är apache”, svarade jag. ”Jaha, coolt”, svarade min skolkamrat.

Ingen av oss visste ett dugg om folket som bodde på andra sidan Saint Lawrence-floden.

Han hade i alla fall en ursäkt, han var inte ursprungsamerikan, och hade nog sett samma film om apachefolket som jag. Många i mitt folk växte upp på samma sätt som jag gjorde. Vi talade språket, men utan att ha med oss kulturen som hör till och som skulle ha gjort oss hela. Utan en egen identitet försöker man, vare sig man inser det eller inte, att hitta en surrogatidentitet, som en mantel som döljer skammen.

Jag själv hade tur som hade mitt eget språk kanién'kéha som förstaspråk.

När jag insåg vad som fattades mig hade jag återigen tur och kunde delta i långhusarrangemangen – först bara ”socials” (dansträffar) och sedan också de regelrätta ceremonier som ingår i ceremoniåret. Jag såg och hörde ceremonierna utföras av mitt eget folk på vårt eget språk, i vårt eget långhus. Det var skrämmande att släppa taget om min inlärda tro och i stället börja lära mig om min egen. Det var förvirrande. Jag släppte taget om det jag hade uppfostrats med och lärde mig om något som hade funnits där hela tiden.

Man känner till den främmande religionen, för den är den enda som det någonsin berättats om. Och det samtidigt som man har fått lära sig att ens egen tro, ens eget sätt att leva, är något främmande och inte alls ens eget. Valet att börja vara med i långhuset ser jag som en livsavgörande erfarenhet för mig och min familj.

Margaret

”Prata inte så där konstigt! Prata ordentligt!” skrek Teioswáthe och blängde på mig med händerna på höfterna. Hon var bara fem år gammal och ville inte alls att vi bara skulle prata kanien'kéha (mohawkspråket) med henne, eftersom det första språk vi hade talat med henne var engelska. Det var inte förrän vårt yngsta barn Nihahsennà:a var född som deras pappa och jag började prata mer kanien'kéha hemma. Kanien'kéha blev Nihahsennà:as förstaspråk. När han föddes hade vi redan bestämt oss för att bara prata kanien'kéha med honom, för att åtminstone se om vi kunde få fram en person som talade flytande. Han föddes i juli 1989, Teioswáthe i maj 1987 och Kawennahén:te i juni 1986, och ja, folk retade oss ofta för det.

Det tog lite tid innan flickorna lärde sig språket eftersom vi mest fokuserade på att vår son skulle börja tala det. Vi hade faktiskt inte ens insett att flickorna skulle lära sig kanien'kéha som de gjorde. Vi pratade det mer hemma helt enkelt, men det var inte alltid Teioswáthe ville höra det. Vi läste böcker på kanien'kéha för vår son och det tyckte Kawennahén:te också om,

men hennes syster ville inte alltid höra på. Hon ville att vi skulle läsa ”riktiga sagor”, det vill säga böcker på engelska.

Det dröjde innan vi alla vande oss vid att använda vårt språk hemma, eller ens började använda våra barns mohawknamn. Vi uppmuntrade dem också att börja säga *rákeni* om sin morfar och *ísta* om sin mormor. Det var ett medvetet val från vår sida. Det var naturligt för oss att prata kanien’kéha med vår son eftersom vi hade bestämt det innan han föddes. Men det tog ett tag innan vi vande oss att prata det med flickorna, eftersom vi bara hade pratat engelska med dem, förutom bebisspråket i början. Engelska var deras förstaspråk. När barnen började prata mer kanien’kéha blev det så att när vi, deras föräldrar, gled över till engelska så sa de åt oss: ”*Kanien’kéha satá:ti*” (prata kanien’kéha).

När jag var gravid i första månaden med Teioswáthe fick jag en förfrågan av rektorn för Ahkwesáhsne Freedom School om att komma och undervisa. Tydligt hade en lärare som de anställt inte dykt upp och de var i akut behov av en lärare. Jag svarade bestämt och indignerat: ”Nej! Jag kan varken läsa eller skriva mohawk och jag är inte lärare.”

”Men du kan tala mohawk”, försökte rektorn.

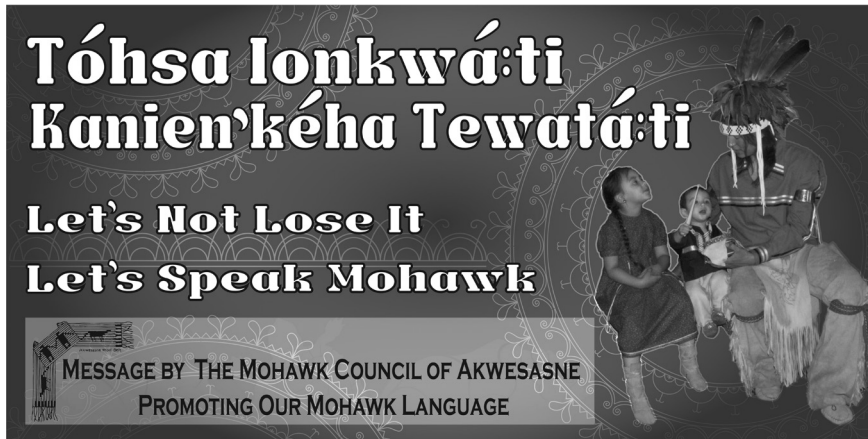
”Ja, men jag har ingen lärarutbildning. Jag kan inte undervisa!”

Efter två timmar i telefon och mycket tjat gick jag till slut motvilligt med på att komma och undervisa under förutsättning att det bara var tills de hittade en ersättare. Ha! Eller LOL, som man säger nuförtiden. Det slutade med att jag undervisade där till och från i mer än femton år. Samtidigt började jag studera igen och läste språkkurser för att lära mig att läsa och skriva kanien’kéha och lära mig metodik för att undervisa i språk. Jag hade både bra och dåliga lärare. De bra lärarna blev mina förebilder och de inte lika bra lärarna blev exempel på hur jag inte skulle göra. Så började vår resa mot det vi gör idag som föräldrar, som mor- och farföräldrar och som lärare i mohawk.

Inför att vår son Nihahsennà:a (namnet betyder ”han har ett litet namn”) skulle födas fattade jag och hans pappa Tekahiónhake ett medvetet beslut om att det första och enda språk vi pratade med honom skulle vara kanién'kéha. Våra flickor var två och tre år gamla när Nihahsennà:a gjorde entré i vår värld. Arbetet vid Ahkwesáhsne Freedom School med Shakokweniónkwás (Thomas) Porter som rektor var en livsomvälvande erfarenhet för min man och mig. Som lärare förväntades man delta i långhuscereemonier. Vi var inte bekanta med vår kulturella bakgrund, och trots att både min man och jag hade talat språket flytande när vi växte upp visste vi ingenting om klansystemet eller reglerna för en *kanonhsésne tsi ioterihwaténkion* (långhuscereemoni). Vi visste inte att man förväntas sitta i en viss avdelning beroende på klan och kön, inte heller att man går in genom dörren i öst som man och den i väst som kvinna. Det var ännu inte tal om att använda vårt språk i vår familj, liksom i de flesta andra familjer i Ahkwesáhsne-nationen. De flesta av vårt folk kände att ”white is right” (vitt är rätt) och att vi inte skulle komma någon vart i den ”riktiga världen” med vårt språk. De flesta föräldrar pratade engelska med sina barn även om de själva talade flytande mohawk. De trodde att deras barns skolgång skulle ta skada om de pratade vårt eget språk. En del hade tvingats gå i internatskola* medan andra, som jag i generationen efter, inte brydde sig om språket alls. För vår generation gällde det att använda språket om det inte skulle gå förlorat. Och olyckligt nog för våra efterkommande valde många att förlora det utan att tänka på vilka allvarliga konsekvenser det skulle få för *tahatikonhsontónkie* (de kommande ansiktena) – framtida generationer.

I och med att det hade ingått i mitt arbete som lärare att delta i långhuscereemonier hade mitt perspektiv börjat förändras och språkfrågan blev viktig

* Här avses så kallade ”Indian residential schools”, särskilda internatskolor för barn från urfolk, med huvudsyftet att utrota dessa folks språk och kulturer. Övers. anm.

**Tóhsa Ionkwá:ti
Kanien'kéha Tewatá:ti**

**Let's Not Lose It
Let's Speak Mohawk**

MESSAGE BY THE MOHAWK COUNCIL OF AKWESASNE
PROMOTING OUR MOHAWK LANGUAGE

På den här annonstavlan från Mohawkrådet i Akwesasne ser man ett foto av Nihahsennà:a Peters och hans barn Iakokari:io och Raniehtanawénhtha Clute. Iakokari:io går i skola på Ahkwesáhsne Freedom School och talar mohawk flytande. Raniehtanawénhtha Clute var 1 år gammal när bilden togs och höll på att börja tala mohawk. Foto från Margaret Peters.

för mig. Jag födde Teioswátthe under mitt första år som lärare vid Ahkwesáhsne Freedom School, men inte ens då hade vi börjat tala kanien'kéha med våra barn. Det var något som inte kändes riktigt rätt med att bara prata kanien'kéha med dem. När flickorna kom upp i skolåldern skrev vi in dem i det engelskbaserade federala skolsystemet, för min man tyckte att det var bättre att slippa betala tusen dollar i undervisningsavgift och arrangera insamlingar och torka golven som vi skulle behöva göra om vi skickade dem till Ahkwesáhsne Freedom School. Det var kanske för att han är man som han tänkte så. Jag fortsatte att undervisa i språket under åren som kom och jag kände mig kluven. Med Nihahsennà:a pratade vi bara kanien'kéha, utan att inse att våra flickor också sög åt sig språket. När jag senare läste på universitetet lärde jag mig att våra flickor just då befann sig i en kognitiv utvecklingsfas där de helt naturligt tog till sig språket. De var i en ålder där de lätt kunde ta

till sig flera språk på samma gång. Men det förstod jag inte medan det hände.

När Nihahsennà:a blev äldre och började prata så var det kanien'kéha han pratade. Det var en obeskrivlig känsla att höra det. Även om jag inte minns hans första ord, så minns jag definitivt att alla ord han sa var på kanien'kéha. Flickorna tog till sig språket helt naturligt. Men som sagt skrev vi ändå in dem i det federala skolsystemet eftersom det innebar att vi bara behövde sätta dem på bussen och slapp göra allt det där arbetet som krävdes på friskolan Ahkwesáhsne Freedom School. En skola som dessutom var lite nedgången, det var jämt översvämningar så att man fick gå på ta i korridoren. Föräldrarna brukade få ta ledigt från arbetet och komma till skolan och torka golven. Vi lärare ställde inte in undervisningen utan anpassade oss till kaoset. Eleverna var vana vid det.

Theodore

Mina mor- och farföräldrar talade mycket lite engelska. Mina föräldrars syskon talade engelska allihop för att kunna ha anställningar och vara en del av majoritetssamhället. Jag tror att det är ens erfarenheter utanför våra egna territorier som avgör hur viktigt man tycker att vårt språk är. Om språket ses som en brist kommer man att tycka att våra barn bör få sin undervisning på majoritetssamhällets språk. Ett tag tyckte jag själv så. På grund av mina erfarenheter av att arbeta utanför Ahkwesáhsne började jag tycka att det vore bättre för våra barn att lära sig franska så att de kunde ta sig fram i majoritetssamhällena som låg granne med vårt territorium. När en bekant kom hem till oss med en enkät om huruvida våra skolor borde erbjuda SSM-undervisning* i mohawk, så tyckte jag att de borde erbjuda sådan undervisning på franska i stället. Så här motiverade jag det: när jag arbetade tillsammans med killar

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

som kunde engelska så pratade de engelska medan vi arbetade, men på raster-
na bytte de till franska. Jag varken talade eller förstod franska, så det kändes
som om de var medvetet oförskämda. Därför tyckte jag att vi skulle lära våra
barn franska för att hjälpa dem att ta sig fram i det kanadensiska samhället,
ifall det var där de skulle komma att arbeta. Vid den tiden kunde jag mitt
språk, men jag kände inte till min kultur. Jag saknade en stor del av min
identitet, men det förstod jag inte själv.

Men det viktigaste var ändå att jag kunde mitt språk – allt annat jag
behövde för att komplettera eller återställa min identitet kunde jag lära mig.
Det tackar jag min familj för. Jag har kommit att bli en ambassadör för ka-
nien'kéha, och jag gör det jag kan för att säkerställa språkets överlevnad genom
att se till att vi talar det så mycket som möjligt i vår familj och för det vidare
till nästa generation i vår släkt. Fem talare så här långt, och fler blir det.

Margaret

Under de första åren som jag var lärare i en tvåspråkig skola kände jag mig
väldigt kliven eftersom jag pratade engelska med mina flickor fast jag kunde
mohawkspråket. En dag gjorde vi oss i ordning för att åka på utflykt hela
familjen. Kawennahén:te var fem år gammal och inskriven i den 50/50-un-
dervisning som den ”enklare” skolan nu hade börjat med. Jag hjälpte henne
och när hon tog på sig jackan sa hon: *”Wa’kakiá:tawi’te”* (jag tog på mig
jackan). En helt vanlig och enkel fras, men för mig var den som en örfil, för
jag insåg att det var något hon inte hade lärt sig av mig – sin mamma – som
själv talade språket. Hon hade lärt sig det av sin mohawklärare i skolan,
Kaia’taiésha (Mildred) White. Jag började gråta tyst och fortsatte att hjälpa
henne på med kläderna. Jag skämdes så mycket. Föräldrarna vid Ahkwesáh-
sne Freedom School betalade mig för att undervisa deras barn eftersom de
så gärna ville att deras barn skulle lära sig sitt arvspråk, och så lärde jag inte
ut det till mina egna, förutom vårt lilla experiment Nihahsenná:a. När jag

gick ut till bilen sa jag till min man Tekahiónhake att våra flickor skulle gå på Ahkwesáhsne Freedom School och att jag skulle göra hela jobbet själv om jag blev tvungen. Jag skulle betala avgiften och torka golven och samla in pengar med eller utan honom. Som tur var ville han vara med på det, för han var också helt fascinerad av att vår son pratade kanien'kéha. Det här skulle vi göra tillsammans, och hösten 1993 skrev vi in våra flickor vid Ahkwesáhsne Freedom School.

Theodore

När vi väl hade bestämt oss för att inte prata något annat än kanien'kéha med vår son hemma så föll allt helt naturligt på plats. Vid den tiden hoppades vi bara på att ett av våra barn skulle tala språket flytande. Vi insåg inte att våra döttrar fortfarande var så små att de också kunde göra det. Teioswáthe protesterade lite när vi bytte från hennes förstaspråk engelska till kanien'kéha. Hennes storasyster Kawennahén:te hade inga problem med det, hon hängde bara på. För vår son Nihahsennà:a var det ett naturligt sätt att börja prata. Ingen av dem fick senare problem med att lära sig tala, läsa och skriva, vare sig på kanien'kéha eller på engelska. De tog bara det de lärde sig i SSM-undervisningen och tillämpade det på att lära sig engelska.

Margaret

Vi hade ingen magisk formel för att förmedla språket till våra barn. Vi bara pratade språket med dem – inte bara åt deras håll, eller när de var med, utan just med dem. Vi talade språket med dem hemma, i bilen, på restauranger, på lacrossematcher, på bion, på tvättmaten, i köpcentret, i parken och när vi ibland gick i kyrkan, till exempel på begravningar och bröllop. Vi talade språket med dem vart vi än gick. Vi förenklade inte och pratade inte bebis-språk. Vi bara pratade med dem helt naturligt och de svarade på samma sätt. När vi då och då gjorde som många andra föräldrar och försökte använda ka-

nien'kéha som hemligt språk för att våra flickor inte skulle förstå, så förstod de till vår förtvivlan och glädje allt vi sa. Vi får lära oss franska, skojade vi. Då sa Teioswáthe att hon skulle lära sig franska också. Vid det laget hade hon accepterat att tala sitt eget språk.

Jag mindes en sak som Ahkwesáhsne Freedom Schools tidigare rektor, den mycket värtalige Tommy Porter, brukade säga: att vi måste lära ut riktigt språk – till exempel hur man säger att man ska gå på toaletten, och till och med det färgstarka ordet för toalettpapper. ”Ungarna måste få lära sig hur man säger *ionni'tokewáhta* (något man torkar skit med). Det är riktigt språk.” Tommy hade verkligen orden med sig. Så här sa han om en high school som många av barnen från Ahkwesáhsne gick på, och som fick statliga bidrag till verksamheter för elever från urfolk till stöd för kulturen och språket: ”Det läggs miljontals bidragsdollar på att lära ut språket men inte en enda jäkel som har gått på [skolans namn] talar flytande mohawk!” Så är det tyvärr. Men det är också sant att föräldrarna som kan sina språk flytande inte för dem vidare till sina barn där hemma. En förälder på samma skola klagade inför mig på att hennes dotter inte lärde sig något på sina mohawklektioner. Jag dristade mig att fråga honom varför han och hans fru inte hade lärt henne språket, när de nu själva talade det flytande båda två. Han stammade fram något men hade inget bra svar. Jag antar att folk som talar flytande inte inser sin egen roll i språkets fortlevnad.

Det är först i nutid som undervisningen har förändrats, i och med att min goda vän Katsitsión:ni (Tsió:n:ni) Fox började arbeta på skolan med anslag från staten. Hon började som expert på mohawkkulturen, och hon hade själv barn som gick på Ahkwesáhsne Freedom School. Hon talade själv inte språket flytande men hennes barn talade det så pass obehindrat att hennes son Iohè:rase kunde hjälpa till med enklare ceremoniella tal vid olika kulturevenemang. Hon sysslade också med att göra film. Hon var självlärdd och blev så duktig att hon till slut även höll en filmkurs för urfolkselever. Tsió:n:nis

insatser gjorde att skolan breddade sitt språkliga och kulturella utbud så att föräldrar faktiskt ville att deras barn skulle gå där – bland annat jag. Tsión:-ni visste hur hon skulle använda sig av de språkkunskaper barnen hade när de började hos henne och utvidga deras språkanvändning genom att arbeta med olika filmprojekt. De elever som talade mer flytande kunde använda och utöka sina språkkunskaper och de som inte kunde lika mycket blev motiverade att lära sig mer och använda språket. Tsión:ni och jag gjorde en hel del samarbeten mellan våra skolor. Jag arbetade som kanién'kéhaspecialist för skolnämnden i Ahkwešáhsne och hon arbetade för skoldistriktet i Salmon River. Till slut ledde vårt nätverkande till att vi satte ihop ett filmprogram på biografen Galaxy Theatre i Cornwall för att visa upp allt språkmaterial som vi hade producerat. Jag var inte lika duktig på att göra film som Tsión:ni men jag bar alltid med mig en videokamera i skolan, redo att filma barnen när de pratade språket. Ett av de första projekten vi jobbade med tillsammans var en nollbudgetfilm med billiga handdockor och ett manus från bilderboken *Brown Bear, Brown Bear, What Do You See?* Vår film hette *Kahón:tsi Ohkwá:ri, Kahón:tsi Ohkwá:ri, Ónhka Shé:kens?* (Svartbjörn, svartbjörn, vad ser du?) Eleverna gjorde största delen av arbetet med filmen, både framför och bakom kameran. Katsitsión:ni var en jättebra regissör redan från början och blev bara bättre med åren. För två år sedan höll vi vår femte årliga urfolksfilmfestival för skolungdom (Native Student Film Festival) på Galaxy Theatre. Det var ett bra incitament för våra elever att prata mohawk och att arbeta med projekt som skulle visas på vita duken, som riktiga hollywoodfilmer.

Våra egna släktingar pratade inte mohawk med våra barn. Det var Kawen-nahén:te själv som bad sin farmor att prata språket med henne. ”*Tóta, enwá:ton ken kanién'kéha enhsektahrháhse?*” (farmor, kan du prata kanién'kéha med mig?) Faktum är att det verkade svårt för de flesta av våra respektive släktingar att prata språket med våra barn.

Theodore

Om du har släktingar som fortfarande pratar kanien'kéha så be dem att prata språket med dina barn. Påminn dem om de glömmer, och lär dina barn att påminna människor som kan vårt språk om att prata det med dem. Om man inte använder det så försvinner det. Jag har märkt att våra äldre har blivit vana att prata engelska med barnen. De gör det per automatik. Det är som på en snabbmatsrestaurang där personalen fyller muggen till tre fjärdedelar med is och håller på vanlig läsk, även om beställningen var lightläsk utan is. Eller när man är på kafé och de håller upp vanligt kaffe med grädde och socker även om beställningen var koffeinfritt kaffe med mjölk och sötningsmedel. Man måste hela tiden påminna våra äldre om att de ska prata språket med barnen eftersom de flesta av dem går på autopilot när det gäller att prata vårt språk. Det kommer att gå, men vi måste göra vår del och påminna dem. Du kommer att känna dig väldigt stolt och glad när du hör barnen prata ditt språk och kan föra ett samtal med dem.

Margaret

Jag växte upp i en familj där alla enbart pratade mohawk med varandra. Mamma och pappa pratade mohawk och mina mor- och farföräldrar pratade mohawk. Mina farföräldrar kunde inte ens engelska. Min farmor påminde lite om farmodern i den gamla teveserien *The Beverly Hillbillies*. Hon var gammal men väldigt pigg. Jag minns att hon alltid hade på sig en rutig städrock och knästrumpor, och att hennes långa grå hår alltid var uppsatt i en knut. Min faster berättade en historia om när farmor låg på sjukhus. Läkaren ville inte att hon skulle kliva ur sängen, så de fällde upp sänggrindarna. De sa åt min faster att hennes mamma måste stanna i sängen och använda ett bäcken om hon behövde gå på toaletten. Min faster berättade att hon gick och hämtade en kopp kaffe när hon trodde att farmor sov. När hon kom tillbaka höll farmor på att försöka klättra över sänggrinden. Min faster sprang

fram och försökte hålla kvar henne i sängen, och sa att läkaren hade sagt att hon skulle använda bäckenet. Farmor svarade argt: ”*Kiakotkáhtho kenh ne káksakon akaniskíá:ke?*” (Skulle jag pissa på ett fat?) Det är den sortens historier jag berättar för mina barn om de äldre generationerna. De har kanske ingen sensmoral och ingen storslagen kulturell betydelse, men språket spelar en viktig roll i historierna och barnen tycker om att höra dem.

Tekahiónhake och jag var en blandad familj. Båda hade barn från tidigare förhållanden när vi blev tillsammans. När vi fick våra första barn tänkte vi inte som vi gör nu. Vi hade ingen aning om att Rotinohsón:ni, Irokesförbundet, var så nära att förlora de sex nationernas språk – mohawk, oneida, onondaga, cayuga, seneca och tuscarora. Vi förstod inte att förbundets koppling till språket var så stark att om språket försvann skulle våra andliga och politiska traditioner och system också försvinna. Utan språket skulle vi inte längre kunna hålla ceremonier, och vår politiska status skulle påverkas eftersom sakers tyngd och betydelse skulle tappas bort i översättning.

Theodore

I början av vår språkliga resa valde vi att sätta våra barn i Ahkwesáhsne Freedom School så att de skulle få undervisning på kanién'kéha. Vi fick betala avgift för undervisningen och turas om att städa skolan och även hjälpa till med att samla in pengar. Det hörde till. Ett tag retade vissa släktingar barnen och sa att de gick på ”Free to be dumb school” (fri att vara dum-skolan). Jag minns en dag när vi besökte min mamma och barnens farbror sa: ”Indianerna är här”. Utan ett ögonblicks tvekan svarade vår dotter Kawannahén:te: ”Jag är inte från Indien. Jag är onkwehón:we*.” Fast hon var liten kunde hon ge svar på tal. Språket för med sig identitet och stolthet. Idag har hon och

* *Onkwehón:we* betyder ursprungssamerikan på mohawk/kanién'kéha. Övers. anm.

hennes man en liten flicka som pratar både kanien'kéha och engelska – helt självlärd kan man säga. Hon är tre år.

Vi hade det lite knapert och fick kämpa en del, men vi klarade det.

Margaret

När våra barn blev äldre fortsatte vi att prata kanien'kéha med dem. Inte hundra procent, men tillräckligt för att de skulle kunna språket så pass bra att de kunde föra ett samtal och förstå det ceremoniella språket vid långhusceremonierna. Och när de själva blev föräldrar kunde de föra språket vidare till sina egna barn. Teioswáthe var den som fick barn först, när hon bara var sjuåttio år. Jag tyckte inte att hon var redo att bli mamma än men hon motbevisade mig genom att bli en bra och kärleksfull förälder åt mitt första lilla barnbarn. Han kom in i vår värld den 20 mars 2004, exakt åtta minuter efter midnatt, åtta minuter efter sin morfars födelsedag den 19 mars.

Det var en otroligt stark känslomässig upplevelse för alla oss som fick privilegiet att vara närvarande när Rarennenhá:wi gjorde sin storslagna entré. Runt hans lilla handled knöt vi läderbandet som skulle knyta honom till den fysiska världen. Hans morfar höll välkomstalet för att presentera honom för hans familj och för universums alla element, som skulle vägleda honom på hans resa genom denna värld. Mohawk var det första språk han hörde när han steg in i sitt rike. Det är så vi gör, vi rotinonhsón:ni (långhusets folk). När han föddes var han redo att få ett mohawknamn, och han presenterades för den naturliga världens olika element, som han en dag kanske skulle behöva förlita sig på i medicinsyfte. Rarennenhá:wi betyder ”han bär på en sång”.

Han gick från nyfödd till småbarn, och vi lärde oss att den åldern var helt avgörande för hans språkinläring. När jag lekte med Rarennenhá:wi under hans första månader sa jag om och om igen: ”*Tóta, tóta.*” Det är så en far eller morförälder kallas. När han var åtta månader gammal hörde jag honom säga ordet ”*Tóta*”. Hans första ord var alltså på mohawk, och det var ett

smeknamn som syftade på mig, hans mormor – det var jag säker på. Jag lyckades till och med spela in när han sa det med hjälp av en liten inspelningsapparat som hade suttit i en nalle. Jag bar runt på inspelningen och tvingade folk att lyssna på den vare sig de ville eller inte. Även om Rarennhá:wi hade en hel hop far- och morföräldrar och andra äldre släktingar så visste jag att hans första ord var till mig, och det sa jag till alla.

Han blev äldre, vi fortsatte att prata mohawk med honom och han imponerade ständigt på oss med sitt ordförråd och de uttryck han använde. Hans mamma, som hade varit mest negativ till att prata mohawk när hon själv var liten, pratade nu bara det språket med honom. Hans moster Kawennahén:te och hans morbror Nihahsennà:a pratade bara mohawk med honom. Hans pappa Blake pratade inte flytande och var i början inte så förtjust i att hans son bara skulle lära sig mohawk. Han sa att om hans pojke bara pratade mohawk ”så kanske han snackar skit om mig utan att jag vet om det!” Men när han lade märke till att hans pojke började prata mohawk började han själv lära sig lite. Han sa att han inte alltid förstod vad hans son sa till honom, men att han iakttog vad han gjorde och räknade ut det på det sättet.

Vi fortsatte att bara prata mohawk med Rarennhá:wi när han blev äldre. Jag sjöng ofta för honom också, och spelade på den lilla vattentrumman som jag hade gjort åt honom. Så fort han kom hem till oss pekade han på trumman på hyllan och sa ”*Tsió:wi*”. Han menade *kana'tsió:wi*, ordet för vattentrumman som är det viktigaste musikinstrumentet för oss ro-tinonhsón:ni. Vi brukade sitta i soffan tillsammans och sjunga olika sånger, och vi turades om att spela på *kana'tsió:wi* och en skallra gjord av ett kohorn med trähandtag och små majskorn i. I takt med att han blev äldre utvecklades hans språk till hela fraser och meningar. När jag hjälpte honom att leta efter sin favorit-DVD sa han: ”*Ohwentsió:kon tká:ien*” (den är i källaren). Han talade lika bra som en avancerad andraspråksstudent. Vi gick ner och letade i källaren, där han hade sitt sovrum förut, och han sa: ”*Toka' nòn:wa*

kanaktó:kon tká:ien” (den kanske ligger där under sängen). Han var bara två år gammal och han imponerade hela tiden på mig med sina språkfärdigheter som han enbart hade därför att vi konsekvent pratade språket med honom. Alla släktingar som talade språket flytande pratade enbart kanien’kéha med honom, och vänner och bekanta som inte själva talade flytande försökte använda det lilla de kunde. Rarennehá:wi gjorde faktiskt människor motiverade att prata utan att vi behövde be någon att prata mohawk med honom, de gjorde det av sig själva. Han är fantastisk. Man ser inte på honom att han är mohawk, för han är ljushyad och blond, men han är tvåspråkig och hans eget språk är hans förstaspråk. När vi tog med honom till lacrossematcherna gjorde han succé. Det fanns en sektion där de äldre männen alltid stod, och det var härligt att lyssna på deras munhuggande. De var de sista som talade vårt språk flytande men de hade ingen aning om hur värdefulla de var. De pratade språket med vårt barnbarn och man såg hur imponerade de blev när den blonda lilla ungen svarade på renaste mohawk. Det var ovanligt i hela Rotinohsón:ni-förbundet att ett så litet barn kunde prata vårt språk.

Och så var det Iakokarí:io (namnet betyder ”hon har en vacker berättelse”), den underbara lilla flickan som föddes den 24 oktober 2006, vår dotter Kawennahén:tes dotter. Jag var med när hon trädde in i vår värld, och att se sitt barnbarn födas är det mest underbara man kan uppleva. Vi hade bett sjukhuspersonalen att inte säga något förrän Iakokarí:io hade fått höra sin välkomsthälsning, så att de första orden hon hörde skulle vara på mohawk. Hon grät inte en enda gång när hennes morfar presenterade henne för hennes familj och för den naturliga världens alla element. Hon bara tittade på honom och blinkade. Vi var alla övertygade om att hon förstod vad han sa till henne. Också med henne pratade vi bara mohawk. Oavsett var vi befann oss pratade vi enbart vårt språk med henne. Pappa Tehanónsake pratade inte flytande men eftersom Kawennahén:te pratade så mycket mohawk började han sakta men säkert plocka upp språket. Tehanónsake (namnet betyder

”han har två hus”) är enäggstvilling. En gång undrade hans tvillingbror varför Iakokari:io inte pratade lika mycket som hans egen jämnåriga dotter. Tehanónsake svarade att Iakokari:io kunde prata två språk och att hennes förstaspråk var mohawk. Hon pratade inte engelska lika bra som sin kusin, men hon var på väg att bli tvåspråkig och mohawk skulle bli det förstaspråk som hon kunde allra bäst. Hon är så fin. Till skillnad från sin kusin Raren-nenhá:wi har hon mörk hud och långt mörkt hår och ser väldigt mycket ut att vara mohawk. När hon och hennes bror pratade med varandra var det alltid på mohawk, eftersom det var det språk de var vana vid sedan de lärde sig prata. Båda barnen bytte språk beroende på vem de pratade med. De var båda medvetna om vem som kunde och inte kunde prata mohawk. Om de träffade någon som inte kunde språket bytte de automatiskt till engelska. Med människor som kunde flytande mohawk pratade de mohawk. Nuförtiden är det ovanligt att barn i deras ålder pratar sitt arvspråk. Genom vår klanhärkomst hör vi till onondagationen, men våra förfäder migrerade från Watertown-området nära Syracuse i delstaten New York. Ahkwesáh-sne är inte mohawknationens historiska territorium, men de mohawk som migrerade från Mohawk Valley-regionen bosatte sig där och det blev deras huvudområde. De tre största mohawkklanerna är vargklanen, björnklanen och sköldpaddsklanen. Själva tillhör vi beckasinens klan inom onondagationen. Beckasinklanen var mer talrik, och det är även i denna klan som det finns flest människor kvar som kan tala mohawk flytande.

Det var inte bara sällsynt i hela förbundet att barn pratade sitt eget språk – det var också mycket ovanligt att de var medvetna om sin identitet och att de hade någon traditionell kunskap överhuvudtaget. Vi var väldigt stolta över att vi kunde prata vårt eget språk, ett av rotinohsón:nis språk, med våra barnbarn och att vi fick den ärofulla uppgiften att så gott vi kunde ge dem deras kulturella identiteter.

Iakokari:io är ett speciellt barn. Hon är väldigt intelligent och pratar lika

bra mohawk som den mest avancerade andraspråksstudent. ”*Konnorónhkwa Tota*” (jag älskar dig, far-/morförälder), säger hon alltid till sin morfar och mig. ”*Ha’ káts tho sákien*” (gå och sätt dig där), instruerade hon oss när vi kom på besök. Eller ”*Íkehre akatá:wen Tota*” (jag vill bada), så fort hon kom på besök hos oss. Det var en ritual. En gång när Iakokari:io hade sovit över hos oss och hennes mamma försökte bada henne när hon kom hem sa hon: ”*Iah entà:on’k. Ó:nen tota iakonóhare ne ohò:kwa. Satéswat.*” (Det behövs inte, mormor har redan tvättat rumpan på mig, lukta.) Det var hennes logik och hennes språk.

Idag har jag inte lika mycket tid att umgås med mina barnbarn eftersom jag är rektor på privatskolan Kawenni:io i Grand River-reservatet, ett annat territorium som hör till Irokesförbundet. I många år var jag kanien’kéha-specialist för skolnämnden i Ahkwesáhsne men jag gjorde uppehåll ett år för att arbeta på Kawenni:io. Jag uppmuntrades av min vän och kollega Amos Key Jr att söka tjänsten när förra rektorn Isabel Jacobs gick i pension. Amos hade länge tyckt att valet av rektor hade betydelse för atmosfären i en SSM-skola. Jag var skeptisk till att ansöka. Men han sa att skolan behövde en nystart, eftersom Isabel hade haft det motigt under några år och skolans rykte i lokalsamhället inte var det bästa. Jag hade haft mycket att göra med skolan i många år eftersom min vän Candace Squire arbetade som lärare där och var en av de föräldrar som hade grundat skolan. Skolan var från början ett gräsrotsinitiativ. Ahkwesáhsne Freedom School har också sina bekymmer, men den har å andra sidan fördelen att vara fristående från det offentliga regler och byråkrati. Kawenni:io-/Gaweni:yoskolan sorterar under myndigheten Indian and Northern Affairs Canada* och får sin finansiering därifrån,

* Denna myndighet avskaffades 2017 och ersattes av två andra myndigheter, *Department of Indigenous Services* och *Department of Crown-Indigenous Relations and Northern Affairs Canada*.

och med det följer andra problem. Trots det är skolan en riktig förebild när det gäller kulturellt baserad språkundervisning. Som utomstående såg jag de positiva aspekterna av skolan, medan många i lokalsamhället kanske bara såg bristerna. Att starta SSM-undervisning är det viktigaste som kan göras om man på allvar vill rädda sitt språk, eller åtminstone en del av det, genom sina barn. Territoriets gräsrötter bestämde sig för att rädda sina språk genom att starta en skola med SSM-undervisning på cayuga och mohawk. De har mött – och möter fortfarande – stark kritik, dessvärre ofta från de egna leden. Det är samma sak med många andra urfolk. Vi blir våra egna värsta fiender. Interna stridigheter i lokalsamhället och inom skolorna kan ibland skymma själva målet. Målet att bygga upp våra barns kulturella identiteter genom att de får tillägna sig sitt arvspråk.

Kawenní:io/Gaweni:yo är ett bra exempel på en SSM-skola där skolans framgång syns på vilka lärare som jobbar där. Merparten av de unga lärare som arbetar på skolan tillhörde själva den allra första elevkullen. Russ Davis, Esenogwas Jacobs, Alisha Thomas-Hill, Connie Johnson och Andrew Thomas återvände alla till skolan för att de trodde så starkt på att deras kultur skulle kunna överleva genom språket. Tamara Jonathan gick inte själv på Kawenní:io/Gaweni:yo, men arbetade i flera år som lärarassistent och lärde sig mohawk som andraspråk. De är alla bland de mest begåvade lärare jag någonsin har träffat. Först träffade jag dem när de själva kämpade för att lära sig språket och sedan när de återvände för att undervisa. Jag tänker att de är otroligt väl lämpade som lärare eftersom de känner igen sig i sina elevers läroprocess. Hur som helst: om nationerna kan stärka sina språk så har mina barnbarn större chans att träffa på talare vart de än beger sig.

Theodore

Problem på vägen: otillräckligt stöd för SSM-undervisningen från de som hade kunnat ge det och alltför få lärare för allt vi ville göra. De problemen

har väl alla grupper som vill revitalisera sitt språk. Men vi håller sakta på att vända skutan. De unga som har gått i SSM-skola kommer tillbaka och blir ledare, lärare och beslutsfattare. Det pågår ett generationsskifte, och det är bra, för nu är de själva föräldrar och vill att deras barn ska få en bättre upplevelse än de fick.

Det kommer nog alltid att finnas utmaningar när man strävar mot ett gott syfte, och bättre syfte än revitaliseringen av vårt språk finns inte. Kom ihåg att ens språk är nyckeln till allting. Det är på vårt språk vi minns vilka vi är, varifrån vi kommer och vart vi är på väg. Vår skapare sa: ”När du kommer tillbaka till Himmelsvärlden ska du se till att du talar språket som jag gav dig, att du bär ditt onkwehón:wenamn, att du har en egen sång, att du bär dina kläder och att du kan dina ceremonier.” Det är saker man måste ha, annars uppstår verkligen ”problem på vägen”.

Om ni föräldrar har turen att kunna ert språk, så ska ni ge den dyrbara gåvan till era barn. Om de gör samma sak för sina egna barn så kommer vi inte att förlora vår identitet. Allt som kännetecknar vårt folk finns lagrat i vårt språk. Skaparen gav oss det och människor försökte ta det ifrån oss. Låt det inte hända utan kämpa emot till sista andetaget. Lär er först ert eget språk, därefter kan ni lära er så många språk ni vill eller kan. Var och en väljer själv, men välja måste du.

POSTSKRIPTUM

Margaret

Den federala skolan började med starka språkmodeller 1995 och verksamheten fortsätter än idag. Den började som en gräsrotsinsats av föräldrar som tyckte att de federala myndigheterna och skolorna hade tagit ifrån oss vårt språk, och därför också borde ha ansvaret för att ge tillbaka det. Föräldrarna i Ahkwesáhsnes skoldistrikt krävde att myndigheterna officiellt skulle starta SSM-undervisning. Till slut blev det så, trots att ledningen och styrelsen ställde sig tvekande och trots att det inte fanns någon formell läroplan. Så började verksamheten och jag blev ombedd att söka jobb som lärarassistent. Det var då jag lärde känna den bästa klass jag någonsin mött under min lärarkarriär. Shakohawitha Lazore, Ahnekate:ni Adams, Ohnawa:ke Edwards, Tekarihwakhen Herne, Wahsonti:io Jacobs, Kahriihsta Benedict, Konwathara:ni Johnson, Wahioronko:he Oakes, mitt syskonbarn Taioron:iote McDonald, Wahe:shon Lazore och min son Nihahsennà:a Peters blev mina elever och min lilla familj under två års tid. Vi hade först skrivit in vår son i Ahkwesáhsne Freedom School, men av någon anledning gick det inte bra för honom där. Hans förstaspråk var mohawk, men lärarna klagade hela tiden på hans uppförande och sa att han inte arbetade ordentligt. Att han inte kunde läsa och skriva och att det helt enkelt inte gick så bra för honom. SSM-undervisningen i den federala skolan var inne på fjärde året och det var Joyce Sharrow som undervisade. Hon hade rykte om sig att verkligen kunna lära ut språket, så vi skrev in Nihahsennà:a i SSM-undervisningen. Han skulle egentligen ha börjat i trean men vi satte honom i andra klass eftersom det var den högsta årskursen som fanns vid den tiden. Just då studerade jag till grundskollärare vid State University New York i Potsdam. Det gick jättebra för honom det året, men samma dag som han skulle börja

nästa årskurs fick vi veta att det inte fanns någon SSM-klass i trean.

Det dög ju inte. Vi var en grupp föräldrar som krävde att skolan skulle fortsätta med starka språkmodeller i undervisningen. Och trots att det var en kamp, som det alltid är SSM-undervisning, fick vi föräldrar driva verksamheten vidare med motvilligt godkännande från skolans ledning. Problemet var att vi inte hittade någon lärare. Och därför avbröt jag mina studier under andra året på universitetet och började jobba i klassrummet. Det tog emot att avbryta studierna, men det var det bästa beslut jag någonsin fattat i min lärarkarriär. Jag tillbringade de kommande två åren med min grupp, och vi gjorde massor för att SSM-undervisningen skulle få uppmärksamhet. Jag spelade in mina elever och lät dem prata i radio, de lärde sig ceremonispråket, de sjöng traditionella sånger ... Gruppen blev till en stark, kulturellt integrerad verksamhet där några av eleverna för första gången någonsin ställdes inför sin identitet som rotinonhson:ni (långhusets folk). Jag hade med mig min erfarenhet av att undervisa vid Ahkwesáhsne Freedom School och att delta i långhuscereemonier. Vi lät till och med två av våra elever agera ungdomsambassadörer när Trent University frågade efter mohawktalande representanter till en stamäldstekonferens som de anordnade. Jag rekommenderade en elev som behärskade språket väl – han kom från ett hem där språket inte talades, men där en av föräldrarna var mycket stark anhängare till starka språkmodeller i undervisningen. Ahnekate:ni (Myan) Adams, som nu studerar vid Cornell University (jag ville bara nämna det ifall någon tror att det går sämre för barn som går i SSM-undervisning), imponerade på konferensdeltagarna med sina språkkunskaper och ledaregenskaper. Han bad sin vän, min son Nihahsennà:a, att följa med och hjälpa honom. Nihahsennà:a hade språket som förstaspråk och hade kunskap om kulturen. Men jag tyckte ändå det var bäst att ambassadören var en elev som kom från ett hem där språket inte talades men som ändå hade lyckats i SSM-undervisningen därför att han hade stöd hemifrån.

Det var hela gruppen. Var och en av eleverna hade starka ledaregenskaper, och jag fokuserade inte på skriftliga kunskaper, utan på de muntliga språkförmågor som jag visste att de alla hade. Taieron:iote (Kate) McDonald fick priset för ”bästa läsare (engelska)” när hon började i sjunde klass i Salmon River Central School. Shakohawitha Lazore fick i sjunde klass priset för ”bästa elev”, som tilldelas för gott uppförande och stabila betyg. Wahe:shon Lazore valdes nyligen till årets mohawkprinsessa vid New York State Fair. Tekarihwakhen är på god väg att bli en riktigt bra kock. Nihahsennà:a arbetade en tid som lärare i mohawkspråket vid Ahkwesáhsne Freedom School. Ahnekate:ni läser på Cornell och spelar i Cornells och Ahkwesáhsnes lacroselag. Han är berömd för sina färdigheter i den traditionella sporten. Det här är bara några exempel på de framgångar som elever kan få om undervisning som bygger på starka språkmodeller får tillräckligt med omsorg och stöd.

Nyligen förlorade vi Shakohawitha, bara tjugo år gammal. Han har anträtt sin färd tillbaka in i I:si Na'karon:iati (andevärlden). Jag är säker på att han fanns här av en anledning, även om vi kanske inte förstår exakt vilken uppgift han hade. Skaparen tyckte att det var dags att kalla hem honom, och vi kommer alla att göra honom sällskap en dag. Det skänker mig frid att veta att Shakohawitha kan tala sitt arvspråk när han möter vår skapare.

Det här kapitlet är tillägnat minnet av Shakohawitha (Richard) Lazore, 1990–2010.

MIN SPRÅKHISTORIA

Hana O'Regan

Jag är 39 år och har ljus hy, brunt hår och bruna ögon. Mitt utseende skvallrar inte direkt om att mina förfäder är māorier från stammen Kāi Tahu*.

Det främsta tecknet på min māoriskhet är faktiskt mitt irländska efternamn, eftersom min far var en välkänd person både inom māorisamhället och inom det nyzeeländska samhället i stort. Min identitet som māorier har alltid varit en bekymmersam fråga för mig och mina närmaste.

När jag gick i lågstadiet blev jag retad och ibland blev jag kallad för nedsättande ord med koppling till ras, till exempel ”nigger”, men jag hade ingen aning om vad det betydde. Redan när jag var liten ifrågasatte både jämnåriga och vuxna min rätt att kalla mig för māorier. Jag blev definierad efter procenttal, efter andelen māoriblod i mig, och detta skulle på något sätt motbevisa att jag var äkta māorier.

Jag har ett mycket starkt minne av rädslan och oron jag kände när jag var sex år gammal och vaknade efter en operation. Jag hade varit med om en olycka där min högra hand hade kapats av. Jag var fortfarande omtöcknad från narkosen jag hade ingen känsel i handen som de hade lyckats sätta fast igen. Jag hörde hur mina föräldrar och läkarna talade om plastikkirurgi

* Folkgruppen heter Kāi Tahu på sin egen dialekt, men Ngāi Tahu på standardformen av māorispråket. I det här kapitlet används båda formerna. Övers. anm.

och mikrokirurgi. Jag minns att jag grät och snyftade och när min mamma tröstade mig sa jag att jag inte ville ha en plasthand – jag ville ha min riktiga hand. Hon förklarade att jag hade kvar min riktiga hand trots att jag inte kunde känna den just då. Då blev jag lite lugnare men sedan brast jag i gråt igen. Det dröjde lite innan jag kunde förklara att jag var ledsen för att jag kom ihåg blodet jag hade förlorat. Jag visste att jag hade förlorat mycket blod och jag var orolig för att ha förlorat mitt mörblod. Jag ville veta om jag kunde få tillbaka det, eller om det här betydde att jag inte fick vara mörrier längre. Tidigare hade folk pratat om hur stor del av min kropp som skulle vara mörri om den skars i bitar – lillfingret, högra benet. De hade sagt det på skämt, för att göra en poäng. Men för den sexåriga flickan innebar det att hon inte längre visste vem hon var.

Nu vill jag hoppa 31 år framåt i tiden, till när min nu nioåriga dotter var sex år gammal. Manuhaea är ljusare än jag, blond och blåögd, liten och nätt och med finare ansiktsdrag än jag. Ända sedan hon föddes har jag varit orolig för det där med identiteten – jag ville av hela mitt hjärta skydda henne från pikarna och nedvärderingen som jag fick uppleva när jag var liten. Jag ville inte att min älskade lilla flicka eller hennes underbara lillebror Te Rautāwhiri som föddes ett år efter henne någonsin själva skulle behöva ifrågasätta vem de var eller bli ifrågasatta av andra. I nio år har jag väntat på att hon ska börja ställa frågorna om identitet och hudfärg som jag själv brottades med i barndomen, men de har inte kommit. Jag har sett henne springa runt med andra mörribarn i mörrimiljöer. Till och med hört henne prata om de där kännetecknen för identitet och etnicitet. Men hon har aldrig någonsin tagit upp frågan med mig om hur mycket mörrier hon är. I stället har det motsatta hänt.

Vid flera tillfällen på senare tid har Manuhaea frågat mig om människors etnicitet när de fysiskt har sett ut att vara mörrier. När hon var sex år hade vi en målare hemma som var mörri. Hon ropade på mig medan jag stod och pratade med honom och frågade på mörri: ”*He Māori rānei tērā takata*

Māmā?” (Är den där personen māorier eller inte?) Det var en chock för mig att hon behövde fråga, men jag svarade med en motfråga: ”*Tēnā, he aha ōu whakaaro.*” (Tja, vad tror du själv?)

Då svarade hon: ”*e Aua, tērā pea ekari kāore au i te tino mōhio.*” (Det kan han väl vara, men jag vet inte.) När jag frågade vidare avslöjade hon den verkliga anledningen till att hon var förvirrad: ”*He āhua Māori ia ekari kei te kōrero Pākehā ia!*” (Han ser māorisk ut, men han kan bara engelska!)

Eftersom hon och hennes bror hade växt upp med māori som förstaspråk hade hon en helt annan bild av māoriidentitet än den sexåriga flickan hade som vaknade ur narkosen trettiofem år tidigare. Dessutom har hon aldrig blivit ifrågasatt på det sätt som jag blev. När hon tittar i spegeln ser hon ett māoriansikte titta tillbaka. Själv brukade jag titta i spegeln och föreställa mig hur det skulle vara om jag såg ut som en māorier, och vad det skulle innebära. Jag tänkte aldrig på att min maoriskhet skulle kunna definieras av det jag hörde och inte av det jag såg.

Historien om Kāi Tahu språk

För att sätta min personliga resa med *reo* (språk) och identitet i kontext måste man först förstå mitt folks historiska erfarenheter och hur de har påverkat vårt arvspråk och vår kultur. Mitt folk, Kāi Tahu, är från Sydön. Vårt stamområde är det största av alla på Nya Zeeland och täcker över 80 procent av Te Waipounamu (Sydön), det vill säga ungefär 49 procent av Nya Zeeland¹.

Kāi Tahu var traditionellt halvnomader och migrerade säsongvis från sina visten för att utnyttja mångfalden av livsmedelsresurser på Sydön och närliggande öar i Södra oceanen. Deras förfäder hade migrerat från det tropiska Östpolynesien till ett land med varierande klimat – från områden med varmare mikroklimat till subarktiska miljöer längst i söder. Varje år tog de sig över Sydalperna (Kā Tiritiri o te Moana), landets högsta bergskedja. Syftet var att samla den gröna *pounamu*-stenen på Sydöns västkust (Te Tai o

Poutini). Den gröna stenen var eftertraktad och värdefull i det föreuropeiska māorisamhället och användes för att tillverka verktyg, vapen och smycken. Den exporterades under flera århundraden till Nordön och fortsatte att vara en viktig handelsvara även efter att järn och stål började användas.

Māorikulturen på norra Nya Zeeland byggdes upp kring odlingen av *kumara* (sötpotatis), en basvara som förfäderna hade tagit med sig från Östpolynesien. Men så blev det inte i söder, där klimatet är hårdare. För att kunna försörja sig var människorna i söder tvungna att färdas på längs och tvärs över hela ön och interagera med andra grupper inom stammen. Detta innebar också att när koloniseringen satte i gång och de europeiska bosättarna började komma var södern ett mycket lättare byte, med stora landområden som inte gick att försvara systematiskt. Det var lätt att lägga beslag på mark på olika sätt.

Kāi Tahu drabbades hårt av importerade epidemier, och effekterna liknade digerdödens i Europa. Vi plågades också av inbördes strider, både mellan och inom stammarna, som förvärrades av dödliga eldvapen och som ledde till en katastrofal minskning i folkmängd. Vid 1830-talets mitt var vi ett folk med få äldre och få barn och samtidigt ansåg att vi var dödsdömda. När jag som ättling till de överlevande ser tillbaka på vår historia idag förundras jag över att vi alls är kvar.

Mina förfäder överlevde trots allt detta: dödandet och döendet, fattigdomen, förnedringen i att skiljas från stammens marker och resurser, tvångssimileringen, det sociala och ekonomiska missgynnandet. Men inte nog med det. De härdade också ut i generationer tills stammen kunde återta sin plats i Sydöns och hela landets ekonomi, politik och samhälle.

En orsak till att denna ”återväxt” var möjlig är ett arv som sträcker sig tillbaka till 1849 – det så kallade Ngāi Tahu Claim (Ngāi Tahu-anspråket). Det året skrev en av våra ledare, Matiaha Tiramorehu, för första gången till brittiska kronan och uttryckte Ngāi Tahus hållning angående kronans och

statens löftesbrott och svek, och fattigdomen som hans folk led av. Det blev början till 149 års oavbrutna protester som avslutades 1998 i och med att en lag (Ngāi Tahu Claims Settlement Act) om att tillgodose anspråket stiftades.

Generation efter generation Ngāi Tahu har på olika sätt gett sina ledare stöd för att lämna in skrivelser till parlamentet, överklaga i markdomstolarna (Māori Land Courts), vittna i undersökningskommissioner och använda alla tillgängliga rättsliga medel. Som ung såg jag hur starkt denna kamp påverkade min familj och släkt. Den var alltid närvarande i våra liv, vare sig det gällde sammankomster och möten inom stammen eller diskussioner vid matbordet där hemma. Familjer skuldsatte sig för att kunna kämpa för Ngāi Tahus anspråk precis som deras föräldrar och far- och morföräldrar hade gjort före dem. Det var ett enormt personligt och kollektivt åtagande, och till slut bar det frukt. 1998 beviljades anspråket och Kāi Tahu fick ersättning för sin förlust och tilldelades andra rättigheter och tillgångar. Stammens ekonomi fick ny kraft efter att ha utvecklats med minimala medel under de gångna 20 åren.

Jag undrar ofta om Matiaha Tiramorehu och hans samtida år 1849 såg framför sig att fördrivningen av deras folk skulle leda till att vårt språk och vår kultur skulle dö ut. Jag undrar också om folk trodde att det skulle gå att väcka språket och kulturen till liv när anspråket väl hade beviljats. Hur det än var med den saken blev mitt folk en av de första stammarna där māori-språket minskade dramatiskt. Till detta bidrog att stamsamhällen kollapsade på grund av att de berövades mark, att folket assimilerades in i pākehā-kulturen (de vita nyzeeländarnas kultur), att det blev vanligt med blandäktenskap (detta sågs som en överlevnadsstrategi för stammen under senare hälften av 1800-talet) och att staten stiftade lagar och drev politik med syftet att nedvärdera och utrota māorispråket.

Kāi Tahu är nu den fjärde största stammen i landet. Vi har över 40 000 registrerade medlemmar, och enligt folkräkningen är vi 49 185 personer.² Vi är nu en viktig aktör i Sydöns näringsliv, särskilt inom fiske, markexploatering

och turism. Men trots framgångarna har allt detta haft sitt pris, och en av de största kostnaderna har också varit den tystaste – vårt *reo*, vårt språk.

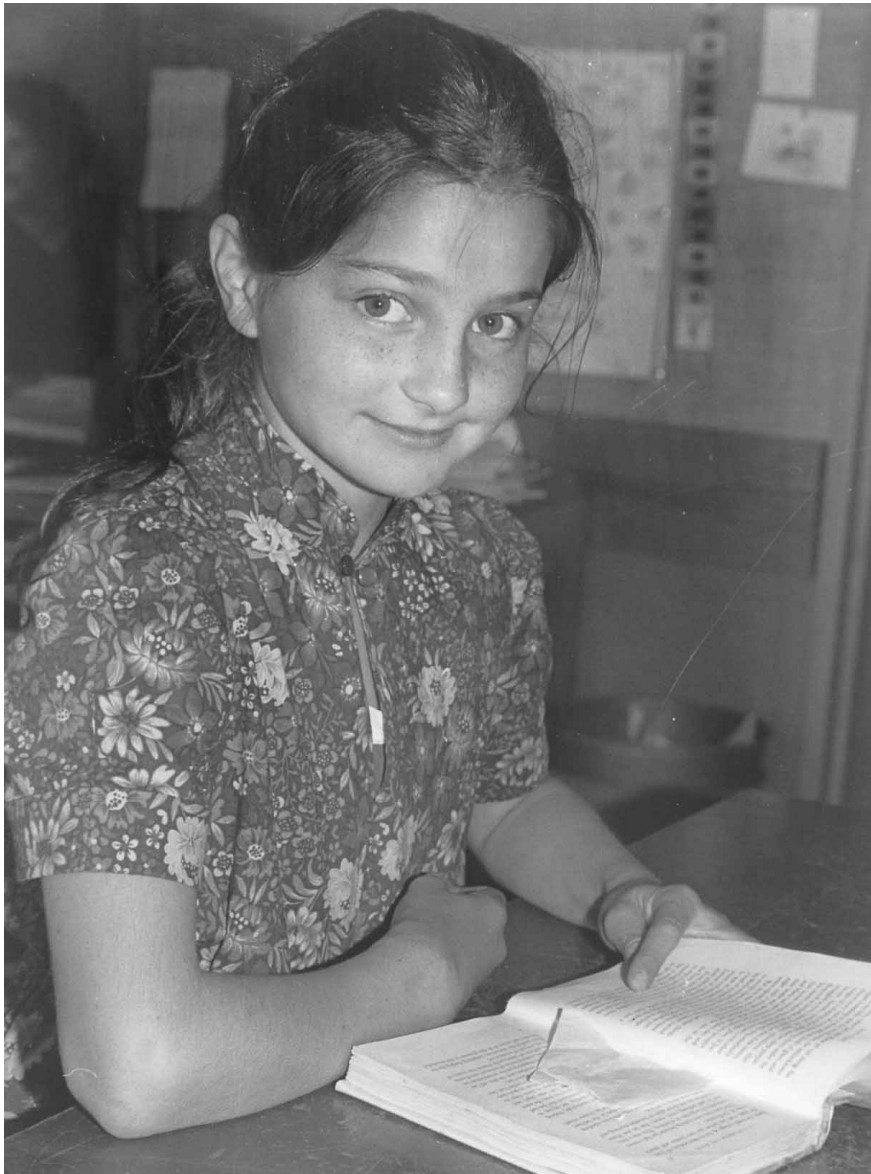
Min *whānau* (familjehistoria)

För ungefär 110 år sedan upphörde överföringen av *te reo* (språket) mellan generationerna i min *whānau* (familj). Min farmormor Rena Harawata föddes omkring 1870 i en māoritalande familj som även talade hygglig engelska. Man tror att hon växte upp med båda språken hemma, men att hon blev starkt uppmuntrad att lära sig och behärska engelska eftersom det på den tiden uppfattades som vägen till framgång. Min *taua* (farmor) Rena Ruiha föddes 1900. Hon uppfostrades enbart med engelska och kunde därför inte tala *te reo*.

Min far Tipene O'Regan minns hur han som barn satt och hörde på när hans *taua* (mormor) och hans morbrors fru Ngawara, som var av Te Arawa-släkt, talade māori, även om *taua* vid det laget inte talade språket lika flytande som sin svärdotter.

Min farmor kunde bara några få ord och tillsägelser, men hon brukade säga dem till pappa. Hon dog ett bra tag innan jag föddes. Pappa studerade māorispråket på universitetet och tillbringade många år med att fördjupa sig i kulturen och historien. Men språkstudierna fick stå tillbaka för hans politiska roll – att hävda vår stams rätt mot kronan. Det lilla av språket han kunde använde han hemma, men det var som sagt bara tillsägelser och några enkla meningar.

Efter olyckan när jag skadade handen hade jag dock turen att få tillbringa mycket tid med en lärd äldre dam, Te Aue Davis, från Ngāti Maniapoto-stammen i norr. Hon var väverska och talade *te reo* flytande. Jag fick följa med när hon reste omkring i landet och till min egen stams olika *marae* på Sydön och hon lärde mig att väva. Hon stärkte min kärlek till språket och kulturen. Som trettonåring blev jag sedan först av oss fem barn med att börja i māorisk internatskola i Auckland där Te Aue bodde.

Hana O'Regan vid 12 års ålder, Roseneath Primary School i Wellington.

Te reo māori, māorispråket, var obligatoriskt i skolan upp till sexton års ålder. Det syntes och hördes överallt omkring mig, på lektionerna och i vardagslivet. Jag trivdes inte alls i skolan, det var faktiskt fyra ganska olyckliga år, men jag är väldigt tacksam för de språkliga möjligheterna den gav mig.

Jag hade växt upp i vetskap om att jag var Kāi Tahu och vilka mina släktingar var, jag hade besökt våra *marae*, det vill säga traditionella möteshus och -byar. Jag hade även besökt många andra stammars *marae* runt om i landet. Jag hade alltid törstat efter språket och kulturen och sökt upp det lilla som fanns runt omkring mig, och jag var alltid stolt över min identitet – det var anledningen till att jag skickades till internatskolan i Auckland när jag var tretton. Därför gjorde det ont när man skrattade åt mig och talade nedsättande om mitt folk. Det stärkte min personliga önskan att lära mig språket. När jag närmade mig femton skrev jag i min dagbok att jag skulle viga mitt liv åt att hjälpa mitt folk att hitta tillbaka till sitt språk. Jag skulle hjälpa dem att få tillbaka sin röst.

Jag ansträngde mig mycket för att lära mig språket, men det var inte lätt för mig. Precis som med alla andra studier var jag tvungen att lägga mycket tid och kraft på att få bara lite bättre än godkänt. Men jag tyckte så mycket om *te reo*. Det var så lätt för mig att dyka ner i dess poesi, jag älskade hur det lät, och jag uppskattade det för den värld det öppnade för mig. När jag var sjutton tillbringade jag ett år som utbytesstudent i Thailand. Efter tre månader var jag bättre på thai än på māori, och när jag efter elva månader kom hem till Nya Zeeland igen kändes det som att jag tvingades börja om från början. Det var frustrerande att jag på tre månader i ett thailändskt språkbad hade lärt mig lika mycket som det tagit mig fyra år att lära mig av *te reo* på Nya Zeeland.

Jag fortsatte studera *te reo* på universitetet i Wellington och tog examen i māori och statsvetenskap. Kort därefter, när jag var 21, flyttade jag till Dunedin och undervisade i *te reo* vid University of Otago i fyra år. Äntligen hade

jag flyttat till mitt eget stamterritorium och börjat syssla med det jag drömt om under alla år – att undervisa i *te reo* på Sydön. Men jag var inte på långa vägar rustad för den gigantiska uppgiften.

Vinden vänder – början på rörelsen för att revitalisera Kāi Tahu

1993 anslöt jag mig till en grupp andra unga människor, alla med koppling till University of Otago, som talade Ngāi Tahu-dialekten och som höll veckolånga språkbadskurser i māori under loven. Vi började titta på situationen i stort för språket inom vår stam och hur man på olika sätt kunde vända nedgången. Vi grävde ner oss i internationell litteratur om språkrevitalisering och språkplanering, till exempel av professor Joshua Fishman. Det gjorde oss medvetna om vilket bekymmersamt läge vi faktiskt befann oss i. Vi gjorde en anekdotisk undersökning av språkhälsan i stammen, och resultaten var mycket oroande.

På Nordön fanns det många områden med möjligheter för barn att gå i skola på *te reo*, men så var det inte för vår stam. Eftersom det var få som kunde språket flytande fanns det inte heller nog med folk för att tillgodose efterfrågan på lärare runt om i regionen – i de fall där det alls *fanns* någon efterfrågan. Det fanns få eller inga områden med tillräckligt hög andel māoritalande för att det skulle gå att stärka och utveckla språket i lokalsamhället. Många av talarna hade inte kontakt med varandra, det fanns inte tillgång till läromöjligheter och man exponerades inte för språket. Allt detta bidrog till att språket förde en tynande tillvaro.

Vi kunde räkna de kvarvarande modersmålstalarna på ena handens fingrar, och när det gällde vår särskilda dialekt i söder var de ännu färre. Bland de få äldre fanns det inga som talade språket till vardags. Visserligen hade de alla växt upp med *te reo* som modersmål men de hade inte talat det i en māorimiljö på flera årtionden. Men även om de inte längre hade modersmålskunskaper var de fortfarande en rik källa till fraser, ord och kulturell kunskap.

På en del håll hade *te reo* inte förts vidare mellan generationerna på över hundra år. Det fanns därför inte särskilt många som mindes arvspråket. Några ord och fraser hade överlevt, som orden för mormor/farmor (*taua*) och morfar/farfar (*pōua*) samt ord för växter och djur som har betydelse för *mahika kai*, det vill säga insamlandet av mat och de olika platser där man kunde hitta mat under året. Men i stort sett hade vi att göra med ett språk som enligt Fishmans språkskala skulle ha kategoriserats som bortom räddning.

Enligt rapporten *Health of the Māori Language* (Māorispråkets hälsa) från 2006 var det bara 16 procent av 62 300 registrerade māorier på Kāi Tahu stamterritorium som kunde tala *te reo māori* i någon utsträckning. Genomsnittet i hela landet låg på 25 procent³. Men siffran omfattar alla māorier som bor på vårt territorium. Uppdelat efter stamtillhörighet blir bilden ännu värre. Enligt den officiella statistiken är det ungefär 13 procent av Ngāi Tahu som i någon mån kan *te reo*, men vi som är Ngāi Tahu och talar *te reo* tror att siffran är betydligt lägre. Vi misstänker att undersökningen inte tar hänsyn till att vissa tror att de kan språket bättre än de faktiskt gör.

Det låter kanske elakt, men det är mer ett uttryck för desperation än kritik, eftersom jag är en av mycket få Ngāi Tahu som aktivt deltar i arbetet för att revitalisera vårt språk och för att barn ska växa upp med *te reo*. Faktum är att det råder stor brist på människor som behärskar språket tillräckligt bra vid våra stamsammanskomster, i våra ritualer och till och med bland våra ledare. Förlusten av språket har starkt påverkat hur vi ser oss själva som folk och hur andra ser oss. Māorier i andra delar landet, och ibland även akademiker och journalister, har ofta gjort narr av oss och skämtat om oss och tyckt att vi inte är riktiga māorier.

När jag var barn och tonåring på Nordön fick jag höra att mitt folk var plastmāorier, låtsasmāorier och hobbymāorier. En del påstod att det inte fanns några māorier alls på Sydön, så det var inte ens rimligt att påstå att man tillhörde en stam som kom därifrån.

1995 var vi klara med grunden i vår strategiska språkvision för Kāi Tahu, *Kotahi Mano Kāika – Kotahi Mano Wawata* (tusen hem, tusen drömmar). Målet var att åtminstone tusen hushåll skulle tala *te reo* hemma år 2025. På det sättet skulle tusen ambitioner förverkligas. Vi var mycket stolta över vår vision och vi sökte och fick stöd av stammens politiska församling. Snart tillsattes en språkansvarig i stamorganisationens utbildningsenhet. Det var många och betydelsefulla milstolpar, men de var bara en droppe i havet när vi tittade på helheten och funderade på vad som faktiskt krävdes för att åstadkomma en språklig omvälvning. Folket själva var vårt största hinder, tillsammans med det som är det värsta hindret för alla världens språkrevitaliseringsrörelser – apatin.

Vårt folk sa att de ville ha *te reo*. De ville att deras barn skulle få möjlighet att lära sig men de ville helst inte behöva göra något själva för att åstadkomma det. Inte heller var de så värst intresserade av att höra om hur snabbt den globala språkförlusten fortskred och hur många hotade språk som dog ut varje vecka världen över. Apatin och dess nära släkting okunskapen är än idag den största utmaningen för arbetet med språkrevitalisering, och tyvärr verkar den situationen bara bli värre och värre.

I snart femton år har jag tillsammans med andra arbetat med att främja och bidra till Kotahi Mano Kāika-initiativen, samtidigt som jag har undervisat vid stammens *hui* (sammankomster) och föreläst i *te reo* vid Otago University och senare vid Christchurch Polytechnic Institute of Technology i Canterbury. Tolv år efter att strategin officiellt inleddes hade vi haft vissa framgångar när det gällde kritisk medvetenhet och språkplanering, men vi hade bara fått upp antalet māoritalande hushåll till ett par dussin. Det var långt till de tusen vi hade föresatt oss.

Jag hade hoppats att kunna stödja strategin genom att själv skaffa ett dussin barn som jag kunde uppfostra till att tala māori, gifta bort dem (utan deras vetskap förstås) med andra māoritalare och till slut ha en mängd barnbarn som sprang runt benen på mig och talade flytande māori. Den

planen fick sig en törn när jag var 25 år och en specialistläkare sa att jag nog inte skulle kunna få barn på grund av min endometrios. Efter att diverse tråkiga saker hade hänt i mitt liv tog jag mig vid 29 års ålder en ny funderare på hur jag själv kunde bidra till Ngāi Tahu-språkstrategin. Jag gjorde upp en femårsplan om att jag skulle bli fosterförälder åt Ngāi Tahu-barn och låta dem växa upp med språket i hemmet. Jag gav mig själv fem år att nå målet, och förklarade min övergripande plan för min dåvarande partner när vi blev tillsammans i september samma år. I oktober blev jag gravid med vår dotter Manuhaea Rena Mamaru O'Regan, som föddes den 3 juli 2003.

En ny generation föds

Trots alla år då jag undervisat, skrivit dikter på māori, komponerat visor på māori och deltagit i debatter på māori var jag inte beredd på ögonblicket då jag första gången höll mitt barn i famnen. Eller för den delen på alla ögonblicken därefter – när jag lärde mig att bada henne, byta på henne, rapa henne och amma henne. Jag hade lovat mig själv och henne att jag skulle uppfostra henne med *te reo* och se till att hon aldrig skulle behöva kämpa för sitt språk som jag hade fått göra. Jag åtog mig att bara tala māori med henne och jag förmanade hennes pappa att försöka lära sig, så att han kunde stötta användningen av *te reo* hemma fast han inte kunde māori.

Men när det blev dags begrep jag snabbt att jag inte kunde tillräckligt mycket av språket. Det handlade inte bara om ordförrådet utan även idiom, uttrycken och ömhetsfraserna. Jag visste inte vad det hette när man masserar magen på ett barn så att det ska prutta eller klappar på ryggen så att det ska rapa, jag visste inte hur man sa ”Upp med benen så att jag kan torka av dig”. Den sortens konstruktioner eller meningar hade jag ju aldrig behövt använda i föreläsningssalen eller med mina jämnåriga!

Nu insåg jag också vad det var jag begärde av mina stamfränder. Jag hade förmanat och predikat om att man måste tala språket hemma med sina barn

Medsols nedifrån och från vänster: Manuhaea Rena (fyra år), Sandra O'Regan, Hana O'Regan, Tipene O'Regan, Te Rautawhiri Mahaki (tre år).

från att de föds, att göra ett åtagande och hålla fast vid det – men jag hade inte haft den blekaste aning om hur svårt det var att göra det i vardagen. Jag hade skrivit böcker om språk i hemmet, med rätt fraser och konstruktioner, men jag hade aldrig funderat på hur det skulle gå till att ta hjälp av de böckerna mitt i ett blöjbyte.

Nu tänkte jag också – jag som ändå hade förmånen att kunna språket såpass bra – på hur mycket svårare det skulle vara för dem som inte hade fått samma exponering för språket. Tusen Ngāi Tahu-hushåll som talade *te reo* kändes mer utom räckhåll än någonsin.

Varje dag kämpade jag för att hålla fast vid mitt löfte att bara tala māori med barnen. Den māori jag hade exponerats för som barn, som andra-språkstalare av *te reo*, bestod av en uppsättning tillsägelser, grundläggande räkneord och en handfull sånger. Jag var vuxen (strax över tjugo) innan jag började tala māori i vardagssammanhang. Vårt hushåll innebar också vissa utmaningar. Barnens pappa talade bara engelska, så vi följde principen ”en förälder – ett språk”. Inte för att vi hade mycket annat att välja på. Men trots de här svårigheterna kunde våra barn tala både māori och engelska flytande när de blev större.

Båda barnen började med att tala māori, och det förblev deras dominerande språk upp till treårsåldern. Deras första ord, första meningar och första sånger var milstolpar som vi firade, och glädjen och upprymdheten blev ännu större eftersom de alla var på māori. Glädjeämnena och milstolparna fortsatte att komma, år efter år, men oron började växa i takt med att engelskans påverkan på arvspråket blev allt större. Utmaningen i vårt hushåll just nu är att behålla *te reo* som huvudsakligt kommunikationsspråk.

För närvarande är läget så här:

- Jag har ännu aldrig talat engelska med barnen (med undantag för fyra protestmeningar).

- Māori har varit det främsta kommunikationsspråket mellan mor och barn under de senaste nio åren.
- När barnen var 4,5 respektive 5,5 år började engelska ord dyka upp när de pratade med varandra och orden har med tiden blivit fler och fler.
- Sedan 5,5 års ålder har min son vid flera tillfällen sagt korta meningar på engelska till mig i protest eller för att retas.

Om jag ska vara ärlig så hör jag hur mina barn kämpar varje dag, precis som jag själv gör. Engelska är så mycket lättare för dem i så många sammanhang. Det är engelska som de hör oftast och det är engelska som de flesta omkring dem talar. Jag, som är deras främsta förebild när det gäller *te reo*, måste kämpa för att hela tiden ge dem det som krävs för att de ska kunna använda språket funktionellt, och jag är rädd för att jag håller på att förlora den kampen.

Språkets bevarande som slagfält

I slutet av 2011 förändrades situationen för vår familj drastiskt eftersom jag och barnens pappa separerade. Sedan dess har jag och barnen levt som en familj på tre personer. Jag är fortfarande fast besluten att det är māori som jag och mina barn ska tala i vårt hem. Men min beslutsamhet prövas dagligen på grund av den frustration jag upplever. Ofta för att jag fortfarande begränsas av mina andraspråkskunskaper i *te reo* och för att barnen alltmer tenderar att byta till engelska. Jag måste fortfarande kämpa för att uttrycka och förklara saker på *te reo* som jag aldrig har behövt förklara förr, till exempel:

Vart tar badvattnet vägen?

Det åker ner för en lång, rund sak med hål i (ett rör).

Vad är en lång, rund sak med hål i?

Det är den som tar vattnet någon annanstans.

Vem är det som tar dit det?

Nej, det bara rinner igenom.

Till Pāpātuanuku (Moder Jord)?

... Ja, jo – fast till stora dammar där det kan göras om till bra vatten igen.

Hur blir det omgjort?

Vid sådana tillfällen brukar jag undvika att gå in på hur oxidering används för vattenrening, och försöker hitta en annan strategi för att avleda dem från frågorna. Visserligen brukar jag kunna slingra mig ur – åtminstone hittills – men det innebär också att de interaktioner jag kan ha med mina barn är begränsade jämfört med om jag hade använt mitt förstaspråk engelska. Situationerna förvärras av att jag inte verkar kunna utöka mitt språk lika fort som de utvecklar sitt och lär sig mer. Och eftersom jag till vardags är deras främsta förebild och förmedlare när det gäller språket så blir jag mer och mer orolig för om det kommer att vara hållbart för oss att fortsätta prata *te reo* hemma.

När Manuhaea började skolan i juli 2008 började språkbytet att gå ännu snabbare i vårt hem. Jag valde att sätta henne i en tvåspråkig klass i en vanlig skola, i stället för en av de två SSM-skolor* som fanns att tillgå. Det gjorde jag på grund av återkoppling från andra föräldrar, som sa att barnen i språkbadsskolorna ofta bytte till engelska på lekplatsen och utanför undervisningssituationen. Den forskning jag hade läst framhöll att språket i hemmet var den viktigaste enskilda faktorn för att bibehålla ett språk. Därför valde jag skolan där min bästa väns dotter Te Aotahi gick så att min dotter skulle

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

ha en māoritalande kompis. Te Aotahi är fyra år äldre än min dotter och talade enbart māori under sin uppväxt.

Men veckorna gick, och frestelserna från den nya engelskdominerade språkmiljön blev allt större. Manuhaea började utforska saker och ting och ta med sig sin nya kunskap till interaktionerna därhemma som vi hade brukat sköta på māori. Jag hörde henne säga till sin bror: ”Vet du att *rorohiko* (dator) heter ”computer” på pākehā (engelska)?” och så vidare. Jag hörde hur hon började hitta på och sjunga sånger för sig själv på engelska, vilket hon tidigare hade gjort på māori. Den här nya världen var spännande för henne. Och hon förmedlade stolt all ny kunskap till sin lillebror Te Rautāwhiri, som också gärna ville lära sig. Visserligen fortsatte de att välja māori i de flesta interaktioner, men fler och fler engelska ord började dyka upp i de māoriska meningarna och fraserna. Snart blev det hela meningar och diskussioner på engelska.

Min reaktion på denna förändring var inte akademisk och utgick inte från vad som enligt litteraturen var bäst att göra. Jag blev mer och mer orolig för språkbytet och korrigerade deras språkval hela tiden – jag sa jämt och ständigt åt dem att *kōrero māori* (tala māori). Jag ville att de skulle kunna engelska och vara helt tvåspråkiga, men jag såg hemmet som en helig sista bastion där vi kunde begränsa engelskans dominans. Det var minst sagt nedslående att se hur palissaderna som jag i mitt huvud hade byggt upp för att skydda vårt språk började rämna.

Jag var ständigt på min vakt, jag fräste och rättade dag som natt. Om jag hörde ett engelskt ord under ett samtal påminde jag barnen strängt, med ilska och besvikelse i rösten, att tala *te reo*. Jag vill understryka att jag verkligen inte tyckte om mitt eget beteende och att jag grubblade kvällarna i ända och förebrådde mig själv för mina egna reaktioner. Jag ville vara glad för barnens skull och stödja deras språkutveckling på båda språken. Men jag kände mig tvehågsen eftersom jag visste hur språkbytesprocessen går till, och hur svårt det var att bevara ett arvspråk i vår situation.

Jag frågade mig varför jag var så rädd för engelskan. Var det de vassa tänderna och det hårda bettet? Var det de vida vingarna som skymde solen? Eller var det engelskans blotta väldighet som skrämde mig så att jag fruktade att den skulle knuffa mig ur huset med sina enorma svängande höfter så fort den kom in genom dörren? Eller var jag rädd att dess många vänner skulle ta över vår trygga vrå och dränka mina rop med sina skråniga, myndiga munnar? Språket jag var så rädd för var ju faktiskt mitt eget modersmål – det var på det språket jag själv hade lärt mig allt om världen. Varför kände jag mig så hotad av det i mitt eget hem? Min enda förklaring var det jag själv hade fått uppleva som andraspråkstalare av māori på Nya Zeeland:

- Där vi bodde var det mycket lättare att tala engelska.
- Det fanns många fler resurser för att stödja utvecklingen av engelskan och engagera barnen.
- Engelska var det språk som de flesta omkring dem talade.
- Engelskan dominerade alla medier och all modern teknik.

Jag hade länge förmanat mina barn att de måste stå starka i sitt åtagande att tala *te reo* – med traditionella ordspråk om att vara beslutsam, om att kämpa mot alla odds, om att aldrig ge sig och så vidare. Från späda ålder hade de fått höra att vi måste hålla vårt språk vid liv och att vi hotades av språkförlust. Från tre och fyra års ålder brukade de säga till andra att de måste tala *te reo* om inte stammens språk skulle dö! De stackars barnen bar tyngden av sitt språks överlevnad på sina axlar innan de ens kunde bära en ryggsäck. Som deras mor är jag inte stolt över att jag, oavsiktligt eller inte, lade en ny börda på mina barn när allt jag ville var att de skulle slippa bära bördan av att berövas ett språk.

Jag är inte säker på om de verkligen förstår varför det här är så viktigt för deras māmā – de vet bara att det är en av sakerna som är viktigt för māmā!

Te Rautawhiri Mahaki Mamaru-O'Regan (fem år).

Själva bryr de sig inte om ifall det är māori eller engelska som kommer ur munnen på dem, bara de får förmedla det de har att säga – så vad tjafsar jag om? Språkforskaren Colin Baker påminner oss om vilken roll ens språk (ett eller flera) spelar i det här avseendet:

För barnet är språket ett medel, inte ett mål [...] Språket är ett färdmedel som tar en vidare längs informationsutbytets och den sociala kommunikationens väg.⁴

Varför skulle jag oroa mig så länge de fortfarande hade förmågan att kommunicera på māori? Jag prövade mina antaganden och rädslor en kväll för tre år sedan när jag fyllde på vatten i badkaret åt dem. När de var i badet låtsades jag gå därifrån, men gömde mig i stället bakom dörren. Jag ville få reda på hur de kommunicerade när inte jag var med. Jag stod gömd där i tjugo minuter – en paranoid mamma med språkdille som spionerade på sina två små barn.

Min son Te Rautāwhiri frågade sin syster: ”*Ko wai tō whāiaipo Manuhaea?*” (Vem är din pojkvän, Manuhaea?)

”*Kāore ōku whāiaipo*”, svarade hon. (Jag har ingen pojkvän.)

”*Āe rā, he whāiaipo tōhou, e mōhio ana au*”, envisades hennes bror. (Jo då, det har du, jag vet det.)

Efter en stunds hetsig och informationstyngd diskussion frågade Manuhaea: ”*Kai hea rā ā Māmā?*” (Var är māmā?) Och så blev jag tagen på bar gärning när ett litet huvud dök upp bakom dörren. Generat försökte jag hitta orden för att förklara vad jag höll på med för mina barn, då fem och sex år gamla. Jag hade faktiskt bara hört ett enda engelskt ord under hela samtalet – ordet ”marry” (gifta sig).

Hade jag rätt i mina misstankar om deras språkpreferenser om de fortfarande valde māori för att kommunicera i en så personlig och informell

Te Rautawhiri Mahaki Mamaru-O'Regan (sju år) och Manuhaea Rena Mamaru-O'Regan (åtta år).

kontext? Eller var arbetet som krävdes för att deras arvspråk skulle slå rot redan fullbordat, och språket skulle blomstra utan mitt eviga tjat? De kanske faktiskt bara experimenterade med sitt andraspråk, engelskan? Pessimismen fortsatte gnaga och jag tänkte på alla de andra jag kände som hade upplevt liknande språkbyten och aldrig återvänt.

Jag nämnde förut att mina barn, när jag frågar dem vad som kommer att hända med vårt språk om vi inte talar det, båda utan tvekan svarar: ”Det kommer att dö.” Men är det ett uttryck för deras egen förståelse av språkbevarande och orsakerna till språkförlust, eller är det bara ett svar på deras mammas indoktrinering? Svaret är utan tvivel det sistnämnda. Men det besvarar inte frågan: vad ska man annars göra? Är det rätt att lämna sitt arvspråk åt slumpen i en tid när språken runt om i världen dör ut som aldrig förr? För mig och min familj, och kanske för andra som försöker revitalisera ett hotat arvspråk i sitt hem, är frågan var gränserna för språkets bevarande går. Och hur strängt vi måste vakta dem.

När barnen börjar visa vilket språk de föredrar kan föräldrarna bara agera varsamma trädgårdsmästare. De kan uppmuntra, de kan skapa tillfällen och möjligheter, men sällan bestämma, styra eller driva på en tonårings språkliga liv.⁵

Språkblandning är vanlig och förväntad under den tvåspråkiga utvecklingens tidiga stadier. Men många föräldrar tycker inte om att höra barnen blanda två språk ... Föräldrarna kan hjälpa till med uppdelningen av språken genom att göra och inte göra vissa saker. Det viktigaste är att inte kritisera eller ständigt påpeka misstag och avslöja att man är ängslig och bekymrad.⁶

Jag gjorde alltså allting fel. Dels var mina barn starkt medvetna om min oro

för vårt folks och vår familjs språkförlust, dels blev de ständigt rättade när de talade.

I ett kapitel med titeln ”Stemming a Bilingual Rebellion” (Att hindra ett tvåspråkigt uppror) sätter Kendall King och Alison Mackey den här kampen i perspektiv. De påminner oss om hur svårt det kan vara att få fyraåringar att bete sig som man vill, och att det därför rimligtvis är lika svårt att styra vad de säger. King och Mackey ger följande råd:

Det viktigaste är nog att inte låta språket bli ett slagfält [...] låt inte språket bli spelplatsen för maktkamper mellan dig och ditt barn.⁷

Hemmiljön som jag hade skapat var inte riktigt ett slagfält, men kanske en liten hage med elstängsel runt om. Och med barnens mor i ett vaktorn dygnet runt ifall någon skulle försöka bryta sig ut! Jag agerade inte alls som experterna rekommenderar. Men för mig är den viktiga frågan: var det jag gjorde faktiskt nödvändigt eller inte?

Idag har mina barn just fyllt åtta och nio och de är fortfarande funktionellt tvåspråkiga. Deras starka känsla av kulturell och personlig identitet är rotad i ett māoriskt sätt att se på världen. De talar fortfarande enbart māori med mig och några andra personer i vår nära vänkrets. De *kan* fortfarande tala māori om de vill – så min ängslan kanske är ogrundad och överdriven. Och jag borde kanske ta bort stängslet, eller åtminstone stänga av elen!

Jag vet inte var min oro kommer ifrån. Jag är medveten om att situationen för vår familjs språkhistoria – att det finns en generation som talar māori som förstaspråk – när som helst kan förändras. Mina 24 år av formell språkutbildning och ansträngningar att uppfostra mina två barn på *te reo* hänger på en skör – om än hårt flätad! – tråd. Det enda som krävs för att arbetet ska omintetgöras är att mina barn väljer att inte uppfostra sina egna barn på *te reo*. Då får mina barnbarn börja om från början, om de ens har lust att lära

sig. En enda generations val att inte tala, lyfta fram och föra vidare ett språk är en dödsdom för det språket. Om *te reo* alls har någon chans så ligger den chansen i händerna och hjärtat på enskilda personer, och allt beror på om de har viljan och förmågan att göra något åt saken.

När det gäller mitt folk, min stam, så fortsätter vårt språk att dö och majoriteten väljer att låta det hända. Jag och andra som uppfostrar våra barn att tala *te reo* hemma vädjar uppriktigt men vi hörs knappt för de politiska frågor som främst diskuteras i vår stam. Jag kan bara hoppas att vi blir hörda innan det är för sent.

Jag fortsätter att hoppas att mina förfäders kamp för Ngāi Tahu-anspråket och uppoffringarna de gjorde då inte kommer att vara förgäves – och att vi inte blir en stam som visserligen förenas av vår härkomst, men som har förlorat det språk som bär vårt kulturarv inom sig. Jag fortsätter att hoppas att vårt folk återigen ska vilja fira och omfamna språket som en central del av vår kultur och vårt arv. Jag tror inte att vi någonsin igen kommer att få uppleva att alla Kāi Tahu kan tala språket, även om jag gärna blir överbevisad. Men jag hoppas och drömmer om att alla som vill lära sig språket har möjligheten att göra det. Och att alla – de som talar språket, de som lär sig det, de som inte talar det – kan stödja och se värdet i att språket fortsätter växa och utvecklas.

Själv kan jag inte tänka mig något bättre än att få förmånen att leva till mogen ålder och sitta på verandan till mitt hus eller min *marae* med min bästa vän, Kāi Tahu-språkaktivisten Charisma Rangipunga, och berätta ”krigsminnen” om *te reo* för varandra. Våra respektive barnbarn och till och med barnbarnsbarn ska leka omkring oss och kivas, retas och sjunga på *te reo*. Alla ska de veta vilka de är och vara stolta över sin Kāi Tahu-identitet. De ska ha förfädernas språk till sitt förfogande som en naturlig och positiv del av vilka de är och vilka de vill vara. Alla ska de vara medvetna om hur viktigt det är att språket överlever och bevaras, och vilken roll de själva spelar i att båda sakerna lyckas.

Och oron då? Pessimismen, rädslan och smärtan över att språket går förlorat? När tiden är inne för mig att lämna denna värld kommer jag inte längre att känna någon oro och rädsla, för jag kommer att veta att jag har gjort allt jag kunnat. Jag och mina vuxna barn kommer att fnissa tillsammans åt hur gnatig och överbeskyddande jag var i mina ”krigardagar”. Och de kommer förhoppningsvis att förlåta mig för mitt spionerande, min vresighet och mina domedagspredikningar. Medan jag glider bort kommer deras sista ord till mig på *te reo* klinga lika ljuvt i mina öron som deras första ord till mig gjorde, och jag kommer att känna samma stolthet, hopp och glädje som jag gjorde då. Mitt språk kommer att ha överlevt, dess överlevnad kommer att vila tryggt i händerna på nästa generation. Vi kommer att ha lärt oss läxorna från vårt förflutna, och veta vad som krävs för att trygga framtiden för *te reo*. Känn ingen press, älsklingar – språkets öde ligger i era händer! Känn ingen press!

SLUTNOTER

- 1 *Te Puni Kōkiri*, <http://www.tpk.govt.nz/en/region/te-waipounamu> (läst den 5 april 2010).
- 2 *Statistics New Zealand*, QuickStats About Māori, Census 2006/Tautauranga 2006, <http://www.stats.govt.nz/Census/2006CensusHomePage/QuickStats/quickstats-about-a-subject/maori.aspx> (reviderat den 27 mars 2007 March 27, 2007).
- 3 *Te Puni Kōkiri*, 2008.
- 4 Colin Baker, *A Parents' and Teachers' Guide to* (Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2000), 64.
- 5 *Ibid.*, 65.
- 6 *Ibid.*, 63–64.
- 7 Kendall King and Alison Mackey, *The Bilingual Edge* (New York: Harper Collins, 2007), 240–241.

8: Hawaiiska

E PAEPAE HOU ‘IA KA PŌHAKU: SÄTT STENARNA PÅ PLATS I HUSGRUNDEN*

William H. Wilson och Kauanoë Kamanā

E paepae hou ‘ia ka pōhaku i pa‘a maila ka hale e ho‘olulu ai. ”Sätt tillbaka stenarna i husgrunden och bygg ett hus där, en trygg hamn för vårt språk och vår kultur.” Så lät stridsropet på 1970-talet. Vi och våra två barn, Hulilauākea och hans syster Keli‘ihoalani, har varit med om att bo i ett sådant ”hus”. Stenarna till husgrunden fanns kvar efter äldre generationer, men det var ett hårt arbete att sätta dem på plats och bygga huset så att man kunde bo där i lugn och ro.

I hawaiisk tradition betraktas huset, *hale*, som en levande varelse. Huset föds fram av dem som bygger det och välkomnas in i människornas värld genom att man skär av dess *piko*, navelsträng. Förr i tiden var *piko* ett knippe takhalm ovanför dörren som man högg av med en skarvyxa medan man uttalade en särskild välsignelse.

* Citatet kommer från Larry Kimuras poetiska uppmaning *Auē Nā Ali‘iĒ* (O hövdingar).

Andra rubriker i det här kapitlet kommer från hawaiisk tradition. Man hittar många av dem i boken *Olelo No‘eau: Hawaiian Proverbs and Poetical Sayings* (Hawaiiska ordspråk och poetiska talesätt) av Mary Kawena Pukui.

Idag har vår gren av rörelsen för revitaliseringen av hawaiiiska språket, här i Hilo, modifierat den gamla traditionen. Ovanför dörren till det nya hemmet hänger vi ett flätat band av olika växter som symboliserar våra förhoppningar för husets invånare. *Koa* för mod, *liho lehua* för ståndaktighet, *kukui* för upplysning, *laukahi* för enighet. Vi högtidlighåller tillfället genom att hugga av bandet, *piko*, med en skarvyxa, läsa böner och offra mat. Ceremonin kallas '*oki piko*, och syftet är att trygga glädjen och hoppet för vår växande population av familjer i Hiloområdet på ön Hawai'i som talar hawaiiiska i hemmet.

För ungefär trettio två år sedan "föddes" för första gången ett modernt hawaiiisktalande *hale* när vi bestämde oss för att tala enbart hawaiiiska med varandra inför att vårt första barn Hulilauākea skulle födas. Det var ingen lätt sak – på ren viljestyrka skulle vi bryta oss loss från språknormerna i vårt lokalsamhälle. Vi var nästan 30 år gamla och vi talade hawaiiiska med äldre människor så ofta vi kunde. Vi hade till och med börjat kräva att studenterna på våra universitetskurser skulle tala enbart hawaiiiska. Men hemma, i privatlivet, talade vi engelska med varandra, precis som de flesta hawaiiianer i vår generation.

Det blev en jobbig vecka på studenthemmet Hale Kāwili när vi högg av den *piko* som band oss till vår mörka och begränsande men välbekanta, engelskspråkiga livsmoder. Det fanns ännu inga andra unga par som hade ett hawaiiiskspråkigt *hale*. När någon av oss började tala enbart hawaiiiska till den andra blev stämningen obekvämt och frustrerad, och så återgick vi till engelska. Så höll det på i en vecka, men andra veckan började det efter mycket uthållighet och disciplin att gå bra. Och sedan dess har vi bara pratat hawaiiiska med varandra.

Att vi som par pratade hawaiiiska med varandra gjorde att våra barn kunde växa upp med hawaiiiska som förstaspråk, vilket ingen i Hilo hade gjort på minst två generationer. Det blev också den främsta kraftkällan i arbetet med att bygga upp fler och fler *honua*, landskap, där hawaiiiskspråkiga *hale* kunde uppstå. Idag finns det över femtio familjer i Hilo där åtminstone en förälder

och ett barn talar enbart hawaiiiska med varandra. Det finns många fler familjer som åtminstone delvis talar hawaiiiska med sina barn hemma. Och det blir fler och fler av båda grupperna.

***Ka nohona i kahi hāiki* – att leva på det trånga stället**

Vårt hawaiiiskspråkiga hems födelse föregicks av en lång tid i *kahi hāiki*, ”det trånga stället”, som livmodern med ett poetiskt uttryck kallas på hawaiiiska. Vi hade två skarpt avgränsade identiteter som utvecklades var för sig. Men sedan, när vi var unga vuxna, förenades de och fokuserades på språkrevitaliseringens utvidgade värld.

Den ena av oss två, Kauanoë, är hawaiiiska och växte upp i en väldigt hawaiiisk miljö. Större delen av året bodde hon i storstaden Honolulu och umgicks där i hawaiiiska kretsar. På somrarna återvände hennes familj till den lantliga miljön på ön Moloka‘i. Det var ett ganska idylliskt liv fyllt med kärleksfulla föräldrar, kusiner, fastrar och mostrar och farbröder och morbröder, stora *lū‘au*-fester, kyrkobesök, musik och en unikt trygg skolgång i den helhawaiiiska Kamehameha-skolan. Kauanoës föräldrar och far- och morföräldrar talade hawaiiiska, men varken Kauanoë eller hennes mycket äldre storebror kunde tala språket.

1951, när Kauanoë föddes, hade det hawaiiiska språket sedan länge bara använts i sånger, i vissa kyrkosammanhang och då och då av mor- och farföräldrar i situationer där barn inte var inblandade. Men de hawaiiiska orden fanns ändå överallt – i namnen på maträtter, växter och djur, i efternamn och gatunamn. Och som en del av vardagsspråket i ursprungshawaiiianernas variant av Hawai‘is särpräglade kreolengelska, som brukar kallas ”pidgin”. Att använda hawaiiiska språket genom pidgin räckte som etnicitetsmarkör för Kauanoë. För många ursprungshawaiiianer fyller pidginspråket fortfarande denna funktion. Men senare i Kauanoës liv skulle saker och ting komma att förändras.

Bill är inte hawaiiian. Han föddes på Hawai‘i och bodde på öarna tills han

(Vänster till höger) Kauanoë, Hulilau, Keli'ihoalani och Pila vid en släktsammankomst på Kaua'i 2009. Foto från Kauanoë Kamanā.

gick i mellanstadiet. Sedan flyttade hans familj först till Danmark och Tyskland och därefter till delstaterna Kansas och Oklahoma på det amerikanska fastlandet. Hela sin tonårstid saknade Bill Hawai'i. Samtidigt blev han van att vistas i miljöer med många språk och kulturer. Han började försöka lära sig hawaiiska på egen hand och när han kom tillbaka till Hawai'i sista året i high school gick han kvällskurser i hawaiiska. Men han upplevde främst Hawai'i genom *haole*, vita människor, och vistades inte i de hawaiiska miljöer som Kauanoë levde i.

Kauanoë läste franska medan hon gick i skolan på Kamehameha. Vid den tiden uppmuntrades man inte att lära sig hawaiiska där. High school-tiden blev svår, Kauanoës mamma dog när hon gick i nionde klass, och hon och hennes

pappa hade svårt att anpassa sig till sin nya tillvaro. Efter high school studerade Kauanoe databehandling på Kapi'olani Community College och arbetade på sin kusins fabrik, där man tillverkade babyfiltar med Hawaiitema.

Hihia Nā Makau O Ke Aloha – våra trådar snärjs in i varandra

Vi träffades till slut när vi läste hawaiiiska vid University of Hawai'i i Mānoa. Bill kom dit först. Han var utbildad biolog och hoppades få arbete som genforskare på någon av sockerrörsodlingarna. Sitt intresse för hawaiiiska språket ägnade han sig åt på fritiden.

Kauanoe var klar med sin utbildning på Kapi'olani Community College och hade börjat på University of Hawai'i för att studera hawaiiiska språket och hawaiiisk kultur. 1970-talet var tiden för den hawaiiiska renässansen och unga människor med olika etnisk bakgrund, men framför allt ursprungshawaiianer, slöt upp kring Hawai'i:s särart. Kauanoe inspirerades att lära sig hawaiiiska när hennes pappa lyssnade på ett hawaiiiskt radioprogram som gjordes av studenter och lärare i hawaiiiska språket vid University of Hawai'i. Snart började hon och Bill, eller Pila som han heter på hawaiiiska, hjälpa till med att värva äldre människor till programmet.

Vi fortsatte båda att studera hawaiiiska ett fjärde år. Det var en tid då utbildningen och forskningen i hawaiiiska språket och hawaiiisk kultur och historia utvecklades starkt. Kauanoe var med om att skriva förslaget till utformning av kandidatprogrammet i Hawaiiistudier, och hon var också bland de första som tog examen från programmet. Bill övergav biologin och studerade i stället hawaiiisk och polynesisk lingvistik som huvudämne.

Vi förenades av vårt intresse för hawaiiiska och bestämde oss att vi tillsammans skulle arbeta för att stärka språket. Ett bra hawaiiiskt lexikon fanns redan, men det fanns inte så stor kunskap om hur språket var uppbyggt. Och undervisningen i hawaiiiska fungerade inte så bra. Vi ville lära oss mer och när möjligheten dök upp sökte och fick vi tjänster som forskarstudenter i ling-

vistik. Bill undervisade i hawaiiiska vid institutionen för indo-pacifiska språk. Kauanoë arbetade som expert på hawaiiiska språket i ett forskningsprojekt om den hawaiiiska kreolskans ursprung under ledning av Derek Bickerton.

Förutom vår formella utbildning fortsatte vi också att lära oss språket på egen hand. Tillsammans med vår hawaiiisklärare Larry Kimura besökte vi äldre människor på platser där all interaktion tidigare hade skett på hawaiiiska, och talade språket med dem. Kauanoë gick med i Nā Pualei O Likolehua, en *hālau hula* (hulaskola), och hennes åtagande gentemot kulturen och traditionen växte. Vi var båda aktiva i studenternas språk- och kulturorganisation Hui Aloha ‘Āina Tuahine. Vi började undervisa på kvällskurser i hawaiiiska och som volontärer vid Punahou-skolan i Honolulu.

Det hade blivit inne med hawaiiisk musik i vår generation. Honolulu var fullt med hawaiiiska fester och nattklubbar där våra vänner uppträdde. Publiken, som bestod av språk- och hulastudenter, gjorde ofta improviserade framträdanden som var en lika stor del av showen som musikerna. Vi deltog också i mer seriösa aktiviteter. Tillsammans med Larry Kimura, äldre hawaiianer och andra unga lärare gick vi med i den nybildade organisationen ‘Ahahui ‘Ōlelo Hawai‘i. Vi gjorde även andra saker för att lyfta fram hawaiiiskan och se till att fler lärde sig språket.

Vi gifte oss 1976. Bill var nästan klar med sin doktorsavhandling, men lämnade sin doktorandtjänst för att börja arbeta på delstatsarkivet med att översätta gamla dokument från hawaiiiska. Kauanoë blev klar med sin masterutbildning i lingvistik och fortsatte med Amerikastudier med fokus på Hawai‘i samtidigt som hon undervisade i hawaiiiska på universitetets laboratorieskola. Tack vare de här erfarenheterna, och vårt eget liv tillsammans, fick vi mer och mer kunskap om hawaiiiska språket, dess roll genom historien och dess potentiella roll i framtiden. Vi började tala mer och mer flytande och vi lärde också känna våra respektive, mycket olika, familjers vanor bättre.

Ho'okahi Ali'i 'O Hanakahi – enighet under Hilos hövding Hanakahi

När vi hade varit gifta i två år blev vi kontaktade av rektorn för College of Arts and Sciences vid University of Hawai'i i Hilo. Det hade kommit krav från studenter och allmänhet i Hilo att universitetet skulle starta ett kandidatprogram i Hawaii studier. Det svåra var att hitta någon med doktorsexamen som kunde undervisa, för att programmet skulle få akademisk trovärdighet. Frågan var känslig eftersom en lärare som var ursprungshawaiian och arbetade med att utveckla programmet just hade nekats fast tjänst för att han inte hade doktorsexamen.

Problemen vid universitetet i Hilo såg ut att vara desamma som i Mānoa där vi studerade. I Mānoa hade hawaiiiskspråkiga lärare inte mycket att säga till om på institutionen där man undervisade i hawaiiiska. Dessutom undervisade man på engelska, vilket vi ansåg försatte hawaiiiskan i ett underläge som motverkade studenternas språkinläring. Vi sa till universitetsrektorn i Hilo att vi var besvikna över att läraren i Hilo inte hade fått tjänsten. Och att om universitetet tänkte inrätta ett utbildningsprogram i Hawaii studier så borde det vara en egen institution och använda hawaiiiska som undervisningsspråk.

Oväntat nog höll rektorn med oss om hur programmet och administrationen borde se ut för att gynna det hawaiiiska språket. Han tyckte att Bill åtminstone borde komma till Hilo i ett år och arbeta med förslaget till hur programmet skulle vara uppbyggt. Vår lärare Larry Kimura rådde Bill att tala med den person vi betraktade som chef för Hilouniversitetets hawaiiiskverksamhet, en äldre kvinna som hette Edith Kekuhikuhipu'eoneonāli'iokohala Kanaka'ole, ofta kallad Aunty Edith.

Aunty Edith hade redan träffat Bill genom 'Ahahui 'Ōlelo Hawai'i i Honolulu och på ett möte i en lokal organisation i Hilo som hette Hui Ho'oulu 'Ōlelo Hawai'i, som hon var ordförande för. Bill ringde och bad att få träffa henne.

De träffades under hulatävlingen vid 1978 års Merrie Monarch-festival i Hilo, där Kauanoe var med och dansade. Aunty Edith kände till Kauanoe och hade med sig en bukett *lokelaui*, Hawai'is ”gröna ros”, som Bill skulle ge Kauanoe som tecken på *aloha* (kärlek). Bill klargjorde för Aunty Edith att han inte skulle ta tjänsten i Hilo om hon inte tyckte att det var en bra idé. Han sa också att han bara skulle göra det på villkor att undervisningsspråket blev hawaiiska, och att programmet fick en egen institution. Aunty Edith höll med. Hon bad Bill att komma till Hilo och hjälpa till. Vad Bill inte visste var att Aunty Edith hade cancer och skulle dö ett och ett halvt år senare.

Bill kom till Hilo 1978, och Kauanoe kom dit 1979. Det dröjde ända till 1982 innan universitetets styrelse godkände programmet i Hawaiiudier. Under det första året hade vi tolv studenter med ämnet som huvudämne. Lärarna var jag och Bill och dessutom Aunty Ediths dotter Pualani Kanahele, som själv var student på programmet.

Kandidatprogrammets tillkomst hade stor betydelse för att vi blev en hawaiisktalande familj. Från 1979 och tills Hulilauākea föddes 1981 undervisade vi båda i hawaiiska och hawaiisk kultur med hawaiiska som undervisningsspråk, vilket var nytt för oss båda. Under den tiden tänkte vi allvarligt igenom vad det skulle innebära att skapa en hawaiiskspråkig familj där hawaiiska var de vuxnas andraspråk.

Bill hade sett hur europeiska barn växte upp med sina nationalspråk i hemmet, i samhället och i skolan. Vi hade också båda sett hawaiiskspråkiga barn från den lilla befolkningen på den isolerade ön Ni'ihau, där livet fortfarande såg ut ungefär som det hade gjort i Hilo när *kūpuna*, de äldre, var unga. Men det vi skulle göra var något helt annat. Vi hade på sin höjd sett föräldrar med hawaiiska som andraspråk tala hawaiiska till sina barn, och barnen svara på engelska. Men vi ville uppfostra våra barn så att hawaiiskan verkligen skulle bli deras första och huvudsakliga språk.

Vårt beslut att enbart tala hawaiiska med varandra var som sagt helt

avgörande. På grund av att vi gjorde den förändringen i våra liv kunde vi tala enbart hawaiiiska med våra barn från att de föddes. Vi drog också nytta av våra språkstudenter som gärna hjälpte oss med barnpassning och enbart talade hawaiiiska med barnen. Hulilau, och senare Keli'i, växte upp på campus i en allt större hawaiiiskspråkig miljö av andraspråkstalare och äldre människor som undervisade tillsammans med oss.

Kū Ke Kalo I Ka 'Ohā – en taroplanta växer sig stor om den har sidoskott

Vi höll alltid fast vid hawaiiiska som vårt språk i vår lilla kärnfamilj och på campus. I sällskap med andra krävdes det viss uthållighet för att tala hawaiiiska, och vi fick vara beredda att berätta om vårt språkrevideringsarbete. Till slut blev människor i Hilo vana vid att vi talade hawaiiiska i affären och på andra ställen.

Vi bodde ganska långt från våra egna familjer, och i backspegeln inser vi att det bidrog till att vi kunde hålla fast vid hawaiiiskan. Ingen av våra familjer talade språket till vardags. Vi träffade olika släktingar till Kauanoes när vi gjorde sporadiska resor till Honolulu och Moloka'i. När vi var i Honolulu bodde vi oftast hos Kauanoes moster, som barnen kallade Tūtū Lini. Tūtū Lini talade hawaiiiska med barnen, men engelska med oss. Kauanoes far, som kallades Tūtū Kia'ipō, gjorde likadant.

Eldprovet blev att resa hem till Moloka'i när det var familjetillställningar i släkterna Ka'ai och Kamanā. Där fanns det drövis med barn och ungdomar som inte kunde hawaiiiska, och det var flera dagar långa fester med hundratals deltagare. Först blev våra barn kringburna av sina äldre kusiner och sedan sprang de runt med alla andra. Att våra barn pratade hawaiiiska gav upphov till många kommentarer, både retsamma och förundrade. Folk tyckte om att höra hur barnen talade med varandra, med oss och med äldre släktingar.

Det kändes lite genant för Bill att tala hawaiiiska i sällskap med hawaii-
aner som inte kunde språket. På de här stora tillställningarna var det alltid
påfallande att Kauanoes familj hade en stark hawaiiisk kulturell identitet,
för vilken Bills kunskaper i hawaiiiska inte räckte till. Till råga på allt var
vardagsspråket på ön Moloka‘i en snabb och snärtig pidgin. Bills kunska-
per i konversationshawaiiiska, grundad i lugna samtal på tu man hand med
äldre människor, gjorde att det dröjde lite innan han vande sig vid pidgin-
språkets informella hawaiiiskhet. Människor satt i stora cirklar och skojade
och retades. Samma person kunde kallas för flera olika namn, och samtalen
handlade om aktuella händelser och familjehistoria som alla verkade känna
till. Men efter ett tag hängde ”Uncle Pila” med i svängarna.

I början kände sig Kauanoe inte heller särskilt hemma i Bills *haole*-familj,
som var mycket kärnfamiljsorienterad. Den bestod bara av Bills föräldrar,
hans bror och hans syster. Hulilau var första barnbarnet. Familjen Wilson
brukade tillbringa varje jul tillsammans i hemmet på Kaua‘i. De satt tillsam-
mans vid ett stort bord i matsalen, bara den närmaste familjen, pojke-flicka-
pojke-flicka. Alla åt samma sak som låg likadant på likadana tallrikar och
alla förväntades delta i samtalet. Det var väldigt annorlunda jämfört med det
hawaiiiska sättet, där man sitter i små klungor och äter informellt, ofta kring
en stor gemensam skål med *poi*, och väljer olika sorters mat ur många små
skålar. I Kauanoes familj skedde den sociala interaktionen främst före och
efter maten, och vanligen i enkönade grupper. Men Kauanoe vande sig och
byggde upp starka band till Bills föräldrar, med början i en gemensam kärlek
till musik.

I familjen Wilson fanns inga äldre som kunde hawaiiiska, så det var svårt
med kommunikationen i början när barnen var små och inte kunde engel-
ska. När barnen blev större fortsatte vårt lilla sidoskott av familjen Wilson
att enbart prata hawaiiiska med varandra vid familjetillställningarna, men
engelska när vi vände oss till Bills familj. Vi gjorde så vid middagsbordet

också. Ibland blev Bills pappa irriterad och då förklarade vi respektfullt för Tūtū Pā, som vi kallade honom, att det inte var illa menat. Och så fortsatte vi och våra barn att enbart prata hawaiiiska med varandra i hans sällskap och överallt annars.

Bills mamma var mån om att barnen skulle tala standardengelska. När Hulilau var tonåring brukade han irritera henne genom att avsiktligt svara på pidgin trots att han mycket väl visste hur han skulle svara på standardengelska. Men även om de två sidorna av familjen var olika så stod barnen mycket nära dem båda. Både den stora släkten på Ka'ai- och Kamanāsidan och *haole*-kärnfamiljen på Wilsonsidan har alltid varit stolta över vår familjs roll i den hawaiiiska språkrevitaliseringen.

Pūnana Ka Manu I Haili – fågeln bygger bo i Haili i Hilotrakten

En aspekt av rörelsen för hawaiiiska språkets revitalisering är att det finns skolor på alla nivåer med hawaiiiska som undervisningsspråk. Vi tog initiativet till att utveckla detta system tillsammans med en kärntrupp av språkaktivister genom organisationen 'Aha Pūnana Leo (det hawaiiiska språkets näste). Vi tror att det är detta skolsystem vi har att tacka för att vi har kunnat ha kvar hawaiiiskan som vårt familjespråk ända tills idag, och för att antalet hawaiiisktalande växer.

Vi var med och bildade 'Aha Pūnana Leo 1983. När organisationen öppnade sin förskola i Hilo 1985 var Hulilau ett av barnen i den allra första gruppen. Keli'i började några månader senare, när hon hade fyllt två. Den första barngruppen vid Pūnana Leo O Hilo blev fröet till Kula Kaiapuni Hawai'i O Keaukaha, en hawaiiisk SSM-skola* som startades 1987. Keli'i var

* SSM står för "starka språkmodeller". Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen "immersion". Övers. anm.

med i en två år yngre barngrupp. Tack vare att den barngruppen fanns visste vi att verksamheten inte var ett engångsexperiment utan skulle bli en permanent del av skolsystemet på Hawai'i.

Vi var djupt engagerade i båda verksamheterna, dels som föräldrar, dels som styrelseledamöter i 'Aha Pūnana Leo. Vi var med om att ta fram förslag till lagstiftning, skrev läroplaner och undervisade de andraspråkstalare som var lärare på skolan. Vi var politiska aktivister och insisterade på att barnens undervisning skulle ske helt på hawaiiska och att de skulle börja med engelska först i femte klass, som i Europa. Och vi insisterade på att engelskundervisningen skulle ske med hawaiiska som undervisningsspråk.

Att undervisningsspråket skulle vara hawaiiska var ytterst viktigt. Det fick vi med oss från våra samtal med *kūpuna* (äldre) som berättade hur det var när USA annekterade Hawai'i och man stängde skolor med undervisning på hawaiiska. Vi hörde också talas om äldre förstaspråkstalare som hade försökt att tala enbart hawaiiska med sina barn, som sedan hade förlorat språket när de började i engelskspråkig skola. Vi hade själva sett barn till invandrare svara på engelska när deras föräldrar tilltalade dem på sitt arvspråk.

Kauanoë tog tjänstledigt från programmet i Hawaiistudier mellan 1984 och 1986 för att utveckla Pūnana Leo-skolor i hela delstaten. Enligt delstatens lagar fick man inte anställa lärare och förskollärare utan utbildning. Skolor med undervisning på främmande språk, främst japanska och kinesiska, var undantagna från regeln. Men undantaget gällde inte hawaiiska, eftersom hawaiiska ju strängt taget inte var ett främmande språk utan ett urspråk. Vi lyckades dock kringgå denna regel genom att Kauanoë började läsa till förskollärare, och därmed fick undervisa medan hon utbildade sig. 1986 lyckades vi få lagen ändrad så att hawaiiska äldre utan högre utbildning fick arbeta som lärare vid Pūnana Leo. Dessutom upphävdes en lag från 1896 som förbjöd hawaiiska som undervisningsspråk i delstatens egna skolor. Nu trodde vi att systemet var redo att tillgodose de hawaiisktalande familjer-

nas behov, men delstatens utbildningsdepartement tillät inte barn som gått i småbarnsverksamheten vid Pūnana Leo att gå vidare till delstatens egna hawaiiiskspråkiga förskolor för större barn. Därför blev Kauanoes ansvarig vid 'Aha Pūnana Leo för att inrätta Papa Kaiapuni Hawai'i, en kostnadsfri hawaiiiskspråkig förskola för allmänheten som drevs under läsåret 1986–1987 vid Pūnana Leo i Hilo. Under tiden arbetade vi med att påverka delstatens skolmyndigheter så att de skulle följa den nya lagstiftningen.

Vi lyckades med detta till läsåret 1987–1988. Vår verksamhet flyttade in på lågstadieskolan Keaukaha Elementary School, i en lagerlokal som föräldrarna själva hade renoverat. För varje år lade vi till en ny årskurs, och vi tillbringade mycket tid med att hjälpa lärarna och med att tjata på skolmyndigheterna för att få tillgång till klassrum. Därefter tog Kauanoes tjänstledigt igen 1994–1997 och tillsammans med andra föräldrar till de första klasserna i årskurs 6, 7 och 8 flyttade vi in barnen på tredje våningen i en kontorsbyggnad i Hilos centrum. Vårt mål var att starta den skolverksamhet på högstadie- och high school-nivå som delstatens utbildningsmyndigheter hade utlovat. Delstaten tillät att undervisningen drevs som en del av Hilo Intermediate School (en mellan- och högstadieskola), men det var den ideella organisationen 'Aha Pūnana Leo som betalade hyran. Året därefter flyttade vi barnen till lokaler som köptes åt 'Aha Pūnana Leo av delstatens Office of Hawaiian Affairs (myndigheten för hawaiiiska frågor). Detta skedde under ledning av Clayton Hee, en lagstiftare som har varit en stor förkämpe för språket.

Det bestämdes att lokalerna i centrum skulle heta Ke Kula 'O Nāwahīokalani'ōpu'u, förkortat Nāwahī. Namnet valdes för att hedra Iosepa Kaho'oluhi Nāwahīokalani'ōpu'u, en hawaiiisk ledare på 1800-talet som kom från Hilotrakten och som var släkt med många av familjerna i skolan, inklusive Kauanoes mors familj. Enligt ett beslut i delstatens lagstiftande församling 1997 ombildades vår institution för Hawaiiudier till ett delstatscollege för hawaiiiska språket och Nāwahī blev dess laboratorieskola. Kauanoes blev an-

ställd av universitetet som chef för laboratorieskolverksamheten. I och med att Kauanoë blev chef för Nāwahī kunde vi garantera att undervisningen bedrevs helt och hållet på hawaiiska.

Vi visste att det skulle bli jobbigt för eleverna på högstadiet och high school. Tonåren är en tid av omvälvande förändringar, när unga människor utvecklar en identitet som är skild från föräldrarnas. Det är också en tid då ungdomarna på Hawai‘i traditionellt väljer högstadie- och high school-inriktning beroende på intresse och talang. Nāwahī skulle inte konkurrera med sådana utbildningar, utan skulle vara ett koncentrerat högskoleförberedande program för alla elever, där alla elever även skulle syssla med traditionellt hawaiiskt självhushållsjordbruk och traditionella hawaiiska konstformer.

Det var under tonårstiden som en del barn i andra familjer som varit först med att tala hawaiiska bytte till engelska. Det hände särskilt familjer som bara delvis använde hawaiiska, eller som hade tagit barnen ur den hawaiiska SSM-skolan och satt dem i engelskspråkiga skolor där det fanns ett större kursutbud, mer socialt umgänge och fler idrottsaktiviteter. Men i vår egen kärnfamilj höll hawaiiskan stånd. Barnen har aldrig talat engelska med varandra eller med oss i vårt hem.

I Mua A Inu I Ka Wai ‘Awa‘awa – att dricka det beska vattnet för att nå framgång

Men vår familj var verkligen inte immun mot de svårigheter som tonårstiden för med sig. När Pila anmälde sig som frivillig för att undervisa i samhällskunskap i Keli‘is klass vägrade hon att acceptera honom som lärare. Hon försökte aktivt få barnen i klassen att tala engelska så att hennes pappa skulle sluta undervisa. Hon lyckades inte med sin taktik. Också Hulilau gjorde uppror mot skolans regler. Pila oroade sig på allvar för att hans upproriska beteende skulle skrämma bort de unga lärarna och de andra familjerna. Men

Kauanoë höll en hård linje och efter några incidenter gav Hulilau med sig.

Det var inte bara elever som ifrågasatte skolans regler. En grupp föräldrar ville att engelska skulle vara undervisningsspråk vid Nāwahī på högstadie- och high schoolnivå. En del av dem startade senare en egen friskola baserad på hawaiisk kultur och med engelska som undervisningsspråk. Vi var oroliga för att skolan inte skulle kunna ha en tolfte och sista årskurs om för många elever bytte skola. Men Kauanoë vägrade ge sig och för de familjer som stannade kvar gick det allt bättre, både när det gällde språket, kulturen och skolresultaten.

Problemen på Nāwahī påverkade också de unga collestudenter som skulle ta examen med vårt program som huvudämne, och som undervisade på Nāwahī tillsammans med Kauanoë. Det var jobbigt för de idealistiska studenterna från vårt program i Hawaiiudier att höra engelska i korridorerna och undervisa trotsiga elever. Det blev svårt för dem att tro på att de skulle kunna uppfostra sina egna framtida barn på hawaiiska.

Från att Pūnana Leo-skolan startades gick det tio år utan att några nya unga par valde att uppfostra sina barn med hawaiiska i hemmet. I hela delstaten fanns det bara några få par som vi: som var lite äldre och där båda var hawaiisktalande eller den ena talade hawaiiska och den andra stöttade projektet. En del av familjerna bytte som sagt till engelska när barnen började i högstadiet eller high school. En del av dessa barn skulle komma att återvända till hawaiiskan när de började på college, men det visste vi inte då.

Under åren då våra barn slutade high school och började på college så upphörde den kraftiga tillväxten av antalet hawaiisktalande. Både vad gällde antalet familjer som valde att tala hawaiiska hemma och antalet elever som skrevs in i Pūnana Leo och andra hawaiiska SSM-skolor i hela delstaten, liksom studenter som började läsa hawaiiska på högskolan. Efter den explosionsartade ökningen när vi hade börjat med förskole- och lågstadiesamheten verkade det som om det pågick en omvärdering över hela Hawai'i, som om folk funderade över om det verkligen gick att tala hawaiiska i dagens

värld. Denna omvärdering ledde faktiskt till en förnyad tillväxt senare, när styrkorna hos våra utbildningsprogram – både kunskapsmässigt och kulturellt – blev mer kända.

Även om våra barn var upproriska var de mycket positiva till hawaiiska språket, och detsamma gällde för andra elever på Nāwahī. Eleverna på skolan hade alltid varit aktiva idrottsutövare och tävlade för Hilo High School. Keli'i var med i flickornas volleybollag, och hon och de andra Nāwahī-eleverna i laget hittade på hejramsor på hawaiiska och lärde ut dem till resten av laget och till hejklacken.

På sommaren skickade vi henne till Honolulu där hon bodde hos Bills syster Betsy och spelade volleyboll i en klubb. I Honolulu var de flesta tjejerna medelklass och gick på privatskolor och talade standardengelska, inte pidgin. En minnesvärd händelse den sommaren var när Bill reste dit från Hilo för att gå på en av Keli'is matcher. Efter matchen umgicks han med en lagkamrats hawaiiska föräldrar, som intygade att de tyckte mycket om Keli'i och att hon var en duktig och fin tjej. Sedan berättade de att vissa hawaiiska föräldrar hade börjat skicka sina barn till skolor med hawaiiska som undervisningsspråk. Det var förfärligt, tyckte de; barnen kunde ingen engelska, misslyckades i skolan och så vidare. De trillade nästan av stolarna när Bill sa att Keli'i gick på precis en sådan skola, och att hon enbart talade hawaiiska med Bill, Kauanoë och sin bror.

Hulilaus kompiskrets var ett gäng surfare från Hilo High School. En gång parkerade han sin bil tvärs över gatan från stranden, mot körriktningen. En polis som var hawaiian kom och skulle bötfälla honom. Hulilau svarade bara på hawaiiska, som polismannen inte kunde. Hulilau greps för motstånd mot tjänsteman.

Flera aktivister ansåg att Hulilau hade gripits ”för att han talade hawaiiska”, och de ville använda sig av händelsen för att markera mot ”systemet”. Men vi tyckte inte att det var rätt forum eller metod för att lyfta det hawaiis-

ka språket, och vi tog hjälp av en vän till familjen som var advokat. Advokaten övertalade domaren att släppa Hulilau mot att han uttryckte ånger för att han hade jäklats med den hawaiiiske polismannen. Det var bästa möjliga utfall, särskilt för en kille vars egen morbror var polis.

Så fort Keli'i var klar med high school började hon läsa på Loyola Marymount University i Los Angeles, där hon tog kandidatexamen i statsvetenskap. Idag arbetar hon på Hawai'is turistmyndighet som sakkunnig i hawaiiisk kultur och hawaiiiska språket. Det innebär att hon arbetar med rådgivning över hela delstaten. När Hulilau slutade high school gjorde han först en resa till Tahiti. Sedan började han läsa på University of Hawai'i i Hilo. Där skaffade han sig en kandidatexamen i lantbruksvetenskap och en i Hawaiiudier. Han startade ett eget bygg- och anläggningsföretag som heter Nā Hana 'Āina. Han talar hawaiiiska på jobbet och anställer många av sina kamrater. En del av dem gick på andra skolor men lärde sig ändå hawaiiiska hjälpligt bara genom att umgås med honom och andra pojkar som gick på Nāwahī. Båda våra barn medverkar till att sprida användningen av hawaiiiska i sociala sammanhang, vilket i sin tur bidrar till att språket expanderar in på andra områden, till exempel på TV. Hulilau är även ledamot i delstatsstyrelsen för 'Aha Pūnana Leo.

Vår hawaiiisktalande familj består fortfarande bara av fyra personer, men flera av de gamla eleverna från Nāwahī har nu själva barn som går på skolan. En del av dem har också talat hawaiiiska med barnen sedan de föddes. Det samma gäller fler och fler av de som tagit examen från vår kandidatutbildning. Läsåret 2009/2010 hade 33 procent av barnen i Pūnana Leo-skolan och på Nāwahīskolan upp till årskurs 12 minst en förälder som hade talat enbart hawaiiiska med dem sedan födseln. Hawaiiiskan är också i allt högre grad det språk som eleverna på Nāwahī talar med varandra på skolgården och på fritiden, särskilt i de yngre åldersgrupperna, där de flesta har hawaiiiska som förstaspråk. Det är en stor förändring jämfört med hur det var i början, då

barnen i högre grad pratade engelska.

Även om hawaiiiskans ställning har stärkts finns fortfarande inget område eller samhälle där hawaiiiskan är gatans språk. Men det kommer. Vi gör hela tiden framsteg i vårt arbete och öppnar nya *honua* – så kallar vi ställen där hawaiiiskan är det dominerande språket. Genom dessa *honua* återtar vi fler och fler övergivna *paepae* (hawaiifolkets gamla stengrunder) och kan bygga nya hawaiiisktalande *hale*, det vill säga hem.

***He Makamae Nā Pōhaku Paepae, He Mana* – husgrundernas stenar är dyrbara, de har andekraft i sig**

Många unga människor som tillhör urfolk, inte bara på Hawai‘i, strävar idag efter att lära sig och stärka sina förfäders språk. De kanske, precis som vi en gång gjorde, funderar på att skapa sig ett hem där alla inklusive barnen talar det egna språket.

Hos urfolk runt om i världen finns det säkert många gamla boplatser som markeras av stenar. De kanske är rektangulära plattformar som på Hawai‘i. Eller så är de ovala, runda eller kvadratiska. En del kanske är i flera våningar, en del på klippväggar och andra är delvis nedgrävda i jorden. I närheten av dessa gamla boplatser finns det säkert fortfarande dyrbara ord, speciella sätt att uttrycka tankar, berättelser fulla av mening och sånger fulla av kraft – lika försummade som grundstenarna själva. Må människorna återta urfolksspråkens grundstenar. Må de bygga nya hem på dem. Må världen åter klinga vackert av barnröster som talar en mångfald av oskattbara arvspråk. Må de klinga i många hem av alla de slag. *E ola nā hale ‘olelo ‘ōiwi o kākou!* Må arvspråkens hem leva, så att våra familjer kan bo i dem!

He Mau Mana‘o No Ka Hānai ‘Ia ‘Ana

na Keli‘ihoalani Nāwāhine‘elua Kamanā Wilson

Ua hānai ‘ia māua ‘o ko‘u kaikunāne, ‘o Hulilau, ma ka ‘olelo Hawai‘i wale

nō ma ko mākou home ma Ka'ūmana ma ka mukupuni 'o Hawai'i. Ua komo pū māua i ke kula 'ōlelo Hawai'i mai ka Pūnana Leo a hiki aku i ka puka 'ana ma ka papa 'umikūmālua ma ke Kula 'O Nāwahīokalani-'ōpu'u. I ka puka ana o'u mai ke kula ki'eki'e, holo akula wau i ka 'āina haole ma Kaleponi e komo ai i ke kulanui 'ōlelo haole 'o Loyola Marymount kahi i pa'a ai ia'u ka mēkia Kālai'āina me ka maina pālua ma ka Mō'aukala a me ke Kālaimana'o. Ua komo ko'u kaikunāne i ke Kulanui O Hawai'i Ma Hilo a puka akula me ka mēkia pālua ma ka Mahi'ai a me ka Ha'awina Hawai'i. I kēia wā, 'o wau ka Lunaho'okele Kuleana Mo'omeheu no ke Ke'ena Maka'ala 'Oihana Ho'omāka'ika'i no ka Moku'āina 'O Hawai'i. He pā'oihana kūkulu hale nō ho'i kā ko'u kaikunāne e kālele ana ma ke kūkulu me ke kuana'ike Hawai'i.

Ua 'ike māua i ko māua wā 'ōpiopio no ka 'oko'a o ka hānai 'ia 'ana o māua mai ko nā keiki 'ē a'e. Hānai 'ia ma ka honua 'ōlelo Hawai'i wale nō, ma ka hale a ma ke kula pū kekahi. 'Akahi a 'ike 'ia i kēia wā 'ānō, ma hope ho'i o nā makahiki lō'ihī, ka loa'a pū o nā 'ohana i like me ko māua. Ua pi'i ka nui o nā 'ohana 'ōlelo Hawai'i mai ko māua wā 'ōpiopio a he hō'ailona kēlā o ka holomua o ke aukahi 'ōlelo Hawai'i a no ka mea ke pa'a ka 'ōlelo Hawai'i 'o ia ka 'ōlelo o ka home, ola ka 'ōlelo makuahine. Ola nō ma kahi e pa'a mau ai ka mauli Hawai'i mai ka wa kahiko, ma ka 'ohana nō ho'i. Me kēia e holomua mau ai kā mākou hana ma Hawai'i nei, a ma nā ke'ehina li'ili'i e lanakila ai. Pēlā ka mana'o o māua 'o Hulilau e ho'oholomua hou aku ai i kēia hana a ka 'ohana, ma ka hānai 'ana ho'i i kā māua mau keiki o kēia mua aku ma ia 'ano ho'okahi.

Tankar om vår uppväxt

Keli'ihoolani Nāwāhine'elua Kamanā Wilson

När min bror Hulilau och jag växte upp talade vi enbart hawaiiiska i vårt hem i Ka'ūmana på ön Hawai'i. Och vi gick i skolor där undervisningsspråket

var hawaiiiska, från förskolan på Pūnana Leo och tills vi gick ut tolfte klass på Nāwahīokalani‘ōpu‘u-skolan. Efter high school valde jag att läsa vidare i Kalifornien, på Loyola Marymount University där undervisningen var på engelska. Jag tog examen med statsvetenskap som huvudämne och historia och filosofi som sidosämnen. Min bror gick på University of Hawai‘i i Hilo, där han skaffade sig en dubbelexamen i lantbruksvetenskap och Hawaiistudier. Idag är jag kulturdirektör vid delstaten Hawai‘is turismmyndighet. Min bror har en byggfirma som specialiserar sig på att bygga med ett ursprungshawaiiiskt perspektiv.

Som barn var vi ytterst medvetna om att vår uppväxt skilde sig från våra jämnårigas. Vi uppfostrades i en hawaiiiskspråkig värld, vi badade i språket både hemma och i skolan. Nu, många år senare, börjar vi märka att det finns andra likadana familjer. Antalet familjer som talar hawaiiiska hemma har ökat. Det är ett tecken på att revitaliseringen av hawaiiiska språket går åt rätt håll. När hawaiiiskan blir hemmets språk kan vårt modersmål leva vidare. Alltsedan förfädernas tid har familjen varit den viktigaste enheten, och när språket finns i familjen lever det och förs vidare från generation till generation. Det är så vi kan se till att vårt språk lever vidare, och Hulilau och jag tänker bidra till det när vi i framtiden bildar egna familjer och våra barn växer upp på samma sätt som vi växte upp.

9: Anishinaabemowin

SPRÅK, FAMILJ OCH GEMENSKAP

Margaret Noori

Mii o'ow gidinwewininaan. Mii ow minwewebagaasing miinawaa sa go gaye minweweyaandagaasing. Mii ow memadweyaashkaagin zaaga'iganiin miinawaa sa go gaye bineshiinyag nagamotaadiwaad megwayaak. Mii ow enitaagoziwaad ma'iinganag waawoonowaad, naawewidamowaad. Mii ow gidinwewininaan wendinigeyang bimaadiziwin, gikenindizoyang anishinaabewiyang, gidinwewininaan gechitwaawendaagwak gaa-ina'oonigooyang gimanidoominaan.

Det här är vårt språk (ditt och mitt). Det är ljudet av löven som rasslar behagligt i vinden och tallkronorna som susar. Det är ljudet av vågorna mot sjöarnas stränder och fåglarna som sjunger åt varandra i skogen. Det är ljudet av vargarna som ylar åt varandra i fjärran. Det här är vårt språk som ger oss liv, som gör att vi vet vilka vi är som ursprungssamerikaner, och det är vårt språk, den heliga gåva som vår skapare skänkt oss.

– efter Maajigwaneyaash (Gordon Jourdain),
bearbetat av Waagosh (Anton Treuer)

Ode'imnan – hjärtbär

Om man säger *ode'imnin* till mina döttrar tänker de genast på röda hjärtformade små frukter, på en vän från långtältet som heter så, på legenden om kärlek på villovägar och på kvinnornas ceremonier. Inte för att de har lärt sig på en språkkurs att ordet *ode'imnan* bokstavligen betyder ”hjärtbär” på anishinaabemowin och används i betydelsen ”jordgubbar” eller ”smultron”. Inte heller för att vi hemma brukar säga och skriva meningarna *ode'imnan n'gii giishpinaadoonan miijimidawegamigong* (vi köper dem i affären), *ode'imnan mijinaanan endayaang* (vi äter dem hemma), *Fionna aapchigwa ode'imnan bishigendaanan* (Fionna tycker jättemycket om dem) eller *Shannon ode'imnan gaawiin bishigendsiinan* (Shannon tycker inte om dem). De känner till ordet därför att det är ett namn som ropas när man leker på sjöstranden och som man viskar under en festmåltid. De har plockat små smultron precis som *aadisookwe* (berättelsekvinnan) i legenden, som påmindes om sin käraste när hon hittade dem. Mina döttrar har sköljt bären och burit dem i en skål av trä till eldcirkeln under fullmånen. De kommer att minnas ordet *ode'imnin* som en smak, en tid, en plats och en person. För familjer som strävar efter att rädda sina språk existerar inte i avskildhet och barn utvecklas och lär sig inte i isolering. Jag må ha erfarenhet som lärare, jag må ha sjungit, läst och talat språket i timmar, men den verkliga överföringen från generation till generation sker när eleverna blir döttrar, syskonbarn, barnbarn, bästa vänner och unga kvinnor som på egen hand gör valet att använda eller inte använda ett ömtåligt uråldrigt språk.

På 1970-talet röjde kamporganisationen AIM (American Indian Movement) mark för återtagandet av ursprungsspråken i USA och Kanada. 1991 stiftades i USA lagen om urfolksspråk (Native Languages Act), som föreskrev att man skulle åtgärda problemet med språk som var döende eller i många fall redan utdöda. Verksamheter och publikationer började dyka upp och många fick finansiering, men det råder fortfarande oenighet kring

vad som fungerar och inte, och de flesta språken är fortfarande på nedgång. Något som alla är överens om är att om ett språk ska kunna överleva så måste det användas i hemmet. Men då återstår några frågor. Vad är ett hem? Vem är ens familj? Vilka språkverktyg och samtalsämnen fungerar bäst? Hur kan ett språk som får fäste i den trygga hemmiljön likt barnen själva gå ut i vida världen och välkomnas, få stöd och accepteras? Utanför den trygga boningens väggar behövs färdigheter i såväl tal som läs- och skrivkunskap. Föräldrar och barn som arbetar hårt för att rädda hotade språk behöver höra sina folks ord i kulturellt stödjande klassrum, i vänligt stämda lokala etablissemang, kring trumman och i den digitala rymden av datorer och mobiltelefoner. Anishinaabemowin befinner sig i ett läge där det inte längre går att uppfostra ett enspråkigt barn. Antalet talare har minskat och ordförrådet har inte utvecklats under de senaste hundra åren, vilket gör att engelska talas även i de hushåll som är mest engagerade och kan språket bäst. Frågan är hur vi kan stödja familjerna som samarbetar för att revitalisera språket i det de faktiskt gör. Som Leanne Hinton skriver i sin översikt över språkrevitalisering: ”De språkrevitaliseringsinsatser som fungerar har ett antal gemensamma nämnare, bland annat att man är uthållig, att man väljer ett arbetssätt som håller i längden, och att man är ärlig mot sig själv”¹. I den här texten kommer jag att tala om hur vi kan tänja på definitionen av familj och rikta in diskussionen mot kulturellt relevanta ämnen. Hur vi tar in vårt språk i våra viktigaste ceremonier, hittar hjälp hos andra grupper än våra egna och använder den nya tekniken så att vi blir uthålliga i vår språkliga strävan.

***Ingitizimag* – familjen**

Ett annat ord, förutom *ode’imin*, som mina barn verkligen har levt är *nikane*. Det är ett ord som inte riktigt ”ryms i ordboken” och som olika talare använder på olika sätt. Anishinaabebarn i området kring Stora sjöarna hör det som refrängen som används i långtältet medan skallrorna tystnar i slutet av en

bön, när vänner och släktingar dansar ut ur cirkeln och tillbaka in i världen. I ceremoniella sammanhang är *nikane* det ord man ska kunna även om man inte kan några andra. De äldre föreslår olika versioner av hur *nikane* kan översättas. En del pekar på verbet *nigane*, som betyder ”att leda”, men de flesta menar att det kommer ur ordet för kusin eller släkting. Idén om familjen är helt central också när det handlar om att revitalisera ett språk i familjemiljö. Då är termen ”familj” intim, för den betecknar de personer som har gett ett barn livet. Men termen är också rymlig och omfattar alla som bidrar med kärlek, trygghet och näring – fastrar och mostrar, farbröder och morbröder, vänner och andra snälla vuxna som under årens gång blir nästanföräldrar och låtsassyskon. Familjen skapas, familjen väljs och familjer förändras. Familj kan betyda hushåll med en ensamstående förälder, hushåll med flera generationer, fosterhem eller hem som befinner sig i en övergångsfas. Alla i en grupp som försöker rädda sitt språk, inte bara föräldrapar med ett eller flera barn, måste tro på att de kan lära sig språket och använda det. När barnen ser språket som en del av vilka de är så måste alla som stöttar och skyddar barnen vara en del av arbetet med att bevara och använda språket.

Statistiken visar att i Amerika och Alaska är det urfolken som har högst dödstal av alla grupper av unga människor. Urfolken har den högsta andelen tonåringar som inte går i skolan, den högsta andelen barn i familjer där ingen förälder har anställning året runt och den näst högsta andelen barn som lever i fattigdom². Det är förstås lätt hänt att språkrevitaliseringen får stå tillbaka för dessa akuta sociala orättvisor. Men oavsett problem, fattigdom och skillnader i föräldraskap är de flesta ursprungsamerikanska hem kärleksfulla hem. Och i en del av dem pågår dagligen det viktiga arbetet med att riva gränserna mellan majoritetsspråk och arvspråk. Exempel är mitt och min väninna Amy McCoys hem. Vi är båda heltidsarbetande lärare i anishinaabemowin. Jag undervisar studenter vid University of Michigan. Amy är lärare på en high school för ojibweungdomar i Bay Mills. Vi är ensamstående

tvåbarnsföräldrar båda två. Varje gång jag hälsar på hos henne häpnar jag över likheterna. Det ligger höga travar med lingvistiska data längs väggarna i nästan varje rum. Det ligger leksaker, kläder och ryggsäckar överallt. Väggar, kylskåp, dörrar och speglar är täckta med verbtabeller, ordlistor och barn-teckningar med texter på anishinaabemowin. Barnen blir inte förvånade om det kommer äldre från andra orter och hälsar på och inte pratar engelska, och vid läggdags läser man ofta en av det växande antalet tvåspråkiga eller enbart anishinaabespråkiga bilderböcker. Amys barn finns med i två av böckerna vi brukar läsa: *Odaminodaa Iskigamiziganing* och *Ozhiitaadaa Dabwaa-iz-haayang Waadoododaading*³. Språket är en reell del av hushållet, det både hörs och syns.

En sak som kan förbättras är hur barnen och besökarna ser på språket. När lärandet sker kontinuerligt och omfattar alla som kliver över tröskeln, så kan barnen känna av och ta åt sig passionen för språket. De förvandlas från elever som lär sig något heligt till att också bli lärare som lär ut en praktisk färdighet. Varje barn som kommer på besök får lära sig och använda lite anishinaabemowin. Vi tvekar inte att lära ut språket till vänner som inte är ursprungsamerikaner, och vi väntar inte med att tala anishinaabemowin tills folk har gått hem. Vi välkomnar alla in i vår familj. Vi uppmuntrar de vuxna att tala anishinaabemowin om de kan språket, och om de inte kan det ber vi dem att ändå försöka säga några ord. Det här sättet att räkna vänner som familj och att låta den bredare gemenskapen definiera hur man hör ihop är något som kan stärka barnen oerhört mycket. Det är viktigt att hålla språk-användningen nära sitt hjärta, men det är också viktigt att dra in alla som är en del av familjekretsen i projektet. Annars blir språket en barriär mellan hemmet och den ”verkliga världen”, och att tala sitt arvspråk blir en börda som orsakar splittring mellan släktingar och vänner.

Det här lär oss också att vi behöver gå ut och leta upp språket på andra platser än inom de fyra väggar där vi sover. Barn hittar ofta äldre släktingar

och andra äldre personer som har mer tid än deras föräldrar har, och som kanske kommer ihåg språket eller själva är intresserade av att öva och lära sig språket. Jim Northrup är en sådan talare, han talar anishinaabemowin med sina barnbarn och många andra barn i sin storfamilj. Ibland övar han siffror med ett barnbarn på vägen till skolan. Ibland jobbar han med att arrangera det första och sedan det andra årliga språkläret på campingen i Kiwenz i Minnesota. I följande avsnitt ur *Anishinaabe Syndicated: A View from the Rez* (ungefär Anishinaabe AB: Utsikt från reservatet) berättar Jim en historia om att fånga kaniner med snara, först på anishinaabemowin och sedan på engelska⁴:

*Enda-ninawind megweyaakong wiiji gwiiwizens biigigaazo gizikanend.
Wayeshkwad gisinaa. Wendaniikaadad! Michaa gisinaa. Ninawind
okosidoo biizik aanish inange. Imaa goonikaa. Noozishe ginoozi minose
megweyaakong nano-bizogeshin apape. Niinawind babimose wendad.
Nidaamisaaband ginandagikend ginitaa bimose zhaabaayi'ii zazaagaa
miinawaa goonong megwekob. Ni mikwend nibabimose aazhawayii'ii
eshkaa nimishoomis inawemaagan izhichigaade miikana niminohige. Ni
mino gizüügad izhichigaade miikana ninoozhishe.*

När jag var i skogen med den lille pojken kom gamla minnen tillbaka. Det första var förstas kylan. Det var 20 grader kallt, 40 om man räknar med vindavkylningen. Vi var ordentligt påbyltade, så det var inget problem. Sen var det snön. Mitt barnbarn är såpass stort nu att han kan gå i skogen utan att snubbla hela tiden. Det gör saken lättare. Jag såg hur han höll på att lära sig att gå i skogen och i snön. Jag kom ihåg hur det var att gå bakom farfar eller någon annan äldre släkting som banade väg åt mig. Det kändes bra att bana väg åt mitt barnbarn.

Historien handlar om vintriga stigar och vindavkylning, men den verkliga väg som Jim banar är att han visar en ung talare hur han kan återta språket igen genom att gå med sin familj, genom att följa och själv definiera vägen.

Ett annat positivt exempel på hur familjer kan vidgas och tänjas för att omfatta språket är när en ung människa tar hem språket. Det händer minst en eller två gånger varje år när jag undervisar på universitetet. En student som inte fick möjlighet att lära sig språket som barn använder som vuxen sin läs- och skrivförmåga och lingvistik-kunskap för att lära sig att behärska språket i klassrummet, och tar sedan språnget från läroboken in i sina nära och käras liv. Christy Bieber läste kurserna i anishinaabemowin, och därefter skapade hon en interaktiv lektion om *tiginaagan* (vaggbrädet)⁵. Tillsammans med Howard Kimewon och mig skrev hon och spelade in fraser som Judy Pamp och andra medlemmar av Saginaw-stammen i chippewafolket skulle använda vid det 15:e årliga familjelägret för språk och kultur som arrangerades av Little River-stammen i odawafolket. Hennes projekt byggde broar mellan olika dialekter och grupper och sammanförde flera familjer, bland annat mina barn, Judys fostersöner och Christys mamma, som liksom Christy tillhör Sault-stammen i chippewafolket. Man kan höra fraserna och hennes röst på webbplatsen *Noongwa e-Anishinaabemjig*, och de är nu en del av kursmaterialet för årskurs 2 på universitetet⁶. Hennes arbete blev en förebild för relationen mellan universitetet och familjerna. Vi insåg att visionen om att det ska finnas en relation mellan den akademiska världen och urfolkssamhällena bara är just en vision. För att den skulle bli verklighet sammanförde vi verkliga människor med projekten, som vänner och familj. Året därpå blev Elise McGowan och Michelle Saboo färdiga med sina projekt, som presenterades vid en konferens och därefter publicerades på webbplatsen. Elise och hennes mor tränade sin hundvalp på anishinaabemowin. Michelle lärde sina småsyster att göra dockor av torkade majsblad och översatte även Dr. Seuss bok *Green Eggs and Ham* (Gröna ägg och skinka), som fick titeln *Zhaawskwa*

Waawanon miinawaa Gookosh Wiyaas. De här studenterna lärde oss att det aldrig är för sent att odla språket i sitt hem. Förändring är konstant. Ingen av de här unga kvinnorna hade en mor som fått lära sig språket. Det var döttrarna som tog hem språket till mödrarna. Ingen av de här unga kvinnorna hade möjligheten att läsa sitt språk i high school, men de hittade det på ett stort universitet. Deras systrar och systerdöttrar i norra Michigan går nu i skolor där man kan läsa anishinaabemowin. En era är på väg att ta slut för språket och en annan era tar vid.

***DibaaJimowinid* – vad ska man tala om?**

I den nya eran, när man gör människor tvåspråkiga och i vid bemärkelse tar stöd i familjen, är det viktigt att noga tänka igenom hur man gör för att lära sig språket. Barn och vuxna vet att målet med att lära sig språket är att förstå och kunna tala det, men ofta kan de bara bedöma sin framgång med de verktyg som erbjuds av majoritetssamhället. Både föräldrar och barn tenderar att sträva efter att kunna språket perfekt. De skapar språkkunskapshierarkier och kan inte tänka på annat än det stora glappet mellan språkets prekära situation idag och den livskraftighet de önskar åt det i framtiden. Det kan vara förödande för revitaliseringsarbetet. När ett språk som borde vara en källa till renaste stolthet blir ett verktyg för att mäta otillräcklighet och en källa till emotionell stress – då slutar både barn och vuxna att lyssna och anstränga sig. I en språkbadssituation, där det inte finns mycket tid att tänka efter, hamnar eleverna ofta i situationen att de antingen förstår och vet hur de ska svara eller inte har den blekaste aning vad de ska säga. Min erfarenhet är att elever och studenter i SSM-miljöer* i alla åldrar måste uppmuntras att

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

leka och att göra misstag. I tvåspråkiga klassrum bör eleverna använda båda språken för att ställa frågor om det de hör och det de försöker säga.

I sin bok *Supporting Indigenous Children's Development* (Att stödja utvecklingen hos barn från urfolk) berättar Jessica Ball och Alan Pence hur de tillsammans med Meadow Lake-stammen i Kanada försökte hitta nya sätt att se på urfolkselevers lärande idag⁷. Det var inget etnografiskt äventyr där man återskapade de sätt som man möjligen lärde sig på före koloniseringen, i sammansvetsade grupper med muntlig tradition. I stället var det ett försök att undersöka olika sätt för barn, vars språk är hotade och vars kultur länge har varit marginaliserad, att tänka angående sitt språk och sin identitet. Modellen som de utvecklade med utgångspunkt i samarbetet kallas Generative Curriculum (ungefär ”generativ läroplan”), och den fungerar väldigt bra. De flesta språklärare har inte tid att fördjupa sig i forskarnas diskussion om den objektiva kunskapens kollaps och förskjutningen bort från diverse europeiska teorier. Kärnan i deras synsätt är i varje fall åsikten att ”termerna *expert* och *professionell* måste problematiseras och rekonstrueras i samarbete med de som påverkas av experternas praktik, nämligen barnen, familjerna och urfolkssamhällena.” Kort sagt: när man lär sig ett språk ska man inte följa den förhärskande modellen, utan låta metoderna genereras av behoven hos de som faktiskt ska lära sig.

Jag kan till exempel kräva att mina barn känner till och använder namnet Kchimoookimankiinag (de långa knivarnas land), som betyder USA. Men då måste jag också se till att mina tvåspråkiga barn får fundera över hur namnet kom till, och varför det kanske är bäst att de inte säger det till sina amerikanska kompisar. Jag har aldrig fått lära mig termer på anishinaabemowin som betyder ”rasism”, ”politiskt korrekt” eller ”socialt medveten”. Vi kan tala om *minaadendamowin* (respekt) och *dibaadendizowin* (ödmjukhet). Men för att verkligen motverka och dekonstruera ord och namn som har sina rötter i politiskt våld och brist på förståelse måste vi fråga framtidens talare vilka termer

och idéer de själva anser att de behöver lära sig. Vad behöver man för ord för att förstå sig på sin egen tid och plats? Det är viktigt att skapa utrymme för den här sortens diskussioner, som handlar om lärandets process och praktik. Ofta säger man bara till föräldrar och barn att tala och lära sig språket så mycket de kan, men jag rekommenderar verkligen att även informella grupper och familjer tar sig tid att prata om det som händer, och att de gör det på ett sätt som är konstruktivt och generativt. Genom något så enkelt som att fråga ”Finns det något mer du behöver veta?” kan man skapa ett lärandepartnerskap som leder till ömsesidigt engagemang. Också de allra minsta barnen har tankar om vad som fungerar och inte fungerar, eller idéer om vilka historier de vill berätta och vilka ord de vill lära sig. Ett exempel hemma hos oss: nyligen skapade mina döttrar en ”formlek” eftersom jag aldrig hade tagit mig tid att lära dem geometriord. Vi lagade mat, vi städade, vi gjorde oss i ordning för skolan, vi kom hem och hade saker att göra. Det mesta av detta kunde vi beskriva på anishinaabemowin om det knep. Men vi hade aldrig tagit oss tid att lära oss något av de begrepp som bara hörde hemma i skolan. Det som följde blev en underbar lektion i etymologi och beskrivning där vi arbetade tillsammans med Howard Kimewon och Francis Fox och insåg att orden *giwaajiwaayaa* (oval) och *giwaajikaakadeyaa* (rektangel) naturligtvis är uppbyggda av ett morfem som betyder ”avlång” plus ordet för cirkel respektive kvadrat.

Den formella skolundervisningen påverkar oundvikligen vad man lär ut och hur man gör det. I den bästa av världar skulle pedagogikexperter skapa en läroplan som kan överbrygga klyftan mellan hemmet och klassrummet. Tyvärr är det oftast lärarna i skolan som får uppgiften att bygga upp läs- och skrivkunskapen i språket, och de får försöka hitta tid för att skriva och spela in så mycket material som möjligt. Många stamsamhällen försöker ordna så att förstaspråkstalarare får ersättning för arbetet med att planera och ta fram läromedel, och vi har lärt oss en del läxor om hur man bygger framgångsrika samarbetsmodeller.

När man väl är överens om läs- och skrivkunskapens plats och värde är stavningsreglerna ett av de första områdena man måste ta itu med. I många stamsamhällen sker mycket av lärandet fortfarande muntligt, och det är också bra, men i de fall där man har lyckats bra med att använda text i lärandet så har det varit till enorm hjälp att man har varit överens om stavningskonventioner. Det finns två dominerande skriftsystem för anishinaabemowin. Det ena är en stavelseskrift och det andra är Charles Fieros dubbelvokalsystem*. Båda skriftsystemen har fått fäste. I norr är man mestadels överens om att använda stavelseskriften, och i söder använder de flesta lärare dubbelvokalsystemet. Det har haft till följd att det har publicerats mer läromedel. Visserligen skaffar man sig sitt förstaspråk innan man lär sig läsa och skriva, och man behöver inte kunna något om språkets struktur för att börja tala det. Men jag har ändå kommit fram till att ett bra sätt att stödja tvåspråkiga talare är att sträva efter likvärdighet i form och funktion. Det innebär inte att texter måste ha översättningar, och inte heller att engelska och anishinaabemowin är samma sak. Men det finns ett värde i att språket lämnar synliga spår i en värld som domineras av engelska. När elever och lärare spelar in och transkriberar en äldre människas berättelse, samarbetar med en tecknare för att illustrera ett verb, eller tar foton som ska vara med i en bok om lönnsockerlägret, så får de både kunskap om språket och lär sig olika sätt att samarbeta. Jag får ofta försvara att jag använder skrivande så mycket när jag undervisar, och jag brukar svara: ”Det var när min dotter frågade mig hur man stavar till *g'zaagi'in* (jag älskar dig) som jag kände att jag behövde fokusera på stavningen.” Jag har också försökt lyssna på eleverna, de som ska tala språket i framtiden, som ofta säger att de lär sig snabbare och kan bilda

* Stavelseskriften är ett helt eget skriftsystem, medan dubbelvokalsystemet använder det latinska alfabetet. Övers. anm.

egna meningar själva tidigare om de kan se i text hur vårt komplexa språk är konstruerat.

En framgångsrik verksamhet på lågstadienivå som använder sig av läsande och skrivande drivs av Wikwemikong Heritage Organization (WHO). Organisationen finns i Wikwemikongreservatet på ön Manitoulin Island i norra delen av provinsen Ontario i Kanada. Den företräder ”ojibwe-, odawa- och potawatowifolkets unika och holistiska anishinaabe-perspektiv”. Nedan anges organisationens mål, som handlar om både språk och kultur:

1. Att bevara och skapa möjligheter för att hålla anishinaabespråket levande.
2. Att förbättra möjligheterna för anishinaabeg som är konstnärer, både nya och etablerade, att få uppdrag.
3. Att samarbeta med andra kultur- och historiebaserade initiativ.
4. Att främja och forska om anishinaabes ursprungliga filosofier och trossystem.

En grupp otroligt begåvade berättare, lärare, skådespelare och konstnärer bildar tillsammans projektkommittén för läroplansutveckling för anishinaabemowin (Anishinaabemowin Curriculum Development Project Committee). De publicerar bland annat bilderböcker, producerar DVD-filmer och sätter upp teaterpjäser. En del av deras material används på både grundskole- och universitetsnivå i Michigan, eftersom det kulturella materialet är relevant för alla åldrar. Vi på University of Michigan har bland annat använt *Wenaaboozhoo*, en bok och CD-skiva helt på anishinaabemowin utan engelsk översättning⁸. Vi har också använt oss av *Aanhsokaanhensan: Short Stories for Each Season* (Aanhsokaanhensan: noveller för varje årstid)⁹ och *Wikwemikong Odenang miinwaa Nokaming D'nakiwanhsan Mikziibiing geyii: Kitchi mewzha Anishinaabe Bimaadziwin* (Byn Wikwemikong och dess omgivning: vår

historia)¹⁰. I de två sistnämnda böckerna finns det engelska översättningar på varje sida och språkinlärningsaktiviteter i slutet av boken. Viktigast av allt är att de har skapats av och för anishinaabeg. Det historiska perspektivet är oerhört långt. När berättaren frågar ”*Gwiya na giikendan minik nso biboon Anishinaabeg gaa bi igo danokiiwaad?*” (Är det någon som vet hur länge anishinaabeg har bott här?) så bygger svaret inte på primärdokument som man kan söka efter i något av världens bibliotek idag. Svaret är ”*midaatchingshimdaaswaak nso biboon*” (tiotusen år), för det är vad berättarna säger. Intressant nog har forskning på senare år vid University of Michigan visat att de rester efter jaktfällor för vildren som hittats under Huronsjön pekar på att berättarna har haft rätt hela tiden¹¹.

Att lektionerna känns relevanta är ytterst viktigt för att språkreitalisering ska fungera. När en high school-klass i Bay Mills fick frågan vad de ville översätta, så valde de en låt som handlade om mentalsjukhus och döden. Det finns nog många som helst skulle undvika sådana ämnen. Men den här klassens lärare Amy McCoy är inte den som ryggar tillbaka för något som kan få hennes elever att använda språket. Hon skickade den engelska lätttexten till lärargruppen på University of Michigan i Ann Arbor. Howard Kimewon, Alphonse Pitawankwat och jag översatte texten till låten *Welcome Home* av hårdrocksbandet Metallica 1986. I början var det bara för att utmana en skolelev som inte hade fått någon riktig kontakt med språket än. Men i takt med att vi tog oss igenom texten hittade vi formuleringar som var kusligt relevanta för urfolksungdomar idag. I en värld där ”indianen försvann” i början av århundradet, där det är vanligt med fattigdom och självmord och där utbildningssystemet än idag utestänger urfolkens världssyn, känns de här raderna verkligen sanna: *biindigeg maampii gii boontaasegoba ga zhwebegeba* (welcome to where time stands still/välkommen dit där tiden står still); *gaawiin wiika aanjinaagozisi pane gwa mooshkineapkiizi* (the moon is full, never seems to change/månen är full och verkar aldrig förändras); *gibaakwaaigazoyaanh*

mii maampii maanda waakaiganing (they keep me locked up in this cage/de håller mig inspärrad i den här buren); och *nd'zegiz wii geyabi bimaadiziyaanh* (I fear living on/jag är rädd att leva vidare). Och när Howard och Alphonse, som båda hade överlevt internatskolor*, kom till raden ”natives getting restless now” (infödingarna börjar bli rastlösa), så var det en ovärderlig lärdom att inse att den enda möjliga översättningen var ”*Anishinaabeg bgooshkaajiz-heyaaawag*”. I anishinaabemowin finns det inget sätt att framställa urfolk som ”den andre”. Termer som ”indianer”, ”infödingar” och ”urfolk” refererar till oss själva, och det gör att ett uttryck som är menat att väcka rädsla ställs på ända. Vad kan ”infödingarna är rastlösa” betyda för en tonåring som har blivit utkastad ur den vanliga skolan och inte tänker läsa vidare, kanske inte ens gå ut high school?

I och kring dessa svåra ögonblick där det förflutna ställs öga mot öga med framtiden strävar vi efter att rädda ett folk, en identitet, en känsla av att månen aldrig förändras, och ett språk som kan beskriva allt som har hänt och kommer att hända.

***Manidooke miinwaa Jingtamok* – ceremonier och högtider**

Nu till något mindre dystert. I allt fler ceremonier börjar anishinaabemowin användas på nytt. Kedjan av vår kulturs seder var nött men inte bruten. När lagen om religionsfrihet för ursprungsamerikaner (American Indian Religious Freedom Act) stiftades 1978 började urfolkssamhällena utöva sina traditioner mer öppet, även om det inte var förrän 1994 som lagen fick tillägg som gjorde alla aspekter av religionsutövningen lagliga. Många familjer som förverkligar dessa rättigheter vill att språket ska bli en oupplöslig del av

* Här avses så kallade ”Indian residential schools”, särskilda internatskolor för barn till urfolk, med huvudsyftet att utrota dessa folks språk och kulturer. Övers. anm.

familjen. Återigen hålls namngivningsceremonier helt eller delvis på anishinaabemowin, och det finns en trend med namn som är mer komplexa och verbaserade. Många fyrtioåringar som fick sina namn på 1980-talet har enkla djur- eller vädernamn. Namn som ges idag har ofta flera morfem och beskriver en händelse eller en begåvning. Det här gäller inte alla och det ena är givetvis inte bättre än det andra, men ur språklig synvinkel är det värt att notera att komplexiteten är på väg tillbaka. Tidigare var namnen till exempel Baginagiizhig (Hål i dagen), Nakwegiizhig (Middagstid), Siginak (Blackbird*), eller Chibineshi (Stor fågel). Idag är namnen oftast mer specifika, även när de betyder ett djur, till exempel Dindisii (Blåskrika) i stället för bara Bineshi (Fågel).

Och två flickor fick nyligen namnen Nitanimikwe (Duktig på att dansa) och Nitamazinbiigekwe (Duktig på att skriva), vilket låter mycket mer som Jane Johnston Schoolcrafts namn från 1800-talet, Obabaamwegiizhigokwe (Ljudet av något som rör sig över himlen).

Det sjungs ofta vid namnceremonier och andra ceremonier, och liksom namnen har sångerna blivit mer komplexa. Det har alltid funnits ett antal ”stora trummor”, grupper bestående av män, som sjunger med texter på urfolksspråk vid powwower. En intressant sak är att om man snabbt ögnar igenom listan över trumgrupper på powwows.com (där alla powwow-arrangörer möts och planerar) så märker man att de flesta trumgrupperna med urspråknamn kommer från norra delen av området kring Stora sjöarna, från High Plains-regionen eller från sydvästra USA. Det är ett tecken på att förlusten av urfolksspråk var större och koloniseringen gick snabbare

* I Europa är ”blackbird” det engelska ordet för koltrast. Men i det här fallet betecknar det en nordamerikansk fågel, någon av arterna i den grupp som på svenska kallas trupialer. Övers. anm.

längs den nordamerikanska kontinentens kuster. I en essä som jag nyligen skrev för litteraturtidningen *Black Magnolias* diskuterade jag det faktum att anishinaabesånger har börjat få en mer komplex poetisk struktur i och med användningen av anishinaabemowin¹². Studenter och lärare arbetar tillsammans med att återuppliva inte bara vokabulären, utan också urfolksspråkens ljud- och betydelsemönster.

Ett bra exempel på hur detta gör att språkförståelsen revitaliseras är historien om när handtrumgruppen för kvinnor i Ann Arbor blev ombedd att uppföra sin version av AIM-sången*. I texten finns bland annat raden ”Vi måste tala anishinaabemowin om vi vill leva väl”. Det stod snart klart att man med tanke på publiken måste fatta ett beslut varje gång sången sjungs. Om de flesta i publiken inte är ursprungsamerikaner ska raden lyda ”*aabdeg Anishinaabemoyaang ji-minobimaadiziyaang*”, men om de flesta är ursprungsamerikaner ska raden lyda ”*aabdeg Anishinaabemoying ji-minobimaadiziying*”. På engelska [och svenska] är det ingen skillnad – man säger ”vi” i båda fallen. Men på anishinaabemowin heter ”vi” antingen *ying* eller *yaang*, beroende på om det inkluderar den man talar till eller inte. När sångarna sjunger ”vi och ni ska använda språket tillsammans” för en publik som de ser som sin familj eller sitt folk använder de formen *ying* – ”alla vi som är här”. När de sjunger ”språket är vår koppling till hälsa och välfärd” för en publik som inte talar anishinaabemowin använder de formen *yaang* – ”vi som sjunger, men inte ni som lyssnar”. Nyligen när gruppen sjöng sången på en restaurang påpekade några av sångarna att de såg gästerna som utomstående, men tänkte på personalen som sina stamfränder. När jag blev ombedd att sjunga samma sång på en begravning på Walpole Island sommaren 2009 visste jag

* *The AIM Song*, en sång som förknippas med de amerikanska urfolkens motståndsrörelse AIM (American Indian Movement). Övers. anm.

att den inkluderande formen omfattade alla som lyssnade – de ovanför och nedanför och de i alla riktningar. Att förstå de här skillnaderna och göra dem synliga är en viktig del av revitaliseringen. Vi måste synliggöra och använda firandets och sorgens språk när vi lär oss ett språk, så att orden och ljuden är välbekanta – inte främmande – för den familj eller det samhälle som just då upplever den största lycka eller den djupaste sorg.

***Naadamajig Oodenang* – medhjälpare**

Ett annat sätt att stödja familjer som räddar ett språk är att problematisera vad som menas med främmande. När grupper som tidigare varit främlingar, utlänningar, börjar se de ursprungsamerikanska traditionerna som amerikanska får man inte bara ett ökat stöd för språket, utan också en mer fruktbar mångfald. Ursprungsamerikanska familjer måste ofta förklara värdet med sitt språk, som i dagens Amerika låter främmande och ”utländskt”. Ändå finns det så många delstater, counties och städer som har ursprungsamerikanska namn. Flera ord från anishinaabemowin är vanliga ord i engelska [och i vissa fall svenska], till exempel mockasin, totem, ”toboggan” (pulka) och ”moose” (älg). Michigan, som är namnet på en delstat och på en av Stora sjöarna, kommer från ordet *m’chigaaming*, som betyder ”inlandshav”. Det liknar också ordet *miishkaan*, som betyder järv – djuret som är University of Michigans maskot. Jag har ännu aldrig träffat en gammal student från universitetet, eller någon av idrottslagets supportrar, som inte har älskat detta faktum. Jag har vänner som inte är ursprungsamerikaner och som undervisar i naturvetenskapliga ämnen. De berättar för studenterna att hela det vattensystem som vi brukar kalla för Huronsjön, Ontariosjön, Michigansjön, Eriesjön och Övre sjön från början hade ett enda namn: Chigaaming (Stora havet). De påpekar för studenterna att det är ett exempel på hur språket påverkar vår verklighetsuppfattning.

När majoritetssamhället börjar förstå och hålla med om urfolksspråkens

betydelse får revitaliseringsarbetet plötsligt många fler anhängare. Vi lever i en tid med mycket utbyte och snabba förändringar. Om vi vill att vårt språk ska fortsätta inta sin rättmätiga plats måste det kopplas till de andra världarna, där vi arbetar och roar oss. Först och främst hör våra språk givetvis hemma i urfolksnationernas hem och på deras samlingsplatser, men när de erkänns och uppskattas även utanför dessa murar så börjar murarna rasa.

Ett exempel i närtid på sådant stöd i anishinaabeområdet är en teateruppsättning på Pangea Theater i Minneapolis. Pjäsen *Curiosities: A Play in Two Centuries* (Kuriositeter: en pjäs i två sekel) är skriven av Heid Erdrich och innehåller dialog och sånger på anishinaabemowin. Den handlar om Maungwudaus, som reste runt i Europa på 1800-talet tillsammans med konstnären George Catlin. 1848 gav Maungwudaus själv ut en bok om sina iakttagelser i Europa med titeln *An Account of the Chippewa Indians Who Have Been Traveling among the Whites in the United States, England, Ireland, Scotland, France and Belgium* (En redogörelse om chippewaindianerna som har rest runt bland de vita i Förenta staterna, England, Irland, Skottland, Frankrike och Belgien). Större delen av pjäsen är på engelska, men flera sånger sjungs på anishinaabemowin, och på ett ställe översätter huvudpersonen för sin hustru och de andra medresenärerna vad deras brittiske värd säger. Men när deras värd säger ”Ni kommer att finna att bofasthet och flit är att föredra framför ett kringflackande och osäkert liv” säger Maungwudaus ”*Gii kido gego nametwaaqeg*”, som betyder ”Han vill att vi alltid ska bo på samma plats.” För den ursprungssamerikanske pjäsförfattaren, för skådespelarna och för deras familjer var användningen av anishinaabemowin och den nya synen på 1800-talet uppfriskande i jämförelse med de gamla Hiawathapjäserna, i vilka anishinaabekulturen beskrevs av människor som själva aldrig hade levt i skogarna.

Ett annat exempel på stöd för användningen av arvspråk både från ursprungssamerikanska och icke ursprungssamerikanska miljöer är det arbete som idag görs av organisationer och företag som Noongwa e-Anishinaabe-

mjig och Zingerman's i Ann Arbor. Zingerman's är ett ovanligt progressivt och kreativt företag. I sin principförklaring anger de att de har valt att ta ansvar för att "stärka urfolkssamhällets hälsa, sociala miljö, utbildning och kultur". Det fantastiska är att de faktiskt gör det också. I flera år har de på hösten arrangerat en ursprungsamericansk skördemiddag som högtidlig-håller skördefesttraditionen i området. De uppmuntrar kockar från anishinaabefolket att återvända till gamla sunda och ekologiskt hållbara metoder för jakt, skörd och tillredning av mat, och de ger människor i staden, både ursprungsamericaner och andra, en anledning att tala anishinaabemowin. Inför skördemiddagen ifjol åkte kocken Alex Young tillsammans med Ari Weinzwieg, en av grundarna, till Bkejwanongreservatet och övade sig i att rensa, panera och steka fisk på anishinaabevis. Resan dokumenterades och gjordes till en interaktiv internetlektion. Inför skördemiddagen i år skördade Howard Kimewon sin egenodlade majs, lutade den med aska, malde den i en traditionell *botaagan* och gjorde traditionell majssoppa tillsammans med Alex. Även här dokumenterades hela processen och många gamla ord kom till användning: ankköttet rann av klar köttsaft (*zhishiiwiiyaasmideabo*), och fläsk (*gokosh wiiyaas*) tillsattes till äkta vildris (*manoomin*). Förutom Howard bjöd Zingerman's också in Jim Northrup – författare, korgmakare och traditionell vildrisplockare – för att han skulle berätta om riset som han skördar, rostar, sållar och rensar varje år. Varje restauranggäst fick med sig två av hans dikter på anishinaabemowin och personalen hade på sig tröjor där det stod att de serverade *aapchigwa minopogwad Chi-mookimanakiing miijim* (riktigt god amerikansk mat). Det kan verka som om deras bidrag till lokalsamhället bara utgörs av ett arrangemang en gång om året, men i själva verket är de engagerade året om. Mina döttrar och jag kan gå och äta på Zingerman's Roadhouse när som helst. Vi hälsas med "aani" (hej) och personalen förstår oss när vi beställer *maakademaashkiikiabo* (kaffe) eller *bakwezhigan* (bröd). Den här sortens subtila och kontinuerliga stöd har en djupgående och varaktig inverkan

på barnen, som känner stolthet när de visar vad de kan för vuxna utanför den närmaste familjen. Genom att de två företagen för samman människor på det här sättet skapas positiv energi både för dem själva, för språkrevitaliseringsgruppen och för Zingerman's personal, som har en mängd olika bakgrunder. Jag vill verkligen rekommendera att språkrevitaliseringsledare i andra områden funderar på att bredda sitt perspektiv när de letar efter stöd. Ibland hittar man det där man minst anar.

***Oshkiwiigwaasbiigewinan* – ny näver att skriva på**

Det sista ämnet för den här texten är det som på samma gång är lättast och svårast att skriva om på rätt sätt. Att använda ny teknik kan vara så enkelt som att be sin sexåring hjälpa en att logga in på internet, eller så komplicerat som att hitta en bra informationsarkitekt och webbdesigner som kan anishinaabemowin. Digitalt lärande och nätverkande är idag en del av livet på myriader sätt och det är bara dumt att inte ta hjälp av dem för att rädda språk. Men på teknikens arena har det släppts lös väldigt mycket dumt. Det vet alla som någonsin har varit med i ett socialt nätverk. Före Facebook definierade språkvetare "språkliga gemenskaper" som "människor som kommunicerar med varandra eller är kopplade till varandra genom kedjor av talare som kommunicerar med varandra"¹³. Idag arbetar vi på ett trådlöst nät och kopplas samman av servrar och moln, och kopplingarna är mycket snabbare och sker på mycket större avstånd. Den sociolingvistiska betydelsen av detta är nästan ofattbar, men forna dagars språkvetare kanske fick liknande tankar när Gutenberg satte i gång på 1450-talet, bara några årtionden innan Columbus satte segel. Språket har alltid påverkats av politik och av vad som är möjligt att göra.

Anishinaabemowin är arvspråk för över tvåhundra reservat i Kanada och USA. I många av dem samarbetar äldre människor med lärare och elever för att hålla språket vid liv. Det verkar finnas lika oändligt många saker att bråka

om som det finns verbböjningar. Men potentialen att hitta gemensam mark och skapa en modern gemensam mötesplats är lika stor. Det finns tre huvudskäl till att använda sig av tekniken: för att förstå språket och dess talare bättre, för att skapa och dela med sig av data, och för att fortsätta framåt.

I juni 2007 lanserades University of Michigans webbplats *Noongwa e-Anishinaabemjig**, och den har sedan dess haft över 35 000 besökare. De flesta besöken har genererats av en mycket politiskt laddad diskussion om repatriering av mänskliga kvarlevor. Näst högst kommer en sida om University of Michigans idrottsverksamhet och sedan berättelsen om fiskmiddagen på Zingerman's. Samtliga historier presenteras som språklektioner, som vem som helst kan titta och lyssna på, och som har förklaringar för nybörjarna men är tillräckligt komplexa för att den som kan språket flytande ska ha glädje av dem. Eftersom webbplatsen är kopplad till en sida på Facebook så kan man se bilder på 2 964 personer som har signalerat att de bryr sig om språket. Webbplatsen använder också Twitter för att annonsera nya inlägg, och lägger upp videoklipp på YouTube. Kort sagt: allt en genomsnittlig tonåring gör för att hålla sig à jour försöker vi också att göra. Vi har aldrig undersökt om det är fler kvinnor än män som använder webbplatsen eller tagit reda på användarnas genomsnittsålder. Av Facebookprofilerna att döma är dock könsfördelningen jämn. De flesta som följer sidan verkar finnas i provinsen Ontario i Kanada och i delstaterna Michigan, Wisconsin och Minnesota i USA. Snittåldern är över 25, och det är mycket yngre än snittåldern på vår sista generations förstaspråkstalare, som alla är minst 55 år gamla. Det finns interaktiva lektioner på webbplatsen, många av dem med digitalt ljud och flashcards, men om elever och lärare vill göra egna kommentarer måste de gå till Facebooksidan.

* Idag har webbplatsen flyttat till adressen <https://ojibwe.net/>. Övers. anm.

Först var vi bekymrade över att webbplatsen innehåller så många skilda dialekter och stavningar. Men sedan insåg vi att det trots allt var bättre att språket användes än att det inte användes, och vi har arkiverat varenda kommentar. Därmed har vi inte bara dokumentation av förändringar i enskilda personers stavning och grammatik, utan också av vilka dialekter som läsarna förstår. Inläggen visar i realtid att det finns fler ord som är gemensamma än som är olika, och att folk förstår varandra oavsett om de är ojibwe, odawa eller potawatomi. Av våra observationer på webbplatsen och vid olika språkonferenser, med ett liknande spektrum av talare, drar vi slutsatsen att den viktigaste faktorn för att kunna kommunicera med den som har en annan dialekt är hur väl man behärskar språket. Det borde inte vara överraskande, men i många år har beslut om finansiering och läroplaner fattats av personer som visserligen lyssnat på och lärt sig språket med iver och allvar, men som inte har behärskat det väl. De lade märke till fler ord som de inte kunde än ord och grammatik som liknade varandra i de olika dialekterna. Personer som behärskar språket väl kan med lätthet delta i samtal över dialektgränserna. I vissa fall stannar de till och förtydligar, eller berättar om sina egna ord, men i samtliga fall som vi har dokumenterat har de som talar flytande anishinaabemowin inga problem att förstå vare sig ojibwe, odawa eller potawatomi.

Det finns förstås accenter, idiomatiska uttryck och talspråksuttryck som är mycket regionspecifika. På nästan varje reservat finns det ord som bara en generation, ett kön eller en släkt använder. Men så är det med engelskan också. Vi anser att om man ska bevara dessa nyanser så måste studenterna bli tillräckligt duktiga på språket för att kunna ta sig runt dem och se dem som alternativ, inte som hinder. Jag vill förstås alltid höra Barb, Martina, Bev, Pat och Gertie säga ”*aaniindinaa*” när jag kommer in i deras kök, men jag insåg snabbt att systrarna hade ett eget sätt att handskas med ordet som inte ens deras män eller barn kunde härma. När Howard vill veta vad klockan är säger han ”*Wenesh epichaak?*”, men hans syster Marjorie säger ”*Wenesh nsa*

dibaganek?” Jim Northrup bor längre västerut, och han säger ”*Aaniin endaso dibaaganeg?*”. Ibland när Jim är på skojhumör säger han ”*Aanish minik tick tick?*” vilket ordagrant betyder ”Hur många tick och tack?” Mina döttrar känner igen alla de här varianterna nu. Och på webbplatsen har jag sett flera av de olika frågeformerna, olika mönster för hur vokaler utelämnas, och olika nya kreativa kombinationer. Om tekniken kan hjälpa min familj och mina elever att vara beredda på den mångfald som de ofrånkomligen kommer att möta vid nästa möte, powwow eller språkkonferens, så är det värt all tid vi har lagt ner.

Tekniken gör att struktur och variation blir synliga. Den gör också att lingvistiska data kan bevaras. Den gör så att vi kan dela med oss av ofattbara mängder ord – och ha tillgång till dem när som helst. De tidiga tekniska lösningarna var mer formella och krävde att programmerarna tillbringade årtal eller åtminstone månader med att samla in ord och fraser och mata in dem. Idag har vår webbdesigner Stacie Sheldon och jag ett system för att samla data och det som språkvetare kallar för metadata. Ofta har jag inte ens hunnit skicka henne transkriptionen av en intervju eller ett samtal innan hon har tagit bilder och skrivit ner informanternas namn och biografier. En del av vårt arbete har varit komplext, men för många av lektionerna behöver vi bara samla ihop det som språkeleverna vill se och höra för att kunna lära sig och öva. De lektioner som fungerar bäst är de som är lätta att slutföra. Eleverna kan bidra med eget material, och alla som talar språket flytande och som vi har kontakt med bjuds in till att bidra med berättelser eller samtal. Det gör att eleverna får höra en mångfald olika talare och ofta kan lyssna på samtal, vilket inte är möjligt i ett klassrum där bara en enda person behärskar språket ordentligt.

Slutligen innebär webbplatsen en möjlighet att publicera och sprida material. Sedan vi började använda den 2007 har vi kunnat lägga upp och publicera (givetvis med tillstånd) bidrag från över 58 personer, och antalet

växer ständigt. Sorgligt nog har en del av dessa talare gått bort, och andra talar inte så tydligt längre, men det känns bra att veta att vi har räddat kvar deras bidrag till revitaliseringen av språket. De ord som betyder allra mest lär man sig förstås utan att skriva ner dem. Men man kommer ihåg mer än man tror. Jag kan lära mig något som jag är säker på att jag inte kommer att minnas men ett år senare använder jag det plötsligt i ett samtal. Genom att bevara våra äldres bidrag och skapa plats för våra elevers bidrag bildar vi en internetgemenskap som sporrar oss alla att fortsätta lära. När jag gick i första årskursen och hade läst min ojobwe-anteckningsbok hundra gånger om, hade jag inget mer material och ingenstans att vända mig för att få mer förrän nästa veckas lektion, eller nästa läger, eller nästa termin. Idag, när jag lägger upp dikter jag skrivit, dikter som kanske är lika konstiga för vissa äldre som E. E. Cummings skulle ha varit för Shakespeare, så vet jag i alla fall att jag har träffat rätt oftare än jag har missat, och att de förstår det mesta. Om man skriver en sång för traditionell ringdans, eller översätter en blueslåt, hiphoplåt eller psalm, kan den läggas upp den direkt så att ens vänner får se den och lära sig och skratta i sina hem med sina familjer. Eller ta ut sångerna i sitt samhälle och dela med sig av dem, som bevis på att vi fortfarande finns här och att vi fortfarande sjunger.

Det här är förstås bara ett sätt att se på saken, precis som med många andra ämnen jag diskuterat ovan. Kanske påverkas det av att jag är stadsmänniska, att jag är andraspråkstalare som försöker lära ut språket och av att vara förälder i en trasslig tid. Jag anser att lärare måste lyssna på och lära sig av sina elever, vi måste följa med dem där de lär sig och leker, vilket idag är djupt inne i teknikens skog.

***Noongwa nd'nisdotaanmi* – vad vi vet idag**

Jag kommer ihåg hur jag under tidigt 1990-tal läste Leanne Hinton's dikt *To the Lonely Hearts Language Club* (Till ensammas hjärtans språkklubb). Dikten

berättar så värtaligt om kampen mot tiden och tystnaden och om behovet att koppla samman språkvetarnas arbete med de äldres berättelser. Dikten slutar med en ”återuppståndelsens ceremoni”. Jag tyckte att det lät så allvarligt och extremt då när jag var ung doktorand, barnlös och alltför hoppfull¹⁴. Jag deltog i ”språkbord”, jag skrev till och med en dikt, *Anishinaabemowin Dopwin, N' Bazigeminaa* (Till språkbordet, vår käraste) där jag talade om bordet där vi studerade språket som om det vore levande, därför att det förde oss samman, gjorde alla oss som lärde sig språket till en familj¹⁵. ”Alla våra böner och drömmar samlas här” stod det i dikten, och det stämde, men det jag inte visste då var att en del drömmar är dåliga och en del böner är desperata. När unga elever och lärare idag frågar vad som behövs för att börja lära sig språket hemma så vet jag att det de vill ha är hjälp med läroplaner. De vill veta var de hittar talare och berättelser och ord att skriva ner på papperet och i sitt hjärta. Jag säger till dem: ”Var uppmärksam på tystnaden.” Det finns tystnad som kan hjälpa och tystnad som kan stjälpa. Stanna upp i kampen ibland och lyssna mellan ljuden för att förstå vilken sorts tystnad det är som råder.

Jon Reyhner är en viktig person inom rörelsen för urfolksspråk och han har skrivit: ”Det finns många sätt att bråka om hur man ska revitalisera språk. Alla dessa gräl kan skada språkrevitaliseringen.”¹⁶ Att rädda ett språk som är hotat på grund av rasism är i grunden en kamp mot rasismen själv. Familjer och samhällen kan enas eller splittras till följd av att de tar upp kampen mot rasismen och försöker åstadkomma förändring. Inte alla kan bortse från den eller bryta dess osynliga fjättrar. Grupper och personer kan internalisera rasismens ilska och paranoia tills den blir ett sätt att leva, och på samma sätt som världen har försökt krossa urfolkens språk och kulturer så börjar de själva att skada människor omkring sig med negativa kommentarer, försök att tysta, och onödiga jämförelser eller skvaller. Revitalisering är i sig en tvärvetenskaplig kombination av etnografi, pedagogik, språkvetenskap, litteraturvetenskap och historia. Men de familjer och samhällen

som lyckas med den är de som dessutom värnar om sitt mående medan de revitaliserar språket. De hittar äldre som vill samarbeta, och socialarbetare och psykologer som vill hjälpa till med planering och diskussioner. Det måste byggas en eld av positiv energi som inte kan släckas. För det kommer dagar när privatlivet följer med hemifrån, när frustrationens tårar väller fram, när självtvivlet smyger sig på och hoppet försöker fly. Var beredd på det. Nyligen i en e-postdiskussion skrev en av de äldre i vår internetgemenskap: ”Jag älskar er alla.” Vem skriver ”Jag älskar er alla” på en e-postlista? I vår gemenskap var det Sandy Momper. Detta är något som bara de modigaste och uppriktigaste av våra eldvaktare gör. De är kanske den ingrediens som är allra viktigast för att vi ska lyckas. Så hitta era energignistor, ge dem näring, besvara deras kärlek och håll dem nära intill er.

Mii sa P'iw – Avslutning

Den här texten började med ett citat av Gordon Jourdain. Han beskrev anishinaabemowin som något som är gemensamt för människor, familjer och samhällen: som ljudet av vattnet och träden och sedan av djuren. I hans beskrivning är språket först långt borta, men sedan blir det livgivande. Cirkeln han ritat kring språket är vacker och komplex, och speglar ett anishinaabe-sätt att tänka. I originalet rinner morfemet som betyder själva språket, *enwewe*, genom texten, och gradvis läggs fler och fler delar till för att tydligare definiera språkets relation till människorna. Han avslutar med att säga: ”*Mii ow gidinwewininaan wendinigeyang bimaadiziwin, gikenindizoyang anishinaabewiyang, gidinwewininaan gechitwaawendaagwak gaa-ina'oonigooyang gimanidoominaan.*” (Det här är vårt språk, som ger oss liv, som gör att vi vet vilka vi är som ursprungamerikaner, vårt språk, den heliga gåva som vår skapare skänkt oss.) På så vis ger han en förklaring till varför människor som vill förstå sin koppling till alla sina släktingar beslutar sig för att lära sig och beskydda ett språk som speglar deras identitet. Han påminner oss om att det

är en gåva, att när vi väl lärt oss det kan det inte stjälas, förstöras eller lämnas tillbaka – men det svåra är att ta emot gåvan. *Nd’bagosendam naadamawin-negwa nsostawegwa, noongwa e-aanii waa ezhiwebag waabang*. Jag hoppas att jag har hjälpt läsaren att förstå dem som talar anishinaabemowin idag. Det är bara de som vet vad framtiden rymmer.

SLUTNOTER

- 1 Leanne Hinton och Ken Hale, red., *The Green Book of Language Revitalization in Practice* (San Diego: Academic Press, 2001).
- 2 Annie E. Casey Foundation, 2010 *Kids Count Data Book: State Profiles of Child Well-Being* (Baltimore: Annie E. Casey Foundation, 2010). Ursprungligen publicerad på <https://datacenter.kidscount.org>.
- 3 Miskwaanakwadookwe (Amy) McCoy och Maajigwaneyaash Jourdain, *Odaminodaa Iskigamiziganing!* (Hayward, WI: Waadookodaading Enokiiijig, 2008), respektive Miskwaanakwadookwe (Amy) McCoy och Maajigwaneyaash Jourdain, *Ozhiitaadaa Dabwaa-izhaayang Waadoododaading!* Hayward, WI: Waadookodaading Enokiiijig, 2008).
- 4 Jim Northrup, *Anishinaabe Syndicated: A View from the Rez* (St. Paul: Minnesota Historical Society Press, 2010).
- 5 Christy Bieber, ”Tiginaagan,” *Noongwa e-Anishinaabemjig*, ursprungligen tillgänglig på <http://www.umich.edu/~ojibwe/community/tiginaagan.html>, 2008.
- 6 Webbplatsen *Noongwa-e Anishinaabemjig* finns på <http://www.umich.edu/~ojibwe/>
- 7 Jessica Ball och Alan Pence, *Supporting Indigenous Children’s Development: Community University Partnerships* (Vancouver: Univ. of British Columbia Press, 2006).
- 8 Wikwemikong Heritage Organization (WHO), *Wenaabooshoo* (Wikwemikong, Ontario: Wikwemikong Heritage Organization, 2007).
- 9 WHO, *Aanhsokaanhensan: Short Stories for Each Season* (Wikwemikong, Ontario: Wikwemikong Heritage Organization, 2007).
- 10 WHO, *Wikwemikong Odenang miinwaa Nokaming D’nakiitwanhsan Mikziibiing geyii: Kitchi*

- mewzha Anishinaabe Bimaadziwin (Wikwemikong Village and Surrounding Area: Our History)* (Wikwemikong, Ontario: Wikwemikong Heritage Organization, 2006).
- 11 John O'Shea och Guy A. Meadows, "Evidence for Early Hunters beneath the Great Lakes", *PNAS* 106, no. 25.
- 12 Margaret Noori, "Ezhi-*Anishinaabebiige Noongwa*: Tradition in Contemporary Anishinaabe Texts", *Black Magnolias*, specialnummer 2011 (vintern 2010-2011).
- 13 George W. Grace, "Regularity of Change in What?" i *The Comparative Method Reviewed: Regularity and Irregularity in Language Change*, red. Mark Durie och Malcolm D. Ross (New York: Oxford Univ. Press, 1996), 157-179.
- 14 Leanne Hinton, *Flutes of Fire: Essays on California Indian* (Berkeley: Heyday, 1994).
- 15 Margaret Noori, "Anishinaabemowin Dopwin, N' Bazigeminaa, to the Language Table, Our Sweetheart", i kapitlet "Wooden Heart, Dopwin, Language Table" av Heid Erdrich, i boken *Sovereign Bones: New Native American Writing*, red. Eric Gansworth (New York: Nation Books, 2007).
- 16 Jon Allen Reyhner, *Education and Language Restoration* (Philadelphia: Chelsea House, 2006).

MER LÄSNING

Brian Edward Brown, *Religion, Law, and the Land: Native Americans and the Judicial Interpretations of Sacred Land* (Westport, CT: Greenwood Press, 1999).

N. Bruce Duthu, *American Indians and the Law* (New York: Penguin, 2008).

Samina Hadi-Tabassum, *Language, Space and Power: A Critical Look at Bilingual Education* (Toronto: Multilingual Matters, 2006).

Mari C. Jones och Ishtla Singh, *Exploring Language Change* (New York: Routledge, 2005).

Adrian Kelly, *Compulsory Irish: Language and Education in Ireland 1870s-1970s* (Dublin: Irish Academic Press, 2002).

Marie-Noelle Lamy och Regine Hampel, *Online Communication in Language Learning and Teaching* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

Steven McDonough, *Applied Linguistics in Language Education* (New York: Oxford Univ. Press, 2002).

Robert Miles, *Racism* (London: Routledge, 1989).

Noongwa e-Anishinaabemjig, "Name Zaagiganing Huron Chizhaazhagwa: Under Lake Huron Long Ago" ursprungligen tillgänglig på <http://www.umich.edu/~ojibwe/lessons/semester-three/huron/> (2011).

Paul Prucha, *The Great Father: The United States Government and the American Indians*, vol. 2 (Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1984).

Arnulfo G. Ramirez, *Creating Contexts for Second Language Acquisition: Theory and Methods* (New York: Longman Publishers, 1995).

Christopher Vacsey, *Handbook of American Indian Religious Freedom* (New York: Crossroad Press, 1991).

BELFASTS NY-GAELTACHT

Aodán Mac Póilin

År 1975 bestämde jag och min fru Áine Andrews oss för att bygga ett hus i ett irisktalande område i vår hemstad Belfast i Nordirland. Vi hade båda lärt oss iriska som andraspråk, och vi hade båda en koppling till språket genom våra familjer. Áines pappa och två av hennes morbröder hade lärt sig iriska riktigt bra. Min farfar lärde sig iriska på 1890-talet, och trots att han aldrig pratade flytande så höll han ett tag kvällskurser i språket (vilket inte var ovanligt under de tidiga åren av iriskans revitalisering). Min farmor var uppväxt i ett område på västra Irland där språket just hade försvunnit. Båda hennes föräldrar hade iriska som modersmål, och farmors mormor kunde knappt engelska, men farmor kunde själv ingen iriska. Pappa nådde aldrig sitt livslånga mål att tala flytande iriska, men mamma hade gått i en skola i södra Irland med iriska som undervisningsspråk. Morfar var modersmålsläre, men det upptäckte familjen först helt nyligen, mer än 50 år efter hans död. I fyra generationer fanns det alltid någon i min familj som antingen hade iriska som modersmål eller hade lärt sig tala språket för att återuppta det, men som inte förde det vidare till nästa generation. Det är så språk dör.

Vi ville bryta den utvecklingen, vi ville till och med vända den. Vi kände till familjer i Belfast som med varierande resultat hade uppfostrat sina barn med iriska, och vi kände till andra familjer som hade försökt men misslyckats. Ärligt talat var vi inte övertygade om att vi själva hade vad som krävdes för att lyckas. Men det fanns ett alternativ. En grupp gifta par, de flesta minst

tio år äldre än vi, hade redan börjat skapa ett irisktalande område, och vi kände några av dem. Genom att bli del av deras gemenskap skulle vi slippa svårigheterna det innebar att uppfostra barnen på iriska helt själva och vi skulle kunna dra nytta av deras erfarenheter. De hade också tillgänglig mark och de hade byggt sina hus själva, så de kunde vägleda oss i bygget av vårt nya hem. De hade med andra ord redan gjort större delen av det hårda arbetet. Det som var skrämmande var att inte veta hur området skulle fungera. Var det som ett kollektiv, eller en kibbutz, eller var det bara en grupp människor som hade valt att bo nära varandra? En annan skrämmande insikt var att även om Áine och jag kunde prata om litteratur och historia och politik på iriska, så skulle vårt nya hem vara fullt av vardagsföremål som kontakter och uttag och dörrvred och golvlister. Sådana saker hade vi inga ord för. Och ingen av våra språkkurser hade lärt oss hur man pratar med bebisar.

Vi bor fortfarande i området och vi har uppfostrat vår dotter Aoife med iriska som modersmål. Hon överlevde experimentet utan större trauman, förutom en lindrig period av tonårsuppror när hon bara tilltalade oss på engelska (hur gör man annars uppror mot föräldrar som är språkaktivister?) utom när hon ville ha något, vilket gav oss förhandlingsutrymme. Hon vände aldrig språket ryggen på riktigt, som vi hade sett hända i en del andra familjer. Mer vågade vi inte hoppas på, så vi bestämde oss tidigt för att inte pressa henne att bli språkaktivist. Det kan ha varit ett smart drag, för Aoife bor faktiskt också i området nu, undervisar på en iriskspråkig skola och uppfostrar sina två söner med iriska som förstaspråk.

Tack vare att vi engagerade oss och bosatte oss i området lyckades vi bättre med språket än vi någonsin hade hoppats på. Inte bara förde vi vidare språket till nästa generation – vi möjliggjorde också för vår dotter att föra det vidare till våra barnbarn. Vårt irisktalande område har gjort det möjligt för vår familj att leva en stor del av våra liv på ett språk som hade kunnat dö ut någon gång under det senaste århundradet. Men är området en förebild som

pekar ut en ny riktning för den iriska språkrörelsen? Det är en knepigare fråga att besvara.

I det här kapitlet kommer jag att beskriva området jag bor i. Mycket är andrahandsberättelser, för jag var bara tolv år gammal när det första mötet om området ägde rum, och när de första husen byggdes gick jag fortfarande i skolan. Jag ska försöka vara så objektiv jag kan, trots att jag har bott här i trettiofem år och varit aktivt engagerad i språkrörelsen större delen av den tiden. Mitt område är ett socialt experiment som kanske går att överföra till andra samhällen, eller kanske inte. Om den här berättelsen ska vara användbar för någon som funderar på att göra något liknande måste den för det första ses med bakgrund i den specifika sociala (och politiska) bakgrunden, för det andra betraktas som ett experiment. Dess styrkor och svagheter måste analyseras så nyktert och noggrant som möjligt.

Den samling hus vi bor i ligger i utkanten av staden och kallas av våra engelsktalande grannar för ”the Irish houses” (Iriska husen). Det hela började 1961 när några familjer gick ihop för att bygga ett bostadsområde där deras barn skulle växa upp med iriska som förstaspråk. De första husen stod klara 1969. Under områdets första år beskrev man sig, betecknande nog, som ett *cóilíneacht* – en koloni – och gav sig själva namnet *Pobal Feirste*. *Pobal* betyder ”folk” eller ”samhälle” och *Feirste* kommer från iriskans namn på Belfast. Området kallas oftast för ”the Shaw’s Road *Gaeltacht*” (det iriskspråkiga området på Shaw’s Road). I det här kapitlet kommer jag att använda både namnet *Pobal Feirste* och termen *gaeltacht*.

Ordet *gaeltacht*, som ursprungligen betydde något i stil med ”den gaeliska världen”, har nu blivit en språkgeografisk term. Det betecknar oftast de utspridda områden, främst på västra Irland, där den språkliga kontinuitetens tråd aldrig har skurits av, där språket har förts vidare från generation till generation i tusentals år. Dessa överlevande irisktalande områden, som alla ligger på landsbygden, är små och blir skörare för varje år. Förmodligen är

det färre än trettio tusen människor i det historiska gaeltacht som använder språket dagligen (i mitten av 1800-talet hade över tre miljoner människor iriska som modersmål). I sin geografiska betydelse är ordet faktiskt ett lån från den skotska gaeliskan, som är en nära släkting till iriskan. Men den skotsk-gaeliska termen *gàidhealtachd* avser de skotska högländerna, ett geografiskt område som en gång var gaelisktalande men där språket nu bara lever vidare i isolerade fickor. Paradoxalt nog omfattar den inte Yttre Hebriderna där språket är som starkast.

Men om vi accepterar att ett gaeltacht är ett geografiskt område där en betydande andel av invånarna pratar irisk gaeliska, så är den knappa hektaren på Shaw's Road otvetydigt ett gaeltacht. Det skiljer sig dock på ett viktigt sätt från historiska gaeltacht eftersom det skapades medvetet, av människor som hade gaeliska som andraspråk, och eftersom det ligger i stadsmiljö (närmare bestämt i Belfast) som i mer än fyrahundra år har varit till absolut största delen engelsktalande.

Det finns inte många nya gaeltacht på Irland. Under 1900-talet utvecklades på Irland en ovanlig modell för att bevara språket där iriskan hela tiden har överförts från generation till generation som andraspråk, främst genom utbildningssystemet.¹ Hittills har den processen varit anmärkningsvärt framgångsrik – om måttstocken är språkkunskaper. Folkräkningarna i Republiken Irland (där iriska är det första officiella språket) visar att kanske en och en halv miljon människor behärskar språket åtminstone delvis. De allra flesta av dem är personer som håller på att lära sig iriska som andraspråk och bara en liten minoritet använder iriska någorlunda ofta i sina vardagsliv. Det som samhället har misslyckats spektakulärt med är att främja överföringen mellan generationerna inom familjen. Det finns ett antal isolerade familjer som uppfostrar sina barn med iriska som förstaspråk. Men samhället har misslyckats ännu mer spektakulärt med att skapa nya, organiska irisktalande samhällen utanför de historiska gaeltachtområdena.

Det har gjorts andra försök att inrätta nya gaeltacht. På 1930-talet delade Irlands regering ut gårdar i de bördiga trakterna i öster till grupper av iriska modersmålstalare från gaeltachtområdena i det vackra men karga väst. Det mest lyckade var Rathcarn, som ligger sex mil från Dublin.

De statsfinansierade försöken att transplantera traditionella gaeltachtsamhällen till anglifierade delar av Irland var helt och hållet ett landsbygdsfenomen, även om det också har funnits irisktalande lokalsamhällen i irländska städer. Vi vet att språket hade en stark närvaro i de flesta av Irlands större städer under 1700- och 1800-talen. Det är inte förvånande med tanke på att över hälften av Irlands befolkning talade iriska år 1800. Till och med i Belfast, i det anglifierade och industrialiserade nordöst, fanns det kluster av irisktalande på 1800-talet. Men de flesta iriskspråkiga i städerna hade flyttat dit från gaeltachtområden och grupperingarna kan nog bäst beskrivas som sekundära, möjligen med undantag för Claddagh-distriktet i Galway som överlevde in på 1900-talet. De irisktalande miljöerna i städerna hade dålig återväxt och varade i allmänhet inte i mer än en eller två generationer om de inte förstärktes av nya inflyttningsvågor. I takt med att iriskan förtvinade i det gamla gaeltacht tynade de ofrånkomligen bort.

Området på Shaw's Road var inte det första försöket att skapa ett urbant ny-gaeltacht, men det är det absolut största och anses allmänt vara det mest framgångsrika. Redan 1924, kort efter att södra Irland hade blivit självständigt, bildades en boförening i huvudstaden Dublin med syftet att "inrätta och upprätthålla ett iriskspråkigt område".² 1972 fick gruppen arrendera en knapp hektar mark i Dublins norra utkanter. Året därpå hade de byggt tio hus. Detta skulle ha kunnat bli kärnan till ett ganska stort irisktalande samhälle, eftersom det fanns ytterligare tolv hektar som hade kunnat bebyggas och bildat ett ansevärt urbant gaeltacht. Tyvärr hade gruppen inte råd att bygga en tillfartsväg. En av de mest centrala målsättningarna för det självständiga Irland var att revitalisera det iriska språket, men ändå fick gruppen

inget stöd från myndigheterna, trots att man hade fått intrycket att hela området ”uteslutande var avsett för nygaeltachtsällskapets uppförande av hus åt irisktalande.”³ I stället fick andra mer välorganiserade boföreningar bebygga området med ytterligare 250 hus. Det finns inte mycket mer information om experimentet men det iriskspråkiga området blev snart omringat av en engelsktalande miljö och överlevde inte. Det enda spåret efter försöket är att området heter Páirc na Gaeltachta, ”Gaeltacht-parken”.

Att planen i Dublin misslyckades berodde delvis på att myndigheterna saknade kunskap om språkrevitalisering. Det är inte så konstigt, för på 1920-talet hade det nya självständiga styret på södra Irland inga historiska exempel att följa när det gällde att revitalisera ett språk som hade varit på tillbakagång i hundratals år, och som nu bara var modersmål för ett fåtal i befolkningen. Den tidens statsstödda åtgärder för att revitalisera iriskan fokuserade på att använda skolan för att öka språkkunskaperna (iriska blev ett obligatoriskt skolämne) och på att använda iriska jämte engelskan inom statsförvaltningen. Man verkar ha antagit att utbredda språkkunskaper automatiskt skulle leda till utbredd användning. Tyvärr visade det sig att det inte alls är så enkelt. Om man vill bevara ett hotat språk måste man gå mer sofistikerat till väga. Till exempel genom att skapa lokala irisktalande samhällen och se till att språket förs vidare från generation till generation inom familjerna.

Det är möjligt att det fanns andra faktorer som satte käppar i hjulet för försöket med det irisktalande området i Dublin. Colm Ó hUallacháin, en pionjär inom sociolingvistik, berättade 1974 för mig att hans far blev erbjuden att flytta in på 1920-talet. Trots att Ó hUallacháin den äldre och hans fru själva uppfostrade sina barn med iriska som modersmål svarade han blankt nej. Det var illa nog att behöva träffa iriska språkaktivister på konferenser och möten, menade han, utan att dessutom bo granne med dem. Kanske ett lite överraskande svar från en förkämpe för språkets bevarande, men det var

inte unikt i iriska sammanhang. När sådana här planer presenteras, vilket händer då och då, är folks reaktion ofta att de gärna skulle bo i området, men inte om X ska bo där. Vem X är varierar mellan olika tider och platser, men hans typ – det är alltid en han – är lätt att känna igen: han är en framstående person inom språkrörelsen, har en stark, taggig personlighet och är erkänt hängiven språket. Men andra språkaktivister menar att han är lite ur balans och lider av antingen napoleon- eller messiaskomplex. Trots detta finns det små grupper av irisktalande familjer som har valt att bo nära varandra på olika håll i landet. Med undantag för en liten grupp utanför Cork tenderar de att inte göra något väsen av sig. En av anledningarna till det är att de inte vill riskera att bo i närheten av X.

Mycket om Dublinexperimentet är okänt, och därmed finns det många obesvarade frågor. Hur länge överlevde den iriska språkgemenskapen? Hade den något inflytande på resten av samhället och i så fall vilket? Vilket språk pratade barnen med varandra? Vad fick de för undervisning?

Själva experimentet verkar vara bortglömt, men idealet som det byggde på har alltid funnits kvar. Tanken på ett urbant gaeltacht kom på tal igen under andra hälften av 1900-talet. På 1960-talet argumenterade till exempel författaren Máirtín Ó Cadhain för att man i städerna borde skapa irisktalande områden som skulle ha modernitetens alla kännetecken – åtminstone det som kallades modernitet i sextioalets Irland:

Mitt i galltacht [engelsktalande områden] kan man ha [...] riktiga gaeliska områden, med ungdomsbrottslighet, Beatles, svartkrogar och allt. Det måste finnas åtminstone ett stort irisktalande samhälle i Dublin. Det är en utmaning. Är vi vuxna den? Om vi fick blomstrande irisktalande områden över hela landet, särskilt i de större städerna, skulle själva gaeltacht – det historiska gaeltacht – bara vara ett irisktalande område bland andra.”⁴

Ó Cadhain var en viktig person både inom litteraturen och inom språkaktivismen. Han var den sortens människa som det bildas en hel mytologi kring. En av många anekdoter handlar om att han själv erbjöds att gå med i en förening för att skapa ett iriskspråkigt område i Dublin, men tackade nej när han fick veta att en viss person (X) också tänkte bli medlem. Föreningen tog aldrig fart. X kan ha varit vem som helst av en hel rad personer.

Pobal Feirste, gaeltachtområdet på Shaw's Road

Pobal Feirste var från första början uttryckligen tänkt som ett led i revitaliseringen av iriskan, på samma sätt som andra liknande försök att skapa irisktalande områden i städer under 1900-talet. I en rundskrivelse från tidigt 60-tal beskrivs det föreslagna området som en sorts förtrupp för en radikal återgaellisering av Irland, där det historiska gaeltacht skulle återerövra Irland språkligt. ”Vi ansåg att om det verkliga gaeltacht [*an ghaeltacht cheart*] skulle expandera måste irisktalande i de engelskspråkiga områdena bli mer sammansvetsade, så att man kunde göra det förberedande arbete som krävdes för expansionen.”⁵ Enligt den här synen skulle revitaliseringen av iriskan bli en spegelbild av Irlands månghundraåriga anglifieringsprocess, där engelskspråkiga områden gradvis hade expanderat tills de täckte hela ön, med undantag för avlägsna isolerade samhällen. Det historiska gaeltacht utgjorde redan sådana potentiella expansionsområden, men tanken var inte att dess steniga öde åkrar skulle bre ut sig över landet, utan att bygga upp iriskspråkiga områden i de större städerna. 1982 hade den iriska språkrörelsen hunnit inse vikten av att skapa iriskspråkiga miljöer i engelskspråkiga områden. ”Om inte irisktalande områden grundas i *galltacht* [engelskspråkiga områden] kommer iriskan inte att överleva, och revitalisering ska vi inte ens tala om.”⁶ De argumenterade också för att ett helt grannskap med irisktalande hade bättre möjligheter att påverka myndigheterna än vad enskilda personer och utspridda familjer hade: ”Utan en sådan gemenskap kan vi inte kräva våra medborgerliga rättigheter. Lokala

och statliga myndigheter kan inte tillgodose krav från människor som lever utspridda bland folk med helt andra krav.”⁷

Målet med området var inte bara att revitalisera iriskan i samhället i stort utan också att återta språket inom familjen, så att det kunde föras vidare från generation till generation. Ett ytterligare argument för att samla sig i ett område i staden var att det gjorde denna uppgift enklare. Den 14 november 1965 publicerade tidningen *Sunday Press* en artikel om det irisktalande områdets planer som bland annat var att starta en iriskspråkig skola:

För närvarande finns det trettiosex irisktalande familjer i Belfast, men skolan är tänkt att vara öppen för alla [...] Idén till skolan och husen började för fyra år sedan. På den tiden fanns bara sju irisktalande familjer i staden och de flesta av oss var nygifta. Vi kom fram till att en av svårigheterna med att uppfostra en familj på iriska var att vi bodde i olika delar av staden. Då växte idén om att bli grannar fram.⁸

Omkring 1973 publicerade gruppen en tvåspråkig broschyr som ger inblick i projektets tidiga historia och hur de boende i området såg sig själva:

Under tidigt sextioal uppfostrade en grupp nygifta par sina barn med iriska som modersmål. De flesta kände redan varandra, och de hade möjlighet att utbyta idéer och erfarenheter.

De kunde också lära av tidigare generationer, ett halvdussin familjer i Belfast som hade varit irisktalande i tjugofem år [...] De yngre paren ville inte att deras barn skulle uppfostras utan kontakt med andra irisktalande, så som det tidigare hade varit för irisktalande familjer i Belfast och Dublin och i andra delar av landet. Därför tyckte de att det var logiskt och naturligt att bo nära varandra.

Vid en tidpunkt fanns hela nitton familjer som var anhängare till idéen, men när en bit mark väl hade köpts på Shaw's Road i utkanten av Andersontown återstod bara fem av dem. Marken köptes för lånade pengar 1968/1969 och fem hus byggdes. Två år senare dök ytterligare tre familjer upp och byggde hus i området.⁹

När detta skrivs (i september 2011) består det irisktalande området av tjugotvå hus och en tredje generation håller på att växa upp där. De flesta i den är barnbarn till generationen som grundade Pobal Feirste. Det finns inte utrymme att gå in på områdets historia i detalj, men eftersom det aldrig skulle ha existerat utan grundarnas extraordinära insatser kan det vara bra att ge lite bakgrund om människorna som byggde sina hem 1969–1975, och det samhälle de kom ifrån.

Den här första gruppen bestod av tio familjer och nio hus (en av familjerna flyttade därifrån runt 1974 till gaeltachtområdet i Donegal). Husen byggdes i tre etapper. De första fem familjerna flyttade in i sina hus våren 1969, bara några månader efter att spänningarna mellan katoliker och protestanter i Nordirland blev våldsamma och följdes av trettio års lågintensivt krig med fler än tretusen dödsoffer. Under ett par år därefter byggdes ytterligare tre hus, och därefter byggdes ett hus i mitten av 70-talet. Alla vuxna medlemmar hade lärt sig iriska som andraspråk. Samtliga var katoliker och kom från Belfast och de flesta av dem bodde i västra Belfast. (För den som inte känner till den irländska situationen: ön var ursprungligen en engelsk koloni men blev 1800 en del av Förenade konungariket Storbritannien och Irland. Största delen av landet bröt sig loss 1921–1922 men Nordirland – som hade en protestantisk majoritet och en stor, missnöjd katolsk minoritet – blev kvar i konungariket.) Västra Belfast är ett ganska otypiskt samhälle, något jag har försökt beskriva i en tidigare text:

Efter Irlands delning var de styrande i Nordirland fientligt inställda mot den katolska minoriteten, vilket i Belfast ibland tog sig uttryck i organiserade pogromer. Den institutionaliserade diskrimineringen gjorde att den katolska befolkningen vände sig inåt och utvecklade ett oerhört sammansvetsat samhälle, vilket starkt påverkade det iriska språkets utveckling [...] Detta drevs av två samverkande faktorer. Den ena var ideologisk nationalism, som stärktes av att man tvingades göra motstånd mot en fientlig stat. Den andra var den katolska befolkningens starka separata identitet. Det sistnämnda förstärktes i sin tur på institutionell nivå av att skolorna var segregerade, och på social nivå av det faktum att en stor del av Belfast är uppdelat i helt katolska respektive protestantiska områden. En del av dessa områden är lika stora som en mindre stad. Det största katolska området i västra Belfast har för närvarande en större befolkning än Derry [dvs. mer än 100 000 invånare].

Iriskans överlevnad i Belfast hängde på en skör tråd. Men stadens ovanliga om än motbjudande sociala struktur var faktiskt till språkrörelsens fördel [...] De sociolingvistiska och politiska omständigheter under vilka iriskan har överlevt i Belfast är mycket speciella: ett litet organiskt irisktalande samhälle i ett urbant nätverk av människor som lär sig iriska inom en stor missnöjd katolsk/nationalistisk minoritet med höga födelsetal i en protestantisk/unionistisk stat på en katolsk/nationalistisk ö.¹⁰

Denna ovanliga situation gör att det iriska språket i västra Belfast har en hög nivå av symboliskt och kulturellt kapital, som en sociolog kanske skulle säga. Människor som inte talar iriska kallar iriskan för ”vårt språk”. En del av språkets status färgar av sig på språkets talare, som blir en sorts lekman-

naprätsterskap och åtnjuter respekt därför att de förverkligar allas dröm. Men ibland är respekten blandad med ambivalens, kanske för att man har obehagliga minnen av vissa lärare eller på grund av en naturlig misstänksamhet mot fanatiker. Det bör dock tilläggas att Pobal Feirste i mycket hög utsträckning förlitade sig på det omgivande samhällets goda vilja, och att skolan (vilket snart kommer att beskrivas) aldrig skulle ha överlevt utan aktivt stöd och generositet från människorna i västra Belfast.

Den sammanhållning och grupployalitet mellan katoliker som jag har beskrivit är ännu mer uttalad bland irisktalande. Och grundarna till Pobal Feirste var en ännu mer sammansvetsad social gruppering, vilket kan ha varit en bidragande faktor till att projektet lyckades. Alla tio paren var engagerade i klubben Cumann Chluain Ard, en organisation som var känd för att vara radikal i språkfrågor. Många av dem hade till och med träffats i klubben. De tillhörde inte bara samma umgängeskrets, de tillhörde också i stort sett samma generation. De flesta var födda mellan 1935 och 1945. Många av dem var släkt. I sju av hushållen var någon av de vuxna syskon till en annan vuxen i området, och det fanns en trio av syskon som bodde i området med sina familjer.

De flesta hade också liknande socioekonomisk bakgrund. Gabrielle McGuire noterar i sin bok *Our own language: an Irish initiative* (Vårt eget språk: ett iriskt initiativ) att ”de flesta av grundarna av det iriska området på Shaw’s Road var arbetarklass”¹¹, ett påstående som speglar gruppens självbild. Påståendet låter rimligt, och under den första tiden verkar det stämma när man kategoriserar männens yrken socioekonomiskt. Bara en av männen hade ett typiskt medelklassyrke. De flesta hade yrken som snickare, busschaufförer, bilmekaniker eller plåtslagare.

Men egentligen var det inte så enkelt. I gruppen fanns ett relativt stort intresse och engagemang för bildning (det var vanligt i Belfasts katolska arbetarklass, där de flesta såg utbildning som bästa sättet att få det bättre ställt). Kvinnorna hade oftast högre utbildning än männen, två av dem var

utbildade lärare och en tredje hade universitetsexamen. Många av dem, både män och kvinnor, utbildade sig efter att de hade flyttat till Shaw's Road. Tre män och tre kvinnor tog universitetsexamen som vuxna, och några fortsatte på forskarnivå. Även gruppens yrkesprofil förändrades, och det gällde inte bara de som hade studerat vidare. I den första 1990-talsgenerationen har över hälften av föräldrarna medelklassyrken: flera lärare, en revisor, en översättare, tidningsredaktörer, några mellanchefer och en högskolelektor.

Grundarna till Pobal Feirste verkar alltså ha varit en ovanlig grupp människor. De var faktiskt både sociala och ekonomiska entreprenörer. De lyckades ju att med mycket små resurser bygga ett helt litet bostadsområde och skapa ett minoritetsspråkstalande område mitt i ett större samhälle som talade engelska, det mäktigaste språket i västvärlden. Därtill förmådde en stor del av dem att förbättra sin egen ekonomiska situation, genom antingen företagande eller utbildning. Den här lilla gruppen människor lyckades också göra ett stort avtryck på det omgivande samhället, som vi snart ska få se.

Det största problemet som familjerna ställdes inför under de tidiga åren var kanske hur de skulle skapa en språkmiljö där det var självklart för barnen att prata iriska. De hade inga förebilder, vilket var ett stort bekymmer. Några av familjerna hade redan små barn och visste hur det var att uppfostra barn med iriska utan någon omgivande irisk miljö. De var högst medvetna om hur starkt man påverkas av den allmänna språkmiljön. De visste att engelska sannolikt skulle bli huvudspråket när barnen kommunicerade med varandra ute, även om föräldrarna talade iriska med varandra och med barnen. Även om de lyckades skapa en språkbubbla där iriska var det dominerande sociala språket skulle det finnas gott om engelska i omgivningen – från släktingar, från engelsktalande i grannskapet, från vänner, i butiker, på TV, överallt utom kanske på den lilla plätten som tillhörde Pobal Feirste. De visste att när tvåspråkiga umgås med enspråkiga brukar de enspråkigas språk dominera, även om de är i minoritet. De förstod också att barn inte bryr sig om

ideologi. Barn uppfattar vad som verkligen händer omkring dem socialt. De reagerar instinktivt på den miljön och anpassar sig automatiskt till omgivningens språkanvändning. Familjerna utgick från att det räckte med att ett par engelsktalande barn hade nära kontakt med barnen i området på Shaw's Road för att deras språkanvändning skulle påverkas kraftigt.

I det här avseendet var områdets läge mycket lyckosamt. När de första husen byggdes låg Shaw's Road i utkanten av staden, en utkant som var oregelbundet formad. Staden höll på att växa mycket längre ut än Shaw's Road, men stora markområden lämnades oexploaterade, så bakom husen låg det ängar och åkrar. Ovanför husen låg gamla lantarbetarlängor där det bodde äldre människor utan hemmavarande barn. Mittemot husen låg det visserligen ett stort område med hundratals bostäder och tusentals barn, men mellan Pobal Feirste och bostadsområdet låg det en tungt trafikerad gata. Under de första åren fanns det så många barn i de olika familjerna att de kunde bilda en sammanhängande social grupp. Så länge de inte var gamla nog att korsa den stora gatan på egen hand fanns möjligheten att utveckla Pobal Feirste till en liten språkö, och föräldrarna utnyttjade den tillfälliga isoleringen. De anordnade tillställningar för barnen för att göra språkmiljön starkare, för att skapa en känsla av sammanhang och för att göra iriskan till det språk som barnen använde i första hand. Barn från andra irisktalande familjer i Belfast fick också delta i aktiviteterna.

Det krävs mer forskning om hur människor använder de olika språken i lokalsamhällen där tvåspråkiga talare av ett ömtåligt minoritetsspråk har kontakt med enspråkiga talare av ett stort och mäktigt språk. I brist på sådan forskning får vi till stor del förlita oss på personliga erfarenheter och anekdotiska bevis. Beskrivningen som följer bygger främst på mina egna erfarenheter efter att jag själv och min fru flyttade till Shaw's Road 1976. Som jag tidigare har berättat hade pionjärgenerationen vid den tiden redan gjort större delen av allt det hårda arbetet.

Barnens språkvanor var redan etablerade när vi anslöt oss. Det fanns ett trettiotal barn, de flesta under tio år, och de bildade en sammanhållen grupp med mindre åldersspridning än barnen på andra sidan gatan. Iriska var det språk de använde sinsemellan, även om alla barnen kunde flytande engelska när de hunnit bli fyra eller fem år. Ibland kom det enspråkiga engelsktalande barn från bostadsområdet på andra sidan gatan och lekte med dem. Då pratade de engelska med dem och ibland även med varandra medan de andra barnen var närvarande, men de bytte alltid tillbaka till iriska när de engelsktalande inte var med. När vår dotter föddes 1977 pratade barnen i Pobal Feirste bara iriska med henne. Det viktigaste och mest underbara med området på Shaw's Road för oss var att vi fick uppfostra vår dotter i en språkmiljö som var fullkomligt naturlig för henne – även om den hade skapats avsiktligt och av sina belackare kunde kritiserats för att vara konstlad. Grundarnas stora bedrift var att bevisa att en liten grupp beslutsamma människor kan skapa en sådan miljö. (Jag bör kanske påpeka att vi förutom den miljön även hade våra egna familjer, där det fanns människor som talade iriska.)

Alla samhällen förändras och mycket är annorlunda i den språkmiljö som nästa generation barn i området lever i. Innan vi avhandlar de förändringarna vill jag dock prata om skolan, eftersom det var på detta område det var mest troligt att världen utanför skulle påverka barnens språkvanor. Men det var också på det området Pobal Feirste skulle påverka det omgivande samhället allra mest.

Som jag skrev förut fanns redan 1965 planer för en irisktalande skola. Områdets grundare ansåg att skolan var av central betydelse och kunde bli avgörande för språksituationen i området. All utbildning i Nordirland var på engelska. Om man satte ett par tvåspråkiga barn i en enspråkig engelsk klass, eller spred ut en handfull tvåspråkiga barn i flera klasser, skulle de oundvikligen prata engelska med sina skolkamrater. Det skulle inte vara ett problem

i sig, men det fanns en stor risk att de också skulle börja prata engelska med varandra. Det var nästan säkert att den engelskspråkiga skolan skulle göra så att iriskan slutade vara det självklara språket när barnen umgicks.

Året 1971 hade två av gruppens barn kommit i skolåldern och börjat i engelskspråkiga skolor. Men flera andra barn närmade sig skolåldern, varav sju barn i området och två från andra irisktalande familjer. Gruppen bestämde sig för att starta en egen skola. Två år tidigare hade hundratals familjer i Belfast fått sina hem nedbrända, och många av dem hade fått tillfälligt boende i baracker. När familjerna fick nya hem blev barackerna lediga. Gruppen köpte en barack, monterade ner den och byggde sedan upp den på marken bakom husen. Enligt legenden skedde det hela över en helg. Den 1 september 1971 öppnade skolan.

Den första läraren var en modersmålstalare från gaeltachtområdet i Donegal som just hade gått i pension. Den andra var en ung kvinna från Belfast som hade växt upp som irisktalande. Därefter sköttes undervisningen i flera år av kvalificerade lärare som själva kom från området. Fram till 1979 kom alla utom ett barn från irisktalande familjer, och skolans elevantal steg – från de ursprungliga nio barnen till lite över trettio.

1978 hände två nya saker. Ett antal barn hade nått gymnasieåldern, vilket i sig innebar en utmaning. Deras föräldrar startade en gymnasieklass för den lilla gruppen äldre elever. De höll tappert i gång den i två år. Men eftersom eleverna var så få gick det inte att hitta tillräckligt många ämneslärare, som dessutom skulle gå med på att undervisa ideellt, och skolan fick slå igen. Två av familjerna fortsatte att ordna iriskspråkig undervisning för sina barn genom att skriva in dem i en skola i Dublin, sexton mil bort. Papporna turades om att bo i Dublin en halv vecka i taget.

Den andra saken som hände fick mer långtgående konsekvenser. Visserligen var Shaw's Road-områdets syfte främst att språket skulle ha en levande närvaro, och då ingår det att försöka hålla sig till vissa principer för språk-

användning. Pobal Feirste såg sig dock aldrig som en isolerad språkbubbla som skulle försvara sig mot den invällande engelskan, utan som en del av en rörelse med målet att iriskan skulle överleva och framför allt återuppstå som umgängesspråk. Pobal Feirste sågs inte som ett getto utan som en plantskola som skulle få den irisktalande befolkningen att växa.

Ett sätt att uppnå det var att starta iriskspråkig undervisning för barn från engelsktalande familjer. Detta hade redan med viss framgång prövats i Republiken Irland. På senare år hade dock ett mer evidensbaserat arbetssätt slagit igenom framför allt i Kanada och Wales: SSM-verksamhet* för barn i förskoleåldern. Min fru Áine, som arbetade som grundskollärare i en engelskspråkig skola, hade läst på och erbjöd sig att starta en SSM-förskola där barnen kunde gå innan de började i vår grundskola.

I början var tillströmningen svag. SSM-undervisning var något nytt i Nordirland, och folk var förstås skeptiska. Första året deltog sju barn, och av dem fortsatte fyra till vår iriskspråkiga grundskola. Sedan exploderade antalet. Andra året började tretton barn, som alla fortsatte till områdets grundskola. Därefter blev det tjugofem barn, sedan fyrtio, och till sist femtio stycken. Vid det laget kunde inte längre alla som ville få en plats och andra grupper började starta egna iriskspråkiga förskolor, även utanför Belfast. 1983 startades iriskspråkiga förskolegrupper i Derry, tolv mil åt nordväst, och det blev till slut en fristående skola. I Belfast startades 1987 en andra skola, och ännu en startades i Newry, sex mil söderut. Idag får över 4 000 barn i Nordirland sin undervisning på iriska i förskolan, grundskolan och gymnasiet.

Det var inte illa efter en så blygsam start, med nio barn i en begagnad barack på en leråker. På den tiden var skolan olaglig. När gruppen skrev till

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

utbildningsdepartementet för att beskriva vad de tänkte göra fick de i november ett svar som citerade paragraf c) i avsnitt 66(1) i utbildningslagen:

Det är departementets åsikt att undervisning som sker uteslutande på gaeliska inte utgör "... effektiv och lämplig undervisning ..." för barnen i en fristående skola. Om detta sker kommer departementet att utfärda en varning [...]

Om ägarna inte inom angiven tid åtgärdar de påtalade bristerna kommer departementet att officiellt stryka skolan ur registret. Det är ett lagbrott att driva en oregistrerad skola.¹²

Innebörden i brevet var att föräldrarna skulle bli åtalade om de gjorde som de hade tänkt. Föräldrarnas lösning blev att strunta i skolmyndigheterna, vilket möjligen var lättare att göra i början av 1970-talet än både innan och efteråt. När skolan startade befann sig Nordirland i kaos. Hundratals människor dödades varje år och myndigheterna hade annat att tänka på än en liten olaglig skola. 1972 stängdes Nordirlands parlament och efter det styrdes vi direkt från London. Regeringen i London visste inget om det iriska språket och brydde sig inte särskilt mycket om det, men de var inte på långa vägar lika fientligt inställda som Nordirlands unionistiska styre hade varit. Trots det var myndigheterna inte angelägna om att inlemma iriskspråkiga skolor i skolsystemet. Att godkänna en iriskspråkig skola skulle vara ett stort steg, det vore att ge legitimitet åt iriskspråkig undervisning i allmänhet. Om det offentliga skolsystemet blev tvåspråkigt i stället för enspråkigt skulle myndigheterna oundvikligen få press på sig att börja finansiera de iriskspråkiga skolorna. Det hade de verkligen ingen lust med, så de stretade emot i många år.

När Áine och jag anslöt oss till gruppen överskuggade skolfrågan allt annat. Det var ändlösa möten och ett ändlöst arbete med att samla in peng-

ar. På den tiden hade vi inga egna barn, och jag svor att jag aldrig skulle låta frågan om iriskspråkig undervisning ta över mitt liv. Men man ska akta sig för att missa möten. På ett månadsmöte 1977 anmälde jag i min frånvaro som frivillig att överta korrespondensen med skolmyndigheten, och sedan tog den iriskspråkiga undervisningen över mitt liv i sju år. 1979 erkändes skolan till slut som en fristående (ofinansierad) skola – ett viktigt strategiskt genombrott som lade grunden för den iriskspråkiga undervisningens legitimitet, även om det inte gjorde det lättare att skaffa pengar. 1984 fick skolan äntligen finansiering, tretton år efter starten. Kampen för att skolan skulle erkännas öppnade dörren för utvecklingen av hela det iriskspråkiga skolväsendet.

Än idag är skolorna i Nordirland till viss del uppdelade mellan katoliker och protestanter, men på 1970-talet gick nästan alla katolska barn i katolska skolor och protestantiska barn gick i statliga skolor. Pobal Feirstes skola erbjöds status som katolsk skola, men vi avböjde trots att det skulle ha gjort det mycket lättare att få statlig finansiering. Vi hade två huvudskäl till att tacka nej. Det första var att om skolan var en del av det katolska skolväsendet så skulle föräldrarna inte längre ha kontroll över den, och de var inte säkra på att kyrkan skulle hålla på skolans språkregler. Det andra skälet var ideologiskt, inte ett dugg pragmatiskt: en stor del av föräldrarna tyckte att det var viktigt att den första iriskspråkiga skolan i Nordirland var öppen för alla oavsett religion eller avsaknad av religion – trots de allvarliga spänningarna mellan katoliker och protestanter och trots att skolan låg mitt i ett katolskt getto. Detta syns tydligt i en tidningsartikel från 1973:

Mrs O Monachain säger att skolan inte bara riktar sig till stadens katolska befolkning. ”Det iriska språket är inte katolikernas egendom”, säger hon. ”Gaelic Leagues grundare var protestant och det finns faktiskt många protestanter i Belfast som talar flytande iriska.”¹³

En begagnad barack på en leråker. Den iriskspråkiga skolan i Belfast 1980. Foto från Aodán Mac Póilin.

Vid den tiden var det högst osannolikt att några protestantiska barn skulle börja i skolan. Året före hade nästan 500 människor dödats i oroligheter där fiendskap mellan katoliker och protestanter var ett starkt inslag. Den här inkluderande andan finns fortfarande kvar i det iriskspråkiga skolväsendet. Visserligen sker en stor andel av all iriskspråkig undervisning inom den katolska sektorn, men majoriteten av de elever som får sin undervisning på iriska finns i skolor som inte är en del av det katolska systemet, även om det absoluta flertalet av eleverna än idag har katolsk bakgrund.

Att vår grupp fokuserade all energi på skolan gjorde dock att andra problem inte åtgärdades. Under de första åren som vi var delaktiga hölls mötena på iriska, men när ett stort antal nya familjer strömmade till förändrades situationen. Det som förut hade varit relativt informella möten i en

sammansvetsad grupp familjer blev nu större och större tillställningar. Till slut hade fler än hundra familjer rätt att delta, och mötena hölls på engelska. Längre var månadsmötena öppna för alla föräldrar, och alla beslut fattades i ett öppet forum. Det var så svårhanterligt att vi till slut tvingades skapa ett smidigare forum för skolan. När den offentliga finansieringen väl kom började skolan ledas av en styrelse där inte alla boende hade yttranderätt. Föreningen finns kvar, men det hålls inte längre regelbundna medlemsmöten. En stor del av den sociala sammanhållning som utmärkte området under den tid då vi engagerade oss är därför borta. Nu pratar vi bara med våra grannar då och då, när vi möts på gatan, eller över staketet.

Till viss del var detta ofrånkomligt. Den intensiva interaktionen under de första åren berodde delvis på att skolan befann sig i ständig kris, en kris som varade i tretton år. Inte konstigt att folk mer än gärna lät någon annan ta över ansvaret för skolan. Många orkade inte längre med den stora och oupphörliga ansträngningen.

Det kanske var oundvikligt att området blev mindre sammansvetsat, ja mindre sammanhängande. Men vi hade inte väntat oss att sammanhållningen skulle minska så kraftigt som den gjorde. Delvis berodde det kanske på att två av huvudsyftena med området var svårförenliga: å ena sidan att utveckla ett varaktigt iriskspråkigt område i ett hav av engelska, å andra sidan att sprida användningen av iriska till det bredare samhället, vilket innebar att engelsktalande deltog i driften av skolan. Det sistnämnda syftet fick företräde. Jag måste nog erkänna att jag blev överraskad när övergången från iriska till engelska skedde med så lite diskussion och så tidigt – i början av 1978, bara några månader efter att den tvåspråkiga förskolan hade startats. Vid den tiden gick det bara en handfull barn i förskolan och den hade en separat styrelse som skötte sina angelägenheter på engelska. Eftersom arbetet med att samla in pengar delvis överlappade föreslogs det att styrelserna skulle slås samman. Som jag minns det var jag den ende som ifrågasatte förslaget och

det röstades igenom på en kvart. Följden blev att enspråkiga engelsktalade föräldrar deltog direkt i driften av skolan, som deras barn inte ens gick i ännu. Sett i backspegeln var detta beslut enormt viktigt för att de skulle känna delaktighet i skolan och ha kvar sitt engagemang. Många av dem blev i allra högsta grad delaktiga i skolans framgång, och den framgången har varit avgörande som bränsle åt en livaktig språkrörelse i Nordirland. Beslutet fick dem också att inse att irisktalarna faktiskt brydde sig om vad de tyckte och inte betedde sig som en arrogant elit. Men det är också möjligt att beslutet berövade området en del av dess styrka som språklig gemenskap.

Jag har redan nämnt kampen för att undervisning på iriska skulle bli tillåten. När jag tillsammans med min svåger tog över korrespondensen hade myndigheterna inte längre några argument för att iriska inte var ett lämpligt undervisningsspråk. I stället använde de argumentet att skolan inte var ekonomiskt försvarbar eftersom den hade så få elever. Det måste ha känts som ett stabilt argument när det formulerades, men läget förändrades snabbt. Till vår egen förvåning blev efterfrågan på iriskspråkig undervisning så stor att skolan växte otroligt fort. Det ställde oss inför ett annat dilemma. Även om barnen i en SSM-miljö lär sig undervisningsspråket, så bygger de relationer på det språk de kan bäst – i vårt fall engelska. Under SSM-verksamhetens första år kom bara ett litet antal elever från engelsktalande familjer. När de var i minoritet anpassade de sig och pratade iriska med de andra barnen, men när skolan växte så snabbt blev det omöjligt att kontrollera språksituationen. I en del klasser var det bara en eller två elever av trettio som hade iriska som modersmål, och eleverna började använda engelska sinsemellan. Det gjorde i sin tur ibland att även barn som hade växt upp med iriska som förstaspråk använde engelska i sitt informella umgänge.

Jag visste på förhand att det kunde bli så, av erfarenhet från min egen familj. Min mor och alla hennes syskon fick sin undervisning helt och hållet på iriska på 1920- och 1930-talen. Men hon var det enda av tio syskon som

ansträngde sig för att använda språket när hon hade gått ut skolan. SSM-undervisning är det mest effektiva sättet att föra kunskapen i språket vidare till nästa generation, men den är i sig ingen garanti för att man får en ny generation aktiva talare. Vi såg tidigt det här problemet och försökte starta fritidsaktiviteter, men det blev för mycket eftersom vi även var tvungna att lägga tid på att samla in pengar. Å ena sidan var det uppenbart att om skolan växte alltför snabbt skulle det bli svårare att kontrollera språksituationen. Men om den inte växte skulle den å andra sidan aldrig kvalificera sig för statliga medel. Då skulle den krossas under den måttliga framgångens börda. Vi valde att expandera. Detta dilemma mellan att å ena sidan bygga upp en aktiv iriskspråkig miljö och å andra sidan öka antalet talare (två strategiska frågor), och dessutom det ekonomiska tvånget att skapa en tillräckligt stor verksamhet på kort tid (en rent pragmatisk fråga), har ända sedan dess plågat rörelsen för iriskspråkig undervisning.

Nu vill jag återvända till hur området utökades från de ursprungliga nio husen. Expansionen skedde i tre faser. Vårt eget hus och min svågers hus byggdes 1975–1976. På sätt och vis hamnar våra två familjer mitt emellan den ursprungliga gruppen och de som kom efter, men i den här analysen klumpar jag ihop oss med de senare. Det är värt att notera att vi alla fyra hade examen från högskolan innan vi anslöt oss. Efter oss kom ett långt uppehåll, men på 90-talet byggdes fem nya hus, varav två bytte ägare några gånger ganska snabbt. Flera familjer stannade bara i ett fåtal år. Många av de nya familjerna hade precis som de gamla en koppling till Cumann Chluain Ard, och två familjer bestod av barn från den första generationen i Pobal Feirste. Slutfasen på bygget skedde när skolan flyttade från Pobal Feirstes område till marken intill, vilket gav plats åt ytterligare sex hus. De tomterna erbjöds först och främst åt barn till den ursprungliga gruppen, och fem av dem antog erbjudandet. Den sjätte tomten gick till en kusin. Resultatet blev att nätverket av släktingar blev ännu större. Arton av de tjugotvå familjer

som nu bor i området har släktband till minst en annan familj. Fem hushåll är släkt med varandra, och det finns två andra grupper med fyra familjer var som är släkt.

Nykomlingarnas socioekonomiska profil ser annorlunda ut än den ursprungliga gruppens. Det är mer regel än undantag att de är tjänstemän inom den offentliga sektorn, främst lärare. Av de tjugonio vuxna (inklusive de som har flyttat) har nitton personer examen från högskola, de flesta på avancerad nivå. En handfull har masterexamen och fyra har doktorsexamen.

Språksituationen har också förändrats. Av de familjer som har flyttat till området under de senaste tjugo åren är det bara i ett fåtal fall som båda föräldrarna har pratat flytande iriska. Det innebär att i de flesta hushållen talar man till vardags minst två språk. Egentligen är det mer komplext än så. En av de två familjer som flyttade in 1975–1976 talade både walesiska och iriska hemma. I en av de nyare familjerna talas iriska, engelska och spanska, och i en annan iriska, engelska och portugisiska.

Denna två- eller flerspråkighet försvagar i viss mån iriskans ställning i familjerna, men å andra sidan kompenseras detta genom att de flesta av de små barnen har far- och morföräldrar och andra äldre släktingar som själva bor i området. Språksituationen har dock även påverkats av en annan, kanske ännu viktigare faktor. För ungefär tjugo år sedan byggdes ett stort bostadsområde med över etthundra hus i närheten. Även om området drog till sig ett litet antal familjer där minst en av föräldrarna pratade iriska, så pratade de flesta av bostadsområdets barn bara engelska. De här barnen började naturligtvis leka med barnen i Pobal Feirste. Resultatet blev att barnen från Pobal Feirste oftast talar engelska när de leker ute, oavsett vilket eller vilka språk de talar hemma.

Idag varierar språkvanorna i området enormt från familj till familj. I några familjer verkar barnen föredra att använda engelska hemma. Oftast kopplar barnen ett visst språk till vissa personer, och byter smidigt mellan sina språk

(även om det finns en kort period när barnen är mycket små då ett av språken dominerar – oftast iriska).

Det här är en skissartad beskrivning av ett komplicerat ämne och det finns frågor jag inte har berört alls – till exempel att det har utvecklats en stads-iriska, som skiljer sig mycket från iriskan i det historiska gaeltacht. Jag har inte heller gått in på om de som växte upp på Shaw's Road och nu är vuxna och bor på andra håll har fört språket vidare till sina egna barn, eller om de ens pratar iriska aktivt. När det gäller de frågor som jag har tagit upp råder det ingen tvekan om att Pobal Feirste har haft ett enormt inflytande på språkrörelsen i Nordirland. Men ingen av oss kan i nuläget veta om språksituationen som Pobal Feirste skapade kommer att överleva i framtiden, eller om Pobal Feirste i någon mening kommer att överleva sina grundare som språkgemenskap. Vi vet inte heller om Pobal Feirste kan tjäna som förebild för andra.

För mig personligen har den här språkliga gemenskapen visserligen inneburit en livsstil som inte alltid är så enkel. Men att få vara med och trotsa den skenbart skoningslösa utvecklingen mot språkdöden är bland det mest givande jag någonsin har gjort, både som privatperson och som språkaktivist. När vår dotter och hennes man bestämde sig för att bilda familj i gaeltachtområdet på Shaw's Road frågade jag henne varför. Hon svarade, bara halvt på skämt, att det var praktiskt att ha nära till barnpassning. Men hon sa också att hon som vuxen har känt att det är ett privilegium att ha växt upp i ett tvåspråkigt område, och att hon ville ge sina barn samma privilegium. För Áine och mig har detta inneburit ännu en helt oföretsedd ynnest: att vi dagligen får träffa våra barnbarn, som nu i september 2011 snart fyller sex och tre år.

SLUTNOTER

- 1 Joshua Fishman, *Reversing Language Shift* (Clevedon, Eng.: Multilingual Matters, 1991), 144.
- 2 Ruth McManus, *Dublin, 1910–1940: Shaping the City and Suburbs* (Dublin: Four Courts Press, 2002), 274.
- 3 Ibid., 275.
- 4 Máirtín Ó Cadhain, *Mr Hill, Mr Tara* (Dublin: Aistí Éireannacha, 1964), 5.
- 5 Gabrielle Maguire, *Our Own Language: An Irish Initiative* (Clevedon, Eng.: Multilingual Matters, 1990), 72.
- 6 Seán Mac Aindrea, ”Bunscoil Ghaelach Bhéal Feirste” (pamflett, version från 1982).
- 7 Maguire, *Our Own Language: An Irish Initiative*, 71–72.
- 8 Ibid., 72.
- 9 Mac Aindrea, ”Bunscoil Ghaelach Bhéal Feirste,” 1973 version.
- 10 Aodán Mac Póilin, ”Irish Language Writing in Belfast after 1900”, i *The Cities of Belfast* (Belfasts städer), red. Nicholas Allen och Aaron Kelly (Dublin, Four Courts Press, 2003).
- 11 Maguire, *Our Own Language: An Irish Initiative*, 71.
- 12 Ibid., 78.
- 13 *Belfast Sunday News*, ”These Belfast Kids Speak No English”, 23 april 1973.

11: Skotsk gaeliska

TAIC/CNSA OCH DEN SKOTSKA GAELISKAN

Finlay M. Macleoid

Så startades CNSA

1982, efter att den skotska gaeliskan i många år varit på smygande nedgång, samlades en liten grupp människor på ön Skye. De var fast beslutna att rädda det gaeliska språket och den gaeliska kulturen. Där föddes organisationen Comhairle Nan Sgoiltean Araich (CNSA). Namnet betyder ”Förskolerådet”. Organisationen kom senare att kallas Taic, ett gaeliskt ord som betyder ”stöd”. Den nya organisationen hade fyra mål:

- Att bidra till att återuppliva och lyfta fram det gaeliska språket och den gaeliska kulturen.
- Att barn skulle kunna gå i gaeliskspråkig förskola.
- Att ta fram bästa möjliga gaeliskspråkiga utbildningsmaterial för människor som deltar i undervisning vid Taic/CNSA.
- Att ta fram stimulerande och innovativa språkkurser, hjälpmedel och resurser för vuxna/småbarnsföräldrar, främst avsedda att användas i hemmet.

Under de senaste trettio åren har vi kämpat för att ta in den skotska gaelis-

kan i människors liv, hem och lokalsamhällen. Vår verksamhet har utvecklats genom åren, genom forskning och erfarenhet, för att bättre kunna nå målet att hjälpa föräldrar, andra vuxna och barn att tala flytande gaeliska så att de kan ta hem sitt språk och använda det i sitt dagliga liv.

Så här fungerar TIP

TIP är vårt operativsystem för språkinläring. Förkortningen står för Total Immersion Plus (*immersion* = starka språkmodeller). Systemet skiljer sig på ett antal avgörande punkter från de flesta andra läromedelspaket som finns för gaeliska språket.

Ett exempel är att det enda språk som används i lärmiljön, av både lärare och elever, är det språk som ska läras – i vårt fall skotsk gaeliska. Detta är ett krav i alla TIP-kurser. Vi har upptäckt att det är helt avgörande att den regeln följs, för så fort man frångår den går det trögare för eleverna. Och om man fortsätter tillåta att regeln bryts undermineras språkets trovärdighet i elevernas ögon.

TIP har vissa grundläggande komponenter som bygger på handling och aktivitet. I inledningsfasen bryr vi oss inte om grammatik, läsning, skrivande, översättning eller böcker. I TIP-metoden förväntas eleverna på alla kurser prata gaeliska från första lektionen, hur knaggligt det än går.

Det speciella med TIP är att man lär sig gaeliska genom att på ett kreativt sätt använda teman, uppgifter, strategier, ickeverbal kommunikation och intensiv repetition. En annan viktig aspekt av TIP är att när man väl har påbörjat ett tema så lämnar man det inte förrän man är helt klar med det. Oavsett hur lång tid det tar. Det är viktigt, eftersom det hjälper eleverna att få grepp om varje tema och det språkbruk som hör till det. Dessutom är det relevant eftersom det är ett stöd för eleverna när de ska försöka använda gaeliska hemma. Eleverna får också rådet att skaffa inspelningsutrustning som ett stöd i arbetet hemma. Då kan de göra inspelningar på

lektionerna och sedan spela upp materialet och använda det när det passar.

Ett annat viktigt inslag i TIP-filosofin är att man använder en mängd vardagliga föremål, verktyg, material och möbler och annat som hör till det specifika kurstemat. Genom att hantera, titta på, tillverka och använda saker, samt genom att spela upp scener med och diskutera de olika sakerna, får eleverna se den verkliga och uppenbara kopplingen mellan saken och ordet, och det gör att de kan ta med sig temat till sin egen miljö och använda kunskaperna där.

En anledning till att TIP har så bra effekt är att man använder sig av intensiv och omfattande repetition. Det ska sägas att eleverna på TIP-kurser ofta tycker att det intensiva repeterandet är skrämmande eller irriterande i början. Men med lite tid och tålamod brukar de snabbt ändra sig och inse hur viktigt det är med repetition. Nästan alla som någonsin deltagit i en TIP-kurs har i slutändan tyckt att repetitionen är absolut nödvändig.

Två andra viktiga poänger måste nämnas. Den ena är följande: det har länge ansetts att barn lär sig snabbare än vuxna, men om man använder TIP-metoder som är anpassade för vuxna så är det tydligt att de vuxna lär sig gaeliska snabbare. Den andra poängen är att TIP-metoden utvecklades med utgångspunkt i observation av hur gaelisk språkinlärning på förskolor fungerade i praktiken.

TIP har visat sig så populärt och värdefullt som språkinlärningsverktyg att ryktet har spritt sig vida omkring. I Nova Scotia i Kanada finns det till exempel en blomstrande gaelisk språkverksamhet som bygger på TIP-metoden.

Familjespråkplanen

1985 började Taic/CNSA att utveckla Familjespråkplanen (The Family Language Plan), som tog sju år att färdigställa. Resultatet blev följande fem handböcker. (Se även läslistan i slutet av kapitlet.)

- Familjens språkhandlingsplan
- Familjespråkplanen (standard)
- Familjespråkplanen (för familjer där ingen av föräldrarna är gaelisktalande)
- Handledarens handbok
- Loggbok för användning av gaeliska

Vi var övertygade om att föräldrar som ville att deras barn skulle tala både gaeliska och engelska flytande måste planera strategiskt för hur de skulle få in gaeliskan och börja använda den både hemma och i världen utanför. När man använder två olika språk måste man sätta upp tydliga spelregler som man sedan aldrig frångår. Det är alldeles nödvändigt för att barnen ska känna sig trygga och vara säkra på att de vid varje givet tillfälle använder rätt språk. Det är viktigt att föräldrar som använder Familjespråkplanen är konsekventa och håller en stadig kurs i de språkstrategier de använder med barnet. Att man är konsekvent är viktigt för att barnet ska kunna växa upp och tala gaeliska. Den bästa tidpunkten att börja använda Familjespråkplanen är innan barnet är fött, eller så snart efter födseln som möjligt. Det är viktigt att börja så tidigt, för när man väl har börjat tala ett visst språk med barnet kan det vara svårt att bryta det mönstret.

Vi vill att barn – överallt där det är möjligt – ska få chansen att lära sig gaeliska som sitt förstaspråk, både i hem där en eller båda föräldrarna talar flytande gaeliska. Om ingen av föräldrarna talar gaeliska vill vi hjälpa både barnen och de vuxna att lära sig. Att ha en individuellt anpassad familjespråkplan är ett viktigt steg mot slutmålet: en familj som inte bara klarar av att föra ett samtal på gaeliska utan också använder språket hela tiden. Familjespråkplanen är en färdplan för föräldrar som vill skapa en gaelisk miljö och gaeliska språkvanor i sitt hem. Om man anammar planen slipper man mycket av den frustration och de problem som föräldrar ofta upplever när de

strävar efter att göra sin familj gaelisktalande på lång sikt. Lyckas man med detta arbete blir förutsättningarna mycket goda för att språket ska kunna föras vidare från generation till generation.

Varje familj får hjälp av en handledare när de utvecklar och implementerar sin egen familjespråkplan. Handledarna hjälper också familjerna att analysera och utvärdera planen under processens gång, och att uppdatera och förbättra den om det behövs. De tar upp vanliga myter, missförstånd och eventuella problem samt belyser familjens särskilda situation i språkplaneringen. Det är viktigt att alla inblandade inser att de har en roll att spela inte bara i sin egen familj, utan även med att hjälpa ännu fler barn och föräldrar att börja tala flytande gaeliska. Att förklara den rollen, och hur man ska göra för att fylla den, är lika viktigt. Alla måste tänka på att hjälpa fler hushåll i det omgivande samhället att lära sig tala flytande gaeliska och att använda språket. Det är först när dessa delar fungerar som en harmonisk helhet som gaeliskan kan inta sin rättmätiga plats i Skottlands framtid.

Innan man sätter igång med familjespråkplanen hålls ett introduktionsmöte. För enkelhets skull är mötet uppdelat i olika delar. Ett familjespråkplansmöte kan hållas på olika platser, till exempel i en samlingslokal, i skolan eller hemma hos familjen. Det är också viktigt med uppföljningsmöten. På mötena gör föräldrarna en plan för sin egen språkinlärningsprocess och hur de kan stärka den gaeliskspråkiga miljön för sina barn. Här följer några av de saker de måste göra när de skapar sin språkplan:

1. Klargöra för sig själv vad som behövs för de egna lärbehoven och den egna språkinläringen. Olika familjers språkstrategier kommer att skilja sig åt beroende på olika faktorer. Den kanske viktigaste faktorn är hur mycket föräldrarna redan kan. De tre huvudsakliga varianterna är följande: a) ett hem där båda föräldrarna är gaelisktalande, b) ett hem där en förälder talar flytande gaeliska,

och c) ett hem där ingen av föräldrarna talar gaeliska överhuvudtaget. Var och en av dessa situationer kräver olika strategier.

2. Göra en lista över personer som kan vara till hjälp för att uppnå målen. Till exempel: gaelisktalande grannar, släktingar, andra gaelisktalande familjer, personer i samhället som talar gaeliska, till exempel läkare, tandläkare och butiksinnehavare, samt andra personer som familjen kan komma i kontakt med.
3. Göra en plan för hur man ska tala med andra och vägleda dem för att de ska börja tala gaeliska med sin familj.
4. Bli medveten om och använd sig av tillgängliga resurser för gaeliska språket, till exempel gaeliskspråkiga skolor, intresseklubbar, arrangemang, TV- och radioprogram och så vidare.
5. Föra loggbok och dagbok över när de använder vilket språk (gaeliska och engelska).
6. Bestämma ett datum för när de ska börja tala enbart gaeliska (om de själva talar flytande gaeliska) eller använda så mycket gaeliska som möjligt (om de ännu inte behärskar språket fullt ut).
7. Skriva under en "bara gaeliska-försäkran" som ett stöd för att ta sitt åtagande på allvar.

Vi har lärt oss många saker av att arbeta med Taics familjespråkplan. Sedan verksamheten startades har vi sett att familjespråkplanen är det bästa och effektivaste språkinlärningsverktyget för föräldrar som påbörjar resan mot att bli en gaelisktalande familj. Vid sidan av denna funktion har verksamheten också en viktig roll när det gäller att öka medvetenheten bland de föräldrar som skulle vilja bli gaelisktalande.

Det är svårt att mäta exakt hur stor effekt Familjespråkplanen har haft när det gäller att locka fler personer att bli en del av det gaelisktalande nätverket. Vi kan dock konstatera att Taics/CNSA:s högkvarter och handledare

regelbundet får förfrågningar från alla sorters människor som vill lära sig tala flytande gaeliska, antingen för egen räkning eller för familjens. Sedan familjespråkplanerna blev norm har vi även sett en tydlig förstärkning av familjernas språksammanhållning, vilket ju bara kan vara en bra sak.

Vi har också förstått att det behövs många olika sorters förskolegrupper, särskilt för barn som är yngre än tre år. Ett exempel kan vara lekgrupper för tvååringar (trettio timmar i veckan). Ett annat kan vara strukturerade heldagsgrupper för föräldrar och barn där TIP-strategierna används fullt ut. Det är ett bra sätt att på kort tid och med användarvänliga metoder få en grupp barn under tre år att tala flytande gaeliska.

Det fanns förvisso redan gaeliskspråkiga skolor i Skottland, men de hade ett problem som ingen hade förutsett, nämligen att skolans språk inte är så lätt att överföra till hemmet. Språket som eleverna lär sig i skolan fungerar bra i skolan, och från början trodde vi alla att det skulle räcka. Men det blev allt tydligare att det språket inte fungerade i hemmiljön, i samhället i stort och för interaktion mellan föräldrar och barn. Det pågick ingen aktiv, levande språköverföring mellan generationerna.

På grund av det här glappet mellan språket man lär sig i skolan och språket som behövs hemma förstod vi att det behövdes två nya kurser. Kurserna fick namnen "Gaeliska hemma" och "Altram" (ett gaeliskt ord som ungefär betyder "fostran"). Båda riktar sig främst till människor som har gått i gaeliskspråkig skola men inte hade gaeliskan i sina hem när de var små. Båda kurserna är dock öppna för alla som vill lära sig att tala flytande gaeliska.

Forskningen tyder på att många som lär sig gaeliska aldrig har fått uppleva gaeliska som ett språk för ömhet och tillgivenhet. Vi anser att den aspekten av interaktionen mellan förälder och barn är avgörande. Den sortens språkbruk (ömhetsuttryck och andra ord som uttrycker tillgivenhet) knyter ett band mellan barnet och föräldern, och dessutom skapar det ett band till det språk som ömheten och tillgivenheten uttrycks på. För när-

varande har vi två handböcker som tar upp ämnet, men det har blivit allt tydligare att det finns ett reellt behov av många fler handböcker, DVD-filmer och annat.

Vi förbereder nu en andra fas i familjespråkplanen. Vi tänker sprida konceptet till en bredare allmänhet, både här i Skottland och på andra platser.

Kursen Gaeliska hemma

I takt med att familjespråkplanerna blev en del av normen för familjer som ville tala gaeliska hemma började det också bli tydligare att det krävdes ett mer varierat ordförråd för att kunna tala gaeliska i vardagen. Som jag nämnde tidigare visade det sig att den gaeliska som barnen lärde sig i skolan, och som vi alla trodde skulle fungera lika bra i livet utanför skolan, i själva verket inte räckte till. Då föddes kursen Gaeliska hemma, som lär ut en gaeliska som familjen behöver i sitt dagliga liv. Kursen fokuserar på hemmiljön med allt vad det innebär. Den tar även upp aktiviteter utanför hemmet, som att gå till affären, läkaren och tandläkaren, hälsa på vänner och så vidare – man får ett ordförråd som gör att man kan klara sig i de situationerna. Familjerna lär sig också att prata om hushållet och hushållsekonomin, om att städa, laga mat och äta middag, samt om kläder, sociala aktiviteter och andra ämnen som har med hemmet att göra.

Under de första fem åren hölls ungefär fyrtio Gaeliska hemma-kurser för runt 400 elever. Elevunderlaget är människor som väntar barn eller funderar på att skaffa barn, föräldrar till nyfödda och äldre barn, far- och morföräldrar och andra släktingar, samt andra människor som helt enkelt vill lära sig att prata flytande gaeliska i sin hemmiljö. Idealsituationen är att kursen löper kontinuerligt under 6–9 veckor, med 20–40 timmar per vecka. Om man går kursen i ett obrutet 200-timmarsblock och miljön är stödjande, så kan en vuxen som inte kunde gaeliska alls snabbt lära sig tillräckligt flytande gaeliska för att kunna föra ett samtal.

Varje dag får vi nya bevis på att metoderna i kursen Gaeliska hemma blir alltmer populära och gör mycket för att människor ska lära sig tala flytande gaeliska. En viktig poäng som ofta nämns är att kursen inte alls konkurrerar med skolans formella undervisning i gaeliska, tvärtom är den ett naturligt första steg innan man börjar studera språket i skolan. Och utan det första steget – att föräldrar talar gaeliska med sina barn – kommer språket inte att leva vidare från generation till generation.

Kurserna Gaeliska hemma och Altram går bra att kombinera, eftersom de är uppbyggda och fungerar på liknande sätt, samt har många gemensamma teman och TIP-strategier.

Altram-kursen

När vi började utveckla kursen Gaeliska hemma insåg vi nästan genast att det behövdes gaeliskkurser specifikt för människor som funderade på att skaffa barn, som väntade barn och som hade småbarn upp till fem års ålder. Vi delade upp gruppen i fyra ålderskategorier: upp till 9 månader, 9 till 18 månader, 18 månader till tre år, och tre till fem år. Dessutom finns det en föräldrakurs för perioden fram till barnets födelse.

De fem grundläggande delarna i en Altram-kurs är följande:

- Gaeliska för kommunikation mellan föräldrar och barn ("föräldriska").
- Olika teman som kretsar kring dagliga upplevelser när man tar hand om ett spädbarn, både hemma och ute i samhället.
- En unikt handfast pedagogik med funktionell språkinläring som sker på ett så lättillgängligt och användarvänligt sätt som möjligt med hjälp av TIP.
- Fokus på omsorg om ett spädbarn och det språk som hör till. Man understödjer detta med hjälp av lämpliga föremål, verktyg, pro-

dukter och så vidare. Alla dessa används för att hjälpa föräldern/ eleven att hitta rätt ord och förankra det och i slutändan kunna tala gaeliska ledigt och säkert när man talar till ett spädbarn eller med ett mycket litet barn.

- Ämnen kategoriseras i tre överlappande grupper som har att göra med relationen mellan föräldern och spädbarnet: känsla, intellekt och omvårdnad.

För att Altram-kursen ska vara så användbar och lättillgänglig som möjligt är den uppbyggd kring teman som är relevanta för hur man umgås med och tar hand om sin bebis.

Känslomässig interaktion mellan förälder och barn

Den här delen behandlar främst språket för ömhet och tillgivenhet, det som skapar förtroliga band mellan förälder och barn: när man pratar med sin bebis, klappar och masserar, viskar och sjunger och så vidare. Situationer som tas upp är exempelvis:

- Leka med barnet
- Föräldern väcker barnet
- Matning/flaskmatning
- Barnet sover middag
- Hälsa på hos mor- och farföräldrar eller vänner

Intellektuell interaktion mellan förälder och barn

Den intellektuella delen fokuserar på att prata, läsa/sjunga, ge barnet nya upplevelser, känselupplevelser, lukter och ljud och att visa barnet bilderböcker:

- Gå till familjegruppen

- Gå till badhuset och bada
- Gå till lekparken
- Gå i affärer
- Hälsa på hos mor- och farföräldrar eller vänner

Omvårdnad

Omvårdnadsdelen fokuserar på att tvätta, mata, byta blöjor, säkerhet, hälsokontroller, klä av/klä på, hygien, kläder och liknande:

- Blöjbyten under dagen
- Amma/flaskmata barnet
- Tvätta händerna och ansiktet
- Klä på barnet
- Göra sig i ordning för att gå ut
- Hälsa, hygien och säkerhetsrutiner

Målen med Altram-kursen är:

- Att ge föräldrarna ett heltäckande gaeliskt ordförråd som gör att de kan tala till en bebis eller med ett mycket litet barn.
- Att ge föräldrar som inte talar gaeliska förutsättningar för att deras barn ska tala flytande gaeliska när det är tre år gammalt.
- Att hjälpa till att skapa en stödjande miljö utanför hemmet, i andras sällskap, under olika faser av föräldraskapet.
- Att hjälpa till att stärka banden mellan förälder och barn och samtidigt berika hela familjens interaktion.
- En kontinuerlig målsättning är att erbjuda kurser med de mest användbara och aktuella strategierna för att uppfostra små barn till att kunna tala flytande gaeliska så tidigt som möjligt.

- Att sammanföra föräldrar, oavsett vilket stadium av föräldraskapet de befinner sig i, för att lära sig gaeliska. På det viset får de inte bara en livslång förmåga att tala gaeliska – det bidrar också starkt till att mildra den känsla av isolering som alltför många minoritetsspråksföräldrar känner.
- Att göra föräldrar medvetna om att den kunskap som de ger sitt barn i hemmiljön, innan barnet börjar sin skolgång, är värdefull och att det är ett naturligt förarbete till nästa steg (skolan).

Det viktigaste vi vill förmedla till föräldrarna är att de redan har mycket kunskap att ge sina barn i detta viktiga stadium av deras utveckling. Föräldrarna måste tänka på att de tillbringar väldigt mycket tid med sina barn innan de börjar i förskola och skola. Det är lätt att glömma hur lång tid det är mellan att man föds och att man fyller tre år. Det är under den tiden som föräldrar och barn tillbringar allra mest tid tillsammans, och det är också då barnen kommer en lång bit på vägen mot att lära sig sitt förstaspråk. Om föräldrarna vill att deras barn ska bli gaelisktalande är det under de här åren man ska se till att det påbörjas.

Slutkommentar

Det nya Altram/Bumps & Babies-centret* i Glasgow kommer att erbjuda undervisning i gaeliska åt alla föräldrar och blivande föräldrar. Vi kommer även att erbjuda Gaeliska hemma-kurser samt flera andra nya kurser som använder TIP-metoden.

Vi är även på gång med att arrangera kurser i TIP-metoden för nya hand-

* ”Bumps & Babies”: ”gravidmagar och bebisar”, dvs. kurser för föräldrar som väntar barn eller nyss har fått barn. Övers. anm.

ledare i Altram och Gaeliska hemma. Kurserna kommer att omfatta trettio dagar utspridda över året och ska innehålla dels teori, dels praktiska övningar och uppgifter.

Som vanligt är det viktigt med publicitet för att nå ut med budskapet och locka människor till våra kurser och centra. Vi använder affischer, pressmeddelanden, nyhetsbrev och mediakontakter för att informera vuxna/föräldrar, barn och potentiella medarbetare om vår gaeliskverksamhet. Man brukar säga att i Skottland tar det ungefär sju år innan en ny idé blir till verklighet någonstans.

En annan sak vi har lärt oss på senare tid är att vi måste dra till oss inte bara människor som vill lära sig, utan också människor som redan talar flytande gaeliska. Det finns många bra argument för det men de följande två är kanske allra viktigast:

- Det finns gott om exempel på att eleverna lär sig gaeliska mycket snabbare om det finns människor bland dem som talar flytande gaeliska.
- Många som kan tala gaeliska mycket väl använder inte sin gaeliska av många olika anledningar. Till exempel av gammal vana, på grund av dåligt självförtroende, för att de inte har någon att prata gaeliska med eller på grund av sin uppväxt. En Altram- och Gaeliska hemma-kurs kan enkelt och snabbt aktivera deras motivation och deras förmåga att tala språket.

Vi anser att våra olika verksamheter – Familjespråkplanen, kursen Gaeliska hemma och Altram-kursen – har bidragit till att det gaeliska språket i Skottland har fått bättre utsikter inför framtiden.

Postskriptum

Allt i livet har ett ”utgångsdatum” och man gör klokt i att förlika sig med detta och gå vidare. Jag sörjde att organisationen Taic upphörde. Men jag känner att jag har förlikat mig med det och gått vidare till något större i och med bildandet av Moray Language Centre, ett centrum för undervisning i gaeliska språket.

Moray-centret är mitt senaste och mest spännande äventyr. Det innehåller summan av allt jag har lärt mig om vad man bör och inte bör göra när man undervisar vuxna i gaeliska. Hur man gör processen att lära sig tala ledig gaeliska ännu mer lättillgänglig och användarvänlig, och hur människor som lär sig språket kan nå den nivå de vill nå på snabbast möjliga sätt. Mitt övergripande syfte är givetvis att hela inlärningsupplevelsen ska vara både tillfredsställande och trevlig.

Moray-centret ger mig dessutom frihet att pröva nya idéer på ett sätt som inte skulle ha fungerat inom Taic-organisationens etablerade struktur.

Därför ser jag väldigt mycket fram emot att åter engagera mig för att lärandet av det gaeliska språket ska få en ännu ljusare och mer dynamisk framtid.

Manualer och kurser av F. M. Macleoid och D. Farber

Resurser för Familjespråkplanen:

- 1(G) Family Language Plan Meetings: The Officer’s Handbook (Familjespråkplansmöten: handbok för handledare)
- 2(G) Family Language Action Plan: The Parent’s Handbook (Familjespråkplansmöten: handbok för föräldrar)
- 4(G) Family Language Plan: Book One: Neither Parent Gaelic Speaking (Familjespråkplanen, bok ett: ingen av föräldrarna kan gaeliska)

- 5(G) Family Language Plan: Omnibus Edition (Familjespråkplanen: standard)
- 37(G) The Gaelic Language Tracker (Loggbok för gaeliska)

Resurser för TIP och Gaeliska hemma:

- 6(G) Gaelic in the Home Group: The Committee Handbook (Gaeliska hemma-grupp: kommittéhandbok)
- 7(G) Total Immersion Plus for Adults: The Student's Handbook (TIP för föräldrar: elevhandbok)
- 8(G) Total Immersion Plus for Adults: The Course Handbook (TIP för föräldrar: kurshandbok)
- 9(G) Total Immersion Plus for Adults: The Tutor's Handbook (TIP för föräldrar: handledarhandbok)
- 100(G) TIP Conversation Strategies (TIP-samtalsstrategier)
- 16(G) Gaelic in the Home Course: Theme Packs (Gaeliska i hemmet: temapaket)
- 120(G) 6 Week Gaelic in the Home TIP Course Framework Book One (Gaeliska i hemmet 6 veckor, TIP-kursramverk, bok 1)
- 121(G) 6 Week Gaelic in the Home TIP Course Framework Book Two (Gaeliska i hemmet 6 veckor, TIP-kursramverk, bok 2)
- 122(G) 3 Week Gaelic in the Home TIP Course Framework Book Three (Gaeliska i hemmet 3 veckor, TIP-kursramverk, bok 3)
- 141(G) Gaelic in the Home TIP Sessional Framework (Gaeliska i hemmet, TIP-sessionsramverk)
- 153(G) 6 Week TIP Social Situations Course Framework (Book One) (6-veckorskursramverk för TIP, sociala situationer, bok 1)
- 154(G) 6 Week TIP Social Situations Course Framework (Book Two) (6-veckorskursramverk för TIP, sociala situationer, bok 2)

Personal, föräldrar och barn i åldrarna två till fem

- 17(G) Total Immersion Plus: The Parents' Manual (TIP: föräldrahandbok)
- 18(G) Creating a Total Gaelic Environment (Att skapa en total gaelisk miljö)
- 19(G) Total Immersion Plus for Pre-School Children (TIP för barn i förskoleåldern)
- 20(G) Circle Time for Two-Year-Olds (Språksamling för två-åringar)

Altram/Graviditets- och bebiskurser, från graviditet till tre års ålder

- 170(G) The Parenthood Course (Föräldraskapskurs)
- 27(G) Altram/Bumps & Babies Gaelic Course: Theme Pack (Altram/Graviditets- och bebiskurs i gaeliska: Temapaket)
- 181(G) 6 Week TIP Bumps & Babies Course Framework (6-veckors TIP-ramverk för graviditets- och bebiskurs)
- 186(G) The Bumps & Babies TIP Sessional Framework (TIP-sessionsramverk för graviditets- och bebiskurs)
- 95(G) Bumps & Babies Language of Endearment (Graviditet och bebis: språkbruk för ömhet)

Kurser i gaeliska för förskolepersonal

- 33(G) Pre-School Staff Gaelic Course: Theme Pack (Gaeliskkurs för förskolepersonal: temapaket)

Kurser i gaeliska för föräldrar och barn

- 220(G) The Pre-School Gaelic Course 6 Week TIP Framework (Book One) (TIP-ramverk för förskolekurs i gaeliska, 6 veckor, bok 1)

- 221(G) The Pre-School Gaelic Course 6 Week TIP Framework (Book Two) (TIP-ramverk för förskolekurs i gaeliska, 6 veckor, bok 2)
- 222(G) The Pre-School Gaelic Course 6 Week TIP Framework (Book Three) (TIP-ramverk för förskolekurs i gaeliska, 6 veckor, bok 3)

12: Kypriaka

SVÅRA BESLUT FÖR ETT RIKARE LIV

*Aigli Pittaka, Brian Bielenberg och
Aliosha Bielenberg Pittaka*

Inledning

Det var en söndagskväll, ungefär tre år efter beslutet. Just när vi skulle gå och lägga oss ljöd vår sons röst genom korridoren. Han pratade i sömnen ... på två språk! När vi uppspelat berättade det för honom vid frukostbordet nästa morgon ryckte han bara på axlarna och sa: ”Vadåå, gör inte alla det?”

Vadåå, gör inte alla det? För honom är det kanske inget särskilt, men för oss är det något som har påverkat livet, medvetet och omedvetet, ända sedan vi fick veta att vi skulle bli föräldrar. Frågan hade aktualiserats några år tidigare, när vi grubblade över det till synes perfekta erbjudande som låg framför oss på bordet – ett jobberbjudande från ett välkänt universitet i Kalifornien. Varför kunde vi inte bara göra som alla förväntade sig och tacka ja?

I det här kapitlet ska vi beskriva en del av våra erfarenheter av att *försöka* låta vår son växa upp med olika, jämbördiga språk och kulturer. Vi säger ”försöka”, för vi har upptäckt att det är hemskt svårt att upprätthålla jämvikten mellan två språk, särskilt när det ena språket är engelska och det

andra, arvspråket, är en dialekt med ganska få talare. Vi ska berätta om det roliga och det jobbiga med att göra ett litet språk till hemmets språk mitt i ett engelsktalande samhälle. Vi ska diskutera vad det betyder på ett djupare plan att ha en särskild etnisk identitet, och förklara anledningarna till att vi gjorde något som många skulle betrakta som irrationellt, för att se till att vår son skulle få en djup känsla av identitet och tillhörighet i båda sina världar. Framför allt vill vi belysa fördelarna med att fatta beslutet att tala ett arvspråk – fördelarna för barnet, för föräldrarna, för övrig släkt, och kanske viktigast: för samhället i stort.

Aliosha, Aigli och Brian. Foto från familjen Bielenberg Pittaka

Våra förutsättningar

I över ett decennium hade jag (Brian) arbetat med att främja språk- och kulturbevarande åtgärder för olika grupper. I familjen hade vi dessutom gjort teorin till praktik i våra egna liv. Vårt barn var tvåspråkigt sedan födseln. De

första orden han sa var på kypriaka (en grekisk dialekt som talas på Cypern), fyrtionio av hans första femtio ord var på kypriaka, och vid fyra års ålder rådde det en bra jämvikt mellan hans två språk: kypriaka och engelska. Men när han fyllde sex år hade han hunnit gå i engelskspråkiga skolor i Kalifornien och Förenade Arabemiraten, och hans engelska började gå om hans kypriaka. Tack vare att vi besökte Cypern och använde arvspråket hemma så fortsatte han dock att prata kypriaka, och visa att han förstod vad det innebär att vara cypriot. Vi visste att det skulle komma tillfällen när det ena språket fick företräde framför det andra i vårt barns liv, och att han då kanske skulle vägra att använda sitt arvspråk och föredra att ”smälta in” i majoriteten. Mestadels kände vi ändå att vi lyckades bra med att uppfostra ett barn med två jämbördiga språk och kulturer. Men skoltiden, med tillhörande engelskspråkig dominans, hade bara börjat. Nu var det dags att omsätta vår teori i praktik *på riktigt*. Vår son växte, och det kändes som om varje dag i den engelskspråkiga skolan trängde ut hemspråket, som han inte använde lika mycket. Han talade allt oftare på engelska till sin mamma, vars modersmål är kypriaka. Hemmet var inte längre den främsta källan till språklig input. När han skulle berätta om sin skoldag började han på kypriaka, men övergick snabbt till engelska eftersom han blev frustrerad av att ständigt behöva leta efter begrepp som han aldrig hade hört på kypriaka. Tack vare sommarbesöken på Cypern kunde vi fortsätta med hans språkliga och kulturella utveckling på i stort sett åldersadekvat nivå. Men skulle somrarna vara tillräckliga i längden? Vi hade redan märkt att det gick allt långsammare för honom att prata med släktingarna på Cypern så som man förväntade sig av ett barn i hans ålder. Med andra ord halkade han efter mer och mer i sin kypriaka varje gång vi reste därifrån, och det kändes allt jobbigare för honom att tala språket. Engelskan fanns å andra sidan överallt.

Om jag tackade ja till jobbet skulle jag få arbeta med barn ur språkliga och kulturella minoriteter och deras familjer, och visa dem att det är möjligt

att låta ett barn växa upp med ett språk som inte har så många talare. Vi skulle kunna vara en förebild för andra tack vare våra erfarenheter av att ha en son som växt upp med två språk i ett samhälle där engelskan är dominerande. Men samtidigt som vi hjälpte andra familjer, och uppmuntrade dem att skapa sammanhang där arvspråket kunde användas och utvecklas, så skulle vi också föra vår son längre bort från de stödjande nätverken där han kunde vara cypriot och tala kypriaka, det cypriotiska språket. Hur skulle han få cypriotisk input om han bodde i Kalifornien? Amerikansk kultur och amerikanska sammanhang kan man hitta över hela världen. Men hur mycket cypriotisk kultur och cypriotiska sammanhang kan man hitta i Kalifornien? Var det rimligt att jag arbetade för att människor skulle upprätthålla sina arvspråk och göra de uppoffringar det kräver, och samtidigt se på medan halva min sons identitet upplöstes tills bara ytliga kännetecken fanns kvar? Vi blev tvungna att tänka efter ordentligt – inte bara kring språket, utan kring vad som mer skulle gå förlorat om vi valde att bo i USA. Man kan säga att vi frågade oss vad det *egentligen* innebär att tala ett hotat arvspråk.

Kypriaka: en dialekt på nedgång

Kypriaka är en dialekt som i sina renaste former är obegriplig för den som talar standardvarianten av nygrekiska. På webbplatsen *Ethnologue* anges att det finns totalt 689 000 grekisktalande på Cypern, men den siffran är bedräglig – den döljer ett pågående skifte bort från kypriaka. Inom dialekten finns ett kontinuum från den kraftiga varianten (*vareta*), över den lättare (*elafria*), till ”fint folks” kypriaka. Vareta kypriaka (βαρετά κυπριακά) är den variant av språket som talas av den äldre generationen – mor- och farföräldrarna. Yngre personer associerar den med fattiga, utbildade bybor, även om många yngre män använder en anpassad form av den som identitetsmarkör. Vareta kypriaka är så pass olik standardgrekiska att vissa forskare hävdar att det är ett eget språk. Elafria kypriaka (ελαφριά κυπριακά) är för närvarande den vanligaste varianten av

dialekten. Den talas av både föräldragenerationen och dagens unga. Det är det språk som används i hemmet och bland vänner på de flesta håll i landet. Det finns ett geografiskt undantag, som är uppenbart för de flesta forskare och talare: Nicosia, Cyperns kosmopolitiska huvudstad, där folks sägs tala ”fin-kypriaka”. Det är den variant som mest liknar standardgrekiska, och det är det språket som de boende i Nicosia talar och identifieras med. Många unga cyprioter betraktar dialekten som en viktig del av sin identitet och som ett band till sina rötter. Ändå har de samtidigt en negativ inställning till den. Skolsystemet betraktar i grund och botten dialekten som ett handikapp som barnen tar med sig till skolan – något som med tiden kan och bör åtgärdas. Eftersom dialekten främst är muntlig tycker de flesta cyprioter inte att den är ett riktigt språk. Kypriaka är en liten dialekt, och det finns inga skolor i världen som undervisar i den, eller där den används. I nuläget är det tydligt att det pågår en allmän övergång bort från öns eget språk mot något som mycket mer liknar standardgrekiska.

Jag (Aigli) är född och uppväxt på Cypern, och lärde mig tala kypriaka hemma. I skolan lärde jag mig att tala, läsa och skriva standardgrekiska. När jag växte upp talade jag alltså både kypriaka och standardgrekiska, men lärde mig aldrig att läsa eller skriva kypriaka, bara grekiska. Senare läste jag på universitetet i Grekland, och därefter var jag doktorand i USA. Nu rör jag mig dagligen obehindrat mellan kypriaka, standardgrekiska och engelska.

I motsats till min hustrus rika språkbakgrund växte jag (Brian) upp i en nästan helt enspråkig stad i mellanvästern i USA. I likhet med många familjer i USA talade mina föräldrar enbart engelska, trots att många i deras föräldrageneration knappt kunde engelska när de började i skolan. Jag läste tyska på high school och universitetet och lärde mig franska när jag var volontär för Peace Corps i Afrika. När jag gifte mig började jag lära mig kypriaka – främst genom att prata med min fru och mina svärföräldrar. Det språk jag har lärt mig är ett språk för hemmet och το περιβόλι (trädgården).

I nuläget talar jag språket någorlunda flytande, även om min son säger att jag gör ”många uttalsfel”. Jag kan ändå kypriaka så pass bra att det fungerar i vardagslivet.

Engelska, engelska överallt

Vår son pratade alltså engelska. ”Vad är det för fel med det då?” frågade många. ”Engelskan kommer att öppna många fler möjligheter för honom i livet. Han kan åka vart som helst, han kan göra vad som helst. Grekiska kan han alltid lära sig senare.” När vårt barn var fyra år valde vi att lämna USA och flytta till Förenade arabemiraten. På det viset tänkte vi att vi skulle kunna göra karriär och samtidigt vara så nära Cypern att vi kunde göra regelbundna besök och få den språkliga och kulturella input som behövdes. I Förenade arabemiraten ingick vi dessutom i en gemenskap med många familjer som liknade vår: tvärkulturella par med olika språkbakgrund som ville uppfostra tvåspråkiga barn – det som Una Cunningham-Andersson och Staffan Andersson kallar ”blandspråkiga familjer” (mixed language families).¹ Vi hoppades att de skulle bli ett naturligt nätverk med stöd och en källa till idéer om hur vi skulle få det att fungera. Men många av de familjer vi träffade – både blandspråkiga och arabisktalande par – kände att engelskan var viktigast och agerade därefter. Om det innebar att barnen bara fick mycket små kunskaper i arvspråket – ja, då fick det väl bli så. Så fort den enda föräldern hade engelska som modersmål blev engelskan det dominerande språket för både barnen och föräldrarna. Så fungerade det hos de flesta som vi vände oss till för att få stöd och idéer. Och det gör väl inget, kan man ju tycka. Man vinner ju så mycket på att lära sig engelska ordentligt – då gör det väl inget att små lokala dialekter och språk med få talare försvinner. Men kan man verkligen bevara kulturen, identiteten och känslan av tillhörighet utan att kunna språket?

Kypriaka som en del av vårt hem

När jag (Aigli) gifte mig med en person med annan kultur och bakgrund gick det inte att undvika att engelskan, vårt gemensamma språk, blev hemmets språk – särskilt eftersom vi bodde i USA. Men när vårt barn föddes började vi prata med honom på kypriaka – redan när han låg i min mage, faktiskt. Det kom helt naturligt, utan att vi pratade och resonerade om det. Beslutet var omedvetet, åtminstone till en början. Min man hade varit öppen för att lära sig tala mitt modersmål genom att umgås med min familj, och till en början räckte det för att han skulle kunna prata med vårt nyfödda barn. Vi försökte göra det så naturligt som möjligt att tala kypriaka hemma. Det underlättade att min mamma bodde hos oss i långa perioder under de första åren av vår sons liv. Hon hjälpte oss sköta om honom och stod för extra input på kypriaka, både direkt, genom att hon talade till vår son, och indirekt, genom att vi vuxna talade språket mer hemma. Det gjorde att vårt barn fick mer input på kypriaka, men för mig var det också ett stöd eftersom jag hade djupa känslor som var kopplade till språket. Tack vare att jag talade mitt modersmål i mitt hem i ett främmande land fick jag bekräftat för mig själv att jag fortfarande var samma person som jag alltid hade känt att jag var.

Vårt barn föddes i USA och levde sina första fyra år där. Man kan tycka att det var enkelt att tala vårt arvspråk hemma, men det fanns många svårigheter under de där första åren, och de finns kvar än idag. Den första och främsta är hur man håller liv i två modersmål. Vi koncentrerade oss på att han skulle få input på kypriaka hemma, eftersom engelskan fanns överallt annars. Den andra, lika viktiga, svårigheten var hur vi skulle socialisera vårt barn in i våra båda kulturer. I vårt fall var det geografiskt och ekonomiskt omöjligt att tillbringa långa perioder både på Cypern och i USA. Där vi bodde i Kalifornien fanns inget cypriotiskt sammanhang, så därför blev det bara i hemmet han kunde höra kypriaka och få känna på vad det innebär att vara cypriot. Därför blev vi mer och mer fokuserade på att bara prata

Aliosha får lära sig den grekcypriotiska påsktraditionen ”knäcka ägg” av mormor och morfar. Foto: Aigli Pittaka

kypriaka med vårt lilla barn, ägna oss åt traditionella cypriotiska aktiviteter och äta cypriotisk mat. Ändå kände vi oss osäkra, på grund av omgivningens åsikter – allt från ogillande blickar när vi talade kypriaka i mataffären till att släktingar kände sig osäkra på hur de skulle kommunicera med vår son när han började prata. Pedagogerna tyckte också att vi gjorde fel. När vår son var två år sa hans förskollärare att det skulle gå bättre för honom i förskolan om vi pratade mer engelska med honom hemma. Snart insåg vi att pedagogens okunniga kommentar faktiskt hade fått oss att fundera på att göra annorlunda. Vi var ju ovana föräldrar, och han hade många års erfarenhet. Men lyckligtvis var vi så pass starka i vår övertygelse att vi kunde gå tillbaka till läraren och förklara för honom hur bra det är för ett barn att växa upp med två språk.

Vår son blev äldre, och vi bodde fortfarande långt bort från Cypern. Läggningsen på kvällen blev ett viktigt moment för den språkliga socialiseringen. Det var i samband med läggdags som de två språken började hitta sina roller i hemmet. Vi tyckte båda om att sjunga sånger vi hade lärt oss när vi var små, och läsa eller berätta sagor som kom ur välbekanta traditioner och föreställningar, så att vi och vårt barn började förstå världen på samma sätt. Många av godnattsagorna på kypriaka hittade vi på i stunden. Vi kände bara till två sagoböcker som var skrivna på kypriaka, så vi blev tvungna att hitta på egna sagor. Snart hade vi en ritual kring läggdags. Först läste pappa engelska böcker och sjöng på engelska. Sedan hittade mamma på sagor på kypriaka, och efterhand började vår son bidra till dem mer och mer. Vi upptäckte att muntliga berättelser är bra berättelser. Allt måste inte komma från en bok. Och kypriaka är trots allt ett muntligt språk.

Engelskan trycker på

Det låter okomplicerat när vi säger att vi talade en hotad arvsdialekt med vårt barn hemma. I verkligheten fick vi ofta anstränga oss medvetet för att stanna kvar i språket under vardagsrutinerna i engelskspråkiga miljöer, och det var inte alltid vi orkade. Med tiden började vi tala engelska hemma mer och mer. För mig (Brian) handlade det om att vårt barn blev större och ställde fler och fler frågor, och till sist räckte inte mitt ordförråd till för att besvara dem. Från att vi mest hade talat kypriaka hemma började det bli ”en förälder, ett språk” som gällde. Vi använde var sitt modersmål när vi talade med vår son, i alla fall i teorin. I praktiken blev vårt språk en blandning av kypriaka och engelska, och kodväxling blev normen. I takt med att vår sons engelska på grund av skolan blev starkare och starkare, så blev det ännu svårare att stanna kvar i kypriakan helt och hållet. Det var frustrerande när vi bad vår son om något på kypriaka och han ignorerade oss, för vi visste inte om han inte förstod eller om han bara låtsades inte höra för att slippa. Vi

hade samma problem när vi tillrättavisade honom. Då förklarade jag (Aigli) ofta på både kypriaka och engelska, för att vara säker på att han förstod vad han hade gjort och vilka konsekvenser det skulle få.

Vår son har verkligen gjort sitt bästa när det gäller att lära sig sina båda modersmål. Vi hade egna lektioner i kypriaka med honom, eftersom vi tyckte att det behövdes för att stödja hans språk och identitet, och han gick med på det utan att klaga – även om han i efterhand minns dem som ”ganska meningslösa”. Under skolloven tog jag (Aigli) tillfället i akt att hålla ännu fler språklektioner medan andra barn lekte utomhus. Ibland hade jag dåligt samvete, men innerst inne visste jag att jag gjorde rätt. Under småbarnsåren handlade det främst om det talade språket, men när han hade börjat skolan lade vi mer vikt vid att hjälpa vår son att lära sig läsa, skriva och räkna på grekiska också, som förberedelse för att han en dag kanske skulle gå i skolan på Cypern. Ändå var det som om något saknades, trots allt detta arbete. Det fanns inte längre någon miljö där vår familj bara talade arvspråket. Vi hade inget lokalt sammanhang och inga grupper där man pratade kypriaka med varandra, sina egna barn och andras barn. Precis som i flera andra bland-språkiga familjer vi kände upplevde vi oss som mest hemma i engelskan. Det var kanske dags för oss att bli mer obekväma – vi behövde rannsaka och förändra vår egen praktik. För utomstående verkade vår familj mångspråkig, men som vi redan har förklarat är berättelsen mer komplex än så. Och så var det det där jobberbudandet.

Att bli tvåspråkig

För några år sedan blev jag (Brian) ombedd att skriva en litteraturöversikt om de kognitiva fördelarna med tvåspråkighet.² I sammanfattningen berättade jag om hur tvåspråkiga personer tidigare än enspråkiga har en förmåga att analysera språket som ett abstrakt system, att tvåspråkiga har större metalingvistiska förmågor som är bra att ha när man lär sig läsa, och att

de uttrycker sig mer avancerat när de talar i skolan. Jag avslutade sammanfattningen med orden: ”Jag skulle definitivt inte uppfostra min son som tvåspråkig om jag inte trodde på dem.” (Alltså på forskarnas slutsatser.) Det är förstås viktigt med kognitiva fördelar och bättre skolresultat, men nu inser jag hur naivt och trångsynt det jag skrev var. Nu skulle jag faktiskt placera tvåspråkighetens kognitiva fördelar längst ner på listan över argumenten för att vi uppfostrar vår son på fler än ett språk – även om de kognitiva fördelarna förstås får oss att känna oss säkrare på det vi gör. De aspekter av att tala ett arvspråk som handlar om kultur, social samvaro och identitet är mycket viktigare – särskilt när det gäller ett arvspråk som är på tillbakagång.

Medan vi försökte bestämma oss för om vi skulle tacka ja till jobberbjudandet frågade vi vänner och kollegor om råd. Vi kände till vissa svårigheter vi kunde stöta på i USA, och ville veta hur andra tänkte. De kom förstås med vettiga argument för att vi skulle kunna fortsätta hjälpa vårt barn utvecklas med två kulturer och tala och skriva två språk. De påpekade att vi skulle ha nära till grekiska firanden, grekisk språkundervisning och den grekiskortodoxa kyrkan. Men när vi funderade på deras kommentarer insåg vi att vi var ute efter något helt annat för vårt barn än vad de menade. Vi insåg att om vi fokuserade på den grekiska språkundervisningen, dansen och maten, så skulle livet i USA innebära att vi accepterade att kypriaka smälte ihop med grekiska, och att de cypriotiska traditionerna fick ge vika för de mer välkända grekiska stereotyper som man ser på de årliga grekiska högtiderna. Visst skulle vårt barn fortsätta att lära sig tala kypriaka/grekiska i USA, och visst kunde han lära sig en del grekiska danser. Men det var bara att skrapa på på ytan av anledningarna till att kypriaka är så viktigt för oss. Att tala ett arvspråk är inte bara att kunna bilda korrekta meningar och fraser eller använda ett avgränsat ordförråd – vilket oftast är allt man lär sig i de språkkurser och skolor som drivs av föreningar och kyrkor. Det är viktigt att

kunna kommunicera över generationsgränserna, med kusiner, vänner, föräldrar, far- och morföräldrar – att känna sig hemma i båda världarna, att förstå nyanserna i hur språket används och de känslor som följer med vissa ljud och uttryck. Vi insåg att för att få dessa förmågor krävs det att man ”badar” i en miljö där språket talas.

En del av gemenskapen

Att växa upp med bara ett av sina modersmål, och bara ha nära kännedom om en kultur, är som att betrakta världen med bara ett öga. Språk är kultur och förtrolighet – det är ett sätt att höra till. Det är ett verktyg som vi uppfattar världen med och samtidigt uttrycker den med. När föräldrarna tillhör två olika världar borde deras barn lära sig båda språken för att kunna förstå båda världarna, inte bara språkligt utan även känslomässigt, socialt och *intuitivt*. Det här blir ännu viktigare när ett av arvspråken är hotat. Att bara tala det ena språket, eller bara växa upp i den ena kulturen, betyder att en person som är född ur två olika världar går miste om något mycket viktigt. Om det är föräldrarnas val så kan vi respektera och acceptera det, men vi håller inte med. Vi vill att vårt barn ska bli helt tvåkulturellt och tvåspråkigt, både vad gäller att tala, läsa och skriva. Att låta ett barn med tvåkulturell bakgrund växa upp med bara en kultur anser vi är att hindra barnet från att delta fullt ut i alla de världar hon eller han tillhör. Att ett barn växer upp utan sitt hotade arvspråk drabbar inte bara barnet och familjen, utan även språkgemenskapen och samhället. När färre och färre människor talar ett språk och är förtrogna med språkets inneboende kulturella aspekter försvinner sakta ett helt sätt att betrakta världen. Skulle vi hugga av hälften av ett trädets rötter? Nej. Ett träd behöver kraftiga och djupa rötter för att växa sig starkt och friskt. När ett barn inte berövas hälften av sina rötter får man ett friskt träd och ett friskt ekosystem.

Aliosha skär upp den cypriotiska nyårskakan vasilopita.

Foto: Brian Bielenberg

Vårt beslut

Vi insåg att om vi stannade i USA så skulle vi sabotera det arbete vi – och framför allt vårt barn – hade lagt ner för att han skulle växa upp med två arvspråk och identiteter, med alla sina rötter i behåll. I USA fanns helt enkelt inte tillgång till de djupare aspekterna av att vara cypriot. Vi ville att vår son skulle få chansen att vara helt och hållet omgiven av det språk som dittills bara hade funnits i vårt hem. Det var dags för oss att söka oss till ett sammanhang där andra talade kypriaka, och det innebar att fullt ut bli en del av det cypriotiska samhället, inklusive det offentliga skolsystemet. På lekplatsen skulle vårt barn få något som dittills hade saknats: långvarig och omfattande input från andra barn. Vi behövde bygga vidare på det arbete vi hade gjort, så att vår son fullt ut skulle greppa vad det innebär att vara cypriot. Att vi ständigt tog ett steg bakåt för varje steg framåt var frustrerande för oss föräldrar, men allra mest för vår son, och det var ju han som skulle lära sig språket. Vi ville att han skulle få lära sig språket i dess naturliga miljö, i hela dess kulturella kontext. Att han skulle få lära sig med hjärtat.

Därför tackade vi nej till jobberbjudandet och flyttade till Cypern. Vi

hade turen att det fortfarande finns en gemenskap av människor som talar kypriaka. När det gäller andra hotade språk måste man själv skapa en sådan gemenskap tillsammans med likasinnade familjer. Men trots det väntade nya svårigheter. Vi började snart tvivla på hur klokt beslutet hade varit, när vår son fick svårigheter med släktingar och i skolan. Han missförstod ofta det som hans morföräldrar och kompisarna sa, och det gjorde att han till en början blev tillbakadragen. Som han själv säger:

Jag (Aliosha) tror nog att ni kan föreställa er hur svårt det var att bli hemmastadd i den kypriakadominerade miljön. Jag minns särskilt en kväll, jag tror det var efter min första dag i ”grekisk skola”, när jag började storma runt i rummet och halvt skrika, halvt gråta: ”NEJ! NEJ!”

Det var ingen ordning på hans ordförråd, eller som han kallar det: hans ”kypriakabibliotek”. Det hade en begränsad uppsättning ”böcker”. Det tog för lång tid att hitta de ord och fraser han behövde, eftersom de låg huller om buller – så det var lättare att bara hålla tyst. Förutom de språkliga bristerna minns han också att han ”saknade något av det viktigaste”:

Kunskap om ”deras” kultur. På den tiden brukade jag till exempel knäcka med fingrarna, och en klasskamrat frågade om jag försökte ”ge henne fingret” i smyg.³ Jag förstod inte vad hon menade, och efter flera sådana händelser drog jag mig gradvis undan socialt ännu mer. En annan sak som jag lade märke till senare, när jag kunde språket så pass bra att jag klarade mig, var att jag fortfarande inte kunde många av de vanligaste orden (främst på kypriaka), vilket gjorde att jag inte förstod många skämt, och inte heller mycket av snacket på rasterna.

Men med tiden gick det över, och nu är både hans kypriakabibliotek och hans engelskabibliotek väl utrustade och organiserade. Som han själv säger: ”Nu kan jag säga att mitt kypriakabibliotek är i bra skick, och det får hela tiden fler böcker.” Lika viktigt är att han har kunnat leva med den lokala livsrytmen, fira lokala helgdagar och delta i det sociala. De här kulturella interaktionerna har gett honom olika sammanhang där han får känna språket med alla sina sinnen, och uttrycka känslor, ljud, bilder, lukter, smaker och erfarenheter på fler än bara ett språk.

Slutord

Det amerikanska samhället lider tyvärr under myten att det är bäst att uppfostra ett barn enspråkigt. Det gör att många familjer, till exempel de vi lärde känna i Förenade arabemiraten, och flera andra i USA, frivilligt dyker – eller sveps – ner i engelskans flod och de seder och bruk som är förknippade med det amerikanska och brittiska mainstreamsamhället. Vi använder medvetet ordet ”mainstream”, huvudflödet, för att peka på dess metaforiska betydelse. Huvudflödet sköljer bort jorden från stränderna och slukar de små biflödena. Det blandar och späder den nya jorden och det nya vattnet tills de inte längre går att skilja från huvudflödet.

Så såg det ut när engelskan sög åt sig språkblandade familjer, inklusive vår egen, och löste upp värderingarna, språken och levnadssätten. Vi ville att vår son skulle bli stark i alla sina identiteter, bli hemmastadd och känna samhörighet både i den gemenskap som hörde till engelska och den som hörde till kypriaka. Det var det sociala, det kulturella och identiteten som till slut gjorde att vi satte vårt barns arvspråkliga och kulturella utveckling framför våra egna karriärer. För att göra det blev vi tvungna att tänka på djupet om vad det innebär att lära sig ett arvspråk i den kulturella miljö där det används. Att hålla ett arvspråk levande innebär så mycket mer än att gå på lektioner om lördagarna och bilda grammatiskt korrekta meningar. Det

innebär också att känna det levande språket så till den grad att barnet blir ett med språket och allt som det förmedlar. Årliga firanden, språkkurser och sommarvistelser hjälper till i processen, men de är inte tillräckliga. Det som krävs är att man blir en del av den språkliga gemenskapen, att man både bidrar till den och tar del i den.

I takt med att vårt barn blivit äldre har han börjat älska att rulla runt orden i sin mun, använda dem på kreativa och fantasifulla sätt, och det gör han nu med båda sina språk. Vi hoppas att vår son fortsätter att vara stolt över sin tvåkulturella bakgrund. Vi hoppas att han låter sina egna barn växa upp tvåspråkigt, och att flerspråkighet med tiden blir normen i t.ex. USA. Vi hoppas att vår son kommer att uppskatta att hans föräldrar utsatte honom för både det svåra och det givande med att byta kultur, anpassa sig till ett helt annat skolsystem, och bygga upp kompiskretsen från grunden. För närvarande har han en ganska neutral syn på det vi gjorde, även om han ändå verkar luta åt att vi fattade det bästa beslutet:

Jag (Aliosha) tycker att mina föräldrars beslut att flytta till Cypern var helt okej, för annars skulle jag ha lärt mig språket som en utlänning, och aldrig tagit till mig ”kulturen” på riktigt. Men ibland undrar jag vad jag har gått miste om som inte har upplevt min ”andra” kultur fullt ut.

Vi kommer säkert att bli tvungna att återvända till USA, kanske tidigare än vi tror. Våra erfarenheter visar tydligt att man har fördelar av att lära sig två modersmål, även om det innebär ansträngningar och uppoffringar för hela familjen. Jag (Brian) fick nyligen frågan om jag ångrar vårt beslut. Jag svarade ur ett kortsiktigt perspektiv: ”Det händer ju att jag undrar vad vi gick miste om.” Men när vi reflekterar över de senaste fyra åren tänker jag något annat:

Om flera år, när jag ser hur min son läser dikter utantill på båda språken, hur han rör sig obehindrat mellan olika kulturella sammanhang, och hur han blir naturligt accepterad som en i gemenskapen, vare sig det är på Cypern, i USA eller någon annanstans – då kommer jag att veta att vi har fattat rätt beslut.

När vi hör vår son uttrycka sig obehindrat i båda världar, med båda världarnas ord, till och med i sömnen, när han ser på oss med den där minen som säger ”Vadåå?” – då vet vi att vi har bidragit med vår droppe i havet av människor som får åtnjuta flerspråkighet, både i tal och skrift, och mångkultur. Vi vet att vårt barn är ett av många som kan drömma färgstarka, flerkulturella drömmar, som berikar hans livsmöjligheter. Vi vet att vi valde rätt.

SLUTNOTER

1. Una Cunningham-Andersson och Staffan Andersson, *Growing up with two languages* (andra utgåvan) (New York: Routledge, 2004).
2. Leanne Hinton och Ken Hale (red.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice* (San Diego: Academic Press, 2001).
3. Att ”ge någon långfingret” på Cypern skiljer sig från hur man gör det i USA. På Cypern gör man det genom att vika in långfingret mot sin öppna handflata.

13. Warlpiri

OM PAPPA

Ezra Hale

1998 deltog jag tillsammans med min far Ken Hale och några av hans kollegor vid en middag till hans ära i Tucson i Arizona. Pappa hade just fått en heders titel av University of Arizona för sitt arbete inom lingvistik. Pappa var polyglott, det vill säga talade många språk, och han lärde mig tre av dem: engelska (mitt modersmål), franska, så att jag klarade mig under mitt år i Belgien, och warlpiri, eftersom det var hans älsklings språk. Warlpiri är ett urfolksspråk med ungefär tretusen talare i mellersta Australien. Pappa pratade nästan bara warlpiri med min tvillingbror Caleb och mig, från den dag vi föddes till den dag han dog.

Sent i livet fick pappa en infektion på stämband och fick problem med att tala. Ibland kom orden ut som en viskning. Hans läkare och vänner försökte med alla möjliga botemedel – botoxinjektioner, en mikrofon och bärbar högtalare. Vissa fungerade bättre än andra. När jag studerade vid London School of Economics 1990 kom pappa på besök, och vi blev bjudna på lunch av hans vän och kollega David McKnight, som undervisade där. David var lomhörd och använde örontratt. De talade damin – ett australiskt ceremonispråk som de var de sista två talarna av. Vi insåg alla tre hur ironisk situationen var. Pappa stretade med att tala och David stretade med att höra ett språk som inte längre fanns, utom för just dem.

Den där kvällen 1998 i Tucson hade vi samlats hemma hos en släkting för att dricka kaffe och samtala. Öknens varma doft fläktade genom rummet. Vi

Ken Hale och Ezra Hale i Lexington, Massachusetts år 2001.

Foto: Sally Hale, från Ezra Hale

hade just varit ute och ätit en stor texmex-middag. När jag precis som alla andra lutade mig fram mot pappa för att försöka höra vad han sa råkade jag släppa en fjärt. Hoppsan.

Alla såg lite generade ut. Jag dolde min fadäs genom att blänga på hunden som praktiskt nog låg under min stol. Det pinsamma ögonblicket passerade och alla fortsatte att prata om vad det nu var vi hade pratat om.

Men några minuter senare vände jag mig till pappa och sa på warlpiri: *”Purdanyangunpa kujarna kuna puurr-manu? Maliki lawa, ngulajurnaju kuja kuna puurr-manu.”* Det betyder: *”Hörde du att jag pruttade nys? Det var inte hunden. Det var jag som pruttade!”*

Pappa log och sa bara: *”Yawai”*, vilket betyder: *”Ja.”*

När Caleb och jag var små var det oftast så här vår kommunikation med pappa på warlpiri såg ut. Ett skämt, en kroppsfunction och ett djur. Det är den sortens humor som barn från sex till tolv års ålder kan greppa. Pappa lät oss ta del av hans kärlek till warlpiri, och som tack lät vi honom ta del av vår kärlek till kiss- och bajshumor.

Ken Hale med Lindsay Roughsey, Mornington Island, Australien
år 1967. Foto: Sally Hale, från Ezra Hale

Pappa bodde många år i Australien innan Caleb och jag föddes. Han lärde sig flera urfolksspråk medan han var där, men framför allt warlpiri. Vi åkte aldrig till Australien med honom, vilket jag verkligen beklagar, och när jag skriver det här har jag fortfarande aldrig varit där. När Caleb och jag växte upp förstod vi warlpiri, så som han talade det, på precis samma sätt som vi förstod engelska. När jag lärde mig andra språk – franska och spanska – lade jag märke till att jag förstod dem på ett helt annorlunda sätt än warlpiri.

När det gäller franska och spanska gör jag alltid en sorts mental översättning i bakhuvudet. Så var det inte med warlpiri. Det språket var mer som engelska, som ett modersmål man förstår utan översättning. Man behöver inte översätta något, och det finns inget att översätta till. Senare, när jag hade turen att få träffa modersmålstalare och andra som talade warlpiri, förstod jag så klart knappt vad de sa. Det kom som en stor överraskning. Jag tror att det säger något om nackdelen med att ett språk bara förmedlas av en enda person. Pappa gav oss warlpiri, men ärligt talat fick vi en ganska begränsad insyn i språket. Vi lärde oss det genom hans röst och ingen

annans. Vi hörde aldrig något annat sätt att tala – det hade kunnat ge oss en mer fullödig förståelse av språket. Det är därför jag anser att mitt sätt att förstå och tala warlpiri är en anomali. Och det är därför jag inte kan kalla mig warlpirispråkig på riktigt.

Faktum är att jag under större delen av mitt liv aldrig talade till pappa på warlpiri, bortsett från kiss- och bajshumorn. Han talade till oss på warlpiri och vi svarade på engelska. I tjuugoårsåldern bestämde jag mig plötsligt för att börja prata. Jag kan inte riktigt förklara hur det kom sig. Jag kände bara att jag var redo. Jag fick gå igenom grammatiken med pappa så att jag förstod varför jag sa som jag sa. Det var först då jag började förstå warlpiris grammatik.

Pappa älskade warlpiri. Han sa ofta att det var hans favoritspråk. Han tyckte om att orden i en mening kan flyttas runt och kopplas ihop till ett enda långt yttrande. Från mina tidigaste minnen och fram till att han dog pratade han nästan bara warlpiri med oss. Ett par av hans favoritfraser var *Yulkamikarnangu* (Jag älskar dig) och *Kapurnangkupinyi* (Jag ska slå dig). Båda fraserna betydde egentligen samma sak: ”Jag älskar dig.” Han hade en del toppenfraser på engelska också: ”Piss on you!” och ”Go piss up a rope!” Ni förstår säkert varifrån jag fick min kärlek till kiss- och bajshumorn.

Jag tror att pappa också tyckte om att warlpiri skapade ett band mellan oss. Warlpiri var något vi hade gemensamt och var ensamma om i vår omgivning.

När pappa var döende i cancer flyttade jag hem till Lexington för att vara med honom. Vi hade planerat att åka till Australien tillsammans, men canceren kom i vägen. Jag byggde en eldstad i trädgården, och där satt vi och pratade warlpiri med varandra. Jag tänkte att om jag inte kunde åka till Australien med honom så kunde jag kanske skapa lite av *the outback* där hemma.

En del av mina käraste minnen av att prata warlpiri med pappa är från den tiden. Vi satt runt elden och pratade om träden och djuren, elden, naturen runt omkring oss. Vi pratade engelska också, och även det kändes

Ken Hale med tvillingsönerna Ezra och Caleb. Foto: Sally Hale, från Ezra Hale

speciellt. Vi pratade om hans ungdom, hans uppväxt i Arizona, hur han jagade och satte ut fällor när han var liten. En kväll när vi satt vid elden blev djuren i skogen intill skrämde av en bil som parkerade. Mängder av pungråttor svärmade runt oss i beckmörkret, så att själva jorden tycktes bli levande, och sedan försvann de och blev ett med skogen igen.

Jag älskade min pappa och ville vara så nära honom det gick. Jag tänkte att warlpiri var nyckeln, att språket skulle föra oss ännu närmare varandra än vi redan var. Men när jag tänker efter så tror jag inte att det spelade någon roll vilket språk vi talade. Det handlade mer om att vara tillsammans och prata med varandra.

Dagarna innan pappa dog vårdade jag honom hemma i huset i Lexington. En kväll när vi hjälpte honom att gå på toaletten satte sig min bror Caleb och jag på var sin sida om honom. Han sträckte sig fram och lade sina händer på våra huvuden. ”Era namn är väldigt viktiga, och jag vill vara säker på att ni kan uttala dem”, sa han. ”Kayilipi och Yijira.” Caleb och Ezra. Vi upprepa- de dem tillsammans med honom.

Nu finns det en ny Kenneth Hale i världen. Min son Kenny föddes den 30 juli 2008, sju år efter att min far dog. När vi började med Kennys potträning satt jag med honom och blev påmind om den där tiden. ”Poopy!” (Bajs!) sa han. Jag log mot honom och upprepade det, ”Poopy”, och vi skrattade.

14. Kawaiisu

KAWAIISUSPRÅKET OCH LANGUAGE AT HOME- MODELLEN

Laura Grant och Julie Turner

Kawaiisu Language and Cultural Center

Sextio år senare står Betty Girado Hernandez på det stora gropiga granitblocket. I groparna brukade hon och hennes mor och mormor lägga ekollon som de hade samlat, och mortla dem till mjöl till *mush*, ekollongröt. Nu för tiden köper familjen sin mat för lönen hon får från jobbet som laboratorietechniker. Hon gör till exempel i ordning verktygsbrickor åt kirurgerna som ska sätta in en avancerad höftledsprotos av titan. Hon har ett stort leende som gärna kommer fram när hon berättar om när hon och hennes bror och syster åkte kana på tillplattade kartonger utför den grästäckta kullen ovanför mortelstenen. Hon verkar ha anpassat sig väl till den enorma livsstilsförändringen. Hon tar livet som det kommer, och med en stor dos humor. Hon är en kvinna som leder sin familj. Ingen kunde ha förutsett att hon, hennes storebror, hennes lillasyster och en släkting till skulle bli de sista människorna med kawaiisu som modersmål.

Kawaiisufolket

Kawaiisu är urfolket i Kern County i Kalifornien. Deras traditionella mark finns i Kern River-dalen, söder om Tehachapi, och innefattar Tehachapi-bergen och en del av Mojaveöknen. I tusentals år har de levt vid foten av Sierra Nevada-bergen, från grässlätterna med sina ekar till de höglänta tallskogarna. 2008 tog arkeologer från California State University i Bakersfield DNA-prover från ett 1600 år gammalt skelett efter en flicka som hittats norr om Tehachapi. Hennes DNA visar ett släktskap med den sista manliga modersmålstälaren av kawaiisu: Luther Girado, Bettys storebror.

På de senaste 150 åren har kawaiisufolket – liksom majoriteten av Kaliforniens urfolk – drabbats av federal och delstatlig assimileringspolitik, befolkningsminskning på grund av olika sjukdomar, samt de krig som uppstod när immigranterna kom i olika omgångar. Allt detta har lett till att det bara finns en handfull av kawaiisufolket kvar som kan språket och sedvänjorna. Efter att den amerikanska staten under sent 1800-tal försökte omplacera stammen gick traditionerna i stort sett förlorade – klädsel, musik och sånger, och kunskap om heliga platser. Det enda som återstod var språket, en del traditionella berättelser, och överlevnadskunskaperna. Men kawaiisufolket lyckades stanna kvar i sina hemtrakter, och de anpassade sig till livet som boskapsskötare, skogshuggare och lantbrukare. Familjen Girado är stolt över sitt rykte som hästfolk och arbetande cowboyer – en tradition som idag förs vidare av Bettys unga släkting Loreen Park.

Kawaiisufolket har inget reservat. Delstaten Kalifornien tilldelade dem en bit mark på 1800-talet, men där bor det nu bara en enda familj, eftersom det varken finns asfalterade vägar, rinnande vatten, el eller något annat av den infrastruktur som moderna hushåll behöver. Över tvåhundra vuxna är registrerade som stammedlemmar av urfolksrådet i Kern Valley. Av dem och deras familjer bor tio procent i området kring Tehachapi och i dalen som heter Walker Basin. Ytterligare 60 procent bor i och omkring Bakersfield,

och de övriga 30 procenten bor i andra delstater. Kawaiisu är inte en federalt erkänd stam, trots att språket har en obruten kedja av talare och trots att det finns DNA-bevis för att de har funnits länge i trakten.

Revitaliseringen av kawaiisuspråket

Det finns fyra modersmålstalare kvar av kawaiisu, och tre av dem är syskon: 70-åriga Luther Girado i Walker Basin, 66-åriga Betty Hernandez i Palm Springs och 64-åriga Lucille Girado Hicks i Montclair. Den fjärde talaren, Pauline Gallegos, är kusin till syskonen Girado. Hon är över nittio och bor i Texas. Luther, Betty och Lucille undervisar i sitt språk och har varit drivande för språkets revitalisering i området, tillsammans med Luthers äldsta dotter Julie Turner. Julie har en storslagen vision för kawaiisuspråkets framtid:

Jag skulle så gärna vilja se att det erbjöds språkkurser på heltid för alla åldrar i de skolor där det går kawaiisubarn, att familjer pratar språket hemma, att det finns ett kulturcentrum där människor får se och höra att det finns livs levande amerikanska urinvånare som lever och verkar i våra samhällen, att vi inte bara är en fläck på en språkkarta. Jag vill se mina syskonbarn tala språket och lära sina barn det. Jag vill att de inte ska gå miste om den fantastiska upplevelsen som jag just nu har med min pappa. Jag lär mig allt jag kan av honom, så att jag kan visa upp det för världen. Jag vill att min pappa och mina fastrar blir ihågkomna för det hårda arbete vi utför nu för kommande generationers skull.

Rafael och Gladys Girado bodde med sina barn i ett litet trähus strax utanför det lilla samhället Lorraine i Walker Basin-dalen. Luther och Lucille föddes hemma på 1940-talet. De brukar reta Betty för att hon är en "sjukhusunge", född i Bakersfield. Familjen försörjde sig med att arbeta på boskapsgårdar-

na i trakten. Gladys och hennes svärmor Marie brukade hämta vatten till hushållet i hinkar från bäcken. Luther fick beröm för att han kunde springa hela vägen hem med två fulla hinkar, medan Gladys och Marie behövde ta paus två gånger på vägen tillbaka uppför backen och pusta ut. Det var framför allt Luther som lärde sig jaga och använda växter till matlagning och medicinskt bruk. Han hjälpte sina mor- och farföräldrar, sina föräldrar och deras syskon med att samla in och ta hand om växterna. Hans mamma Gladys gjorde annorlunda än många ursprungamerikanska kvinnor i hennes generation, som såg till att deras barn inte talade sitt eget språk eftersom de hoppades att det skulle göra det lättare för dem att växa upp i en värld där engelska hade blivit dominerande. Familjen Girados barn växte upp i ett samhälle med andra från kawaiisufolket, och de omgavs av språket, som kallades nuwa. Rafaels personliga målsättning var att alla hans barn skulle kunna tala nuwaspråket. (Själv talade han fem språk.) Gladys stöttade honom i det. Hon uppmuntrade barnen att tala sitt språk och sa åt andra att inte retas med dem när de försökte.

För paret Girado var det också viktigt att deras barn fick gå i den vanliga skolan. De började i skolan i Caliente och bar med sig sina tortillas och bönor till lunchen i gamla isterburkar. Alla tre minns hur de blev retade för att de pratade sitt språk, och att de därför höll det för sig själva. Luther blev skicklig med knytnävarna. Särskilt Betty hade det jobbigt med att både lära sig ett nytt språk och sköta skolan. Hon minns att hennes mamma försökte lära henne siffrorna på engelska genom att räkna skedar, gafflar och knivar. Gladys, som levde fram till 1986, pratade själv nästan aldrig engelska.

2002 höll Lucille och Luther språklektioner varje månad, med efterföljande knytkalas. Lektionerna var öppna för alla, urfolk eller ej. När Lucille fick frågan om varför hon vid den tiden äntligen bestämde sig för att börja undervisa svarade hon: ”Den yngre generationen var intresserad. ’Lär mig, lär mig!’ tjatade de. Så jag tog mig över den tröskeln, men jag gjorde inte som de

äldre, som bara undervisade andra i sitt hushåll eller sin egen klan. Jag hade själv haft den attityden i många år, för det var ju så jag blev uppfostrad.”

Julie minns:

När pappa, farmor och fastrarna träffades pratade de alltid nuwa. Jag minns när farmor Gladys kom och hälsade på oss uppe i bergen där vi bodde. Hennes engelska var så dålig att hon mest pratade nuwa. Vi förstod en del, men det var svårt att hänga med, för hon pratade så snabbt. Hon försökte lära mig och min syster Joy några ord, men jag lyckades inte uppfatta dem. Faster Lucille lärde mig alltid nya ord. Jag var som hypnotiserad. Jag älskade att höra dem prata. Nu känner jag att det är min uppgift att bevara vårt språk och dela med mig av det med alla som vill lära sig. Jag önskar att jag hade tjatat mer på min familj att de skulle lära mig språket. Nu känns det alltid som om tiden håller på att rinna ut.

I augusti 2003 började kawaiisugruppen få stöd från Nüümü Yadoha, en verksamhet som drivs av Owens Valley Career Development Center, som tillhör paiutestammen i Bishop i Kalifornien. I Nüümü Yadoha utbildas ur-folksspråkens förkämpar i att lära ut och lära sig kaliforniska språk (framför allt genom SSM-metoder*), och att dokumentera sina språk med hjälp av digitala medier. 2003 var verksamheten nystartad och leddes av mig (Laura). Jag försökte skaffa stöd för redan pågående språkrevitaliseringsinsatser i Inyo County, Kern County, Tulare County, Kings County och Fresno County. Jag träffade Lucille första gången på en av hennes kurser – under bar himmel

* SSM står för ”starka språkmodeller”. Se begreppsordboken för förklaring. På engelska används termen ”immersion”. Övers. anm.

i Tehachapis tallskogar. Jag minns särskilt hennes kraftfulla framtoning, hennes röst som bar mellan träden, och några särskilda gäster: en grupp äldre från chemehuevifolket i Arizona. Mellan 2003 och 2006 lämnade kawaiisufolket varje år in planer för språkaktiviteter i lokalsamhället till Nüümü Yadoha.

Kawaiisu-aktivisterna tog alla chanser de fick att delta i utbildningar, bland annat en lärlingsverksamhet som sedan 1993 drivs av organisationen AICLS (Advocates for Indigenous California Language Survival). Verksamheten går ut på att para ihop en ”läromästare” som talar språket flytande, oftast en äldre människa, med en yngre stammedlem (lärlingen) som vill lära sig språket. Luther är engagerad som läromästare och har väglett två lärlingar till ”examen”: sin partner Christine Corcoran och sin dotter Julie Turner. I januari 2009 fick han en ny lärling: barnbarnet Loreen Park.

I lärlingsmodellen får människor lära sig ett språk ungefär på samma sätt som barn lär sig sitt modersmål – genom att höra det i vardagssituationer där sammanhanget gör det tydligt vad som sägs. I stället för att sitta runt ett bord eller i ett klassrum använder man språket i vardagsaktiviteter som att laga mat, prata om vädret, tvätta, gå i mataffärer eller öva på traditionella sysslor. I lärlingsmodellen strävar man efter att bara prata på sitt urfolkspråk, utan att glida över till engelskan. Slutmålet är att lärlingen i sin tur ska bli lärare, och framför allt kunna lära barn språket.

2006 kände kawaiisuspråkets förkämpar att de hade växt ur Nüümü Yadoha-verksamheten, så de bildade den ideella organisationen Kawaiisu Language and Cultural Center för att kunna bredda och fördjupa sin verksamhet. De tog fram långsiktiga mål när det gällde att bevara och revitalisera kawaiisufolkets språk och kultur. Vid det laget hade Laura och Julie blivit goda vänner, och Laura förstod att det fanns en verklig möjlighet att revitalisera kawaiisuspråket, tack vare Julies och hennes familjs talang och engagemang.

Language at Home-modellen

Julie och Laura försökte övertala Betty att bli läromästare i lärlingsverksamheten, eftersom hon bodde borta i Palm Springs och inte kunde delta i det ökande antalet projekt i Kern County. Men Betty ville att hela hennes familj skulle lära sig språket, och det passade inte med lärlingsmodellen, som är utformad för bara två personer. Hur skulle AICLS lärlingsverksamhet kunna anpassas så att grupper med flera generationer kunde lära sig språket i hemmet? Det är svårt nog när det bara är två personer, en läromästare och en lärling. Om lärandet skulle ske hemma, med flera personer i väldigt olika åldrar, skulle svårigheterna kanske bli mycket större.

2008 ansökte Laura tillsammans med Leanne Hinton om pengar från stiftelsen Sociological Initiative Foundation för att kunna pröva våra idéer i ett pilotprojekt. Projektet fick heta ”Language at Home” (”språket i hemmet” eller ”språket hemma”). Det började som ett samarbete mellan AICLS, Kawaiisu Language and Cultural Center och Bettys familj och släktingar. Det fanns ju väldigt få som kunde språket flytande, och förhoppningen var att om hela familjer kunde delta så skulle fler människor få möjlighet att lära sig språket av dem. På det viset skulle man kunna öka antalet talare av hotade språk. Betty kände till Luthers arbete i lärlingsverksamheten, men hon hade inte fått någon utbildning för att delta i den. Därför var hon precis rätt person för att testa om den nya familjemodellen fungerade. Betty anmälde intresse att delta tillsammans med följande familjemedlemmar. De flesta bor i lägenheter i samma hus, och resten bor inte så långt därifrån, i Palm Springs:

Bettys son Richard Hernandez, 40 år.

Bettys dotter Merlene Knight, 42 år.

Merlenes vuxna barn: Oscar, 23 år, Kayla, 19 år, och Jeremy, 17 år.

Richards son Avin, 13 år.

Oscars dotter Raina, 3 år.

Kaylas barn: Connor, 3 år och Sophira, 1 år.

Rainas mormor Oma och morfar Robin.

Vi satte igång i juli 2008 och planerade att hålla på i ungefär tre år. Till att börja med gjorde Leanne observationer i Bettys familj i Palm Springs, och tillsammans med Julie och Laura gav hon dem en introduktion i hur man arbetar med SSM-metoder. Leanne och Betty spelade in ”överlevnadsfraser” – enkla fraser för att familjen skulle kunna ställa frågor till Betty på kawaiisu redan när de precis hade börjat lära sig språket. Julie gjorde flera demonstrationer av hur det fungerar att lära ut språket enligt den kommunikationsbaserade undervisningsmodellen. Laura filmade när Betty på kawaiisu lärde Julie och Leanne hur man gör tortillas. Den introduktionen fick avbrytas när brandvarnaren i Bettys lilla lägenhet sattes igång av stekoset.

Under de följande två månaderna arbetade vi med ett utkast till en familjespråkplan, som vi skickade fram och tillbaka mellan oss. I familjespråkplanen sätter man upp ramar för det som familjen och deras handledare ska göra när de arbetar enligt Language at Home-modellen. I familjen Hernandez språkplan fanns det dels övergripande mål som familjen hade tagit fram i början av projektet, och dels olika milstolpar för språkinläringen för det kommande året. Familjen kom överens om vilka samtalsämnen som var bra att öva på för att kunna kommunicera i vardagssituationer. Vi ville att planen skulle vara kortfattad och lättläst så att deltagarna kunde ha den som ett hjälpmedel för att prata med varandra.

Vi satte ingen tidsgräns för milstolparna. Under pilotprojektets första år ville vi bara se hur snabbt familjen lärde sig språket. Som ni kan se här nedanför antecknade vi hur lång tid det tog för Bettys familj att nå varje milstolpe. Framöver tänker vi att vi ska ta fram nya planer med fler milstolpar. Här är planen för det första året, efter att familjen nått milstolparna.

Familjen Hernandez familjespråkplan

Familjerna kan arbeta efter modellen i upp till tre år (eller 36 milstolpar). År 1 har sex milstolpar. (I den första delen av dokumentet fanns det tio numrerade riktlinjer, som Leanne satte upp efter att ha tillbringat en dag med familjen och pratat med Betty om vad hon tänkte sig och hur man kunde sätta igång.)

1. Betty, den enda i familjen som talar språket flytande, lär ut det till sin familj.
2. De vuxna vill lära sig kawaiisu, och de vill att barnen också ska lära sig.
3. Hela släkten träffas två gånger i veckan, på torsdagar och söndagar, och är tillsammans största delen av dagen. De ska försöka komma i tid, göra språkbadsövningar i minst en timme, och koncentrera sig på kawaiisuspråket så länge som möjligt.
4. En del av dagen ägnas åt språklekar på kawaiisu med barnen.
5. De vuxna fortsätter att öva på språket när barnen går iväg och gör andra saker.
6. Huvudfokus ligger på att lära sig nyttiga fraser som familjen kan använda i vardagen.
7. Gruppen försöker göra "språkbadsövningar", under vilka de stannar kvar i språket så mycket som möjligt. Julie och Laura lär Betty och hennes familj att använda de principer för språkbad/starka språkmodeller, upprepning och variation som vi gick igenom när vi träffades i juli.
8. Minst en gång i månaden görs inspelningar med de fraser och ord som vi lär oss, och alla hushållen får CD-skivor med inspelningarna.
9. Under resten av veckan försöker familjemedlemmarna att använda

fraserna de har lärt sig när de pratar med varandra, och lyssna på CD-skivorna och öva med dem.

10. Julie, Laura och Leanne ger vägledning varje månad – på telefon, via mejl eller vid fysiska träffar.

Varje månad tänker Betty, Julie och Laura ut minst två undervisningsmoment av typen språkbud/starka språkmodeller för vuxna, och två för barn, med utgångspunkt i den samtalsämnen som valts för milstolparna. Varje månad visar Julie och Laura aktiviteterna så att Betty och de andra vuxna lär sig att lära ut med hjälp av språkbudsövningar. Varje aktivitet har inbyggda kontroller av förståelsen. Varje månad spelar Betty in en CD som delas ut till familjemedlemmarna så att de kan öva på att lyssna och tala.

[Bild på sida 197 i originalet ligger någonstans mitt i punktlistan nedan. Se separat fil för bilder och bildtexter.]

Här är de milstolpar för år 1 som Betty, Merlene, Julie och Laura kom överens om på mötet den 15 augusti 2008. Datumerna då milstolparna nåddes har lagts till i efterhand.

- Milstolpe 1 (nådd i juli 2008): Ett första besök och introduktion.
- Milstolpe 2 (nådd den 9 september 2008): Familjen och handledarna ska arbeta tillsammans med att göra färdigt familjespråkplanen och sätta upp mål för varje månad under det första halvåret.
- Milstolpe 3 (nådd den 4 oktober 2008): Utforma och lära sig minst fyra undervisningsmoment och en ny CD med hälsnings- och avskedsfraser, ”överlevnadsfraser” så att man kan fråga Betty om ord och meningar på kawaiisu, och fraser och ord för att laga, servera och äta mat tillsammans.

Julie (till vänster) och Betty, första dagen. Foto från Laura Grant

- Milstolpe 4 (nådd den 13 december 2008): Utforma och lära sig minst fyra undervisningsmoment och en ny CD som handlar om att fråga efter antal, samt fler ord och uttryck som används när man lagar mat och äter tillsammans.
- Milstolpe 5 (nådd den 21 februari 2009): Utforma och lära sig minst fyra undervisningsmoment, och en ny CD om aktiviteter kring simbassängen, hur man pratar om kläder, och saker man säger när man hjälper barnen att klä på sig. Beställa inspelningsutrustning från Marantz och lära gruppmedlemmarna att använda den.
- Milstolpe 6 (nådd den 3 augusti 2009): Utforma och lära sig minst fyra undervisningsmoment och en ny CD om att planera in händelser och aktiviteter, t.ex. ta hand om barn, gå till jobbet, handla och ordna transport för dagen.

Handledning av familjer som arbetar enligt

Language at Home-modellen

Vi började handleda familjen med ett team bestående av tre personer, som vi kallade ”utvecklingsteamet”. Det låter lite formellt, men vi behövde ta hänsyn till att det fanns en forskningsaspekt i vår ansökan till Sociological Initiative Foundation, som var de som stod för pengarna. Lärlingarna i AICLS lärlingsverksamhet har bara en person som handledare. Handledarna i pilotprojektet är Luther och Julie, som båda hade gått igenom AICLS verksamhet som lärlingar, och deras handledare Laura, som hade väglett flera team genom lärlingsverksamheten. Luther och Julie är styrelseledamöter för Kawaiisu Language and Cultural Center. Julie är även regional samordnare för lärlingsteamerna i centrala och södra Kalifornien. Tack vare att handledarna själva är kawaiisu blir de trovärdiga förebilder för Bettys familj när de ska lära sig språket genom SSM-modeller, och de får en relation som gör att de kan få löpande stöd även i framtiden. Laura bidrar med stor erfarenhet när det gäller att planera och genomföra. Hon tog fram en struktur för utbildning och handledningsbesök med utgångspunkt i den familjespråkplan som familjen Hernandez hade gjort. Planerna för aktiviteter enligt SSM-modeller utformades utifrån milstolparna i språkplanen. Handledarna i utvecklingsteamet var bra på olika saker, vilket ökade familjens chanser att lyckas.

[Bild på sida 198 i originalet ligger någonstans mitt i nedanstående stycke. Se separat fil för bilder och bildtexter.]

I augusti 2008 började Luther, Julie och Laura att träffas varje månad för att utbilda familjen Hernandez så att Betty kunde undervisa i hemmet med hjälp av samma SSM-metoder som läromästare och lärlingar använder när de arbetar två och två. Under det första året fick familjen vänja sig vid hur SSM fungerar, hur man lär sig språk genom aktiviteter, och att använda sig av upprepningar. Under året filmade vi fyra tillfällen när vi undersökte hur bra familjen hade blivit på att samtala på kawaiisuspråket.

Familjen Hernandez. Foto från Laura Grant

Luther var ovärderlig. Han pratade med Betty på kawaiisuspråket och hjälpte henne att komma igång med att prata. Hon hade blivit lite ringrostig, eftersom det var länge sedan hon hade talat kawaiisu. Han hjälpte oss allihop genom att ge oss ord och fraser som vi kunde använda i språkbadsövningarna. Det började dyka upp små minnen – till exempel mindes Betty en sång som mammor använder när de tar hand om sin baby. Bettys familj fick öva på att stanna kvar i språket och inte prata engelska när hon undervisade. Julie och Laura gav Betty aktiviteter för språkelever i olika åldrar, framför allt för mindre barn. Vi gjorde inspelningar och gav CD-skivor till hennes familj. Varje månad kom vi på besök för att visa hur man jobbar med språkbad/starka språkmodeller och låta Betty hålla en ”generalrepetition” av de språkbadsövningar hon skulle ha med familjen. De här handledarmomenten skrevs in i familjespråkplanen.

När det gäller lärlingsteamen som arbetar två och två rekommenderar man handledarbesök, men det är inte obligatoriskt.Handledningen kan till största delen skötas på telefon. Teamen kan välja att bara få handledning två gånger om året, vid de obligatoriska grupputbildningarna. Handledarna kan, men måste inte, ge exempel på och visa språkbadsövningar och andra undervisningsmoment. Men när man arbetar efter Language at Home-modellen anser vi att det är helt avgörande att handledarna tar sin uppgift på största allvar. Det händer ofta att lärlingsteamen som jobbar två och två ger upp, för det är ett svårt arbete, och livet kommer i vägen. För Betty var det ännu vanskeligare, eftersom hon skulle undervisa hela släkten. Därför ansåg vi att vi måste garantera att hon fick ordentligt med stöd.

Att sätta upp mål för familjerna i Language at Home

Vi tog milstolparna i familjespråkplanen och delade upp dem i mindre delmål, så att familjen fick tydliga och överkomliga mål att klara av. Ett exempel: Milstolpe 4 (Utforma och lära sig minst fyra undervisningsmoment och en ny CD som handlar om att fråga efter antal, samt fler ord och uttryck som används när man lagar mat och äter tillsammans) delades upp i mindre bitar, ungefär som lektionerna i en delkurs när man utformar en kursplan. Det var Betty och hennes dotter Merlene som definierade de mindre ”munsbitarna”, med ordentlig handledning från Julie och Laura. I framtiden när familjer ska delta i Language at Home kan utvecklingsteamet bidra med den här kunskapen i början, men tanken är att de vuxna i familjen ska lära sig det och kunna göra det själva.

De mindre delmålen till Milstolpe 4

Betty och Marlene funderade på familjens dagliga måltidsrutiner, och bestämde sig för följande delmål:

- Kunna räkna från 1 till 10.
- Kunna använda siffrorna 1 till 10, till exempel ”Jag vill ha tre ägg”, ”Hämta fyra muggar.”
- Kunna använda överlevnadsfraserna ”Vad är det jag gör?” och ”Vad är det du gör?” för att få information från Betty eller någon annan talare.
- Kunna duka bordet efter instruktioner på kawaiisu, med tallrikar, muggar, gafflar, knivar och skedar.
- Kunna känna igen namnen på och hämta olika sorters mat, dryck, tallrikar och bestick när man blir tillsagd att göra det på kawaiisu.
- Kunna be om och servera dryck: vatten, te, iste, kaffe och mjölk.
- Kunna be om och servera mat: ägg, bröd, bönor, kött, sallad, tortillas, kakor, salt, peppar, jalapeños, ost, tomat, salladsblad.
- Kunna ställa och besvara frågan ”Vad lagar du?” när någon annan eller man själv står i köket och lagar mat. Man ska kunna ge minst åtta olika svar.
- Kunna säga åt barnen att äta och dricka olika saker.

Exempel på aktiviteter för språkinlärning

Därefter tog Julie och Laura fram språkbadsövningar som var tänkta att hålla på i en timme. De bygger på den kommunikationsbaserade undervisningsmodellen, och syftet är att befästa de ord och uttryck som hör till varje delmål. När vi kom på nästa månadsbesök visade vi hur man skulle göra, och så fick Betty utskrivna papper med övningarna. Hon fick också alla föremål, all ”rekvisita”, som behövdes för att presentera aktiviteterna. Här följer ett exempel – en uppsättning övningar som skulle hållas i slutet av milstolpen. (Eftersom kawaiisu inte har något skriftsystem är delarna på kawaiisu markerade med kursiv stil.)

Lägg tallrikarna som du tänker be eleverna att bära till bordet i en låda. (Använd pappers- eller plasttallrikar.)

1. Säg först till eleverna att hämta föremålen. Till exempel: *"Hämta en gaffel. Hämta två muggar. Hämta tre skedar. Hämta en kniv och två skedar."* Om eleverna tvekar, hjälp dem genom att ta fram rätt föremål och upprepa frasen medan du gör det. När en elev har hämtat rätt föremål – säg åt honom eller henne att lägga tillbaka dem. *"Bra. Lägg tillbaka dem i lådan."* Visa genom handling i stället för att förklara på engelska. Fortsätt till nästa aktivitet när alla verkar säkra på vad de ska göra.
2. Be eleverna att lägga föremålen på bordet som om ni höll på att duka till en stor middag. Visa dem vad du vill att de ska göra tills de lägger sakerna på bordet på det sätt som du ber om. Till exempel: *"Ställ fyra muggar på bordet. Lägg fem skedar på bordet. Lägg åtta gafflar på bordet. Lägg sju tallrikar här. Ställ fem tallrikar och fem muggar här. Ställ saltet på bordet."*
När eleverna inte verkar veta vad de ska göra kan du hjälpa dem så här: Du plockar fram rätt sak, och samtidigt upprepar du det du vill att de ska göra. När du ser att alla hänger med så ber du dem att sätta sig. Dela ut små pappersblock och pennor inför nästa aktivitet.
3. I den här aktiviteten ska eleverna själva säga till varandra att rita bilder av föremål utifrån kort som de drar från två högar. Korten i den ena högen har bilder av tallrikar och bestick och olika sorters mat som de har lärt sig hittills. På korten i den andra högen finns siffrorna 1 till 10. Visa först hur de ska göra, så här:
Dra ett sifferkort och ett bildkort. Visa dem inte för eleverna. Du kanske drar siffran 4 och en bild av en sked. Säg då: *"Rita fyra ske-*

dar.” Rita snabbt fyra skedar och visa teckningen för eleverna. Dra två kort till, och säg vad man ska rita. Sedan säger du: ”*Nu ska ni göra det.*” Ta tiden, låt det gå en minut och säg sedan: ”*Stopp.*” Be dem visa sina teckningar. När de har lyckats rita enligt instruktionerna blir det deras tur att försöka säga fraserna på kawaiisu. Därefter ber du en elev att ta din plats vid korten. Lämna över korthögarna och säg: ”*Nu ska du göra det.*” Se till att börja med de elever som är säkrast, så att de osäkra får en chans att lyssna mer. Om någon inte kan säga frasen, säg den först själv och låt sedan honom eller henne upprepa det du sagt. Du ska ge eleverna en chans att säga frasen själva, men vänta inte så länge att de börjar känna sig obekväma. Säg fraserna så att de kan säga efter. Du måste vara konsekvent – säg inte samma sak på flera olika sätt. Ge mycket beröm. När alla klarar av aktiviteten bra så visar du nästa svårighetsnivå. Dra två sifferkort och två bilder. Formulera fraser som ”*Ge mig två ägg och fyra tallrikar.*” Be återigen eleverna att dra kort och säg egna fraser tills de låter säkra när de säger dem. Avsluta lektionen med att säga ”*Nu är det slut!*”

Låt eleverna öva själva genom att lyssna på ljudspår 1 till 6 på CD:n ”Servera mat”. (Julie och jag spelade in CD-skivor till familjen.) Be dem att öva varje dag på att säga åt andra vad de ska göra när bordet ska dukas, särskilt barnen.

Så mätte vi familjernas framsteg i Language at Home

En milstolpe betraktades som nådd när Betty och familjen kunde genomföra aktiviteter som visade deras förmåga att använda språket. Laura filmade bedömningarna. Sedan skickade vi filmerna på DVD till familjen så att de kunde se sina egna framsteg, och för att barnen älskade att se sig själva på TV!

Alla de vuxna i gruppen kan ha ett exemplar av familjespråkplanen och regelbundet diskutera den tillsammans med handledarna. Det hjälper familjen att hålla fokus. Lärlingsteam som bara består av två personer behöver inte ta fram så här detaljerade planer, även om de gärna ska formulera mål. (Se tabellen i slutet av kapitlet för en detaljerad jämförelse mellan å ena sidan lärlingsteam bestående av en läromästare och en lärling, och å andra sidan Language at Home-modellen.) Framför allt Julie tyckte att målsättningarna var viktiga för att familjen skulle ha en tydlig väg att följa. Hon hade själv varit lärling, och nu var hon samordnare för lärlingsteamen. Hon visste att nya läromästare och lärlingar lätt kunde komma av sig i flera månader efter den första introduktionen, eftersom de fick en chock när de insåg vilken stor uppgift det är att lära sig och lära ut ett språk. Betty stod inför en enorm utmaning när hon skulle lära ut språket till så många personer i så olika åldrar. Hon hade ett heltidsjobb och var familjens huvudsakliga försörjare. Därför tyckte vi att det var utvecklingsteamets ansvar att hjälpa henne att formulera mål och ta fram aktiviteter, och att förse henne med undervisningsmaterial, så att arbetet med Language at Home inte blev för mycket för henne.

Några svårigheter

Familjen Hernandez upptäckte snart att det kändes svårare än de hade trott. Så blir det nästan alltid när man har ambitioner som är viktiga för en. Julie, Luther och Laura var erfarna handledare, och de förstod att det skulle bli så. De ville inte skrämma upp familjen i förväg så att den tappade entusiasmen. I stället såg de till att finnas till hands när det blev svårt, så att de kunde leda in familjen på rätt väg och betona det som gick bra. Man kan alltid göra anpassningar på vägen och bygga in dem i familjespråkplanen.

Betty upptäckte att det var svårt att samla alla familjemedlemmar varje torsdag och lördag, som det stod i familjespråkplanen från början. Hon anpassade sig genom att handleda dem i grupper och enskilt när deras arbets-

Laura Grant filmar en utvärdering. Foto från Laura Grant

scheman tillät det, i stället för att kräva att alla deltog tillsammans. Eftersom hon arbetade tre dagar i veckan och var ledig övriga dagar kunde hon undervisa Kayla, Connor och Sophira hemma hos dem på onsdagskvällarna. Hon undervisade Rainas mormor och morfar på torsdagarna hemma hos dem, tillsammans med alla andra som kunde komma då. Och på lördagarna undervisade hon resten av släkten – vanligtvis Merlene, Jeremy, Raina och Avin, och ofta Kayla och Connor. Det blev för trångt och stökigt i hennes lägenhet när hon undervisade fler än fyra personer där, och på det här viset löstes även det problemet.

En del av familjemedlemmarna fortsatte att delta, och andra hoppade av. Det är inte ovanligt att det händer. I Bettys familj var alla mycket positiva och stödjande, även de som inte var med så mycket. Betty tyckte att det var bäst att alla fick delta så mycket de hade lust till, och att ingen skulle bli kritiserad. Alla har sin plats i processen.

Barnen lär sig vardagskawaiisu. Foto från Laura Grant

De flesta amerikaner känner inte till SSM-modeller för undervisning och inläring. Till en början gjorde familjen Hernandez ofta så som de hade vant sig i den amerikanska skolan: Det blev ofta så att de diskuterade på engelska *om* kawaiisu, i stället för att öva på att tala kawaiisu. De antecknade mycket. När vi nu gör våra månatliga besök hos Betty brukar vi ibland ha en "generalrepetition", så att vi vet att hon genomför undervisningsmoment och kontrollerar förståelsen i enlighet med SSM-metoderna. Det krävs väldigt mycket upprepning för att språket ska sätta sig ordentligt när man lär sig det som andraspråk. För den som talar språket flytande kan det nog verka överdrivet, och låta ganska fånigt. Vi såg på när Betty presenterade aktiviteterna för familjen, och vi påminde dem om att vänta med att ställa frågor på engelska tills hon var klar med undervisningen. Vi betonade också att det var jättebra om man ställde frågorna på kawaiisu, eftersom det gjorde att man fick bada i språket ännu längre.

Vi ändrade tiden mellan våra videofilmade utvärderingar – från en gång i kvartalet till en gång var fjärde till sjätte vecka. Det satte lite press på gruppen att öva på sina SSM-aktiviteter. Just den här gruppen gillar att bli filmade och se sig själva på TV, så den lösningen fungerar bra för dem.

För oss handledare var det en mycket krävande uppgift att förbereda material och resa till pilotprojektfamiljen varje månad för handledningen. Men vi tycker ändå att det är viktigt att fortsätta med samma handledningsschema, så att vi kan ta tag i problemen snabbt när de dyker upp, innan de får familjen att gå ifrån sin plan. Vi kom fram till att när vi sammanför handledare med familjer i framtiden så måste vi vara säkra på att de är medvetna om vilket stort åtagande det är.

Några resultat

När familjen Hernandez började delta i pilotprojektet hade de ingen utbildning i hur man lär ut eller lär sig språk. Det visade sig nu att de lärde de sig språket mycket snabbare än de flesta lärlingar som arbetar enskilt med en läromästare. Betty och Merlene deltog i grupputbildningen för lärlingsteam i november 2008. Då hade de arbetat efter Language at Home-modellen i fyra månader. De gjorde lika bra ifrån sig på övningarna som en del lärlingsteam som hade hållit på i två år, och de var lika säkra i sin språkanvändning. När vi videofilmade utvärderingen av familjen för andra gången, i december 2008, hade familjegruppen också mycket större färdigheter än vad de flesta lärlingsteam har på sin andra utvärdering. Det kanske beror på att familjen Hernandez hade formulerat bra målsättningar i sin familjespråkplan, att de fick handledning i hemmet varje månad, och att de pratar språket med varandra hela tiden – inte bara när de är med Betty. De vuxna övade nästan varje dag med de små barnen. Barn tycker mycket om att leka interaktiva språklekar. Med andra ord: Inte bara kan Language at Home göra att fler människor kan lära sig språket, utan det går också snabbare för dem att lära sig.

Det har stor betydelse att familjen har hittat ett gemensamt syfte som betyder mycket för dem allihop. Rent intellektuellt förstår de ju alla att det är viktigt att hålla språket levande för nästa generation. Men anledningen till att de jobbar på det är att de tycker om att göra saker tillsammans, och särskilt eftersom de älskar ”Granny” (Betty). Det dyker upp hinder varje dag – sjukdom, pengar, krockar i schemat. Då är det viktigt att familjemedlemmarna som arbetar enligt Language at Home-modellen tycker om varandra och gillar att umgås, för det är ett stort och svårt arbete att lära sig nya saker och lära sig ett språk, och det blir lättare om man trivs tillsammans. Och det är förstås lika viktigt att handledarna och familjen trivs med varandra.

Tilltänkta finansärer är ofta kritiska till att de som undervisar i en språkverksamhet arbetar med sina egna släktingar. Men en stor anledning till att en del kaliforniska språk har överlevt in i vårt århundrade är just att det har varit viktigt för enskilda familjer, som har fört sina språk vidare till nästa generation. Oavsett finansierarnas regler mot nepotism så är ju detta en drivkraft som fungerar, och man bör ha kvar den som en av strategierna för att hjälpa urfolksspråk att överleva.

Här i Kalifornien är tendensen utan tvekan att det är familjer – inte enskilda individer – som ägnar sig åt språkrevitalisering. Den familjedrivna rörelsen får ofta kraft från personer som har deltagit i lärlingsverksamheten, och som ser familjeverksamheten som ett logiskt nästa steg. Medvetenheten om språkrevitalisering har ökat med hjälp av workshops och konferenser över hela landet. Familjerna känner till att det finns möjlighet att få utbildning och är angelägna om att delta. Tack vare vår forskning, som stöddes av stiftelsen Sociological Initiative Foundation, har vi fått se hur det kan gå till.

I oktober 2008 tog Julie och Laura med Betty på en rundtur på det gamla bostället i Lorraine. Den stora mortelstenen i granit låg förstås kvar på sin plats i slutningen. Otroligt nog fanns där också en skärm av smala grenar som Rafael hade tillverkat åt Gladys för att hon skulle kunna be i avskildhet.

Den lilla trästugan var riven, och det mesta av den hade bränts upp eller fraktats bort. Men det fanns kvar lite kvistar från det gamla redet att bygga vidare på det nya med: Vi hittade den gamla plåtbrevlådan. Den var lite tillbucklad. Betty tog med den till sitt nuvarande hem i Palm Springs.

Vår Language at Home-familj har också fått sina törnar. Betty fick diagnosen hjärnaneurysm, och läkaren förbjöd henne att arbeta, stressa eller resa. Julies familj drabbades hårt av lågkonjunkturen och de höga bolåneräntorna, så de fick pausa allt tills det blev bättre tider. Merlene och hennes barn flyttade till Texas i några månader. Men nu har alla samlats igen och är vid god hälsa. Vi har vår familjespråkplan för år 1 att ta avstamp från, och familjen Hernandez är redo att fortsätta sitt språkarbete. Alla dessa livshändelser var oplanerade, men de visade att arbetet vi hade gjort tillsammans fortfarande höll. Språket och färdigheterna gick inte förlorade. Det perfekta tillfället att börja med språkvitalisering i hemmet kan dyka upp igen och igen.

Jämförelse mellan Language at Home och lärlingsverksamheten

Några kriterier för sökande

Lärlingsverksamheten (två personer)	Language at Home
Läromästaren ska behärska språket flytande.	Samma.
Personen som ska lära sig språket ska bo nära läromästaren.	Samma.
Ej relevant	Det ska finnas ett stödjande nätverk, till exempel en språk- och/eller kulturverksamhet inom stammen, där familjen kan få stöd med språkrevideringsaktiviteter när de är klara.

Jämförelse av hur verksamheterna fungerar

Lärlingsverksamheten (två personer)	Language at Home
En läromästare.	Minst en läromästare som talar språket flytande. Det kan finnas flera.
En vuxen lärling.	Flera personer i vitt skilda åldrar som ska lära sig språket. Betoningen ligger på att familjer och barn ska vara med.
En handledare.	Ett utvecklingsteam. Det kan vara olika många personer beroende på familjens behov.
Handledaren håller en inledande utbildning och gör en videoinspelad utvärdering, oftast vid en grupputbildningsworkshop för flera team.	Handledarna håller en inledande utbildning, samtidigt som de observerar i familjens hem.

Deltagandet mäts i timmar och redovisas genom självskattningsrapporter en gång i veckan och fakturor en gång i månaden. I början formuleras inga formella målsättningar, även om workshoparna betonar att det är bra att sätta upp mål.	Deltagandet mäts i uppnådda milstolpar, som familjen själv formulerat i familjespråkplanen.
Teamen utbildas vid två gruppträffar per år. Handledarna kan ordna gemensam utbildning för sina team när som helst, men det är inget krav att handledarna besöker teamen på plats.	Familjen får utbildning en gång i månaden. Handledarna förväntas besöka familjen på plats. Familjerna kan delta i grupputbildningar med lärlingsteam, men det är inget krav.
Teamen får utbildning i språkinläring genom SSM/språkbud mellan två vuxna.	Familjerna får utbildning i språkinläring enligt SSM-/språkbudsmodeller, med betoning på aktiviteter som passar deltagarnas olika åldrar.
Teamen kan få utrustning och utbildning för att göra inspelningar på CD.	Samma.
Teamens konversationsfärdigheter bedöms genom en videoinspelad utvärdering ungefär en gång i halvåret, samt via en handledarrapport varje kvartal.	Familjernas färdigheter i att samtala på språket bedöms genom en videoinspelad utvärdering. Varje milstolpe avslutas på detta sätt. Handledarna lämnar in rapporter, men intervallet är ännu inte bestämt.
Läromästare och lärlingar kan få ett arvode varje månad med utgångspunkt i arbetade timmar. Handledare får arvode varje kvartal sedan de lämnat in en rapport.	Läromästare och handledare får ett arvode varje gång en milstolpe har avslutats.
Utbildningens längd: 900 timmar.	Utbildningens längd: 36 milstolpar.

15.

TA HEM DITT SPRÅK

Leanne Hinton

med tillägg av Samiskt språkcentrum rörande kapitel 5

Familjerna som har skrivit kapitel i den här boken är språk pionjärer inom en bred decentraliserad social rörelse för språkåtertagande. För dem är språket en av de viktigaste aspekterna i att upprätthålla sin urfolksidentitet när man står inför övermäktiga sociala och politiska krafter som hotar att utplåna den identiteten. Ändå handlar föräldrarnas beslut att ta hem sina familjers arvspråk om mycket mer än politik. Det är ett högst personligt beslut, grundat i en önskan att ge sina barn en viktig och dyrbar gåva: arvspråket som är länken till ens familj, samhälle, historia och identitet.

Det finns många som vill ge sina barn den gåvan men som kanske inte vet var de ska börja eller hur de ska göra. Det här kapitlet är till för dig som själv skulle vilja göra som föräldrarna i boken – ta in arvspråket i ditt hem och tala det med din familj. Eller så gör du kanske redan det och du vill kanske bara få nya idéer eller få bekräftat att du gör det ”på rätt sätt”. I de tidigare kapitlen finns många lärdomar för oss andra och dem ska vi nu använda som vägledning.

Att bli tvåspråkig

Min brors barnbarn Ruby är fem år gammal och just nu är hon helt tvåspråkig på engelska och nederländska. Jag räknar med att hon kommer att

vara det i hela sitt liv för hon får sig mycket till livs av båda språken, och är starkt motiverad att använda båda. Till skillnad från alla andra berättelser i den här boken är det faktiskt engelska som är ”minoritetsspråket” i det här fallet. Rubys föräldrar är från USA men är nu fast bosatta och medborgare i Nederländerna. De har fortfarande starka band till släktingar i USA (mig, till exempel!) och besök sker i båda riktningarna med ett par års mellanrum. De talade inte nederländska flytande när hon föddes och de använder engelska hemma hela tiden, förutom när nederländska vänner och lekkamrater kommer på besök. När Ruby var tre år gammal kunde hon engelska bättre än nederländska, men nu när hon är sju och går i skolan pratar hon perfekt nederländska. Ruby sa en gång till sin mamma att hon ”tycker bättre om nederländska än engelska”. Det är vanligt att man föredrar det språk som ens kompisar, skolkamrater och lärare pratar. Det hade kanske kunnat tolkas som ett varningstecken för hennes engelska, om det inte vore för att engelska är ett väl ansett språk i Nederländerna. Alla läser det i skolans högre årskurser, och det kommer även i fortsättningen att vara det främsta språket i hennes hem. Många nederländare är bra på engelska och alla bibliotek och bokhandlare har en avdelning med engelskspråkiga böcker. Och varje gång släktingar kommer på besök, eller familjen själv åker på besök till ”hemlandet”, så får engelskan ny energi. Eftersom engelska är ett av världens dominerande språk kommer hon dessutom aldrig att lida brist på tillfällen att använda det.

Det var föräldrarnas beslut att prata engelska hemma som gav Ruby möjligheten att bli tvåspråkig. Hade de bestämt sig för att prata nederländska hemma för att hon skulle ”komma i kapp” inför skolgången skulle hon antagligen vara mycket bättre på nederländska än på engelska idag. För att barnet ska bli tvåspråkigt måste det språk som används minst i samhället runtomkring vara det som lyfts fram i hemmet.

För ett barn som lär sig ett hotat språk kommer vägen till tvåspråkighet inte att bli lika lätt som den har varit för lilla Ruby. Barnet träffar inte på det

hotade språket överallt. Det är inte troligt att bokhandlarna och biblioteken har böcker på det hotade språket. Det finns inget land att åka till där språket hörs överallt. I de flesta fall finns det inget stöd för språket i skolan. För att ett barn ska lära sig ett hotat språk måste föräldrarna på olika sätt se till att barnet får höra språket tillräckligt mycket för att lära sig det, och de måste få barnet att älska språket. Margaret Noori uttrycker det bra:

Ibland är det som att föra krig mot engelskan. Då måste man ha starka försvarsverk, angreppsstrategier och ett oändligt förråd av tålmod och assistans. Men ibland är det som den allra naturligaste och lättaste lek, som en trygg filt som skyddar ett litet samhälle från det större och ibland hårdare landskapet runtomkring. Om jag ska vara ärlig så går det fortfarande aldrig en hel dag då vi alla pratar anishinaabemowin hela tiden, och vi kommer kanske aldrig att få en sådan dag. Men vi försöker, och det är det allra viktigaste, tror jag. Vi skapar ett utrymme och ger barnen en grund för tvåspråkigt lärande där det gör störst skillnad – hemma.¹

Familjens språkplanering

Låt oss anta att du är förälder eller blivande förälder och är intresserad av att uppfostra dina barn till att kunna ditt hotade arvspråk och att använda det. Då är det bra att börja med att göra en språkplan.

I kapitel 11, som handlar om skotsk gaeliska, beskriver Finlay Macleoid en språkplan och visar att den bör innehålla en lista över de resurser som du har tillgång till. Både mänskliga resurser (släktingar och vänner som talar språket) och materiella (böcker, skolor, språkkurser, lokal kulturverksamhet och så vidare). Det kan också ingå i planen att du tar reda på resurser som du inte känner till sedan tidigare, eller skapar egna resurser. Resan mot tvåspråkighet är inte alltid lätt och när det uppstår problem är

Margaret Noori med sin dotter Fionna och väninnan Marlie Libbs.
Foto från Margaret Noori.

det väldigt bra att kunna titta på planen (och kanske ändra den).

I planen som beskrivs i kapitel 11 ingår det lokala verksamheter för att hjälpa familjerna. Men man kan också göra en språkplan utan att det finns hjälp utifrån.

Olika metoder för att lära sig språket

Ett viktigt steg i språkplaneringen är att utgå från den språksituation du befinner dig i. Talar du själv språket? Talar din partner språket? Eller talar ingen av er språket flytande? Nu ska vi diskutera de olika alternativen var för sig.

Båda föräldrarna talar språket flytande. Grattis i så fall! Det enda ni behöver göra är att börja prata språket med varandra och med era barn. Senare i det här kapitlet ska ni få några tips om hur ni kan sätta i gång. Men det är aldrig för tidigt att börja. Varför inte redan idag?

”Lättare sagt än gjort!” tänker du kanske. Och det har du rätt i. Längre ner i det här kapitlet tar jag upp några av de saker som gör det svårt.

Ena föräldern talar språket flytande. Metoden ”en förälder – ett språk” används ofta när bara en förälder talar det önskade språket flytande. Det har forskats mycket om denna metod för att göra barn tvåspråkiga och det finns flera handböcker som kan hjälpa föräldrar att förstå metoden och lyckas med den. Se till exempel Suzanne Barron-Hauwaerts *Language strategies for bilingual families* (Språkstrategier för tvåspråkiga familjer) som innehåller många viktiga råd för hur man ska använda ”en förälder – ett språk”.²

Margaret Peters dotter pratar mohawk med sin lilla son, medan pojakens pappa mest pratar engelska med honom. Och Hana O’Regan (kapitel 7) skriver:

Barnens pappa talade bara engelska, så vi följde principen ”en förälder – ett språk”. Inte för att vi hade mycket annat att välja på. Men trots de här svårigheterna kunde våra barn tala både māori och engelska flytande när de blev större.

Jag har en vän som kommer från Island och som bara pratar isländska med sina barn. Hans fru är amerikanska och pratar bara engelska. Deras barn växlar utan problem och helt automatiskt mellan de två språken beroende på vem de pratar med. Jag känner andra par i USA som inte alls talar engelska med sina barn. I en av dessa familjer använder den ena föräldern svenska och den andra arabiska. Föräldrarna talar dock engelska med varandra. De talar också engelska när båda föräldrar samtalar med ett eller båda barnen. De litar på att den här exponeringen, tillsammans med skolan och den allmänna engelsktalande miljön, räcker för att barnen ska behärska det språket. En fyraåring som jag träffade i Finland pratade redan fyra språk utan problem: finska, ryska och två samiska språk. Cedric Sunray och hans fru Randi pratar kiowa, choctaw och engelska i hemmet och under en tid när de arbetade i ett cherokee-område gick äldsta barnet i SSM-skola på cherokee. Cedric skriver till mig:

Hemma hos oss pratar vi choctaw, kiowa och engelska. Vi kallar det skämtsamt för ”kiotaw”. Min svärmor bor hos oss fyra dagar/kvällar i veckan och det är underbart eftersom hon bidrar till att vi använder kiowa [...] Vi båda pratar båda språken med barnen mer och mer. Så när människor hör våra barn prata hör de en blandning av kiowa, choctaw och engelska. Den är föränderlig också. Mina barn kan benämna samma sak eller ställa samma fråga på olika språk beroende på vilken dag det är, vilket humör de är på eller var de befinner sig. Jag hör att de pratar mer kiowa när de är med i kiowaspråkiga aktiviteter, mer choctaw när de deltar i choctawspråkiga aktiviteter, och mer engelska när det finns människor i närheten som bara kan engelska.³

Barn är fullt kapabla att växa upp tvåspråkiga, trespråkiga eller till och med fyrspråkiga. Men då måste föräldrarna skapa en miljö där båda (eller alla)

språken kan blomstra. Barron-Hauwaert påpekar att ett barn måste höra minoritetsspråket 40–60 procent av tiden för att bli lika bra på båda språken. Viktiga faktorer för att lyckas med ”en förälder – ett språk” är till exempel 1) att konsekvent använda minoritetsspråket när man talar med barnen, 2) att båda föräldrarna stödjer metoden (till exempel kan arbetet undermineras om den ena föräldern är missnöjd för att hen inte kan språket som den andra föräldern använder) och 3) att det finns stöd utanför hushållet, till exempel genom kontakt med släktingar eller vänner som också använder språket, eller en skolverksamhet, så att barnen får hjälp att inse att språket är användbart även utanför hemmets väggar.⁴

I många fall lär sig även föräldern som talar majoritetsspråket så mycket hen kan av det andra språket för att stödja dess användning i hemmet, även om majoritetsspråket fortsatt är hens främsta kommunikationsspråk. Ett exempel på detta är familjen Baldwin i kapitel 1. Karen Baldwin kan inte lika bra *miami/myaamia* som sin make men hon gör allt hon kan för att stödja språket och strävar hela tiden efter att lära sig mer och tala *myaamia* när hon kan.

Det är alltid det hotade språket som behöver mest omsorg och stöd, eftersom majoritetsspråket finns överallt och enkelt kan tränga ut ditt arvspråk om du inte tar dig tid och hittar på olika sätt att ge det till dina barn.

Ingen av föräldrarna talar språket flytande. Om ingen av er pratar språket flytande måste ni förstås själva lära er det för att kunna göra det till ert hemspråk. I det läget lär sig hela familjen språket tillsammans. Allt som föräldern lär sig bör också förmedlas till barnen, antingen samtidigt eller senare samma dag. Ett sådant familjegemensamt läroprojekt kan bli roligt och givande för alla i familjen.

En del av föräldrarna i den här boken lärde sig språket som sitt förstaspråk, av sina egna föräldrar. Margaret och Theodore Peters (kapitel 6) är exempel på det. Men andra föräldrar i boken som ville tala språket hemma med sina barn var tvungna att lära sig det på andra sätt och i de flesta fallen

håller de fortfarande på att lära sig. Den viktigaste faktorn för dessa föräldrars språkinläring har varit deras beslutsamhet. De har lärt sig språket på alla sätt som har stått till buds. Hana O'Regan (kapitel 7) utvecklade sin kärlek till *te reo māori* med en äldre människas hjälp och finslipade sina kunskaper på internatskola och college. Kauanoe Kamanā och William Wilson (kapitel 8) lärde sig det mesta av sin hawaiiska på universitetet. Phil och Ellie Albers (kapitel 3) lärde sig, och lär sig fortfarande, karuk från äldre talare genom att helt enkelt lyssna, ställa frågor och öva tillsammans med dem. De använder en lärlingsmetod för vuxna som kallas Master-Apprentice Language Learning Program på engelska.⁵ Richard Grounds (kapitel 4) tog med sina barn till äldre människor, och tillsammans lärde de sig språket av dem. Både Daryl Baldwin (kapitel 1) och Jessie Little Doe Baird (kapitel 2) lärde sig sina arvspråk helt och hållet med hjälp av dokumentation, och tog masterexamen i lingvistik för att kunna hantera den svåra uppgiften att förstå ljuden och grammatiken med hjälp av de skriftliga källorna. En liknande resa har Sophia Rehnfeldt (kap 5) gjort som kämpar hårt med att återta sitt starkt hotade umesamiska språk och under denna process bland annat varit språkresurs, lärare, kursledare, mentor, lärling, och senast barnboks författare. Hon lyfter fram betydelsen av att varje dag utmana sig själv att lära sig något nytt i arbetet med att stärka sitt språk. I Kalifornien lär sig många föräldrar från urfolk sina språk på egen hand, utan akademiska examina, men får vägledning genom språkworkshopen *Breath of Life* som arrangeras vartannat år vid University of California.⁶ Föräldrar i Skottland som vill tala sitt språk med sina barn kan lära sig skotsk gaeliska genom *The Family Language Plan* (Familjespråkplanen) där språkinläringen är fokuserad på den sorts språk som används i hemmiljö.

Richard Grounds (kapitel 4) pekar på en viktig strategi för föräldrar som lär sig språket tillsammans med sina barn:

När jag väl lärde mig att fråga *sOdEt@ha wahAha?* (dina skor-var är de?), så sa jag det aldrig på engelska mer. I föräldrarollen kretsade min språkanvändning kring fraser som är livsviktiga för föräldrar. Jag blev väldigt snabb med *n@ KAê thla* (gör inte så där!) och *s'@ hA wE* (ner därifrån!). Det fanns andra omistliga föräldrauttryck också, så som *n@zAKw@^thl@^* (häng inte på mig!).

Det finns två viktiga poänger i det citatet. 1) Om du själv håller på att lära dig språket så ska du koncentrera dig på sådant som är livsviktigt för föräldrar – saker som du kommer att säga till dina barn varje dag. 2) När du väl har lärt dig att säga något på ditt arvspråk ska du aldrig mer säga det på majoritetsspråket.

Om du är en förälder eller blivande förälder som själv behöver lära dig språket för att kunna använda det hemma måste du leta rätt på de resurser som finns, vilka de nu än är. Här är några olika resurser – en del av dem kanske finns tillgängliga för ditt språk:

Lära sig av människor som talar språket. Om du har släktingar eller vänner som talar språket är det inte bara möjligt att lära sig av dem – det är det allra bästa sättet. Du kan be talarna i din bekantskapskrets att lära dig ord och fraser, eller helt enkelt be dem prata språket till dig så ofta det bara går. Lärningsverksamheten som nämns i kapitel 3 och i kapitel 5 är en intensivmetod för att lära sig på tu man hand med en person som talar språket. Manualen för lärlingsmetoden kan ge dig vägledning i hur du ska lära dig av en person som talar språket.⁷ En annan utmärkt bok om hur man lär sig språket från talare är *Language Acquisition Made Practical: Field Methods for Language Learners* (Praktisk språkinläring: fältmetoder för språkelever). Boken beskriver steg för steg hur man kan lära sig ett språk av en annan talare.⁸

Stödverksamhet i lokalsamhället. Om du har tur finns det språkverksamheter i ditt lokalsamhälle som direkt eller indirekt kan stödja din språkinläring.

På en del håll finns det SSM-skolor, och de har också ofta språkkurser för vuxna. På en del håll finns sommarläger. På en del håll finns verksamheter där man dokumenterar vad de äldre berättar. Alla sorters språkverksamheter, stora som små, kan fungera som stöd och uppmuntran för vuxna som försöker att lära sig sitt språk och använda det. Om du inte redan är engagerad i en sådan verksamhet kan ditt lärande gynnas redan av att du tar kontakt med dem. Medan du har läst den här boken har du kanske märkt att många av personerna som talar sitt språk hemma själva leder eller har grundat lokala språkverksamheter. Om det inte finns någon lokal verksamhet för ditt språk så kanske ditt eget intresse av språket gör att du själv vill ta en ledande roll i en språkverksamhet.

Utbildningar och kurser vid högskolor och universitet. Universitet och högskolor kan ha utbildningar och kurser som hjälper dig att lära dig ditt språk. Många högskolor erbjuder distansutbildning för de som inte bor i närheten.

Böcker och inspelningar. Du kan hitta material som hjälper dig att lära dig språket: grammatikböcker, inspelade språklektioner och ordböcker finns tillgängliga för en del hotade språk. Det finns visserligen inte lika mycket sådant material för hotade språk som för världsspråk men man vet aldrig vad som finns förrän man letar.

Språkvetenskapliga texter och gamla dokument. För många hotade språk kan det finnas gamla dokument tillgängliga från en tid då folk läste och skrev på språket. Till exempel finns det många böcker, tidningar, bibelöversättningar och annat material på hawaiiiska och māori. Det kan finnas grammatik- och ordböcker och samlingar med folksagor. För språk som inte har några talare är den sortens material den enda vägen till att revitalisera språket. Även om materialet inte är gjort för språkinlärning kan det användas för att lära sig. Du kanske måste söka i arkiv på universitet och museer för att hitta det. Internet kan vara en viktig sökväg. Du kanske upptäcker att du måste läsa kurser i lingvistik (språkvetenskap) för att lära dig att använda den här

typen av material. En del högskolor har verksamheter med syftet att göra det lättare att hitta och använda lingvistiskt material, till exempel Breath of Life-workshoparna vid universitetet i Berkeley.

Samarbeta med språkvetare. För en del språk finns det inte mycket dokumentation men om det inte finns några talare måste du hitta ett sätt att arbeta med det lilla material som finns. Lingvister (språkvetare) kan hjälpa till att rekonstruera ett språk genom att använda de mönster de hittar i dokumentationen till att skapa nya ord, eller jämföra med besläktade språk som har talare eller bättre dokumentation och på så vis räkna ut hur ord på de språken skulle låta på ditt eget språk. I kapitlet om miami/myaamia (kapitel 1) skriver Daryl Baldwin om David Costa, vars avhandling om miamispråkets satsbyggnad var en tändande gnista för rörelsen för revitalisering av miamispråket. Idag är Costa anställd som stammens lingvist. Ett annat exempel på en lingvist som samarbetar med människor som försöker återfå sitt språk är David Shaul. Han har utvecklat en hel del av grammatiken och ordförrådet för esselen (ett kaliforniskt språk) med utgångspunkt i en ganska liten mängd dokumentation.⁹ Även i Australien har lingvister och urfolk samarbetat för att rekonstruera och revitalisera språk.¹⁰

En lingvist kan också hjälpa dig med att förstå och använda lingvistiska dokument på ditt språk. Om det finns ett universitet eller en högskola med en lingvistikinstitution i närheten kan du gå dit och se om du hittar någon som kan hjälpa dig. Och fundera på att göra som Daryl Baldwin och jessie little doe baird: gå en kurs för att utveckla dina egna kunskaper i lingvistik.

I Breath of Life-verksamheten får deltagarna oftast arbeta tillsammans med en lingvist under arrangemanget. Det gör att deltagarna lär sig en hel del om lingvistik, och resulterar kanske rent av i långsiktiga kontakter som kan vara värdefulla för att uppnå språkvitaliseringsmålen.

Övning och bruk. Vilken språkinlärningsmetod du än använder så kommer du inte att lära dig något om du inte övar flitigt och använder språket. Ha

anteckningar i fickan. Sätt upp lappar runt om i hemmet med ord för olika föremål, som också blir en påminnelse om att använda orden. Spela CD-skivor på ditt språk i bilen eller hemma. Använd allt du lär dig så fort du får tillfälle. Prata ditt språk med dina vänner, din hund och dig själv. Dina egna barn kommer att vara den bästa gruppen att öva med. Och var beredd på att de kommer att lära sig snabbare än du!

Kan jag språket tillräckligt bra?

Föräldrar vågar ofta inte prata med sina barn på ett hotat språk av rädsla för att säga fel, ha dåligt uttal och så vidare. Så här säger föräldrarna i boken om den saken. jessie little doe baird (kapitel 2) skriver:

Vi kanske inte vill prata om det, för att vi känner att vi inte är tillräckligt bra på språket för att våga förmedla de kunskaper vi ändå har. jag har tänkt på alla de här sakerna, och jag har känt känslorna. Men jag vet också att om jag delar med mig av det språk jag trots allt har, så har jag gett mitt barn allt jag har att ge. Då har jag gett henne en chans och kan känna att jag har gjort vad jag kunnat för att föra min kultur vidare.

Richard Grounds skriver i kapitel 4:

En sak som var överraskande och som har blivit tydligare för mig de senaste åren är hur bra det var att jag exponerade *dEzA'y@nE* och *dEzAs'@nE* (min dotter och min son) för språket när de var små, trots att mina egna kunskaper var mycket begränsade och jag var fullt medveten om det. (Jag var pinsamt länge tvungen att läsa innantill från en lapp som satt på kylskåpsdörren när jag skulle säga åt barnen att maten var klar: *k'agOthl@nE hELA*

sh@^sh@^, a @gú k'a@thl@nó.) Jag var orolig för att de på grund av mina begränsningar inte skulle få höra mer avancerat språk och att våra ansträngningar knappt skulle vara värda något på längre sikt. Men till min förvåning utvecklade *dEzEOtOhAnú*, mina barn, förmågan att höra och förstå språket på ett omedelbart och direkt sätt, trots mina egna tillkortakommanden. Det tror jag bådar gott för familjer där ingen kan språket från början och alla måste lära sig det samtidigt. Eftersom tiden är knapp och det är ont om material på våra urfolksspråk har de flesta inte råd att unna sig en tvåstegsprocess, det vill säga att de vuxna lär sig språket flytande först och därefter börjar lära ut det till sina barn. Vår metod var att se till att allt som sades – även om det inte var mycket – blev sagt med rätt rytm och med noggrant uttal. Tack vare att vi såg till att det var hög kvalitet på våra ordväxlingar så fick barnen faktiskt ett naturligt öra för språket i takt med att de fortsatte lära sig det.

Daryl Baldwin (kapitel 1) skriver:

Mina första två barn var fortfarande små och blev självklart en del av lärandeprocessen, trots att vi bara befann oss i början av den. [...] Vi lärde oss med hjälp av ordlistor som vi fäste på väggar, köksbänkar och köksskåp, och med hjälp av hopvikta anteckningslappar som jag hade i fickorna när jag sysslade med mitt.

Vi kan se Hana O'Regan (kapitel 7) på en webbplats för projektet Kotahi Mano Kāiika ("tusen hem"). I korta videor uppmantras föräldrar att använda māori hemma, vare sig de pratar flytande eller inte:¹¹

- Börja med det du kan och använd det så mycket som möjligt.

- Börja med små saker, som måltider, och skapa språkritualer kring dem.
- Du måste inte alls prata flytande. Alla måste börja någonstans.
- Du måste vara konsekvent och tala māori även om din māori inte duger! Det är bättre än inget. De blir vana vid att höra ljuden, de blir vana vid att höra hur det flödar.
- Du kanske inte har några talare av *te reo* i närheten, men du kan alltid gå ut på nätet och skaffa böcker och stödresurser, till exempel ordlistor.

Lärdomen här är alltså att du inte får låta brister i dina egna språkkunskaper hindra dig från att tala språket. Och om det finns andra talare i närheten, vare sig de pratar flytande eller inte, så kommer dina barn att snappa upp språket, reda ut det, och lära sig mer än de någonsin skulle lära sig av enbart dig.

Vad händer om jag inte kan lära mig tala språket flytande?

Ibland har föräldrar inte möjligheten att lära sig språket flytande, eller tid att utnyttja de möjligheter som finns fullt ut. En del språk har inga talare och det finns inte tillräckligt med dokumentation för att någon ska kunna lära sig att använda dem som fullvärdigt kommunikationsspråk. Jag nämnde tidigare att det finns grupper som försöker rekonstruera sina språk från små datamängder, men det är en process som kan ta en generation eller mer. Inte ens den mest engagerade förälder kan kanske lära sig ett sådant språk tillräckligt bra för att kunna ha det som hemmets huvudsakliga språk.

Men du kan alltid använda det du har tillgängligt hemma. Använd de ord och fraser som du kan på ditt språk, även om du måste säga allt annat på majoritetsspråket. Hitta på lekar och aktiviteter som ni kan göra på ert arvspråk. Även om det aldrig kan bli ert huvudsakliga kommunikationsspråk så kan du och dina barn ändå ge det älskade språket en plats i ert hem och i era hjärtan.

Hur man sätter i gång med att använda språket hemma

Det är aldrig för tidigt att börja använda språket hemma. Och aldrig för sent heller. Oavsett om du har småbarn än, och oavsett hur gamla barnen är, så är det alltid allra bäst att börja just nu.

Innan ni skaffar barn. Föräldrar börjar ofta fundera seriöst på språket i hemmet när de upptäcker att de väntar barn. Men det finns många anledningar att inte vänta så länge. Det svåraste med att använda språket hemma med din familj är att börja göra det. En del av problemet med att börja är att det känns stelt och konstigt att använda ett annat språk. Det gör det även om båda föräldrarna kan språket. Kom ihåg hur paret Wilson-Kamanā (kapitel 8) fick kämpa under den första veckan då de började tala hawaiiiska med varandra. Om all din kommunikation med familjen har skett på majoritets-språket kan det kännas konstigt, till och med onaturligt och som ett hinder för verklig kommunikation, att byta till det nya språket. Det kan till och med kännas som att man inte längre har en lika nära relation till sina familjemedlemmar när man pratar med dem på ett språk som är ovant och annorlunda (inom familjen är det ju det). Men du kan trösta dig med att det bara tog en vecka innan William Wilson och Kauanoë Kamanā tyckte att det kändes naturligt att prata hawaiiiska med varandra.

Under graviditeten. Din bebis hör dig redan när den ligger i magen. Prata språket med varandra och med er bebis innan den är född. Familjen Albers (kapitel 3) skriver att de ständigt funderade på karukspråket medan de väntade barn. De frågade släktingar efter ord som de visste att de skulle behöva när de blev föräldrar, och de lärde sig och använde språket så mycket som möjligt. Ellie spelade kassetband med karuk för deras bebis innan han föddes. Hon höll bandspelaren mot magen när hon låg i sängen på natten.

När barnet har kommit. Föräldrar som börjar sitt språkliga familjeäventyr genom att prata sitt språk med varandra innan barnen har kommit har ett försprång när de väl kommer. Men när barnet kommer dyker det upp många

nya saker som du behöver prata om, som du aldrig någonsin har tänkt på och som du kanske inte vet hur man säger. Hana O'Regan skriver om det i kapitlet om māori (kapitel 7) och familjen Albers gör det i kapitlet om karuk (kapitel 3). Familjen Albers brukade alltid ringa eller besöka sin äldre släkting Violet när de behövde lära sig nya fraser för att kunna interagera med sina unga söner. Hana O'Regan kände sig också osäker när hennes första barn hade fötts:

Men när det blev dags begrep jag snabbt att jag inte kunde tillräckligt mycket av språket. Det handlade inte bara om ordförrådet utan även idiomet, uttrycken, ömhetsfraserna. Jag visste inte vad det hette när man masserar magen på ett barn så att det ska prutta eller klappar på ryggen så att det ska rapa, jag visste inte hur man sa "Upp med benen så att jag kan torka av dig". Den sortens konstruktioner eller meningar hade jag ju aldrig behövt använda i föreläsningssalen eller med mina jämnåriga!

Det här är språkliga utmaningar som alla föräldrar kommer att ställas inför när de försöker återta sitt hotade språk. Men man hittar alltid lösningar. Om du arbetar tillsammans med en äldre person får du det ordförråd som fattas, och det är bra på andra sätt också, eftersom det kopplar samman generationerna och gör att du och din familj kommer i kontakt med språket mer. Eller så använder du kanske kurser som Gaeliska i hemmet (kapitel 11), eller så forskar du kanske själv i dokumentationen om ditt språk (kapitel 5). Ibland kanske du till och med bestämmer dig för att hitta på egna ord ibland, som några av kapitelförfattarna har gjort (mer om det strax).

Att börja med äldre barn. Det kan kännas som en skrämmande uppgift att börja använda språket hemma om det innebär att du börjar tala ett nytt språk med lite äldre barn som redan kan majoritetsspråket men inte ditt arvspråk. Det är väldigt svårt att prata med någon som inte förstår en och

det är frustrerande även för den som blir tilltalad. Dessutom kan kommunikationen bli stylvig. Om dina barn och kanske du själv inte kan arvspråket lika bra som majoritetsspråket så lyckas ni kanske inte förmedla allt ni vill på arvspråket. Dina barn kanske protesterar mot att ni byter språk hemma. För att minimera risken för det kan du försöka börja på ett sätt som är roligt. Du och barnen kan tillsammans göra inspelningar med ord som betyder olika föremål som finns hemma. Ni kan leka lekar på arvspråket och spela spel. Bräd- och kortspel kan fungera som strukturerade övningar i arvspråket, samtidigt som alla har roligt. Ni kan hitta på egna spel eller lekar, som familjen Baldwins myntburk: om någon i familjen säger något på engelska fastän hen kan ordet på myaamia, så får den som upptäcker det ta ett mynt från den skyldigas burk och lägga det i sin egen. (Allra roligast är det när man kommer på en förälder med att göra fel!) Fokusera på att ta in vanliga ord och fraser i hemmet så som till exempel hälsningsord, meningar som ”Jag älskar dig” och ”Kom och ät!”, släktskapsord och andra fraser som används ofta. Bestäm vissa tider och situationer när ni använder språket tillsammans, exempelvis när ni äter middag eller läser godnattsagor.

Margaret Noori skriver till mig:

Det första steget är att flytta över så mycket av dagen som möjligt till anishinaabe. På morgonen hör man ofta ”*Wenesh waa biiskaman?*” (Vad ska du ha på dig?). När vi äter kan vi säga ”*miigwetch*” (tack), eller ”*Gaye nishisnoo*” (det är inte rättvist) när vi måste äta upp broccolin. Vi har gjort om en vägg hemma till en svart tavla, och nedanför månadens namn på anishinaabe står de sju veckodagarna på anishinaabe. Under den finns *ezhichige*-listan (att göra-listan). Det kan kännas som världsliga och självklara saker men det är ju där lärandet börjar – med att säga ”*Jiimshin*” (får jag en puss) varje kväll vid läggdags eller ”*Booniikwishin*” (lämna mig ifred)

när man vill vara för sig själv. De här instinktiva yttrandena måste gradvis överföras från ett språk till ett annat.¹²

All denna vardagliga och förtroliga kommunikation inom familjen ska nu alltså ske på arvspråket.

Ett viktigt beslut att fatta när det gäller familjens användning av arvspråket är om familjemedlemmarna ska börja använda språkets släkttilltal. Det vill säga: ska du sluta att kalla dina döttrar vid namn och i stället använda släktskapsordet från ditt arvspråk? Kommer dina barn att sluta kalla dig ”pappa” och ersätta det med ett ord från ditt språk? Namnen och orden som du kallar dina nära och kära har en djup känslomässig innebörd. När du byter ut orden du använder för att tilltala släktingar får det känslomässiga konsekvenser. Därför är det ett mycket viktigt symboliskt sätt att skapa samhörighet med det andra språket. Renée Grounds (kapitel 4, om yuchi) uttrycker det bra:

När jag var liten krävde *dEzAt'é* under en övergångsperiod att jag skulle sluta kalla honom ”dad” (pappa) på engelska, och alltid säga *dEzAt'é*. Det var svårt för mig att bryta den engelska vanan att säga ”dad” men idag förstår jag hur viktigt det är att vi använder yuchi-familjetermer när vi pratar om varandra. Familjetermerna påminner ständigt om vår gemenskap som yuchifamilj mitt i en engelsktalande kultur.

Att göra språket mer närvarande i dina familjemedlemmars liv

Margaret Peters (kapitel 6) skriver:

Vi hade ingen magisk formel för att förmedla språket till våra

barn. Vi bara pratade språket med dem – inte bara åt deras håll, eller när de var med, utan just med dem. Vi talade språket med dem hemma, i bilen, på restauranger, på lacrossematcher, på bion, på tvättomaten, i köpcentret, i parken, och när vi ibland gick i kyrkan, till exempel på begravningar och bröllop. Vi talade språket med dem vart vi än gick. Vi förenklade inte och pratade inte bebispråk. Vi bara pratade med dem helt naturligt och de svarade på samma sätt.

Det är ett väldigt bra mål för familjens språkrevitalisering. Bara prata språket, var som helst och när som helst. Det är förstås inte alla familjer som kan göra det, särskilt inte i början, och särskilt inte om det är ett språk som inte har använts på länge. Det är ofta svårt att prata om saker i den moderna kulturen. Det finns stora luckor i ordförrådet i språk som miami (myaamia), som inte har haft några talare på mycket länge, eller karuk och yuchi, där även människor som minns sitt arvspråk har pratat engelska i många år, och språket därför inte har ”hängt med i tiden”. Du kanske upptäcker att det känns bekvämare att prata ditt arvspråk i situationer där språket har använts mycket i det förflutna – situationer där språket känns hemtamt. Det är metoden ”ett språk – en kontext”.¹³ Familjen Baldwin är inte stenhårda med att alltid tala myaamia hemma, men under vissa aktiviteter talar de enbart myaamia. På sin gård utför de allt arbete med grödor och djur på myaamia. Du själv kanske upptäcker att olika utomhusaktiviteter känns bekväma på ditt språk, till exempel att jaga eller fiska, eller olika sorters konstutövning, handarbete och hantverk, att laga traditionella maträtter eller att berätta gamla historier. I så fall är det bra att låta de aktiviteterna ta stor plats i ert liv. Den här boken visar att arvspråket inte alltid går att skilja från din arvkultur och dina ärvda värderingar. Låt din arvkultur ha en stark ställning i era liv, så kommer språket att följa efter.

Men med det moderna livet följer även andra saker att prata om. Ett av det mänskliga språkets särdrag är att det kan tala om saker som det aldrig har talat om förut. Om du bara använder språket i traditionella situationer finns risken att dina barn kommer att tro att språket är gammalmodigt och irrelevant, särskilt när de blir tonåringar. Att ta språket till de ungas aktiviteter och intressen är en viktig del av språkrevitaliseringen. Att beskriva nya saker och utveckla ett nytt ordförråd kan i sig själv vara en aktivitet som är rolig och lärorik. Margaret Noori (kapitel 9, om anishinaabemowin) ger ett exempel:

Ett exempel hemma hos oss: nyligen skapade mina döttrar en ”formlek” eftersom jag aldrig hade tagit mig tid att lära dem geometriord. Vi lagade mat, vi städade, vi gjorde oss i ordning för skolan, vi kom hem och hade saker att göra. Det mesta av detta kunde vi beskriva på anishinaabemowin om det knep. Men vi hade aldrig tagit oss tid att lära oss något av de begrepp som bara hörde hemma i skolan. Det som följde blev en underbar lektion i etymologi och beskrivning där vi arbetade tillsammans med Howard Kimewon och Francis Fox och insåg att orden *giywaajiwaayaa* (oval) och *giywaajikaakadeyaa* (rektangel) naturligtvis är uppbyggda av ett morfem som betyder ”avlång” plus ordet för cirkel respektive kvadrat.

Här följer en lista på de många aktiviteter, gamla som nya, som kan utföras på ditt språk för att hjälpa dina barn att lära sig det. En del av dem gör ni kanske redan på majoritetsspråket, och i så fall bör du försöka börja använda ditt arvspråk i stället. En del kanske är saker som ni inte har gjort förut, men som ni kan göra till en del av ert hemliv och använda som verktyg för språkinläring.

Spel och lekar

- Brädspel
- Kortspel
- Domino
- Pussel
- Traditionella lekar
- Hitta på egna pjäser och sketcher

Böcker

- Böcker på ditt språk
- Bilderböcker utan text
- Bilderböcker med tejp över texten om den är på majoritetsspråket

Konst, handarbete och hantverk

- Rita och måla
- Tillverka saker
- Fingerdockor, krukmakeri, lerfigurer, origami, modellbygge, snickeri
- Traditionellt hantverk: korgmakeri, bearbetning av hudar, läderarbete, pärlarbete, tillverkning av traditionella kläder och prydnader

Musik

- Traditionella sånger
- Hitta på nya sånger

Matlagning och måltider

- Laga mat tillsammans
- Äta tillsammans
- Plocka undan och diska tillsammans

Hushållssysslor

- Tvätta kläder
- Diska
- Bädda sängar, städa rum
- Utfodra husdjur eller boskap
- Hemmafixarprojekt

Sport och andra utomhusaktiviteter

- Olika bollspel som familjer kan spela
- Traditionella sporter och utomhusaktiviteter
- Tälta, vandra

I sin bok *7 steps to raising a bilingual child* (Sju steg till att uppfostra ett tvåspråkigt barn) presenterar Naomi Steiner och hennes medförfattare många utmärkta förslag på hur du kan göra så att ditt barn får höra språket mer. Hon föreslår att man sjunger vaggvisor och sånger, eller att man själv gör eller skaffar CD-skivor som barnet kan sjunga med till. Hon föreslår också att man reser till andra lokalsamhällen där det finns människor som talar språket (om det finns). Hennes bok innehåller många råd till den som uppfostrar ett tvåspråkigt barn.¹⁴

Visa din egen kärlek till och förtjusning över språket. Eftersom dina barn älskar dig, och eftersom du visar er samhörighet genom de roliga sakerna ni gör på språket, så kommer de att knyta an till språket.

Men språkrevidering, både hemma och i lokalsamhället, gynnas allra mest av att man ser till att språket inte är isolerat från omvärlden. Margaret Noori (kapitel 9) skriver:

En sak som kan förbättras är hur barnen och besökarna ser på språket. När lärandet sker kontinuerligt och omfattar alla som

kliver över tröskeln, så kan barnen känna av och ta åt sig passionen för språket. De förvandlas från elever som lär sig något heligt till att också bli lärare som lär ut en praktisk färdighet. Varje barn som kommer på besök får lära sig och använda lite anishinaabemowin. Vi tvekar inte att lära ut språket till vänner som inte är ursprungsamerikaner, och vi väntar inte med att tala anishinaabemowin tills folk har gått hem. Vi välkomnar alla in i vår familj. Vi uppmuntrar de vuxna att tala anishinaabemowin om de kan språket, och om de inte kan det ber vi dem att ändå försöka säga några ord. Det här sättet att räkna vänner som familj och att låta den bredare gemenskapen definiera hur man hör ihop är något som kan stärka barnen oerhört mycket. Det är viktigt att hålla språkanvändningen nära sitt hjärta, men det är också viktigt att dra in alla som är en del av familjekretsen i projektet. Annars blir språket en barriär mellan hemmet och den ”verkliga världen”, och att tala sitt arvspråk blir en börda som orsakar splittring mellan släktingar och vänner.

Problem (och lösningar) på vägen

Människor stöter ofta på hinder på vägen när de uppfostrar sina barn med sitt hotade arvspråk. Vartenda kapitel i den här boken berättar om problem som dyker upp när man pratar ett arvspråk hemma, och författarna diskuterar hur de har hanterat problemen. Här följer några exempel.

Kommer mina barn att lära sig majoritetsspråket om jag pratar vårt arvspråk med dem? Föräldrarnas egna tvivel angående att tala ett minoritetsspråk med barnen är ofta det allra största problemet för språkvitaliseringen. Föräldrar vill ju att deras barn ska klara sig bra i de situationer som majoritetssamhället försätter dem i, framför allt i skolan och på jobbet. Få föräldrar skulle vilja uppfostra sina barn till att inte fungera i majoritetssamhället. Men det är inte längre så att de barn som lär sig hotade språk kommer att vara isolerade

från majoritetsspråket. De kanske får det från en förälder ("en förälder – ett språk"), eller så kanske de lärde sig majoritetsspråket innan familjen började använda minoritetsspråket. Men även om båda föräldrarna hela tiden pratar med barnet på minoritetsspråket kommer barnet att ha mycket kontakt med majoritetsspråket – genom vänner, skolan, TV och så vidare. Gör inte samma misstag som många föräldrar har gjort när de tänkte att de skulle lära barnet majoritetsspråket först och arvspråket senare. "Senare" blir nästan aldrig av. Låt inte lärare och andra nejsägare hindra dig från att tala ditt språk med ditt barn! Om ett barn ska lära sig ett språk bra i hemmet så måste man tala det språket med barnet en stor del av tiden. Föräldrarna måste tidigt göra det till en vana att prata arvspråket – ju längre ni väntar desto svårare är det att byta till ett annat språk i familjen. Margaret Peters berättar om sin egen familjs tvivel och erfarenheter:

Vi var också oroliga för att det någon gång i framtiden skulle vara till våra barns nackdel att vi undervisade dem i SSM-miljö. Men nu när de är äldre och själva har barn, pratar sitt språk och är starka i sin identitet, så säger de att beslutet som vi fattade åt dem var rätt.¹⁵

Människor som kan arvspråket vill inte tala det med dig eller dina barn. Människor som har blivit ovana att prata sitt språk kanske inte vill prata det, eller så glömmet de kanske bara att prata det fast du har bett om deras hjälp. Theodore Peters skriver så här om mohawkspråket (kapitel 6):

Om du har släktingar som fortfarande pratar kanien'kéha så be dem att prata språket med dina barn. Påminn dem om de glömmet, och lär dina barn att påminna människor som kan vårt språk om att prata det med dem. Om man inte använder det så försvin-

ner det. Jag har märkt att våra äldre har blivit vana att prata engelska med barnen. [...] Man måste hela tiden påminna våra äldre om att de ska prata språket med barnen eftersom de flesta av dem går på autopilot när det gäller att prata vårt språk. Det kommer att gå, men vi måste göra vår del och påminna dem. Du kommer att känna dig väldigt stolt och glad när du hör barnen prata ditt språk och kan föra ett samtal med dem.

Dina barn kanske vägrar acceptera språket. När man pratar med de äldre om språkförlust säger de ofta: ”Våra barn ville inte lära sig språket.” Och det stämmer att barn ofta säger att de inte vill prata språket längre, särskilt när de börjar i skola på majoritetsspråket och får kompisar som talar majoritetsspråket. Theodore Peters skriver i kapitel 6 om sina barns motstånd:

Teioswáthe protesterade lite när vi bytte från hennes förstaspråk engelska till kanien’kéha. Hennes storasyster Kawennahén:te hade inga problem med det, hon hängde bara på. För vår son Nihah-sennà:a var det ett naturligt sätt att börja prata. Ingen av dem fick senare problem med att lära sig tala, läsa och skriva, vare sig på kanien’kéha eller på engelska. De tog bara det de lärde sig i SSM-undervisningen och tillämpade det på att lära sig engelska.

Pila Wilson och Kauanoë Kamanā stötte på större motstånd från sina barn, som i tonåren hade problem att anpassa sig till föräldrarnas dubbla roll som föräldrar och lärare på SSM-skolan som barnen gick på:

Men vår familj var verkligen inte immun mot de svårigheter som tonårstiden för med sig. När Pila anmälde sig som frivillig för att undervisa i samhällskunskap i Keli‘is klass vägrade hon att

acceptera honom som lärare, och hon försökte aktivt få barnen i klassen att tala engelska så att hennes pappa skulle sluta undervisa. Hon lyckades inte med sin taktik. Också Hulilau gjorde uppror mot skolans regler. Pila oroade sig på allvar för att hans upproriska beteende skulle skrämman bort de unga lärarna och de andra familjerna. Men Kauanoë höll en hård linje, och efter några incidenter gav Hulilau med sig.

Berätta för dina barn varför du tycker att det är viktigt att de lär sig språket. Det kan bidra till att de känner sig stolta och glada över sitt arvspråk. Jarrid Baldwin skriver i kapitel 1:

När jag växte upp sa mina föräldrar alltid åt mig att tvåspråkighet är en mycket viktig färdighet. De sa att när jag blev äldre skulle det hjälpa mig att förstå situationer ur ett annat perspektiv, och det är så jag alltid har sett på språkinläring.

Dina barns kompisar pratar majoritetsspråket. Även om barnen inte gör öppet uppror mot arvspråket har vi problemet med hur man ser till att de har en miljö där de kan använda språket. Ett barn som har kompisar som talar majoritetsspråket får inte höra sitt arvspråk lika mycket, och får inte i lika hög grad vanan att tala språket. Aodán Mac Póilin (kapitel 10) beskriver hur detta problem dyker upp i gaeltacht-området på Shaw's Road:

För ungefär tjugo år sedan byggdes ett stort bostadsområde med över etthundra hus i närheten. Även om området drog till sig ett litet antal familjer där minst en av föräldrarna pratade iriska, så pratade de flesta av bostadsområdets barn bara engelska. De här barnen började naturligtvis leka med barnen i Pobal Feirste. Resul-

tatet blev att barnen från Pobal Feirste oftast talar engelska när de leker ute, oavsett vilket eller vilka språk de talar hemma.

Denna förändring sedan 1970-talet, när området var fysiskt isolerat från engelskt inflytande och alla barnen pratade iriska med varandra, har skapat en rädsla för att iriskan inte kommer att överleva i grannskapet på lång sikt.

Å andra sidan finns det föräldrar i den här boken med hemmiljöer och lokalsamhällen som inte alls erbjuder möjligheter att tala arvspråket. Ändå har de kunnat uppfostra barn som talar språket flytande och känner starkt för det. Renée Grounds och hennes bror (kapitel 4) är de enda i sin generation som behärskar sitt språk väl, liksom Jarrid och Jessie Baldwin (kapitel 1).

Margaret och Theodore Peters påpekar att engelskans framträdande roll i deras miljö också sätter upp hinder:

Folk säger alltid att vi är undantaget som bekräftar regeln, eftersom vi kunde språket och kunde ge det till våra barn. Men så enkelt var det inte. Vi befann oss fortfarande i en helt engelsktalande miljö, precis som alla andra som lär sig arvspråket. Vi var tvungna att anstränga oss och ändra vår attityd för att kunna lära våra barn språket [...] Vårt yngsta barnbarn är ett år och befinner sig just nu på ett stadium där det beror på oss om han ska lära sig språket eller inte. Eftersom vi arbetar allihop kanske hans mamma måste sätta honom i en förskola, och den kommer att vara helt engelsktalande; och även om det finns personal där som pratar flytande [...] så har de blivit vana att använda engelska. Så det är ett annat hinder som vi står inför. Min brorsdotter är chef för en av våra förskolor och jag har blivit ombedd att hjälpa dem att starta en SSM-verksamhet. Jag har kämpat hårt och länge för att stamrådet ska se till att det finns minst en förskola där man pratar mohawkspråket, och

det kanske blir verklighet. Jag hoppas bara att det inte kommer för sent för vårt barnbarn.¹⁶

Cedric Sunray säger så här om familjens kamp mot engelskans dominans i barnens livsmiljö:

Språket är en ständig kamp eftersom våra barn går i helt engelsktalande skolor. Därför måste vi, som du redan vet, hitta kreativa lösningar för att öka prestige hos våra språk. Jag undervisar ideellt i choctaw varje onsdag på barnens skola, och våra barn deltar i den stora mässan för ursprungssamerikanska språk som arrangeras varje år av University of Oklahoma, och där stamsamhällen från hela landet "tävlar" mot varandra. Vi läser på våra språk, för att inte bara leva muntligt i språket och för att visa att läs- och skrivundervisning inte bara behöver fokusera på engelska. Deras och våra språkkunskaper är inte så bra som vi önskar att de skulle vara. Vi är ett ständigt pågående projekt. Vi besöker fortfarande olika samhällen när vi blir ombedda och demonstrerar för andra stammar hur vi gör med språket i vårt hem. Den senaste månaden har vi besökt yuchi-samhällen och creek-samhällen och arbetat med familjer som talar urfolksspråk för att hitta bra sätt att kunna fortsätta leva på våra egna språk. Mina barn följer alltid med mig och försöker så gott de kan att vara goda förebilder – nioåringen, femåringen och tvååringen. Jag känner mig alltid lite obekvämd, eftersom jag inte vill att mina barn ska ses som "dansande björnar". Som tur är tycker min nioåring och min femåring att det är roligt att agera ledare och lärare i de här situationerna, vilket de gör ungefär halva tiden.¹⁷

Kritik eller bristande stöd från människor i det egna minoritetssamhället eller utanför det. Människor kanske säger åt dig att ditt beslut att använda arvspråket hemma kommer att göra så att dina barn inte lär sig majoritetsspråket och att de kommer att få problem i skolan. Människor i minoritetssamhället kan vara bittra och tycka att det är lönlöst att du lär ditt barn ert språk, och att det inte har någon roll i världen längre. Lärarna i en skola med undervisning på majoritetsspråket kanske råder dig att använda majoritetsspråket med ditt barn. Det är den här situationen som gör att många familjer överger sina språk, och det är samma situation som är orsaken till att ditt språk är hotat på det sätt som det är idag. Det är tack vare att du härdar ut trots kritiken som ditt språk kommer att kunna börja användas igen. I takt med att revitaliseringen av arvspråket blir populärare i minoritetssamhället kommer många kritiska röster att tystna, eller övergå till beröm. Kritiken från minoritetssamhället brukar upphöra när kritikerna får uppleva det mirakel som är att ett barn talar till dem på ett språk som inget barn har pratat sedan de själva var små.

Varje familj och varje minoritetssamhälle kommer att ha sina egna specifika problem. En del familjer har inget stöd utanför hemmet för sitt språk, och andra har lite stöd men vill ha mer. Ibland är det interna bråk som stjälper lokal verksamhet och skapar hinder. Men som Theodore Peters visar (kapitel 6) kan man hitta en väg genom problemen om man har ett långsiktigt åtagande:

Problem på vägen: otillräckligt stöd för SSM-undervisningen från de som hade kunnat ge det och alltför få lärare för allt vi ville göra. De problemen har väl alla grupper som vill revitalisera sitt språk. Men vi håller sakta på att vända skutan. De unga som har gått i SSM-skola kommer tillbaka och blir ledare, lärare och beslutsfattare. Det pågår ett generationsskifte, och det är bra, för nu är de föräldrar och vill att deras barn ska få en bättre upplevelse än de själva fick.

Det finns även eldsjälar som hittar nya vägar att stärka stödet för språket och därigenom samtidigt göra elevernas föräldrar mer delaktiga i undervisningen. Sophia Rehnfeldt i kapitel 5 beskriver sin tanke med Instagram:

Samasth_mujna ”Tala samiska med mig” startade jag för att flytta en del av klassrummet dit eleverna numera ofta hänger, på sociala medier. Jag tänkte att de behövde höra mer samiska och om jag bara gjorde ett inlägg per vecka skulle det bli 100 procent mer än vad de hör i skolan. Genom Instagramsidan vill jag också göra elevernas föräldrar delaktiga i barnens undervisning och ge dem en möjlighet att lära sig några samiska fraser. Jag är helt övertygad om att om föräldrarna visar barnen att språket är viktigt så kommer barnen också tycka det.

Vem finns det att prata med? Både för föräldrarna och för den yngre generationen blir det kännbart om det är mycket få andra i samma ålder som talar språket. Det är viktigt för familjer som försöker återta sitt språk att hitta eller skapa en gemenskap där språket talas. Det kan bli svårt för språket att överleva om familjen inte kan bli en del av ett större sammanhang där det finns andra barn som också håller på att lära sig det. Vid en sammankomst nyligen berättade Dustin Rivers, en mycket begåvad ung man från British Columbia i Kanada som har lärt sig Skwxwú7mesh (Squamish-språket) på avancerad nivå, om en fantasi han hade, nämligen att hitta fyra-fem vänner som kunde bo tillsammans och tala språket med varandra. ”Vem ska jag annars prata med?” klagade han.

Att ha en gemenskap utanför hemmet är alltså avgörande för familjer som försöker använda sitt språk hemma. Margaret Noori diskuterar detta i kapitel 9:

Hur kan ett språk som får fäste i den trygga hemmiljön likt barnen själva gå ut i vida världen och välkomnas, få stöd och accepteras? Utanför den trygga boningens väggar behövs färdigheter i såväl tal som läs- och skrivkunskap. Föräldrar och barn som arbetar hårt för att rädda hotade språk behöver höra sina folks ord i kulturellt stödjande klassrum, i vänligt stämnda lokala etablissemang, kring trumman och i den digitala rymden av datorer och mobiltelefoner.

Sophia Rehnfeldt beskriver i kapitel 5 hur hon upplever att språkinläring förstärks genom gemenskap och positiva känslor:

Enligt mig är det bästa med språkbuden att de skapar gemenskap, stärker individen och ger en massa språkpepp, vilket är så viktigt. Att lära sig språk ska vara roligt och att göra det genom sång och lek tillsammans med sina barn kan inte bli annat än kul. Lärandet blir naturligt, kravlöst och hamnar på rätt nivå även för de vuxna.

Kommer språket att förändras? Garanterat! Även om föräldrarna är förstaspråkstalare finns det många anledningar till att deras barn kommer att prata på ett annat sätt.

1. Språk förändras alltid! Ibland är den förändring som sker mellan generationerna så liten att man inte riktigt märker den. Men oavsett om den är liten eller stor kommer språket oundvikligen att bli annorlunda. När ett språk har tappat mark och revitaliseras förändras det snabbare och förändringen blir mer märkbar för de äldre generationerna.
2. I många fall har ett språks tillbakagång lett till att det har förlorat mycket av sin rikedom och sitt överdåd, eftersom traditionella sätt

att tala har försvunnit. Retoriska stilar, metaforer och poetiska talarstilar kanske redan har gått förlorade för den sista generationen talare som i övrigt talar flytande. Kanske kan man återerövra det gamla genom att studera dokumentation, kanske inte. Kanske kommer nya färgstarka sätt att tala att utvecklas. Hur det än är så förändras språket.

3. Även om två språk tar lika stor plats så påverkar vanligtvis det ena språket det andra, vilket kan resultera i en särskild accent, i så kallade översättningslån, och i andra fenomen som är vanliga när olika språk har kontakt med varandra.
4. Barnens kamratgrupper har minst lika stort inflytande på språkutvecklingen som föräldrarna har. Alla familjer med tonåringar vet att de använder speciella uttal, stilar och slangord. Även där det finns SSM-skolor, så att barnet exponeras för ett hotat språk utanför hemmet, kommer barngruppen att utveckla en egen variant av språket.
5. Det här är närmast självklart: om det har gått lång tid sedan språket hade stor spridning kommer det att finnas vardagsämnen som modersmålstalarna aldrig har pratat om. Talarna har dragits in i nya levnadssätt och har använt majoritetsspråket i stället för sitt arvspråk, och därför har arvspråkets ordförråd inte hängt med. I alla situationer där ett språk revitaliseras måste ordförrådet utvecklas för olika aspekter av modernt vardagsliv. Man kommer att prata om nya ämnen, och nya ord kommer att uppstå. Den här utvecklingen av ordförrådet kommer att utgöra den största förändringen av det språk som genomgår revitalisering. Och ibland blir det dina egna barn som tar täten.

Vad är lönen för mödan?

Föräldrarna som skriver i den här boken drivs främst av kärleken till språket i sig och en känsla av tillhörighet i arvgemenskapen (se till exempel kapitel 7 om māori).

I kapitel 6 skriver Theodore Peters om andliga argument för att uppfostra barnen på mohawk:

Det är på vårt språk vi minns vilka vi är, varifrån vi kommer och vart vi är på väg. Vår skapare sa: ”När du kommer tillbaka till Himmelsvärlden ska du se till att du talar språket som jag gav dig, att du bär ditt onkwehón:wenamn, att du har en egen sång, att du bär dina kläder och att du kan dina ceremonier.” Det är saker man måste ha, annars uppstår verkligen ”problem på vägen”.

Forskningen visar att tvåspråkiga barn har kognitiva fördelar framför människor som bara kan ett språk¹⁸. Det finns även sociala och erfarenhetsmässiga fördelar med att vara en del av flera kulturer – speciellt om en av dem är din arvkultur. Som Renée Grounds skriver i kapitel 4:

Genom att prata vårt språk med Mose Cahwee, William Cahwee, Jim Brown, Maggie Marsey, Dimmy Washburn och senare Addie George fick jag inblick i en helt annorlunda värld: yuchivärlden.

Föräldrarnas största belöning kanske blir att få se sina barn växa upp och själva bli språkaktivister. Glädjen över att bidra till att mohawk förs vidare till ännu en generation är tydlig när Margaret Peters skriver (kapitel 6):

[Mitt barnbarn] blev äldre, vi fortsatte att prata mohawk med honom och han imponerade ständigt på oss med sitt ordförråd och

Barn i det irisktalande området på Shaw's Road i Belfast i Nordirland.
Foto av Fiontánn Ó Mealláin, via Aodán Mac Póilin.

de uttryck han använde. Hans mamma, som hade varit mest negativ till att prata mohawk när hon själv var liten, pratade nu bara det språket med honom. Hans moster Kawennahén:te och hans morbror Nihahsennà:a pratade bara mohawk med honom.

Också barnen får lön för mödan. När de växer upp hittar de både stora och små fördelar med att vara tvåspråkig och att kunna sitt arvspråk. Jarrid Baldwin skriver i kapitel 1:

Mina känslor kring språket: jag är glad att jag lärde mig att prata det hemma när jag växte upp. Det är något annorlunda och unikt med mig, som jag kan nämna i CV:n, stipendieansökningar och så vidare, och det känns bra att kunna ett annat språk än engelska och känna en annan kultur. Jag har växt upp med att lära mig ett

förtryckt folks språk och kultur, och det gör att jag kan leva mig in i hur det är för andra grupper som går igenom liknande saker som mina förfäder gjorde.

Det bästa av allt är när den generation som växte upp med sitt arvspråk hemma inser värdet i att sprida det vidare och ser det som en njutbar aktivitet. I kapitlet om yuchi (kapitel 4) ser man till exempel att Renée har utvecklat en lika stark passion för språket som hennes pappa har. Hon talar inte bara språket, utan har också blivit språkvetare, och hennes fascination över yuchispråkets struktur motiverar henne att lära sig om språkets komplexa paradig av de äldre så att hon kan lära sig behärska dem. Men hon motiveras uppenbarligen också av att hon helt enkelt älskar språket. Hon skriver:

På samma sätt som en eld kan flamma upp igen även om det bara finns kvar lite glödande kol, så håller vi på att återuppliva vårt språk trots att det bara finns några få talare. Jag tror på att om min generation fortsätter att återuppliva yuchispråket – även om det just nu bara är ett fåtal familjer som gör det – så kommer vi en dag att ha stark medicin vid s'@^s@^hA igen, som våra förfäder hade.

Jarrid Baldwins storsyster Jessie uttrycker det så här (kapitel 1):

Jag har insett att jag har haft många fördelar av att kunna mitt eget språk. Den viktigaste är att jag kan föra det vidare och lära ut det till mina yngre syskon och andra stammedlemmar. För att hålla vårt språk levande måste vi sprida det och dela med oss av det till andra. Var skulle vårt språk vara idag om vi bara höll det för oss själva? Jag hjälper till att föra det vidare till mina småsyskon, och i framtiden till mina egna barn.

I videon om projektet ”Tusen hem” för māorispråket, som nämndes tidigare, berättar Hana O’Regan stolt om hur allvarligt hennes femåriga son har börjat se på språkfrågan:

Igår kväll pratade jag med mitt syskonbarn Reremoana från Ngati Porou eftersom hon övernattade hos oss. Jag pratade med henne på engelska när jag hörde en röst från andra sidan huset. Det var min son som sa: ”Mamma, du måste sluta prata engelska med Rere. Du blir vårt språks död, mamma. Du bidrar till att utrota vårt språk, mamma.” Jag fortsatte att prata engelska med Rere, och då kom min femåring och gav mig ett brev. Han hade skrivit: ”Glöm inte, mamma, du måste prata māori med Rere. Lägg det här på ditt rum så att du kommer ihåg.”¹⁹

Keli’i Wilson avslutar sin del av familjens kapitel om hawaiiiska (kapitel 8) med några meningar som visar att den yngre generationen har hopp om framtiden – tack vare alla de modiga familjer som har skrivit kapitel i den här boken:

När hawaiiiskan blir hemmets språk kan vårt modersmål leva vidare. Alltsedan förfädernas tid har familjen varit den viktigaste enheten, och när språket finns i familjen lever det och förs vidare från generation till generation. Det är så vi kan se till att vårt språk lever vidare, och Hulilau och jag tänker bidra till det när vi i framtiden bildar egna familjer och våra barn växer upp på samma sätt som vi växte upp.

Slutorden i den här boken får bli jessie little does korta och slagkraftiga uttalande i kapitel 2: ”Barn har rätt till sitt språk.”

I denna kompletterade digitala utgåva har vi inkluderat tre kapitel från originalmanuset som valdes bort i den första svenska utgåvan från 2023. Kapitel 15 har dock inte uppdaterats och innehåller därför ingen diskussion om de tre kompletterande texterna. För läsare som är nyfikna på vad det sista kapitlet säger om dessa texter hänvisar vi till originalboken på engelska.

SLUTNOTER

- 1 Margaret Noori, "Wenesh Waa Oshkii-Bmaadizijig Noondamowaad? What Will The Young Children Hear?" i *Indigenous Language Revitalization*, red. Jon Reyhner och Louise Lockard (Flagstaff, AZ: Northern Arizona Univ., 2009), tillgänglig på adressen <http://jan.ucc.nau.edu/~jar/ILR/>.
- 2 Suzanne Barron-Hauwaert, *Language Strategies for Bilingual Families: The One-Parent-One-Language Approach* (Clevedon, UK and Buffalo, NY: Multilingual Matters, 2004).
- 3 Cedric Sunray, personlig kommunikation, 14 december 2010.
- 4 Susanne Döpke, *One Parent—One Language: An Interactional Approach* (Amsterdam och Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1992).
- 5 Leanne Hinton, *How to Keep Your Language Alive* (Berkeley: Heyday, 2002).
- 6 Leanne Hinton, "Breath of Life—Silent No More: The Native California Language Restoration Workshop" i *News from Native California* (årgång 10 nr 1 (1996), s. 13–16).
- 7 Hinton, *How to Keep Your Language Alive*.
- 8 E. Thomas Brewster och Elizabeth S. Brewster, *Language Acquisition Made Practical* (Colorado Springs: Lingua House, 1976).
- 9 Louise J. Miranda Ramirez, "Breathing Language" i *News from Native California* årgång 22 nr 2 (2009), s. 8–12.
- 10 Rob Amery, *Warrabarna Kurna! Reclaiming an Australian* (Oxford och New York: Taylor & Francis, 2000); Nicholas Thieberger, *Paper and Talk: A Manual for Reconstituting Materials in Australian Aboriginal Languages* (Canberra: Aboriginal Studies Press, 1995).

- 11 Kotahi Mano Kāika, <http://www.kmk.maori.nz/gallery> (läst i augusti 2012).
- 12 Noori, "Wenesh Waa Oshkii-Bmaadizijig Noondamowaad?"
- 13 Brian Bielenberg, personlig kommunikation, 16 februari 2011.
- 14 Naomi Steiner, Susan L. Hayes och Steven Parker, *7 Steps to Raising a Bilingual Child* (New York: AMACOM, 2008).
- 15 Margaret Peters, personlig kommunikation, 26 januari 2011.
- 16 Ibid.
- 17 Cedric Sunray, personlig kommunikation, 14 december 2010.
- 18 Se t.ex. E. Peal och W. E. Lambert, "The Relation of Bilingualism to Intelligence" (Förhållandet mellan tvåspråkighet och intelligens) i *Psychological Monographs* (Psykologiska monografier) årgång 76 nr 546 (1962), s. 1-23; Kenji Hakuta och Rafael M. Diaz, "The Relationship between Degree of Bilingualism and Cognitive Ability" (Förhållandet mellan en viss grad av tvåspråkighet och kognitiv förmåga) i *Children's Language* (Barns språk) vol. 5, red. K. E. Nelson (Hillsdale, NJ: L. Erlbaum, 1985); samt Vivian Cook, "The Consequences of Bilingualism for Cognitive Processing" (Tvåspråkighetens följder för kognitiv bearbetning) i *Tutorials in Bilingualism* (Handledningar i tvåspråkighet), red. A. de Groot och J. F. Kroll (Mahwah, NJ: L. Erlbaum, 1997).
- 19 Videon "Ngāi Tahu Māori Language Revitalisation Strategy", del 1 av 3, 15 augusti 2010, <http://www.youtube.com/watch?v=HU52Flbfnbg>.

ORDBOK FÖR SPRÅKREVITALISERING I SAMISK KONTEXT

Det finns många ord och begrepp som berör arbetet med att återta, revitalisera och stärka språk. Flera av dessa begrepp finns i denna bok medan andra förekommer i litteratur och källor som det refereras till i boken eller som i övrigt är viktiga att känna till för de som önskar – eller arbetar med – att stärka de samiska urfolksspråken.

Funktionell tvåspråkighet

Innebär att en person kan använda två språk i de flesta situationer utifrån både egna önskemål och samhällets krav och förväntningar.

Språkbud

En stark modell för tvåspråkig inlärning som sker i en miljö (till exempel i hemmet, i förskolan eller på ett läger) där samiska konsekvent används av omgivningen. Föräldrar, pedagoger eller andra språkresurser använder enbart samiska i interaktioner med barnet/eleven och språket används även avsiktligt av alla i omgivningen. Språket anammas genom att det talas och hörs i naturliga situationer. Barnet/eleven behöver inte ha några grunder i språket för att kunna använda inlärningsmodellen.

Andraspråk

Det språk som en person lär sig efter att ha lärt sig ett (eller flera) första-

språk. För att något ska kallas andraspråk krävs också att det är ett språk som lärs in i den miljö där språket talas och inte främst genom språkkurser.

Arena - Språkarena

En språkmiljö där samiska används i samspelet mellan språkanvändare i en social kontext.

Arvspråk

Motsvarar det engelska begreppet *heritage language*, arvspråk, som förekommer exempelvis i nordamerikansk miljö*. Begreppet täcker språkliga, kulturella och historiska aspekter av språket och är ett samlande begrepp för språket oavsett språklig nivå (förstaspråks- och andraspråkstalare samt språkbärare).

Domän - språkdomän

Språkdomän är ett språkligt användningsområde. I flerspråkiga miljöer, där människor väljer ett visst språk utifrån situation och vem de pratar med, uppstår olika språkdomäner. I samiska sammanhang kan exempel på samiskspråkiga domäner finnas på sameskolor och samiska förskolor där enbart samiska används, en samiskalektion, släktsammankomster och mötesituationer. Kortfattat är situationer där samiska används som huvudspråk en samisk språkdomän.

Förstaspråk

Inom språkvetenskapen betyder förstaspråk det språk man lär sig först och

* Till exempel Baker 2001, s. 209–210, 257 ff, Montrul 2010; jfr Abrahamsson & Bylund 2012, s. 153, 206 ff., García, Zakharia & Otcu 2013.

det behöver inte vara bara ett språk. Ett barn som växer upp i en familj där andra familjemedlemmar talar olika språk lär sig två eller fler förstaspråk. En persons förstaspråk behöver inte vara det språk som hen kan bäst.

Revitalisering

Revitalisering är en term som kan användas om stärkandet av alla hotade språk. Med hotade språk menas de språk som för varje generation får färre talare med förstaspråkskompetens i språket. Vanligen handlar det om urfolk och språkliga minoriteter, som inte har en egen stat. Revitalisering handlar också om medvetandegörande av språkets roll och utveckling i vår egen kultur, attityder, språkliga rättigheter och hur omvärlden har påverkat och fortfarande påverkar vår bild av de samiska språken och vår kultur.*

Samiska språken

Det finns fem samiska språk i Sverige, nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska. Samtliga språk har godkända ortografier. Inom de olika språken talas dialekter som skiljer sig i större eller mindre omfattning från varandra. Språket är en del i den samiska kulturen och en del i identiteten, och på ett särskilt sätt kopplat till användningen av land och vatten. Det visar inte minst de samiska språkens rika naturterminologi.

Språkbevarade

Ett språkbevarande innebär att gruppen bevarar sitt förstaspråk vid sidan av andraspråket och sålides förhindrar en språkbytesprocess. Gruppen är, och förblir, således tvåspråkig. Ett språkbevarande kräver ett medvetet ställnings-

* Definitioner från *Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken*, Sametinget 2020 samt *Sametingets språkpolitiska handlingsprogram*, 2016.

tagande inom gruppen och medvetet handlande för att förstaspråket ska behållas och utvecklas.

Språkbyte

Språkbyte är en process där talare av ett språk kommer i kontakt med och tvingas lära sig behärska ett annat språk. Oftast åsyftas en situation där de båda grupperna i kontakt är ojämlika på ett politiskt och ekonomiskt plan. Den ena gruppen är i dominerad av den andra gruppen. Majoritetsgruppens språk är överordnat minoritetsgruppens språk på så sätt att det anses ha högre status. Med andra ord byter människor ut sitt språk till majoritetsspråket. I detta sammanhang handlar språkbytet till största del om att de samiska språken successivt byts ut mot svenska i de flesta domäner.

Språkbärare

Individer som inte själva kan språket men som känner en tillhörighet till språket då de har eller har haft samiska talare i slkten.

Språkförlust

Språket tappar mark i form av minskat antal talare, språkdomäner och uttrycksmedel till förmån för ett annat språk.

Språkmord och språkdöd

Samiska språken delar sin historia med andra koloniserade urfolksspråk i världen och har genom tiderna varit offer för språkmord, vilket lett till att några samiska språk till och med försvunnit. Denna utveckling har medfört att våra kvarvarande språk räknas som hotade eller akut hotade språk. När språkstrukturer bryts och urfolksspråk byts ut mot dominanta språk, så följer

ofta också ett dominant kulturellt ramverk som börjar ta över*. En förlust av de samiska språken leder därmed till en fortsatt assimilering. När språk försvinner brukar begreppet språkdöd användas. Det är människan som har ansvar för hur språk utvecklas, lever eller dör**. Vissa forskare förespråkar att termen ”språkmord” används för att understryka att språk inte dör naturligt utan av anledningar som är förorsakade av människan.***

Språkutveckling

Utveckling av ett språk till fullgod nivå så att språket kan anpassas till olika syften, mottagare och sammanhang samt fungera som en resurs för den kulturella överföringen. Ett språks utveckling sker i olika faser som bygger på tidigare uppnådd nivå. Möjligheten att uppnå de olika faserna beror bland annat på i vilken utsträckning språket används i samhället, nivån av språklig överföring i hemmet, om svaga eller starka språkmodeller används i språköverföringen och vilken tillgång det finns till undervisning i och på språket.

Starka språkmodeller

Det finns olika modeller för tvåspråkiga inläring. De så kallade starka mo-

* Maffi, Luisa, 1997: Linguistic diversity”. Cultural and spiritual values of biodiversity. United Nations Environment Programmwe. Naorobi. Kenya.

** Magga, Ole Henrik, 2000: ”Mii mearrida ealáska go vai jápmá go okta giella? Sámegeiella ovdamearkan.” Sámegeiella dilli skuvllas ja lagás servvodagas. Konferánsa Leavnnjas 28.-29.11.2000

*** Skutnabb-Kangas, Tove, 2014: ”Språkrevitalisering- en nödvändig del av världsarvet”. 22 oktober 2014, Jiellevárri. Pdf-fil av ppt presentation.

dellerna skapar funktionellt tvåspråkiga språkanvändare som kan läsa, skriva och prata på båda språken. Den så kallade språkbadsmodellen är främst lämpad att använda med små barn som lär sig sitt förstaspråk och med elever som har svenska som förstaspråk. Den så kallade språkbevarandemodellen är för elever som har samiska som förstaspråk. De svaga modellerna begränsar chansen att uppnå funktionell tvåspråkighet.

Starka språkmodellsskolor (SSM-skolor)

Skolor som använder starka språkmodeller i undervisningen i samtliga ämnen. Det betyder i en samisk kontext att undervisningen sker på samiska i alla ämnen utom i språkämnerna där undervisningen sker på dessa språk.

Stark språkmodellundervisning (SSM-undervisning)

Undervisning som bygger på starka språkmodeller som skapar funktionellt tvåspråkiga språkanvändare som kan läsa, skriva och prata på båda språken.

Talare

Individer som behärskar samiska i tal och använder språket. När innebörden är individer som behärskar samiska men som inte talar språket används begreppet passiva talare.

Tvåspråkig undervisning

En undervisningsmodell som använder båda språken och som syftar till att skapa språkliga miljöer som främjar elevernas språk- och kunskapsutveckling i båda språken och i alla ämnen. Observera att undervisning i en klass med tvåspråkiga elever inte automatiskt leder till en tvåspråkig undervisning.

Urfolk

Ett urfolk härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller i ett geo-

grafiskt område, som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fast-ställande av nuvarande statsgränser och vilka har behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.

Urfolksspråk

Det språk, ofta minoritetsspråk, som urfolket använder eller har använt innan koloniseringen av urfolksområdet skedde.

FÖRFATTARBIOGRAFIER

Olle Kejonen, född 1991 i Kiruna (nordsamiska: *Giron*) är doktorand i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet. I sitt avhandlingsarbete dokumenterar och beskriver han den sydligaste nordsamiskan, den så kallade jukkasjärvisamiskan, i Sverige och Norge. Hans pappa kommer från byn Purnu (lulesamiska: *Buornna*) i Gällivare skogsby och Olle har även arbetat med dokumentation av den hotade lulesamiska skogsdialekten, som talas inom detta område. Utöver att forska undervisar han också i nordsamiska och i samisk kultur vid Uppsala universitet, där han även har undervisat i lulesamiska.

Innan han började som språkforskare har Olle också arbetat som modersmåls lärare i nordsamiska i grundskolan och som nyhetsreporter och programledare på Sameradion. Han har även publicerat en pedagogisk beskrivning av den lulesamiska verb böjningen (*101 julevsáme verba* '101 lulesamiska verb', 2013). Olle har inte lärt sig samiska i hemmet, men hade möjlighet att läsa nordsamiska i skolan under delar av sin uppväxt och talar idag språket med sina barn.

Sophia Rehnfell är renägare, journalist och jobbar som lärare i umesamiska. Genom sitt arbete är hon en förebild med att föra språket hem.

När Sophia själv fick barn bestämde hon sig för att lära sig och sina barn umesamiska, något som tycktes vara en omöjlighet då det vid den tiden varken fanns en ordbok eller kurser, och oerhört få talare av språket.

Sophia växte upp i Ammarnäs, en liten by vid vägens ände där fjällen tar vid. Här var umesamiska ett levande språk under hennes farmors tid men

trots att hennes far lärt sig språket som barn hörde Sophia endast några enstaka ord som hör renskötselns till under hennes uppväxt.

Sveriges språk- och assimileringsspolitik slog hårt till i Ammarnäs och nedströms Vindelälven, Sophias och hennes renars flyttningssled till vinterbeteslandet.

Sophia var väldigt bestämd att lära sig språket och lösningen var nära men ändå långt borta. Röster från förr, däribland hennes farmors, nedpackade på ett arkiv blev hennes väg till språket. Vad som sades på inspelningarna var först som hieroglyfer för henne men för hennes far något som väckte upp språket inom honom. Tillsammans erövrade Sophia och hennes far rullband efter rullband.

För Sophia var Samiskt språkcentrums mentor- och lärlingprogram i umesamiska en milstolpe i hennes språkutveckling men att våga satsa på språket helt har varit avgörande. Hon sa upp sig från sitt jobb som journalist och sökte pengar för att återta förlorade ord- och fraser inom renskötselns och efter det började hon jobba några timmar per vecka som lärare i umesamiska, vilket hon idag jobbar med på heltid. Fritiden spenderar hon gärna i fjällen men helst inte utan något språkrevitaliserande projekt i famnen. 2021 skrev Sophia sin första barnbok på umesamiska, en dröm sedan sönerna var små.

Niila, den äldste sonen är idag 18 år men nu förgyller även Nájmie, 4 år, familjens väggar med skratt och dansande toner på umesamiska. Sedan Nájmie föddes bytte Sophia helt språk i hemmet och i takt med Nájemies behov av ord utvecklas familjens språk. På instagram delar Sophia med sig av sin vardag, sitt hjärtespråk och hjälper gärna andra att hitta sin väg för att återta sitt språk. Sophia vill gärna vara den kraft som hon själv saknade under hennes språkresa och enligt henne är bästa sättet att lära att lära ut språket.

Daryl Baldwin har en masterexamen från University of Montana med amerikanska urfolksspråk i fokus, och **Karen Baldwin** har en kandidatexamen i pe-

dagogik från Bowling Green State University. 1991 började Daryl och Karen hemundervisa sina barn, främst för att få mer kontroll över innehållet och göra myaamiafolkets (miamifolkets) språk och kultur till en del av barnens utbildning. Också deras yngsta barn Awansaapia (12 år) och Amehkoonsa (14 år) undervisas i hemmet i stället för i skolan.

Daryls stam har sedan tidigt 1970-tal utvecklat en relation med Miami University i den amerikanska delstaten Ohio. 2001 blev Daryl tillfrågad om att bli ansvarig för universitetets nya projekt för myaamiaspråket (Myaamia Project). Projektet har som mål att tillgodose miamistammens behov av utbildning i sitt språk och sin kultur. I sin nya roll fick Daryl möjlighet att använda sin lingvistikutbildning och sin erfarenhet av att ha undervisat sina barn, och utvecklade språkverksamheter för sin stam. De olika åtgärderna för att ta tillbaka miamispråket och myaamiaprojektets arbete har uppmärksamrats i hela USA. Tack vare Miami Universitys och miamistammens ansträngningar fortsätter projektet att växa och kan nu få betydelse för en ny generation ungdomar i stammen.

Paret Baldwins äldsta dotter **Jessie Baldwin** ska snart ta examen från Miami University med en kandidatexamen i småbarnspedagogik. Hennes examensprojekt var att utforma en språkläroplan för miamistammens förskolor i Oklahoma. En plan som hon själv tänker sätta i verket. **Jarrid Baldwin** tänker ta examen i antropologi.

jessie little doe baird är medlem i Mashpee-wampanoagstammen och i wampanoagkvinnornas medicinsällskap. Hon bor i Mashpee och Aquinnah i Massachusetts tillsammans med sin man Jason Baird, som tillhör wampanoagstammen i Aquinnah.

jessie är en av grundarna till Wôpanâak Language Reclamation Project, ett projekt för att återta wampanoagspråket, som startades 1993–1994. Projektet är ett samarbete mellan wampanoagstammarna Mashpee, Herring Pond,

Aquinnah och Assonet. Syftet med projektet är att ta tillbaka wôpanâôt8âók (wampanoag) och åter göra det till ett talat språk. Språket har inte haft några talare på sex generationer.

Hon undervisar även i wôpanâôt8âók i Aquinnah och Mashpee. År 2000 tog hon sin masterexamen i lingvistik vid MIT. Hon har skrivit en introduktionsbok i språkets grammatik, skapat den första läroplanen för att undervisa i wampanoagspråket och arbetar i nuläget tillsammans med professor Norvin Richards med att färdigställa ett lexikon som omfattar 11 000 ord.

Jessie Little Doe Baird är idag direktör för Nuwôpanâôt8âm, ett lärlingsprojekt där man har en äldre förstaspråkstalare som mentor, och som finansieras av myndigheten Administration for Native Americans. För närvarande arbetar hon med anslag från National Science Foundation för dokumentation av hotade språk. 2010 tilldelades hon MacArthur-stiftelsens ”Genius Award”.

Hon har tjänstgjort en mandatperiod som ledamot i Mashpeesamhällets bostadsmyndighet och två mandatperioder som ledamot i stammens styrelse. Hon har även varit rådgivare till olika organisationers wampanoag-kulturprojekt och vid filmproduktioner. Hon håller föreläsningar på högskolor och universitet och fungerar som rådgivare åt stamsamhällen och stamstyrelser när det gäller språkprojekt och språkläroplaner. Hon har nyligen tagit fram en tidslinje för kontakten mellan mashpee-wampanoagstammen och europeiska bosättare. Tidslinjen finns på mashpeestammens webbplats. Bland hennes övriga intressen finns wampanoagfolkets historia och matlagning.

Elaina Supahan Albers och Phil Albers Jr. har tillsammans arbetat med karukspråket sedan de träffades i september 2000. Elaina hade under hela sin uppväxt lyssnat till karukspråkets vackra rytm och talmönster. Phil lärde sig ord och fraser som barn, men hade knappt hört språket talas flytande förrän han träffade Elaina och umgicks med hennes äldre släkting Violet Super. Både Elaina och Phil har med framgång använt det lärlings- och mentors-

program (Master-Apprentice Language Learning Program, MALLP) som sponsras av organisationen Advocates for Indigenous California Language Survival. De har hjälpt till att leda workshops i hur man kan utforma likadana verksamheter för andra stamspråk.

Phil har undervisat i karukspråket i tio år vid förskolan Yreka Karuk Head Start, Discovery High School, Hoopa Valley High School och vid grundskolan Orleans Elementary School och Southern Oregon University, samt lett en mängd språkkurser i olika lokalsamhällen. För språkprojektet Karuk Language Program har han arbetat med att ta fram läroplaner, anordnat språkarrangemang, skrivt ansökningar om mindre anslag till språkmedvetandeverksamheter och SSM-verksamheter, och mycket annat.

Elaina har jobbat med att göra karukspråket till en del av sin utbildning, sitt yrkesliv och sitt familjeliv. Hon har hållit lokala språkkurser tillsammans med Phil och sin tvillingsyster Nisha Supahan och berättat om karukfolkets språk och kultur i grundskolor i hela södra Oregon och norra Kalifornien. Tillsammans med Nisha har hon fått hålla examenstalet till studenterna vid Southern Oregon University. De höll talet år 2005, på både karuk och engelska.

Tillsammans har Elaina och Phil ägnat sina liv åt att revitalisera karukspråket och kämpat för att uppfostra sina barn till modersmålstalare. De började på nybörjarnivå och har blivit säkra karuktalare med hjälp av många språkresurser, MALLP-programmet och varandra. De kämpar hela tiden för att ligga steget före sina barn.

Richard A. Grounds är av yuchi- och seminoleläkt. Han är ledare för språkprojektet Euchee (Yuchi) Language Project med högkvarter i Sapulpa i delstaten Oklahoma och arbetar med de fem kvarvarande personer som talar flytande yuchi. Efter sin doktorsexamen i religionshistoria vid Princeton Theological Seminary undervisade han vid St. Olaf College och University of Tulsa. Han har arbetat inom Pew-stiftelsens verksamhet för religion och

amerikansk historia och innehaft den delade ordförandeposten i Native Traditions in the Americas Group vid American Academy of Religion. Han var ledamot i centralkommittén för Kyrkornas världsråd i sju år. Han var en av arrangörerna av urfolkskonferensen ”Our Living Languages, Our Living Cultures” (Våra levande språk, våra levande kulturer) i Oklahoma City (2002). Idag delar han ordförandeposten i verksamhetsrådet i organisationen Cultural Survival, och verkar kontinuerligt för att det ska anordnas ett internationellt urfolksspråksår vid FN:s permanenta forum för urfolk i New York. Han har skrivit om urfolksspråksfrågor i *Encyclopedia of Religion and Nature* (2005) och i *Cultural Survival Quarterly* (1996, 2007, 2011), och var redaktör för *Native Voices: American Indian Identity and Resistance* (Ursprungsroster: ursprungsamerikansk identitet och motstånd) (University of Kansas Press, 2003) tillsammans med George Tinker (osagespråket) och David Wilkins (lumbeespråket).

Renée h@IA Grounds är dotter till Richard Grounds. Efter sin kandidatexamen i lingvistik vid Dartmouth College återvände hon till Oklahoma för att ägna sig åt att revitalisera yuchispråket. Hon är försteinstruktör vid euchee-yuchi-projektets SSM-verksamhet för barn. Tack vare att hon har lärt sig av äldre människor sedan hon var liten talar hon mycket bra yuchi och håller ofta föredrag på yuchispråket. Som urfolkens och språkens förkämpe har hon besökt 24 länder på fem kontinenter. Hon har även varit delegat i FN:s permanenta forum för urfolk och Kyrkornas världsråd. Hon har skrivit artiklar i *Cultural Survival Quarterly* (2005, 2011). Både hon och Richard Grounds finns på webbplatsen OurMotherTongues.org. Mer information om euchee-yuchi-språkprojektet finns på YuchiLanguage.org.

Margaret och Theodore Peters tillhör mohawknationen i Ahkwesáhsne, och kämpar för språköverlevnad både privat och i yrkeslivet. De arbetar båda

för utbildningsnämnden i Ahkwesáhsne (Ahkwesáhsne Mohawk Board of Education). Margaret arbetar som specialist på kanien'kéha (mohawkspråket) och tar fram läroplaner och resurser samt nätverkar med andra ursprungamerikanska nationer och stammar. Theodore har arbetat som lärare i trettio år.

De är båda med i Sweetgrass First Nations Language Council, Theodore som ledamot och Margaret som första talesperson. De har rest runt mycket och berättat om sina erfarenheter när det gäller språköverlevnad, vilket har medfört att de också har kunnat lära sig av andras framgångar.

Tre av paret Peters' yngsta barn talar mohawkspråket flytande och de arbetar allihop som lärare vid Ahkwesáhsne Freedom School. Fyra av barnbarnen talar språket flytande och familjen har arbetat hårt för att åstadkomma detta. Margaret förklarar: ”Språket är inte ett tidsfördriv för oss. Det är vår gemensamma strävan att se till att det överlever. Det är en passion för oss, eftersom vi älskar det vi gör. Och våra framgångar avspeglar sig i våra barn och barnbarn.”

Hana O'Regan är yngst av fem barn till Sir Tipene och Lady Sandra O'Regan. Hon är uppväxt i Wellington på Nya Zeeland och gick i gymnasiet på internatskolan Queen Victoria Māori Girls Boarding School innan hon tillbringade ett år i Thailand som utbytesstudent. Hon återvände till Nya Zeeland och läste till en kandidatexamen i statsvetenskap och māorispråket. Som 21-åring undervisade hon i māorispråket och ledde skrivarkurser på māorispråket vid University of Otago, där hon också tog sin masterexamen. Hennes masteruppsats blev grunden för hennes första bok om stamidentitetsutveckling. Därefter har Hana arbetat med högskoleundervisning och med stamspråkens utveckling. Hon var ledamot i Māori Language Commission i sex år och har suttit i flera statliga utredningspaneler i frågor som rör māorispråket. Hon var med och grundade arbetsgruppen Kotahi

Mano Kaika, som utvecklade och ledde språkstrategin för Kai Tahu-folkets språk. Hon är fortsatt en aktiv medlem och pådrivare för sin stams språkstrategi, och arbetar nära lokalsamhället som lärare och språkaktivist. I nuläget innehar hon tjänsterna som *kaiarahi* (chef/ansvarig) för māori- och pasifika-frågor* samt studentstödsansvarig vid Christchurch Institute of Technology. Hon är stolt mor till två barn, Manuhaea Rena och Te Rautawhiri Mahaki, som har uppfostrats med māorispråket som förstaspråk. De är hennes hela värld.

Kauanoë Kamanā är dotter till Paul Kia'ipō Kamanā och Ella Kauanoë Ka'ai Kamanā från ön Moloka'i i Hawai'i. Hon och hennes man William H. Wilson undervisar vid Ka Haka 'Ula O Ke'elikōlani College of Hawaiian Language, en institution för hawaiiiska språket vid University of Hawai'i i Hilo. Hon är chef för Nāwahīokalani'ōpu'u, collegets hawaiiiskspråkiga skola, som hon själv startade, och som omfattar förskola till årskurs 12. Hon är även ordförande i 'Aha Pūnana Leo, den ideella organisation som anses ha startat rörelsen för att revitalisera det hawaiiiska språket.

William H. Wilson, som brukar kallas Pila, kommer från Honolulu men bor i staden Hilo på ön Hawai'i med sin fru, Kauanoë Kamanā. De flyttade till Hilo för att etablera ett program i Hawaiiudier vid University of Hawai'i i Hilo med undervisning på hawaiiiska språket. I trettio år har Pila lett planeringen av verksamhetens utvidgning till ett college med undervisning på hawaiiiska språket och med program upp till doktorandnivå.

* "Pasifika" avser invånare på Nya Zeeland med rötter på Stillahavsöarna (eller frågor som rör Stillahavsöarna i allmänhet). Övers. anm.

Margaret Noori/Giiwedinoodin (av anishinaabehärkomst, waabzheshiinh doodem) har en masterexamen i kreativt skrivande och en doktorsexamen i engelska och lingvistik från University of Minnesota. Hon leder Comprehensive Studies-programmet vid University of Michigan och undervisar i amerikanska urfolks litteratur. Just nu forskar hon bland annat om bedömning av språkkunskaper samt om litterär estetik i urfolklitteratur. Om man vill se och höra om pågående projekt kan man besöka www.ojibwe.net där hon och kollegan Howard Kimewon samt deras släkt och vänner har skapat en plats för språk som kan användas både av akademiker och av vanliga ursprungssamerikaner.

Aodán Mac Póilin kommer från Nordirland. Han är aktivist för iriska språket och bor i ett irisktalande område i sin födelsestad Belfast. Han har skrivit och föreläst om kultur- och språkpolitik, språkplanering, utbildning, radio och TV, litteratur och konst och har översatt poesi och prosa från iriska till engelska.

Han har varit aktiv i en rad organisationer, bland annat Europeiska byrån för mindre använda språk (EBLUL), Northern Ireland Community Relations Council, Colmcille (som arbetar för att stärka de kulturella banden mellan det gaeliska Skottland och Irland); An Foras Teanga (ett gränsöverskridande språkgorgan som bildades under den irländska fredsprocessen), Seamus Heaney Centre for Poetry och Broadcasting Council for Northern Ireland. Han var ordförande i styrelsen för den första nordirländska skolan med iriska som undervisningsspråk och är idag styrelsemedlem och före detta ordförande för Comhairle na Gaelscolaíochta (Rådet för undervisning på iriska språket). Han var iriskspråkig redaktör för den litterära tidskriften *Krino* och är medredaktör till Padraic Fiaccs diktsamling *Ruined Pages: Selected Poems*. Sedan 1990 är Aodán direktör för organisationen ULTACH Trust i Belfast. Han intresserar sig för historia, kulturpolitik, litteratur (framför allt

engelsk- och iriskspråkig irländsk litteratur och skotsk-gaelisk litteratur) och traditionell sång på iriska, engelska och skotsk gaeliska.

Finlay M. Macleoid föddes i december 1954 på Yttre Hebriderna i Skottland. 1982 skapade han och en liten grupp likasinnade Comhairle nan Sgoiltean Araich (CNSA), en organisation med uppgiften att återuppliva gaeliska språket och den gaeliska kulturen genom att starta gaeliskspråkiga förskolegrupper som använde nya pedagogiska metoder. 2011 fanns det omkring 150 förskolegrupper och 90 grupper för barn och föräldrar. Efter snart 30 år har omkring 10 000 barn och deras föräldrar deltagit i verksamheten.

Macleoid har även haft en betydelsefull roll i främjandet av gaeliska språket och gaelisk kultur i den kanadensiska provinsen Nova Scotia – det arbetet och dess resultat är hans stoltaste bedrift. Hans senaste och mest spännande projekt är Moray Language Centre – en plats för innovation, stimulans och lärande av högsta kaliber.

Brian Bielenberg är född i USA och talade engelska under sin uppväxt. Han har medverkat i språkrevideringsprojekt i USA och på Cypern. Aigli Pittaka är född på Cypern och talade kypriaka under sin uppväxt. Hon är antropolog och forskar om fredskulturer. Deras son Aliosha blev ända från födseln in-socialiserad i båda språken och kulturerna. Han älskar att lära sig nya saker och känner sig hemma överallt i världen.

Laura Grant föddes 1960 i delstaten Nuevo León i Mexiko. Hennes föräldrar arbetade för amerikanska UD, så hon växte upp i många olika länder och lärde sig uppskatta en mångfald av kulturer. Hon började ägna sig åt revitalisering av ursprungsspråk 1996, då hon träffade Norma Nelson, en stamäldste och lärare i paiutestammen, som blev hennes vän och mentor. ”Ända sedan dess”, säger Grant, ”har jag haft förmånen att arbeta sida vid sida med, och

lära mig av, många fantastiska människor i Kalifornien och från hela världen i deras osjälviska arbete med att återge samhällen deras ursprungliga språk och kulturer. De har gjort så många människors liv vackrare och meningsfullare.” Grant lever fortfarande ett kringflackande liv, men hösten 2011 bor hon i Tehachapi i Kalifornien.

Julie Turner är medlem i kawaiisustammen, född och uppväxt i det inre av Kalifornien. Hennes största intressen är språkrevitalisering, samt att ta fram språkinlärningsmaterial och skapa arkiv för det. Tillsammans med sin far Luther Girado och hans två systrar Betty Hernandez och Lucille Hicks arbetar hon för att bevara deras språk och kultur åt framtida generationer. Hon är stamsekreterare hos ursprungsfolksrådet i Kern Valley, som arbetar för erkännande och stöd åt stammen från USA:s regering. Turner säger: ”Det är ytterst viktigt för mig att alla ursprungssamerikanska samhällen får ta del av den kunskap jag har skaffat mig. I många avlägsna områden görs inte mycket för att bevara och dokumentera hotade språk, eller för att öka kaliforniska urfolkskunskaper så att de kan bevara sitt arv och sina språk. I många fall riskerar de att försvinna.”

Leanne Hinton är professor emerita vid University of California i Berkeley och en av grundarna till Advocates for Indigenous California Language Survival (AICLS), där hon också varit styrelsemedlem. Hon började som musiketnolog, lingvist och forskade om musiken hos havasupaistammen i Grand Canyon (arbetet kulminerade i hennes doktorsavhandling och senare i boken *Havasupai Songs: A Linguistic Perspective*). Sedan hon bjudits in av havasupaistammen för att arbeta med tvåspråkig utbildning och läskunnighet började hon intressera sig mer och mer för språkbevarande arbete och språkrevitalisering. Hon har skrivit många artiklar och flera böcker om språkrevitalisering, bland annat *Flutes of Fire: Essays on California Indian*

Languages (Flöjter av eld: essäer om kaliforniska urfolksspråk), *The Green Book of Language Revitalization in Practice* (Den praktiska språkrevitaliserings gröna bok, redaktör tillsammans med Ken Hale), och *How to Keep Your Language Alive* (Så håller du ditt språk vid liv, med Matt Vera och Nancy Steele). Tillsammans med AICLS har hon tagit fram och startat mentors- och lärlingsverksamheten Master-Apprentice Language Learning Program (MALLP) samt språkworkshoparna Breath of Life. Båda dessa verksamhetsmodeller har spritt sig inom USA och till andra länder. 2005 tilldelades hon Cultural Freedom Award av Lannan-stiftelsen för sitt arbete med revitalisering av hotade språk. Leanne bor med sin man Gary Scott i Berkeley i Kalifornien där de njuter av att umgås med sina fyra barn och sju barnbarn.

DENNA BOK INNEHÅLLER elva självbiografiska berättelser om språk-revitalisering, allt från skotsk gaeliska till mohawk, māori till samiska, som har sammanställts av Leanne Hinton, professor emerita i lingvistik vid UC Berkeley, som i decennier har arbetat för att bevara och främja världens rika språkliga arv.

Samiskt språkcentrum, Sametinget, har fått möjligheten att översätta boken till svenska och att revidera boken genom att tillföra kapitel om samisk språk-revitalisering. Originalbokens kapitel om Kypriaka, Warlpiri och Kawaiisu har därför utgått. Sametinget har tacksamt mottagit rättigheten att få publicera den både som bok och e-bok.

Lovord för originalboken *Bringing our Languages Home* (2013)

Praktiskt och jordnära, filosofiskt och andligt, »Bringing our Languages Home« beskriver utmaningarna och glädjen med att lära sig och att föra vidare sitt språk. Den ger goda detaljerade råd... Fantastisk! Jag hoppas att miljoner människor kommer att läsa den!

TOVE SKUTNABB-KANGAS

Åbo Akademi University, Finland, emerita.

Denna sällsynta samling av forskaraktivisten Leanne Hinton för fram djupt påverkande berättelser om familjer som är fast beslutna att behålla sina språk i samhällen där majoritetsspråk/dominerande språk utövar ett stort tryck. Historierna kunde bara berättas av dem som har upplevt de glädjeämnen och utmaningar som sådana åtaganden kräver. Hinton drar lärdomar från dessa berättelser och ger läsarna en rikedom av språkplaneringsstrategier. Denna kraftfulla bok kommer länge att fungera som en viktig resurs för familjer, forskare och språkplanerare runt om i världen.

TERESA L. MCCARTY

George F. Kneller Chair in Education and Anthropology,
University of California, Los Angeles.

